

Ylisukupolvinen työttömyys nuorten työpajoilla

Ismo Pohjantammi

YLISUKUPOLVINEN TYÖTTÖMYYS NUORTEN TYÖPAJOILLA

Ismo Pohjantammi

Nuorisotutkimusverkosto
Nuorisotutkimusseura
Verkojulkaisusarja

Kansi: Tanja Nisula
Taitto: Aino Harinen

© Nuorisotutkimusseura ja tekijä

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 12

ISBN: 978-952-5464-33-7 (PDF)

Nuorisotutkimusseuran julkaisujen tilaukset
Nuorisotutkimusverkosto
Asemapäällikönkatu 1
00520 Helsinki
puh. 020 755 2653
fax. 020 755 2627
sähköposti: verkosto@nuorisotutkimus.fi

TIIVISTELMÄ: YLISUKUPOLVINEN TYÖTTÖMYYS NUORTEN TYÖPAJOILLA

Opetusministeriö päätti toukokuussa 2006 tehdä selvityksen nuorten työpajoilla tavatusta ylisukupolvisesta työttömyydestä, sen laajuudesta ja merkityksestä pajatoiminnan kannalta. Selvitys perustuu pajanuorille ja valmentajille tehtyihin kyselyihin (N= 507 ja 77) ja teemahaastatteluihin (N= 22 ja 17). Työpajoja Suomessa on 230 ja nuoria niillä noin 7 000, joten otos kattaa noin 7–8 % pajatoiminnasta.

Pajoille tulevat nuoret ovat itse olleet ainakin lyhyesti työttöminä. Yli vuoden työttömänä on juuri ennen pajajaksoa ollut 21 % alle 30-vuotiaista. Pajanuorista 70 % on kokenut vanhempien työttömyyden (vähintään 3 kk), ja jo tämä kriteeri erottelee pajanuoria keskenään. 1990-luvun laman seuraukset läpäisivät myös perhe-elämän arjen, ja työttömyydestä tuli merkittävä syrjäytymisriski. Työttömyyteen oli sopeutuminen, ja sen jonkinasteinen kulttuurinen välitys on ilmeinen. Vanhempien työttömyys näyttää pitkittävän nuoren omaa työttömyyttä. Yleisesti koulun ja työelämän ulkopuolisten nuorten taustalta löytyy yli kaksi kertaa useammin samaan aikaan työttömänä oleva vanhempi kuin keskimäärin nuorten kotoa. Pajanuorten ryhmässä kerroin on arviolta korkeampi (laskentaperuste eri, tässä: ollut nuoren mukaan työttömänä).

Vanhempien häiritsevää alkoholinkäyttöä, eroa ja ajan riittämättömyyttä kuvaavat muuttujat eivät erotu yhtä selvästi kuin vanhempien työttömyys yli vuoden työttömänä olleiden nuorten ryhmässä. Muuttujien suhde on sama nuoren työnhaun ja pajalle tulon osalta. Usean riskitekijän yhteisvaikutus korostaa työttömyyden merkitystä. Sen sijaan toisissa perheissä, joissa vanhemmat avoimesti puhuvat työnhausta ja ylläpitävät vanhat sosiaaliset suhteensa, ei työttömyys yhtä selvästi näy nuoren elämässä passiivoina tekijänä. Työläisammattitausta näyttäisi vakauttavan nuoren ammattikoulun käyntiä, vaikka sosiaalisia riskitekijöitä olisi, lukiossa erot näkyvät.

Paja tavoittaa nuoria ja heidän vanhempiaan koskevien tietojen perusteella kohderyhmänsä. Pajatoiminta katkaisee kaikkien nuorten osalta ainakin kuukausiksi ylisukupolvisen työttömyyden tilanteen ja mahdollistaa toisenlaisen uran haun. Yksinkertainen laskelma kertoo, että panostus kannattaa, jos tulokset saadaan pysymään hyvinä. Seurantaan panostaminen kannattaa.

Yksilövalmentajien saanti pajoille on mahdollistanut entistä ongelmaisempien nuorten ottamisen asiakkaiksi. Usein on kyse pitkäaikaistyöttömistä. Täten yksilövalmennus on keino katkaista ylisukupolvista työttömyyttä. Myös työvalmennuksen vakinaistaminen on tärkeää, koska yksilö- ja työvalmentajat muodostavat tiimin, ja työvalmentajan roolin kehittämiseen olisi tilaisuus vastuiden selkiytyessä. Tarkasteltavana ovat myös verkottumisen keinot pajan ammatillisen osaamis pohjan laajentamisen ja tilaamisen yhteistyön tiivistämisen osalta.

Ylisukupolvista suhdetta kuvataan sosiaalisena perintönä, joka edellyttää nuoren toimintaa. Sosiaalinen piiri ei siirry sellaisenaan, mutta sosiaaliset valmiudet näkyvät kouluvalmiuksissa. Ero pajanuorten ja muiden nuorten välillä tuo esille sen, että osa nuorista osaa käyttää koulua identiteettityönsä välineenä ja osa ei. Esteenä voivat olla oppimishäiriöt, mutta myös tekemällä oppimisen yleinen taipumus. Miten koulua tulisi kehittää, jottei tekemällä oppimisesta muodostuisi kansalaiseksi kasvun este?

SISÄLLYSLUETTELO

Toimeksianto ja palaute, yhteiskuntatieteet ja sosiaalityön käytännöt	6
1. Johdanto	7
1.1. Työpajatoiminnan tavoitteet	7
1.2. Perintönä työttömyys	9
1.3. Aiempi tutkimus	12
1.4. Tutkimusaineistot	17
2. Pajanuorten työttömyydet	22
3. Pajanuorten vanhemmat ja vanhemmuus	32
3.1. Vanhempien työttömyysasteet	33
3.2. Pajanuorten vanhempien työttömyys	35
3.3. Työttömyyden aikaiset kotiolut	40
3.4. Vanhempien alkoholinkäyttö ja ero	45
3.5. Riskien kasautuminen?	50
3.6. Heikko vanhemmuus	55
4. Vanhempien sosiaalinen tausta ja pajanuorten valinnat	64
4.1. Vanhempien sosiaaliset taustat ja pajanuoren koulutusvalinnat	66
4.2. Vanhempien ja nuorten työttömyys	73
4.3. Nuoren työttömyys ja sosiaaliset riskitekijät	77
4.4. Nuoren polku pajalle	81
4.5. Pajanuorten passiivista käyttäytymistä kuvaavat koontimuuttajat	87
5. Työttömyyden perintö vai muut kulttuurikontekstit: nuoren identiteetti ja identifikaatio	95
5.1. Kouluviihtymättömän maailma	97
5.2. Kaverikulttuurit	104
5.3. Nuoria itsenäistävä asuminen?	109
5.4. Työttömän nuoren sosiaalinen erottuminen ja leimautuminen	113
6. Ylisukupolvisen työttömyyden kohtaaminen työpajoilla	117
6.1. Nuorten kohtaaminen	117
6.2. Ylisukupolvisen työttömyyden tunnistaminen	119
6.3. Nuoren sopeutuminen tuettuun elämäntapaan	126
6.4. Työkkäriltä pajalle	131
6.5. Epävarmuuden, passiivisuuden, masennuksen ja oppimisvaikeuksien kohtaamisesta	135

7. Pajan keinot ylisukupolvisen työttömyyden katkaisemiseen	137
7.1. Pajatyö ennaltaehkäisevää?	137
7.2. Yksilö- ja työvalmennuksen keinoista	138
7.2.1 Työvalmennus ja tiimityö	139
7.2.2 Yksilövalmennuksen keinot	145
7.2.3 Valmennustyön kehittämisestä	155
7.3. Seuranta	156
7.4. Työpajan verkottuminen	160
7.5. Pajaorganisaatioiden monimuotoisuus?	173
8. Pajanuorten tausta ja kulku koulutusyhteiskuntaan	176
Lähteet	185
Liitteet 1–6	189
English Summary	221
Kirjoittajaesittely	222

TOIMEKSIANTO JA PALAUTE, YHTEISKUNTATIEETEET JA SOSIAALITYÖN KÄYTÄNNÖT

Opetusministeriö päätti toukokuussa 2006 tehdä selvityksen nuorten työpajoilla tavatusta ylisukupolvisesta työttömyydestä. Valmentajat olivat pajoilla tunnistaneeet ylisukupolvisen työttömyyden ja syrjäytymisen, mutta miten laajasta ja syvästä asiasta on kyse? Muodostuiko vanhempien työttömyyden kokeneiden nuorten elämään erityisiä työllistymisen esteitä, ja oliko niitä pajoilla arvioitu? Tavoiteltiin myös tietoja menetelmistä, jotka sopisivat ylisukupolvisen työttömyyden katkaisuun.

Selvityksen alkuvaiheessa kävi ilmi, että valmentajat eivät pidä nuorten sosiaalista taustaa oman työnsä kannalta merkittävänä asiana. Pajalla kohdataan nuorten pulmat, ja nuoria ryhmitellään korkeintaan heidän valmiuksiensa mukaan. Siten sosiaalityön käytännöistä käsin näytti siltä, että oli mielekästä selvittää nuoren työllistymisen esteitä, muttei erikseen, olivatko jotkin esteet vanhemmista riippuvaisia, koska asiakkaana eivät ole vanhemmat: ”On tarpeen tunnistaa yksilötasolla nuorten taustat ja mahdolliset asennevammat ja muut syyt, mutta emme ole nähneet tarpeelliseksi erityisesti tiedostaa työttömyyden perinnöllisyyttä” (valmentaja).

Ministeriön politiikan näkökulmasta näytti silti merkittävältä selvittää, oliko paja tärkeä ylisukupolvisten syrjäytymisprosessien katkaisun väline. Syrjäytymisprosessien ohentaminen on yleisesti ollut julkisen sektorin politiikkana. Myös demokratian perusideaan on kuulunut tarjota yhtäläiset mahdollisuudet kouluttautumiseen. Selvitys voisi osaltaan antaa perusteita paikantaa pajan asemaa syrjäytymistä ehkäisevän politiikan eri kentillä.

Yhteiskuntatieteissä ylisukupolvinen perintö ja sosiaalisen nousun mahdollisuus ovat perinteisiä kysymyksiä. Olivatko pajanuorten kotien tarjoamat lähtökohdat sosiaalisen elämän riskitekijöiden osalta vinot? Vanhempien taustalla on yleisesti havaittu olevan merkitystä nuoren koulutusuran kannalta, miten tausta näkyi pajanuorten kohdalla? Mikä oli vanhempien työttömyyden merkitys oman työttömyyden kokevien nuorten elämässä?

Pajan valmennustyön kannalta vanhempien taustan selvitys voi välillisesti tuoda selvyyttä lähtökohtiin. Nuoren asenteet itseä ja työelämää kohtaan ovat perusasioita, joihin joka pajalla kiinnitetään huomiota. Kun vanhempien työttömyys näkyi nuorten työttömyyden kestossa, tavassa hakea töitä ja hakeutua pajalle, oli ilmeistä, että jotain erityistä työttömyyden kokemisessa on. Se muuttaa jollain tavalla käsitystä työelämästä ja itsestä. Työpajalla tehtävä identiteettityö näyttää erityisen tärkeältä työmuodolta. Narratiivisten menetelmien sovelluksia kannattaa kehittää. Pajalla nuoret voivat ohjatusti, mutta vertaisryhmässä työstää käsityksiään työttömyydestä ja työelämästä.

Työttömyyden kulttuuristen muotojen käsittely korostaa yksilö- ja työvalmennuksen vakinaistamisen ja monipuolisten toimintatapojen merkitystä. Yksilövalmentajien tulo pajoille on vahvistanut myös työvalmentajien mahdollisuuksia kehittää omaa työtään. Valmentajat tekevät tiimityötä, jolloin voidaan kehittää asiakkaiden mukaan eriytyviä työharjoittelun muotoja, mm. sosiaalista asiointia asiakastyössä tai työpajan ryhmäyttäviä toimintatapoja. Vakinaisen ja pätevän työyhteisön on helpompi luoda keskusteleva pajamiljöö, joka tukee nuorten kohtaamista ja nuoren oman identiteettityön käynnistämistä, kuin tilapäisiin valmentajiin perustuvan. Vakinaistaminen tarjoaa mahdollisuuksia vahvistaa pitkäjänteistä yhteistyötä myös ammattikoulujen kanssa.

1. JOHDANTO

1.1. TYÖPAJATOIMINNAN TAVOITTEET

Työpajatoiminta alkoi 1980-luvun lopussa, ja 1990-luvun laman jälkihoidon aikana pajat vakiintuivat useimpiin kaupunkikuntiin keinoksi tukea syrjäytymisuhan alaisten nuorten mahdollisuuksia suuntautua uudelleen koulutukseen tai työelämään. Pajoilla tuetaan nuoren yleistä itsenäistymistä ja vahvistamista, jotta pajajaksolla olisi pysyvä merkitys nuoren elämässä.

Nuorten työpajat on useimmissa kunnissa tarkoitettu ensi sijassa alle 25-vuotiaille työttömille sekä nuorille, joilla ei ole ammattikoulutusta, mutta mukana on runsaasti nuoria ikäryhmästä 25–29 v. Pajat toimivat kuntasektorin osana ja lääninhallituksen tai ESR-rahoituksen tuella. Osa pajoista toimii säätiömuotoisesti yleisen kuntoutus- ja työllistämispalvelujen tarjoajana, ja näiden pajojen ikähaitari on laivampi, tosin osa valmennuksesta ja työharjoittelusta suunnataan erikseen nuorille. Pajatyössä on myös hyödynnetty sukupolvien kohtaamista eli jo työkokemusta omaavan ja pajanuoren kohtaamista.

Työharjoittelu ja koulutukseen ohjaus ovat pajojen perinteiset toimintavälineet. Työvalmentajien vastuuseen on yhdistynyt nuoren henkilökohtainen ohjaus. Nuorten pajoille on saatu viime vuosina palkattua entistä enemmän yksilövalmentajia, mikä on selvästi tukenut pajatoimintaa. Työvalmentajat voivat keskittyä motivointiin työn kautta ja yksilövalmentajat vastaavat muusta valmennuksesta. Pajatoimintaan on myös mahdollista ottaa entistä vaikeammin työllistettäviä nuoria, joita varten on perustettu starttipajoja. Niissä nuoret aloittavat itseluottamuksen kokoamisen ja valmentautumisen työelämään itseilmaisun taitojen ja päivärhythmin haulla.

Työpajoille suoraan työharjoitteluun tulevista nuorista osa tulee suoraan peruskoulupapereilla, osa puolestaan jatkaa ammattikoulun tai lukion taitojen kartuttamista. Pajalle tulevien tarpeet vaihtelevat. Osa pajoista painottaa alkuvalmentautumista ja koulutukseen ohjaamista, osa työharjoittelua tai muita tukimuotoja.

Pajoilla nuorille tarjottujen toimintamahdollisuuksien kirjo vaihtelee työ- tai koulutusuran vallinnan ohjauksesta henkilökohtaisten sosiaalisten ongelmien ratkomiseen. Edellisen onnistuminen edellyttää sekä nuoren luottamusta että halua ja kykyä toimia. Siten nuoren omien ongelmien kohtaaminen on usein pajaharjoittelun avainkysymys. Valmennuksella tuetaan asiakkaan taitoa käsitellä omia lähtökohtiaan ja mahdollisuuksiaan työelämässä.

Työpajoja Suomessa on noin 230, ja niissä käy vuosittain keskimäärin kuuden kuukauden jaksolla noin 7 000 alle 25-vuotiasta nuorta¹. Työharjoittelu voidaan järjestää pajalle tai myös yrityksiin niille maksuttomana kuukauden harjoittelujaksona. Osalla pajoista on pelkästään valmentautumista, osalla pelkästään työharjoittelussa olevia nuoria. Pajalle järjestetty työharjoittelu on yleisin työhön valmentautumisen muoto. Suurin osa asiakkaista on vailla ammattikoulutusta, ja työharjoittelu osaltaan tukee nuoren orientoitumista ammatteihin. Työpajojen ammattialat ovat laajentuneet metalli- ja

1 Opetusministeriön selvitys Nuorten työpajatoiminnan vakinaistamisesta (2004:37). Noin luvut kertovat siitä, että kyse on monissa kunnissa ostopalveluista, joita hankitaan periodeittain eri tavalla. Monet palvelujen tuottajat tuottavat samalla muita valmennus- ja kuntoutuspalveluja ja kunnan panostukset ryhmien välillä ja toisaalta kunnan työllisyystilanteen vaihtelut ja etenkin nuorisotyöttömyyden nopeatkin muutokset pitävät valtakunnalliset luvut jatkuvasti liikkeessä ja noin luvut kuvaavat viime vuosien keskiarvoja. Jakso voi lyhyimmillään kestää viikonkin, jos selviää, että nuori voikin päästä koulutukseen, tai pisimmillään vuoden, jolloin asia ratkaistaan asiakkaan rahoittajatahon kanssa, joka yleensä on työvoimahallinto. Osalla pajoista sopimukset tehdään ensin 1–3 kuukaudeksi ja jatko arvioidaan tämän jälkeen. Siten volyyymi ei ole suoraan 7 000 x 0,5 vuotta. Yhtä aikaa pajoilla on ehkä noin 2 000 nuorta.

tekstiilialoilta palvelujen ja media-alan piiriin. Nuorten harjoitustöistä suurin osa tehdään ulos myyntiin, ja myyntitulot voivat olla merkittävä summa pajan toiminnassa. Työharjoittelussa olevat ovat kaikki valmentautumassa, ja suuri osa myös sosiaalisesti tuetussa työelämässä.

Koulutettavat tulevat pajalle yleensä työvoimatoimiston ohjauksesta tai läheteellä. Nuoret hakeutuvat yhä useammin myös itse pajan työharjoitteluun kavereiden, netin ja työvoimatoimiston ilmoitustaulun kautta. Työvoimatoimiston päätös tukirahasta on myös itse hakeutuville käytännössä pajalle tulon edellytys.

Pajatoiminnan lähtökohtana ovat aina ne nuoret, jotka toiset viranomaiset ohjaavat pajalle eli heidän pajalta tilaamansa asiakaspalvelut. Yhteistyötä tilaajien kanssa pidetään keinona parantaa tilaamisen osaamista ja myös keinona kehittää pajatoimintaa kysyntää vastaavaksi. Palvelujen kohdentaminen on sitä tärkeämpää, mitä enemmän asiakaskunnassa on muutakin kuin perinteistä työvalmennusta tarvitsevia. Asiantuntemuksen verkottaminen tukee pajan palvelujen tilaamista ja asiakkaiden ohjausta oikeaan paikkaan. Työpajat ovat jo yleensä sosiaalivaltion verkostoissa tunnustettuja toimijoita, jotka ovat kyenneet muuttamaan kuvaa aiemmasta yksinomaan työllistämistuen varassa toimineista työnteon harrastamisen pajoista, ”työntekijävarastoista” (Paakkunainen 1995) aktiivisen ja ammattitaitoisen sosiaalityön tekijöiksi. Yksilövalmennuksen kehittämisen lisäksi sen ja työvalmennuksen yhteistyö on palvelujen tilaajien kannalta tärkeää.

Yksilövalmentajia on palkattu muutamassa vuodessa niin, että kaikilla suurilla ja keskikokoisilla pajoilla ja useilla pienpajoillakin on sosiaalialan tai kasvatustieteen ammattitutkinnon suorittanut valmentaja. Työpajatoiminnan tavoitteiden kannalta pajatoiminnan vakiinnuttaminen edelleen vahvemmin osaksi sosiaalivaltion verkostoja on keskeinen kysymys, ja professionaalistuminen on tässä keskeinen onnistumisen taie. Myös työttömyyden perinnön katkaisemisen välineet liittyvät osittain siihen, miten verkottumisessa onnistutaan. Konkreettisia kysymyksiä ovat, miten pajalta osataan tilata oikein, miten saada oikeaa lisäasiantuntemusta pajan käyttöön ja miten seuranta järjestyy.

Sosiaalityötä?

Pajatoiminta on sosiaalityötä, joka toteuttaa sosiaalivaltion tavoitteita. Ne voivat mennä ristiin pajan asiakkaan odotusten kanssa. Sosiaalivaltion pakkotoimien sijaan on kyse toimintamahdollisuuksien uudelleenorganisoinnista ja päävastuun jättämisestä nuorelle. Valmentaja avaa mahdollisuuksia, joita nuori ei elämässään ole arvioinut siinä määrin itselleen konkreettisina asioina, että olisi yhdistänyt ne omaan tulevaisuuteensa.

Kyösti Raunio on oikeutetusti todennut, että pohjoismaisen hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön perinteeseen kuuluu asiakkaan ja hänen ympäristönsä välisen suhteen käsittäminen sosiaalityön kohteeksi. Sosiaalityö ei ole pelkästään asiakkaan terapiaa ja motivointia, mutta on myös sitä. (Raunio 2003, 46–48). Käsitetään, että yksilöön voidaan vaikuttaa muokkaamalla ympäristötekijöitä, mutta ennen muuta hänen suhtautumistaan mihin tahansa ympäristöön ja siihen, mitä hän suostuu käsittämään ympäristökseen². Yksilöä voidaan vahvistaa ympäristön tulkitsijaksi ja toimimaan (*empowerment*), mutta yksilöille jää vastuu motivoitumisesta ja toiminnastaan. Nuoren toimintaympäristöön tai nuoren elämän reitille kohdattavaksi asetettu työpajojen työharjoittelu soveltuu siten erityisen hyvin pohjoismaalaiseen näkemykseen sosiaalityöstä.

Pajatoiminnasta voidaankin erottaa kolme sosiaalityön muotoa:

² Painotan tässä työssä ympäristön tulkinnan välineistöä eli identiteettityön välineistöä. Se on keskeinen keino vahvistaa yksilöä elämään sosiaalisissa ympäristöissään.

- a) Työpajajärjestelmän ja työharjoittelun organisointi hallinnollisena sosiaalityönä ja pajoilla konkreettisena työtilan ja pajatoiminnan suunnitteluna
- b) Työ- ja yksilövalmennus sekä
- c) Paja osana sosiaalivaltiota eli pajavalmentajien yhteydet asiakkaan kanssa aiemmin asioineisiin työvoimatoimiston tai sosiaalityön virkailijoihin; viranomaisten yhteistyön ja siinä tehtävien ja vastuiden jaon suunnittelua.

Sosiaalityötä on ensinnäkin pajamuotoisen mahdollisuuden organisointi, jossa työnohjaajat voivat toimia ammatillisen ohjauksen lisäksi tapauksittain enemmän tai vähemmän myös sosiaalityön tekijöinä. Pajoilla tarjotaan toimintaympäristö, jossa yksilö voi koetella työn ja kouluttautumisen alaa ja samalla arvioida mahdollisuuksiaan uudelleen. Kyse on nuoren toimintaympäristön kontrolloidusta muutoksesta. Paja eroaa sosiaalivaltion monista muista ns. luokku-asioinnin periaatteella toimivista paikoista, joihin nuorilla voi olla hyvin satunnaiset tai maneerimaiset suhteet. Nuoren suhde valmentavaan aikuiseen on muihin viranomaisiin nähden pitkä ja kestää päivittäin noin kuusi tuntia. Täten pajaa voisi verrata avohoidon yksiköihin, vaikka kyse ei ole mistään sairaudesta vaan nuoruudesta. Hoidon sijaan kyse on toiminnallisesta ympäristöstä, jossa aikuinen ottaa nuoren toimet ja hänen puheensa vakavasti. Pajalla nuori ei myöskään pääse samoin irti virkailijalle tarjotusta standardivastauksestaan, vaan kohtaa puheineen samat aikuiset pidemmän jakson kuluessa.

Toiseksi yksilövalmentajat tekevät valmentavaa sosiaalityötä asiakkaan kanssa. Pajojen tavoitteena on tukea asiakkaita ottamaan vastuuta omasta koulutuksestaan ja työelämää koskevista valinnoistaan sekä yleisesti tukea nuorta oman elämän hallinnan taitojen kartuttamisessa. Työharjoitteluun pääsy ja vapaamuotoiset keskustelut pajalla vahvistavat nuorta, jolloin hänelle kertyy vahvuuksia valita valmentajien kanssa yhteistyössä koulutusala. Osalla nuorista elämäntaidot ovat yleisemmin hukassa ja valmentautumisen prosessi on pitkä.

Kolmanneksi pajatoiminta jatkaa jo työvoimatoimiston tai kaupungin sosiaalityöntekijöiden toimia, ja asiakkaan/yksilön tilannetta arvioidaan myös viranomaisten yhteispalaverissa. Pajatoiminnan asiakkaiden taustalla voi olla monia yhteyksiä työllistämisen, kouluttautumisen, sosiaalitoimiston ja kriminaalihuollon viranomaisten kanssa. Osa asiakkaista ohjataan edelleen pajalta sosiaalityön tarjoaman seurannan piiriin. Yhteistyö viranomaisten kesken koetaan erittäin tärkeäksi, koska pajajakson työharjoittelua ja valmentautumista voidaan tukea hyödyntämällä muuta paikallista tai alueellista asiantuntemusta.

1.2. PERINTÖNÄ TYÖTTÖMYYS

Kotiolut tarjoavat varallisuudeltaan ja toimintakulttuuriltaan erilaiset lähtökohdat lasten elämään. Yksi vahvimista yhteiskuntatieteissä saavutetuista tutkimustuloksista onkin, että vanhempien ammatti ja koulutusta näkyvät lasten koulumenestyksessä ja koulutuksen jatkamista koskevissa päätöksissä (Kivinen & Rinne 1995; Silvennoinen 1993, 2002; Mäkinen & Vanttaja 1993). Eri maissa yhteydet ovat sisällöltään ja voimakkuudeltaan erilaiset, mutta yhteys on selvästi nähtävissä. Voimme perustellusti puhua sukupolvien yli perittävistä sosiaalisista valmiuksista toimia, jotka korostuvat, kun nuoren omia valmiuksia kasvaa ei kotoa tueta eikä kaveripiiri tue niitä. Nuori omaksuu valmiudet käyttäytyä kotoaan, mutta omalla tavallaan. Jos oma kasvu on hakoteillä, tuottaa oma tapakin harvaa ja satunnaista suhtautumista asioihin. Kivijalka satunnaisuuden keskelle saadaan toistuvasti käsitetyistä kotipiiristä tai muusta lähipiiristä. Koti on selvästi merkittävin lähtökohta, joka näkyy myös kaveripiirin valikoitumisessa (Pulkkinen 2002b). Täten ylisukupolvinen asetelma voidaan kärjistää niin, että negatiiviset piirteet ja vajeet korostuvat vaikeissa ympäristöissä etenkin, jos nuori

ei saa kasvulleen tukea. Positiiviset piirteet taas vahvistavat kasvua ja tekevät elämän helpommin hallittavaksi missä tahansa tulevassa vaikeassakin ympäristössä.

Kasvuprosessien monisyinen sidos kodin piiriin antaa aiheen puhua lähtökohdasta sosiaalisena perintönä. Se näkyy yksilön valmiudessa toimia ja mitä hän odottaa itseltään, Bourdieun termi habitus kuvaa näin yksilön sosiaalisesti omaksumaa valmiutta toimia ja oppia uutta (ks. luku 4.2.). Keskeisin sosiaalinen piiri on kotiolo.

Sosiaalisen perinnön käsitteellä voidaan kuvata sosiaalisia piirteitä, jotka toistuvat sukupolvelta toiselle. ”Ylisukupolvinen” työttömyys tarkoittaa työttömyyden eli tiettyjen samankaltaisten piirteiden toistumista sukupolvesta toiseen. Mutta termi ei selitä, miten yhteys rakentuu, toki se antaa tietyn juonen tarinalle. Perheen resurssit ja perhepiirissä näkyvä toimintakulttuuri on ollut vanhemmille ja lapsille jossain määrin yhteistä. Ylisukupolvisuus tarkoittaa, että nuori on jossain määrin myös toiminut samalla tavalla kuin vanhempansa. Ylisukupolvinen suhde ei suoraan selvitä vanhemman ja lapsen suhdetta, vaan vanhempien sosiaalisen aseman ja lasten sosiaalisen aseman suhdetta.

Onko syytä puhua vain mahdollisimman niukasti ja tarkasti ylisukupolvisesta samankaltaisuudesta vai myös sosiaalisesta perinnöstä? Koetan lyhyesti selvittää, mitä jälkimmäinen termi voisi tarkoittaa, koska näen sen perustelluksi valinnaksi.

Voidaan puhua työttömyyden periytymisestä, kunhan se käsitetään sosiaalisen perinnön mielessä, eikä perimän tai muun biologisen välttämättömää periytyvän, sairauden perimästä käsin mielletyn metaforan nojalla. Sosiologia, juridiikka ja biologia puhuvat perinnöstä erilaisin käsitteellistyksin. Käytin kyselylomakkeessa termiä ”työttömyyden periytyminen” ja se hätkähdytti lukijoita. Ehkä kieleemme metaforavaraston biologiset kielikuvat herättivät kyselylomakkeen lukijoissa käsityksen, että ”työttömyyden periytyminen” olisi suvun geneettisen perimän ja syväkohtalon kaltaisia piirteitä.

Käsite periytyvä työttömyys on mielenkiintoinen mutta mielestäni käsitteenä vielä ”vaarallisempi” kuin ”syrjäytyminen”. Onko työttömyys siis geneeissä, siis jokin ”tuho-geeni” joka periytyy vanhemmilta lapsille ja aiheuttaa työttömyyden. (Valm. kommentti) Periytyminen on pelottava sana tässä yhteydessä, kuitenkin yleensä vaikeassa asemassa olevilla perheillä ainakin joku perheen jäsenistä on työttömänä. Mutta voihan olla, että joku muu asia esim. tapa toimia opitaan kotona ja se voi seuraavassa polvessa vaikuttaa vaikka työttömyyteen? (Valmentaja)

Moni vastaaja viittasikin jälkimmäisen valmentajan tavoin useampien riskien perintöön, joka tyyppillisesti luonnehtii sosiaalista perintöä, että jotkin huono-osaisuuden merkit kulkevat sukupolven yli samassa tai jossakin toisessa muodossa.

Perintösuhde on pulmallinen asia, vaikka perittävänä olisi jokin sosiaalisesti hankittu esine tai vaarallisuus. Sovelletaan lakeja ja tarvitaan juristien avustusta. Ulkopuolinen taho voi verottaa perintöä, ja toinen asiantuntija opastaa verojen kiertämiseen. Vaikka myös rahan siirtämisessä on toimintakulttuureja, on perintö lopulta jokin yksilöitävä summa tai osuus jostakin. Perijän suhtautuminen rahaan voi vaihdella: se voidaan hyödyntää tai antaa pois. Sosiaalisten seikkojen, kuten vanhempien ammatin tai harrastuksen tarjoama perintö on toisenlainen. Se ei ole esine, eikä sitä saada jonakin esineenä tai asiana, jolle väistämättä tulisi tehdä jotain. Se on kulttuurinen arvostusten, käyttäytymisen ja toiminnan malli.

Vanhempien tarjoaman sosiaalisen perinnön hyödyntäminen tai vastaanottaminen edellyttää perijän aktiivisuutta. Sana ja käskykin jäävät pelkäksi käskyksi, ellei lapsi tee mitään. Nuoren elämäntavoin tavat voivat olla sellaiset, että ne tekevät jotkin mallit vastustettaviksi ja toiset herkemmin omaksuttaviksi. Nuorelle kertyy käytännöistä nähtyä taitoa sulautua tiettyyn elämäntapaan ja sen mukaisiin sosiaalisiin valmiuksiin ja odotuksiin (habitukseen).

Yksilö voi toki sivuuttaa esineiden tapaan myös toiminnan tai asenteiden mallit. Päivittäin kukin sivuuttaa niitä huomaamattaan tai merkille pannen. Yksilöllä on jokin kapasiteetti sivuuttaa ja kulkea ohi, etenkin jos hän on jo suuntautunut toisaalle. Tai yksilö voi päättää

tehdä jotain kohdatulle asialle. Vanhempien mallin sivuuttaminen edellyttää lapselta erityistä aktiivisuutta ja tavoitteellisuutta. Sivuuttaminen voi toki tarkoittaa vain negaatiota, että lapsi jättää kaiken sivulle ja erittelemättä ja elää päivän kerrallaan. Aktiivinen ote edellyttää yksilöltä voimaa ja kykyä toimia, hänellä on valmiuksia, jotka puolestaan itsevarmuuden kanssa ongelmiin joutuneelle ovat vieraita. Itsevarmuuden ongelmat ovat yleisimpiä pajuorten piirteitä. Tämä voidaan tulkita yleiseksi merkiksi kasvun vaikeuksista, joista osa liittyy sosiaalisen perinnön ohuuteen, lähtökohtien luomaan epävarmuuteen tai selkiytymättömään tilanteeseen.

Termi ”ylisukupolvinen työttömyys” tuntuu puheessa neutraalilta, mutta yhtä kaikki, olenainen mielenkiinto kohdistuu perintöön ja periytyvyyteen. Lähtökohtana ovat siis havainnot, että sekä vanhemmat että heidän lapsensa ovat työttömiä, mutta onko sukupolvien välillä kyse suhteesta? Ilmeisesti ei ole pelkästään tilastollinen sattuma, että työttömien lapset ovat useammin työttöminä kuin työllisten. Suhde on nähtävä perijän aktiivisuuden välittämäksi prosessiksi, mutta mistä perijä oppii taitonsa toimia? Useimmiten kodin piiristä, sanovat kasvatusta ja perhe-elämä tutkineet. Tätä näkemystä tukee selvityksen vertailu pajuorten ja muiden nuorten välillä (luku 3). Pajuorten vanhempien ryhmässä kaikki sosiaaliset riskitekijät ovat koko maan väestöä moninkertaisesti yleisempiä. On luontevaa puhua myös erityisesti työttömyyden perinnöstä. Vaikka pitkittyvä työttömyys monesti on vain yksi osa laajempaa sosiaalista huono-osaisuutta, lukujen 3 ja 4 perusteella se näyttää yksinäänkin merkittävältä piirteeltä.

Kulttuurissa on monia vahvoja perittäviä asioita, kuten äidinkieli sekä usein myös kielenkäytön arsenaali, jota koulu ja osallistuminen sosiaalisessa piirissä sekä median seuraaminen täydentävät. Yksilön oma toiminta ja etenkin sen intensiteetti ja voima eli varmuus on kulttuurin periytymisessä kuitenkin aina keskeinen välittävä tekijä. Vanhempien tutuksi tekemät kulttuurin osa-alueet vaihtelevat. Pierre Bourdieu’n kuvaus intellektuaalisen pääoman välittymisestä kertoo sosiaalisesti jakautuneesta kulttuurin osa-alueille ominaisten valmiuksien ja taitojen perinnöstä. Sen vastaanottaminen on helppoa, jos sellainen on tarjolla.

Sosiaalisen ja kulttuurisen perinnön välittämässä perijällä (perijäksi kasvaneella) on merkittävä rooli. Hänen toimissa perintö otetaan käyttöön tai sivuutetaan, ja periminen on aina jonkinasteista tilanteeseen sovittavaa uudelleentulkintaa. Nuorten kulttuurien siirtymiä analysoinut Paul Willis on esittänyt, että kaikenlaiset toiminnan piirit luovat omaa toimintakulttuuriaan ja erityiskulttuuriaan, ja hän on käyttänyt näistä osa-alueista termiä *profane culture* (Willis 1978). Kaikki sosiaalisen toiminnan piirit luovat perusteita ottaa vastaan asioita ja työstää omassa toiminnassa juuri niitä. Nuoren oma kouluvihtymättömyys ja työttömyys liittyvät toimintatilanteisiin, joissa hän alkaa tai on jo alkanut rakentaa kulttuurisia välineitä selvittääkseen itselle, mihin ollaan menossa tai ”miksei ainakaan tuonne”. Syntyy ryhmien kulttuureja, ja niiden toimintatavat sekoittuvat valinnan tilanteissa vanhemmilta perittyihin tapoihin ja arvostuksiin.

Nuoret puhuvat keskenään työttömyydestä yleisemmin kuin vanhempien kanssa, mutta vanhempien tausta näyttää merkittävältä sen kannalta, että nähdään, miten elämästä on selviydytty. Käsitetään, mitä tiettyyn elämänvaiheeseen voi kuulua. Eri perheissä puhutaan erilaisista elämäntarinoista ja yksilön suhde työelämään esitetään eri tavoin. Perinnön passiivinenkin vastaanottaminen edellyttää jonkinasteista omaksumista tai hyväksymistä, perittävänä asiana viitat, jotka suuntaavat aina helpoimpiin vaihtoehtoihin. Heikon koulumenestyksen kautta nuoret alkavat hyväksyä itselleen helpompia vaihtoehtoja. Mutta myös sosiaalinen tausta näyttää selvästi tuottavan odotuksia, jotka eivät tue pitkälle ulottuvaa koulutusuraa. *Sosiaalinen perintö* tarkoittaa, että joitain sosiaalisen elämän taitoja ja valmiuksia on otettu vastaan ja omaksuttu jossain määrin samankaltaisena, vaikka osin uudelleen tulkittuna.

Edellä jo todettiin, että ehkä työttömyyden perinnössä on kyse muistakin perinnoista. Lisäksi on nähtävä, että jos on töitä, ei työttömyyskään periydy yhtä yleisesti. Etenkin nuoret saavat nousukaudella paremmin töitä.

Yhteiskunnalliset rakennetekijät joko vahvistavat tai murtavat perintöä. Sosiaalinen perintö on siten yleisempi yhteiskunnallinen ja poliittinen asia, eikä vain perheen sisäinen prosessi. Yleiset seikat vaikuttavat siihen, millaiset ovat vanhempien olosuhteet, sosiaalisia suhteita ylläpitävät arvot, mitä pidetään sosiaalisina taitoina, millaiset kulttuuriset valmiudet kasvaa kansalaisena ja yksilönä lapselle on tarjolla sekä perheessä että muualla kulttuurissa.

Yhteiskunnallisissa murrosvaiheissa lasten on mahdotonta sovittautua sosiaalistumaan samanlaiseen työelämään ja ammattikirjoon kuin mihin heidän vanhempansa ovat sosiaalistuneet. Vakaaseen palkkatyöhön sosiaalistumisen malli menettää merkitystään. Pätkätyöt ovat jo sinänsä uudenvuoroinen kuva siitä, että kulku työelämään on asteittaista, ja ehkä jäädytään pätkien varaan selviämään jotenkuten. Työmarkkinoiden muutos tuottaa pätkätyökulttuurin, joka on kokoelma tapoja sopeutua siihen. Palkkatyökulttuurille alkaa jäsentyä haastaja uusien palkkatöiden piiristä, sopeudutaan uudenlaisten ehtojen vallitessa työllisyyden ja työttömyyden reuna-alueelle. Rostila kuvasi, miten työttömät kokevat työttömyyden työnhakuineen enemmän työelämän reunalla oloksi kuin erityiseksi työttömyydeksi (Rostila 1986).

Pätkätyökulttuuri saattaa olla se konkreettinen ympäristö, jonka kautta myös vakaasti töissä olevien vanhempien perintö katoaa tulkittamattomiin. Ilmeisesti vanhempien työttömyyskokemukset antavat erilaiset valmiudet sopeutua pätkätyömarkkinoille kuin jatkuvasti työssä olleiden vanhempien tilanne. Kyse ei ole kuitenkaan vain tästä markkinoille sopeutumisen yksittäisestä hetkestä, vaan nuoren pidemmästä kulusta koulutusjärjestelmässä. Nuoren omat negatiiviset kokemukset koulumaailmasta täydentyvät vähitellen työelämän toimivuutta koskevilla otaksuilla. Vaikka näille nuorille kertoisi keskimääräislukuja koulutuksen hyödyistä, he samastuvat siihen 20 %:iin, jotka kuitenkin eivät hyödy siitä. He kokevat jo olleensa pitkään koulutusurien ja kasvatuspolkujen lineaaristen mallien ulkopuolella tai ainakin niiden marginaaleissa.

Taustana ovat tilastollisesti katsoen merkittävästi useammin huono-osaiset perheet, mutta yksilölliset tarinat voivat selvästi niistä poiketa. Sosiaalisen perinnön käsittely on tärkeää, mutta sen ja yhteiskunnallisten rakenteiden merkityksen käsittäminen ei ole peruste ohentaa yksilön vastuun tarinaa, koska se on sosiaalityössä myös mahdollisuuden käsittämisen näkökulma. Sen rinnalla on nähtävä sosiaalipoliittiset (kansantaloudessa, politiikassa, hallinnossa ja yhteiskuntatieteissä kehittyvät) tarinat rakenteista ja niiden muuttamisen tai korjaamisen mahdollisuuksista.

Työpajanuoret ovat erityinen nuorten ryhmä, jonka kohdalla kulku koulutukseen ja työelämään on ollut vaikeaa. Varmuus valinnoista ja motivointi on ohentunut sitä mukaa, kun toisille nuorille se on vastaavissa ratkaisutilanteissa kasvanut. Sosiaalisesti perityt sosiaaliset valmiudet näkyvät nuorten elämässä, valmiuksissa mieltää maailma kuljettavaksi. Tiettyjen vaiheiden jälkeen työttömyys vain tapahtuu nuoren maailmassa, töihin ollaan hakeutumassa, mutta maailmalle kuljetaan työttömyyskokemusten kautta.

1.3. AIEMPI TUTKIMUS

Työttömyydestä on tehty paljonkin tutkimuksia, mutta työttömyydestä sosiaalisena perintönä vähemmän. Taustakirjallisuutta löytyy kylläkin tutkimusongelman monista osakysymyksistä. Perinnön tarkastelussa kohteena on ensinnäkin vanhemman ja lapsen suhde, jota voidaan taustoittaa vanhem-

pien sosiaalisten tilanteiden ja perhedynamiikan tutkimuksin. Sosiaalisten riskitekijöiden olemassaolo tai niiden puuttuminen, työkuultuurin tuntemus sekä perheen tilanne kertovat yksilön kasvun ja identiteettityön taustoista. Vastaavia kysymyksiä on tarkasteltu syrjäytymisen, koulutussosiologian sekä työttömyyden tutkimuksissa. Lähinnä tämän selvityksen konseptia ovat koulutussosiologiassa tehdyt koulutusvalinnoista kertovat työt ja toisaalta erityisesti työttömyyden yleisten piirteiden tutkimus siten kuin Kortteinen ja Tuomikoski sitä jäsensivät vuonna 1998 ilmestyneessä tutkimuksessaan ja jo edellä mainittu Rostila (1986). Aloitan kuitenkin syrjäytymisen käsitteestä. Se tarjoaa yleisen käsitteen mieltää työttömyyden sosiaalinen merkitys, toisaalta se on joissain sovellutuksissa jo epämääräisen yleinen.

Ylisukupolvinen huono-osaisuus kosketti 1990-luvun lamavuosina monin kerroin suurempaa väestönosaa kuin 1980-luvulla. Toisaalta edeltänyt 1980-luku on poikkeuksellinen vertailukohta. Tuolloin huono-osaisuuden perintö peittyi Raimo Parikan mukaan hyvään taloudelliseen tilanteeseen (1994, 88). Köyhyyden periytyminen kosketti pientä osaa väestöstä, mutta sosiaalisten ongelmien kasautuminen ja sosiaalisten riskien periytyminen näkyivät edelleen (Parikka 1994). Tuloerot ja köyhyys sekä vähitellen myös sosiaaliset ongelmat liittyivät 1990-luvulla entistä selvemmin työttömyyteen.

Yhteiskuntatieteissä tutkittiin palkkatuloerojen sijaan yhä enemmän eri tavoin ongelmallisessa asemassa olevia sosiaalisia ryhmiä. Syrjäytymisen käsitteellä luonnehdittiin näiden erilaisten ryhmien kuitenkin jossain määrin samankaltaista tilannetta. Köyhyyden käsitteen tilalle on tullut muuttuvaa tai heikkenevää identiteettiä kuvaavat ja siten prosesseja nimeävät käsitteet.

Etenkin elämänkaaren tutkimuksen näkökulmasta syrjäytyminen on käsitettävissä ”huono-osaistumisen prosessiksi” (Järvinen & Jahnukainen 2001, 126, 130). Käsite kuvaa monien osariskien kasautumisen prosessia. Tyypillinen esimerkki on työttömyyden, kouluttamattomuuden ja kodin ongelmien tuomien riskitekijöiden yhdistelmä. Tällaisen taustan omaavien nuorten voisi ajatella ajautuvan muita useammin syvenevän huono-osaistumisen prosessiin. Syrjäytymisen käsite ei kuitenkaan kuvaa syrjäytyvien tarkempaa identiteettiä, vaan yleistä syrjäytymisen uhkaa tai etäännyntä kansalaisten kasvuun kuuluvista yhteiskunnallisista prosesseista. Syrjäytymisen käsite jäsentää identiteettiä negatiivisesti, vajeena jostain mistä syrjäydytään ja että on menossa jokin yksilön prosessi kuten päte ”-tyminen” kertoisi.

Se, mistä syrjäydytään, on yleensä nähty yhteiskunnaksi, ja siten syrjäytymisen käsitteen vastakäsitteenä voidaan pitää yhteiskuntaan integroitumista. Näitä yleisiä, mm. Helneen (2002) erittelemiä megatrendejä en tässä arvioi sosiologisesti, mutta loppuluvussa tulkitseen koulutusyhteiskunnasta ja samalla työyhteiskunnasta syrjäytymisestä muodostuvia riskejä. Niitä pidän pajanuorten kannalta keskeisenä, yleisenä ja konkreettisenä syrjäytymiskysymyksenä.

Koulutus ja työ eivät ole koko yhteiskunta. Siihen kuuluvat myös yhteiskunnallis-sosiaaliset puolet kuten perheinstituutio. Toisaalta siitä on erotettava perhe-elämän ja lähimpien sosiaalisten suhteiden puoliyksityinen sosiaalisen piiri. Nuoren suhde perheinstituutioon on erotettava suhteesta vanhempiinsa. Pikemmin kuin kapinaa perheinstituutiota vastaan, työpajanuorten parissa on mielekästä nähdä myös vanhempien perheestä syrjäytymisen tilanteissa tietty perheinstituutioon samastumisen piirre. Samastutaan työläisvanhempien ideaaliseen työläiskotiin, johon ammattikoulu antaisi riittävät kulun avaimet. Silti tällaisen nuoren voi olla erittäin vaikea selvitä koulutusyhteiskunnan vaatimuksista, ammattikoulusta ja peruskoulusta alkaen. Yhteiskunnan sosiaalisia instituutioita kohtaan tuntemasta positiivisista asenteista huolimatta nuori voi syrjäytyä tai perhe jäädä perustamatta oman lapsen isän tai äidin kanssa. Syrjäytymiseen johdattavat taloudelliset seikat. Jopa naiivi integroitumisen halu saattaa nuorella olla erittäin voimakas ja epärealististen, mutta toivoa tuovien odotusten osatekijä.

Pelkistän tässä tarkasteltavan pajanuorten ryhmän osalta yhteiskunnallisen syrjäytymisen kysymykseen syrjäytymisestä koulutusyhteiskunnasta, en tarkastele vieraantumista enkä

etääntymistä ”yhteiskunnasta” kaikkienensa, mitä se sitten tarkoittaa, vaan arkisia vaikeuksia motivoitua ja jaksaa. Tätä voi hyvin kuvata yleisenä syrjäytymisen riskinä³.

Syrjäytymisen käsite ja etenkin prosessikonsepti korosti yksilön sosiaalisen taustan ja erityisesti perhetaustan merkitystä. On jäsenetty monenlaisia ylisukupolvisia riskejä. Prosessikäsite johdatti myös perheen sisäisiin prosesseihin. Yhteiskunnalliset ja taloudelliset taustat ja prosessit nähtiin myös perheen kohtaamina ja perheen sisäistä kasvatusta koskevinä kysymyksinä. Perhetutkimusten (Rönkä & Kinnunen toim. 2002) lisäksi etenkin koulutussosiologiassa on nähty kodin merkitys lasten koulutuksen kannalta.

Nimenomaan nuorten syrjäytymisriski jäsenyyksiä paljolti koulutuspolkujen kautta. Vanhempien ammattien ja työttömyyden on aiemmin todettu Suomessakin vaikuttavan nuorten koulutuspolkuun⁴. Työläisammateissa toimivien perheissä lapselle kehkeytyy useammin ammattikoulutukseen suuntautuva motivaatio, eikä omaa koulutusuraa nähdä pitkänä⁵. Etenkin pajalle tulevien nuorten koulutusorientaatiota on syytä tarkastella sosiaalisen taustan mukaan.

Tutkimuksen kohderyhmä on jo kokenut joitakin syrjäytymisuhan merkkejä joko kotona tai omassa elämässään. Syrjäytymisen uhka perustuu jo pajatoimintaan tulevien nuorten osalta hyvin erilaisiin taustahistorioihin. Myös syrjäytymisriskejä on syytä tarkastella useampien riskitekijöiden ryhmänä ja verrata yhden ja useamman taustariskien eroja. Yksi sosiaalisen elämän riskitekijä ei vielä erikseen merkitse syrjäytymisvaaraa, mutta yksi tekijä voi vaikeuttaa elämän hallintaa, ja tästä saattaa alkaa syrjäytymisriskien kasautumisen prosessi. Työttömyyden tutkimuksessa tämä on huomattu. Työttömyyden vaiheita on periodisoitu ja elämän tilanteita verrattu sen mukaan, onko työttömyys jäänyt työttömän ainoaksi riskitekijäksi.

Yleistä selvitystä työttömyyden periytymisestä suomalaisessa yhteiskunnassa ei ole tehty. Pitkäaikaisen työttömyyden tutkimuksista voidaan kuitenkin todeta joitakin ilmeisiä työttömän omaa ja myös muiden perheenjäsenten syrjäytymisriskiä lisääviä tekijöitä. Kyse on siis tilastollisesta riskistä, joka kuitenkin antaa perusteita hakea yhteyksiä, muttei sinänsä kerro, mitä ne ovat. Tässä työssä kiinnitän huomiota työkultuurista ja kouluttautumisesta omattuihin käsityksiin, varallisuuseroja unohtamatta, se kuitenkin on sosiaalityössä ylittämätön perusrakenne. Nuoren omaan tilanteeseen voidaan saada pitkäjänteisyyttä, mutta yleisemmin sen tarkastelu kuuluu sosiaalipolitiikan arsenaaliin.

Pitkäaikaistyöttömyyteen sopeutuminen voi Kortteisen ja Tuomikosken mukaan johdattaa yleisemmin toisten kohtaamista muokkaaviin tapoihin ja odotuksiin. ”Jos osa väestä tottuu elämään ilman palkkatyötä, heidän keskuuteensa todennäköisesti syntyy sellaisia ajattelu- ja käyttäytymistapoja, jotka oikeuttavat ja normalisoivat heidän poikkeavan toimintatapansa.” (1998, 19.) Työttömyys tuo ison loven aikuisten palkkatyöhön kuuluvien odotusten ja kulutustottumusten maailmaan. Myös työttömän odotukset ja kokemukset poikkeavat normaaliin palkkatyöhön sidotuista odotuksista ja kokemuksista. Kortteinen ja Tuomikoski ovatkin kuvanneet työttömien (aikuisten) sosiaalista eristäytymistä kuluttajien maailmasta ja toisaalta perheen merkityksen kasvua. Osalle työttömiä sosiaalinen piiri muodostuu heistä, jotka eivät kysele niistä asioista, joilla identifioituaan palkkatyöyhteiskunnan jäseniksi. Työkeskeisen kulttuurin ja oman sosiaalisen elämän erottaminen näyttää olevan keino tehdä työttömyydestä siedettävä elämänvaihe.

3 Siis ilman funktionalistiselle ajattelulle tyypillisiä totaalisuus käsitteitä (sosiologiassa yleinen parsonsilainen, marxilainen tai durkheimilainen lipsahdus). Kansakunta on sosiologian teoriajohdannaisiin käsitteisiin nähden poliittis-yhteiskunnallinen reaalisuus käsite, jonka nimissä on koetettu koota toimijoita kokonaisuudeksi ja säädetty laein kokoontumaan. Vaikka se on ranskalaisessa syrjäytymiskeskustelussa tuotu esille (ks. Helne 2002; esim. Rosanvallan 2000), ja loppuluvussa tulen kansalaisuudesta syrjäytymisen tematiikkaan, lähestyn sitä kuitenkin yksinomaan koulutusyhteiskunnasta syrjäytymisen tuottamana hyvin konkreettisenä kysymyksenä.

4 Kansainvälisestäkin asia on näin, mutta viittaa tässä vain suomalaisiin tutkimuksiin: Mäkinen & Vanttaja 1993; Kivinen & Rinne 1995; Aho & Vehviläinen 1997; Järvinen 1997, 1999a; 1999b; Silvennoinen 1993; 2002. Suomen asema koulutusjärjestelmien kärkikastissa ja koululaitoksen homogeenisuus antaa horisontin käsittää, että jos täällä ero on selkeä, se on monissa muissa kulttuureissa vielä vahvempi.

5 Kaikki edellisen viitteen tekijät toteavat tämän, tarkemmin palaan asiaan luvuissa 4 ja 8.

Perhe tai asuinympäristö voi tukea muuta aktivoitumista, mutta asuinseudun korkea työttömyys vielä korostaa kulttuurivaikutuksia, työttömät näkevät yhdessä, ja perimmiltään kukin erikseen, ettei toiseen elämään näytä olevan mahdollisuuksia. Laman jälkeen työvoiman tarjonta oli niin suurta, että työllistyminen edellytti hyvin soveltuvaa työhistoriaa. Työttömyyden pitkittyessä uudet asiat tulevat oman elämän arkisiksi ehdoiksi ja etäisyys työelämässä realistisiin odotuksiin saattaa näkyä myös puheissa. Perheen sisäiset keskustelut tai vain mykkä tilanne laajentaa nuorten kokemushorisonttia. Nuori voi kääntää elämäkokemukset vahvuudeksi, mutta heikentyneen itsetunnon omaaville (valmentajien yleinen toteamus pajanuorista) avautuu mahdollisuus selittää itsensä työelämän ja työttömyyden reunalle. ”[K]yseinen elämäntapa voi vähitellen muuttua ylisukupolviseksi, so. aidoksi osakulttuuriksi, joka eroaa virallisesta palkkatyöeetoksesta ja sen tausta-arvoista” (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 19).⁶

1990-luvun lamavuosina työttömyydestä tuli ulkoisen elämänmuutoksen tuottaja. Siksi sen erittely pajanuorten taustana näyttää erityisen tärkeältä. Matalapalkka-alat ja pätkätyöperheet voisivat olla erikseenkin relevantti sosiaalinen tausta, mutta tässä ryhmässä myös työttömyys on yleistä, joten tulokset lienevät samansuuntaiset.

Työttömyyskulttuurin taustaa on syytä hakea tavassa elää työelämän reunalla tai matalapalkkaisten rutiinitöiden maailmassa, jossa työttömyyden uhka on muita ammatteja yleisemmin toistuva asiantila. Paul Willis (1984) on kuvannut alemman työväenluokan vanhempien kulttuurista perittyä päivittäisen selviämisen eetosta, joka luonnehtii heidän tapaansa elää omassa nykyajassa. Päivittäisen selviämisen rytmi toistuu rutiinitöissä ja palkkakausittain jäsenyissä raha-asioissa. Vastaavasti työttömyys tuo arkeen tukien haun ja odottamisen sekä tuen saannin päiville perustuvan rytmin. Arki ja tavoitteet jäsentyvät eri näkökulmasta kuin työllisten. Myös pajaan tulevat nuoret ovat kuvanneet omaa horisonttiaan päivittäiseksi selviämiseksi (Heikkinen et al. 2000). Pajalla nuorta motivoidaan askelmittain ajattelemaan jo seuraavaa koulutuksen tai työn vaihetta. Osa nuorista tuo oman sosiaalisen rytminsä pajalle, ja heidän on vaikea suhteuttaa omaa elämäänsä ja sen sosiaalisen verkoston merkitysmaailmaa pajatoiminnassa tarjottaviin työ- ja toimintahorisonttiin.

Willisin esitystä on kritisoitu siitä, ettei se koulutuksen ihanteista irtoavien nuorten kuvauksessa tavoita tyypillisiä työläisperheitä.⁷ Sellaista ei tavoitella tässäkään selvityksessä. On kyse nuorista, jotka ovat kokeneet vaikeuksia koulutuksessa tai työelämään siirtymisessä. Siten tuloksia ei voi tulkita niin, että vaikka nuorten vanhemmista suurin osa ollut työläisammateissa, työläisperheissä aina koettaisiin vaikeuksia. Koulutuksen jatkaminen toista astetta ylemmäs on harvinaisempaa tämän taustan omaavilla, mikä näkyy tässä työssä, mutta moni muu asia kärjekkäämmiin.

Palkkatyökulttuurin ja työttömien kulttuurin käsitteet yleistävät tarvittavalla tavalla sen, mikä luonnehtii näissä palkkatyön ja työttömyyden toistuvissa tilanteissa elävien yksilöiden tapaa suhteuttaa itsen ja ympäristönsä suhdetta. Työssä olevilla ja työttömillä on tietystä suhteesta erilaiset taustat ja odotukset tulevastakin, heillä on erilaiset toimivat tavat käsitellä asioita ja tehdä oma tilanne

⁶ Vastaavasti saksalaisen sosiologin Martin Kronauerin mielestä on tarpeen puhua etenkin työttömyyden myötä syntyvästä lähes pysyvän tuntuista alaluokkaisuuden kokemuksesta (1998, 5). Toistuvan työttömyyden ja työttömyysuhan kokevat muodostavat eräänlaisen sosiaalisen kerrostuman: ”the long term jobless constitute a class or stratum of their own who, on the basis of their lack of future prospects, develop a specific class mentality. Like the American underclass, the German class of unemployed and excluded people, however dispersed, shares a feeling of no longer belonging to society at all.” (Herkommer & Koch 1999, 91.) Työttömyysturva voi silti pitää yllä reunalla olon tunnetilan, johon kuuluvat työttömyyden toistuminen, pätkittäiset kurssitukset ja työelämään paluun yritykset. Myös tämän tilanteen tulkinta luo työllisten elämästä poikkeavan ja sosiaaliselle kerrostumalle yhteisen odotushorisontin. Työyhteiskuntaan kuulumisen periaate tunnustetaan omasta taustahistoriasta, mutta nuorilla ei ole tätä kokemusta.

⁷ ”Alemmista sosiaaliryhmistä tulevat oppilaat useimmiten sopeutuvat kouluun, mutta siitä huolimatta he päätyvät todennäköisesti työväenluokkaisuun ammatteihin. Tässä merkityksessä he uusintavat oman sosiaalisen asemansa ilman kapinointia, ja tätä prosessia Willis ei kykene selittämään.” (Mäkinen & Vanttaja 1993, 95.) Willisin tutkimus ryhmä kapinoi koulua vastaan. Monessa tutkimuksessa on nähty, että työläisperheissä koulutus nähdään välineellisesti, eikä koulutuksen ja sivistyksen käsittein (Aho & Vehviläinen 1997; Järvinen 1997; Silvennoinen 2002). Työläiskulttuuri on aktiivisen uusintamisen aiheena, ja tämä johdattaa nuoret elämäntapaan, jossa pyritään nopeasti töihin ja törmätään työttömyyden ja työllisyyden rajapinnalle.

siedettäväksi. Työttömän tulkinnat omasta tilanteestaan alkavat täydentää toisiaan, ja yksilö alkaa sulkea itse aktiivisesti itseään muiden ulkopuolelle. Syrjäytymisen prosessi jäsentyy niin, että itse sulkee itseään yhä enemmän muiden ulkopuolelle, ja myös työmarkkinoille johdettavien sosiaalisten pyrkimysten ulkopuolelle *process of self-exclusion, a feeling of being of no use to anybody* (Littlewood & Herkommer 1999, 14). Itsen toimien lähtökohtana ovat sosiaaliset kokemukset työmarkkinoilta, ja kokemuksiin on vain sovittauduttava⁸. Syrjäytymisen käsittäminen prosessiksi antaa toisaalta tilaa eritellä tulkintaprosessien kääntämistä ja toisaalta työpaikan ja koulutuksen organisointia askelmitaisina elämänsä vaiheina. Työelämän reunalla olo voidaan pätkätyökulttuurissa hyvin nähdä eri aikoina syvenevinä syrjäytymisen kokemuksina ja toisaalta ajoittain helpottavien tilanteiden tuomina muutoksina, kuten Littlewood ja Herkommer kuvaavat aikuisten työttömien elämää (ma. 14–15). Nuorten nopea sopeutuminen kumpaan hyvänsä tilanteeseen näkyy aineistosta ja kertoo sekä rahatilanteen nopeista muutoksista että nopeasta kulttuurisesta siirtymästä elämänsä vaiheesta toiseen, muuntautumisesta ajankohtaisten odotusten, loman pitämisen ja tsemppaamisen rytmistä, joka myös turruttaa.

Kulttuurikäsitys kiinnittää huomion yksilön ja lähipiirin tapaan jäsentää tilanne ja tavan välittymiseen edelleen. Kun käsitteet mielletään vain työvälaineiksi, voidaan työttömyyttä kokeneiden valintoja tutkia työttömyyden kulttuurin termein. Vaikkei kyse ole yhtenäisestä kulttuurista, yksilöt kohtaavat kukin erikseen samankaltaiset erot työllisen elämäntavan ja työttömyysaikaisten mahdollisuuksien välillä. Kummassa kulttuurissa nuoret tekevät identiteettityötänsä: työelämän vai työttömyyden? Näkyykö ehkä pätkätyökulttuurin merkitys nuorten tavassa mieltää työ ja työttömyys?

Perintönä saatua työttömyyttä ei ole Suomessa nähty hyvinvointivaltion sosiaaliturvan tuottamana haasteena⁹. Tosin Nuorten työllistämistoimikunta totesi vuonna 1978, ”että pitkäaikainen työttömyyskorvauksen varassa eläminen passivoi nuoria, heikentää heidän työ- ja opiskelumotivaatiotaan ja ’vinouttaa’ heidän luonteenrakenteensa kehityksen.” Toimikunnan mielestä työttömien nuorten passiivinen joutenolo oli katkaistava aika ajoin: ”heidät oli ’aktivoitava’. Pitkäaikainen työttömyys saattoi aiheuttaa ’vakavia seurauksia’ erityisesti alle 20-vuotiaille nuorille.” (ks. Kärkkäinen 1993, 35). Kärkkäinen pitää tätä näkökulmaa holhoavana. ”Holhoavalla nuorisokäsityksellä oli helppo perustella väkinäisenkin nuorten ohjaaminen työllisyystilastoja rumentamasta kurseille, koulutukseen ja harjoitteluun” (Kärkkäinen 1993, 35).

Aktivoinnin sisältö on tuosta ajasta ja 1990-luvun alusta muuttunut muun muassa valmennustoiminnan tuomien käytäntöjen ansiosta. Myös työvoimatoimistoissa asenne on ilmeisestikin muuttunut. Toki edelleen nuoret ovat joidenkin toimenpiteiden kohteena. Aktivoiva ote on kuitenkin toisenlaista, ja osa nuorista kokee toimet välittämisenä. Etenkin pajalle tulevat nuoret yllättyvät yleensä positiivisesti. On toki edelleen syytä tarkastella, missä nykyään kulkee holhoavan ja tukevan asenteen raja. On olemassa kriteerit, joilla saa tukea. Toisaalta ne ovat kriteerejä, jotka saavat osan nuorista jättäytymään tukien ulkopuolelle. Holhoamiskritiikillä on siis aito nuorten kokemusmaailmaan kuuluva kokemustaustansa. Entä mikä olisi holhoamiskritiikin toiminnallinen kääntöpuoli? Tulisiko nuoret jättää olemaan oman identiteettinsä mukaisesti, passivoitumaan ja olla tukematta heitä? Valmentajat ovat jo käytännössä ratkaisseet tämän kysymyksen aloittamalla nuoren luottamuksen hankinnasta ja toimien ”ratkaisukeskeisen otteen” mukaan¹⁰. Nuoren asioiden järjestely ja tilanteen rauhoittaminen ei ole välttämättä holhoavaa, eikä sitä ole välttämättä työvoimatoimiston ohjeistukseen.

Työttömyyden periytyminen on ollut esillä myös pajatoiminnan tutkimuksissa. Kainuulaisessa ”Mestarit-Kisällit” -projektissa selvitettiin 41 nuoren vanhempien taustat. Puolella vanhemmista molemmilla oli töitä, toinen vanhemmista työttömänä 42 %:lla ja molemmat vanhemmat työttömänä

8 Sovittautuminen on asteen verran etäisempi suhde tilanteeseen kuin sopeutuminen.

9 ”welfarisation reserach, which assumes that the welfare state is (re)Producing its own clientele” (Andress & Schulte 1998, 331).

10 Taustana tälle otteelle on sosiaalipsykologian lyhytterapian kehittäminen ja ns. Constructive therapy (Hoyt ed. 1994), jossa lähdetään asiakkaan tarinoista ja niiden ilmentämistä mahdollisuuksista, myös de Shazer (1995). Sosiaalityön oppikirjoissa on käsitelty lähestymistapaa McNamee & Gergen (eds. 1992). Ratkes-yhdistyksen toiminnasta ks. www.ratkes.fi.

7 %:lla (Pekkala 2000, 124). Saadut tulokset ovat samansuuntaisia kuin tässä työssä, koko maan tilanne oli vuonna 2006 vain hieman parempi. Kari Paakkunainen totesi vuonna 1995 kyselyssään, että pajalaisten vanhemmista oli jompikumpi ollut viimeisen kahden vuoden aikana työttömänä 35 %. Tero Järvisen selvitystä koulun ja työelämän ulkopuolisten nuorten vanhempien työttömyydestä jatkan samoin kriteerein luvussa 3.1. Poikkileikkaustiedot jättävät arvailun varaan, miten nuorten valinnat ja elämäntilanne nimenomaan työttömyystaustaisten vanhempien tapauksissa rakentui. Jotakin taustatietoa tästä tarjoavat tässä selvityksessä nuorten käsitykset vanhempien työttömyyden aikaisista kotioloista. Näitä tietoja voi tukea sekä koulutus- että perhesosiologian töillä.

1.4. TUTKIMUSAINEISTOT

Tein elo- syyskuussa 2006 kaksi kyselytutkimusta, toisen työpajan asiakkaille ja toisen pajan vetäjille ja valmentajille. Lisäksi haastattelin syys- ja lokakuussa nuoria kymmenellä paikkakunnalla ja valmentajia kuudellatoista. Tietoa koottiin tasaisesti eri puolilta maata ja erityyppisiltä pajoilta: nuorten pajoilta ja integroiduilta pajoilta, joilla on myös vanhempia pajatoiminnassa, kunnan ja säätiöiden pajoilta. Alueellista jakaumaa tarkentaa tieto kunnan työttömyysprosentista.

Pajat valittiin maan eri alueita ja pajatyyppisiä edustamaan. Aluekriteerin mukaan ensimmäiseksi ryhmäksi muodostui pääkaupunkiseutu, Turku ja Tampere ja toiseksi muu Etelä-Suomi; kolmantena Satakunnasta Pohjanmaalle ja Keski-Suomeen ulottuva alue; neljäntenä Savo ja Karjala ja viidentenä Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi (tarkemmat rajat ovat liitteessä 1). Toisena aluekriteerinä käytin kunnan yleistä työttömyysastetta¹¹. Seuraavassa taulukossa näkyy työttömyysprosenttien vaihtelu maan eri osien välillä. Etelässä ei ole suurimman työttömyysosuuden kuntia, ja pohjoisesta ja idästä puuttuvat matalimman työttömyyden kunnat.

TAULUKKO 1.1. Pajakyselyn vastausten jakautuminen kunnan työttömyysasteen ja alueen mukaan.

Paikkakunnan työttömyysprosentti, 4 luokkaa					
Alue	Alle 9,0 %	9,0–11,4 %	11,5–13,9 %	Yli 14 %	N
Etelän suurkaupungit	59	37	0	0	96
Etelä-Suomi	25	0	80	0	105
Länsi-Suomi	56	18	36	0	110
Itä-Suomi	0	58	39	5	102
Pohjois-Suomi	0	7	63	24	94
N	140	120	218	29	507

Haastattelut keskittyivät suurten paikkakuntien pajoille: Espoo, Lahti, Mikkeli, Imatra, Joensuu, Kajaani, Oulu, Tornio, Rovaniemi, Vaasa ja Pori. Vertailukohdaksi otin muutaman pienemmän paik-

¹¹ Tiedot kunnan työttömyysprosentista toukokuun lopulta 2006 Työministeriön tietokannasta. Laskentatavoissa on eroa ministeriön ja Tilastokeskuksen välillä, mutta tässä on ideana luokitella kunta-aineisto eikä arvioida absoluuttista lukua, joten kiista voidaan sivuuttaa.

kakunnan pajan kuten Kauhajoki, Kurikka, Kuhmo ja Kitee (tarkemmin liite 1). Seutukunnallisia pajoja edustavat Kauhajoki, Kitee, Joensuu ja Kajaani, ja eräät pajat tekevät seudun kuntien kesken muulla tavoin yhteistyötä. Seudullinen yhteistyö on vahvistumassa.

Pajanuorten vanhemmilla on 64 %:lla työläisammattit¹² (isät ja äidit saavat samat osuudet). Ammatin merkitys jää pajanuorten keskinäisissä ryhmittelyissä vähäiseksi tekijäksi, koska muut hyvinkin erilaiset ryhmät ovat niin pieniä. Työläisammattien osuus on jo sinänsä merkitsevä asia ja näkyy osaltaan nuorten suuntautumisena lähinnä ammattikouluun.

Nuorten kyselyyn tuli työpajoilta 507 vastausta, kun tavoite oli 500¹³. Vastausprosenttia ei perinteisessä mielessä ole mielekästä antaa, koska kyselyä ei lähetetty vastaajille suoraan vaan työpajoille, ja vastaaminen oli järjestetty ohjatuksi pajatoiminnan osaksi. Siten kunakin päivänä työpajalla olleista nuorista lähes kaikki vastasivat (arvioluku kieltäytyneistä on n. 2–3 %). Kuitenkaan aivan kaikki eivät vastanneet kaikkiin kysymyksiin. Vastauslomakkeista vain neljä hylättiin ilmeisen vastaushaluttomuuden tai kärsimättömyyden takia. Vastanneet kuvaavat hyvin kyseisten pajojen päivittäistä kokoonpanoa. Jonkin verran aliedustusta siinä on kuntouttavan mielenterveystyön asiakkaisiin erikoistuneista pajoista. Sen sijaan starttipajoilta on riittävästi vastauksia eri puolilta maata. Monilla perinteisillä työpajoilla ei ole erillistä starttipajaa, mutta asiakaskunta on lähes vastaava. Osalla työpajoista lyhyt starttijakso järjestetään kaikille.

Kyselyyn saivat vastata myös pajan yli 30-vuotiaat, ja heistä sain muutamaan aiheeseen vertailuryhmän nuorempiin nähden. Vastanneista alle 30-vuotiaita oli 92 % ja alle 25-vuotiaita 77 %. Nimenomaan nuoret vastasivat hyvin vanhempien työttömyyttä koskeneisiin kysymyksiin. On huomattava, että vanhemmat vastaajat asuivat kotona ennen lamavuosien suurtyöttömyyttä. Pääosin tarkastelen vain alle 30-vuotiaiden aineistoa ja paikoin vain alle 25-vuotiaiden.

Nuorten kysely ja haastattelut tehtiin nimettöminä. Tekstissä puhun vain nuorten haastatteluvastauksista, en nimeä edes kuntaa. Ryhmittelyissä käytän työttömyysprosentin mukaista kuntaluokitusta tai muuta vastaavaa jaottelua. Nimettömänä vastaamista painotettiin nuorille sekä lomakkeella että kyselyn toteuttajien toimesta. Vastaukset koottiin pajalla heti vastaustilanteessa suljettavaan lähetyskuoreen, joten valmentajat eivät niitä pajalla käsitelleet. Lähes kaikki lomakkeen saaneet valmentajat vastasivat kyselyyn.

TAULUKKO 1.2. Selvityksen kysely- ja haastatteluaineistot.

Kysely pajavalmentajille, N = 77

Kysely pajanuorille, N = 507

Valmentajahaastatteluja 22, 17 paikkakunnalla, haastateltu 42 valmentajaa

Nuorten haastatteluja 17, 13 paikkakunnalla, haastateltu 28 nuorta

12 Miesten ammatit oli helppo luokitella, ja naistenkin osalta vaikeuksia oli lähinnä laborantin tapaisissa kategorioissa, joissa on kyse työläisammattista uudessa ympäristössä. Ne olisi voitu luokitella myös toimistotyöksi. Kvalifioitu työläisammatti olisi ollut näissä tapauksissa selkeä, mutta äärimmäisen epäselvä monissa muissa tapauksissa. Tiedot perustuvat tässä nuorten usein vaillinaiseen tietoon ammatista ja pätevydestä. Vastauksen ammattinimike on siten viitteellinen ja siten myös mittatikon pitää olla samanlainen. Olennainen jako on siis työläisammattien ja muiden välinen, vaikka omina ryhminä ovat myös yrittäjät ja maanviljelijät. Kategoriaan muu kuuluvat ovat lähinnä eläkeläisiä.

13 Kyselyjen valmisteluvaiheessa haastattelin Helsingin pajatoiminnasta vastaavaa virkamiehestä, ja laitoin kyselylomakkeet testausvaiheessa Lahden, Vantaan, Porin pajoille. Kiitokset kaikille kyselylomakkeita kommentoineille.

Valmentajien ja nuorten haastattelut tehtiin temaattisen asiantuntijahaastattelun periaattein (teemarungot liitteenä 4). Valmentajahaastatteluja ei kuitenkaan litteroitu täydellisinä, vaan poimin vastausten pääkohdat nauhalta. Koska haastattelin itse, tiesin, mitä ja miten kannattaa purkaa. Näissä asiantuntijahaastatteluissa tavoitteena ei ollut dokumentoida keskustelun kielellisiä ilmauksia ja pieniä sävyjä, vaan asiantuntijoiden perusnäkemystä. Haastateltavat ovat informantteja. Näiden haastattelujen litterointi on samalla jo hieman tiivistetty aineistokorpus, jossa vastaajien alkuperäiset ilmaukset kuitenkin säilyvät. Kokosin edelleen valmentajakyselyn avovastausten ja valmentajahaastattelujen materiaalin teemoittain suppeiksi korpuksiksi. Nuorten haastatteluista kokosin vastaavasti temaattista korpusta. Milja Saari litteroi 13 valikoitua nuorten haastattelua tarkasti, ja muista haastatteluista poimin nauhalta katkelmia.

Asiantuntijakyselyssä lähtökohtana oli saada kaikilta valmentajilta vastaukset tiettyihin samoin muotoiltuihin kysymyksiin. Vastaajia ohjeistettiin kuitenkin sovittamaan kysymykset pajan toiminnan ja oman työtehtävän mukaisiksi. Paikoin näkyi, että nuorten vanhemmistä kysymistä pidettiin turhauttavana, koska pajalla toimitaan nuorten kanssa eikä heidän vanhempiansa. Valmentajat kuitenkin vastasivat kärsivällisesti asiaa eritellen, ja vastausten luotettavuus on hyvä. Vastauksia saatiin 77 eli hieman enemmän kuin tavoiteltiin.

Kaikessa kyselytutkimuksessa vastaukset kertovat vain sen, mitä vastaajat kysytystä asiasta kysymyksen muotoilun nojalla kulloinkin haluavat kertoa, miten jatkaa lomakkeen lukemisesta vastauksen kirjoittamiseen. Motivoiko lomake vastaamaan oikealla tavalla, ärsyttääkö jokin ilmaus vai houkuttaako ylilyönteihin? Alkavatko nuoret vastata kokemustensa mukaan vai muodostuuko vastaamisen tilanteeksi käsitys, että tämä on taas niitä hallinnon kontrollitoimia? On monta syytä siihen, miksi koko vastaus rakentuisi reaktiivisena toimena eikä tietojen ja kokemusten raportointina. Nuorten kyselyssä ja haastatteluissa asiat olivat henkilökohtaisia, vaikka koetin molemmissa jäljittää yleisemmin nuorten tapaa puhua työttömyydestä ja siten sitä, sijoittuiko nuori työttömyyden vai työelämän kulttuuriin.

Nuoren oma ja vanhempien työttömyys ovat asioita, joista nuori ei ehkä halua puhua yleisesti. Sosiaalisen syrjäytymisuhan eri puolia tutkineet ovat kuitenkin painottaneet luontevan kysymisen ja puhuttelutavan merkitystä (Granfelt, 2000). Lisäksi jo valmisteluvaiheessa valmentaja totesi kommenttina, että nämä nuoret ovat tottuneet kertomaan tilanteestaan viranomaisille eli vastaamistottumusta on, mutta myös kompastuskiviä. Haluavatko nuoret kertoa vain virallisesti hyväksyttävän tarinan? Mitään eksaktia mittapuuta nuorten vastausten luotettavuuden arviointiin ei ole. Silti pitäisin vastauksia pääosin luotettavina dokumentteina nuorten tavasta kokea työttömyys. Luin nuorten kyselyvastauksia pieninä lomakkeen mittaisina tarinoina, ja vastauksen eri kohdat olivat yleisesti ottaen koherentteja keskenään. Tietty vaikeus arvioida vanhempien työttömyyden kesto näkyi ”ei osaa sanoa” -vastaajien suurena osuutena, ja näitä vastauksia jouduin arvioimaan tarkemmin muiden vastausten perusteella (ks. liite 3). Henkilökohtaista estettä vastaamiselle ei näkynyt kyselyssä eikä haastatteluissa. Haastatteluissa pääasiana oli selvittää, miten nuoret puhuvat työttömyydestä ja miten leimaava käsite se on. Silti nuoret puhuivat omien kokemustensa kautta, ja he kertoivat niistä melko suoraan. Asiat ovat heille arkisia ja jopa huudettavia (huutomerkki lomakkeissa). Vastausten luotettavuuden kannalta tämä on positiivinen asia. Vastaajilla ei ole ollut sellaista estettä puhua asioistaan kuin keskiluokkaisten normien mukaan voisi ajatella.

Puhumisen helppous saattoi johtua siitä, että jo pajalle tulo kertoi nuoren yrittävän saada otetta omiin asioihinsa. Oman sosiaalisen elämän kipupisteitä koskeviin kysymyksiin ei haluta vastata etenäkään, jos omien kokemusten käsittely on itseltä kesken (Juhila 1999, 173). Muutama jo huumevaiheen ohittanut puhui hyvin luontevasti tilanteestaan. Toisaalta kyselyssä melko harva myönsi kokeneensa päihdeongelmia. On mahdollista, että asiat eivät vain avaudu juuri tällä kyselylomakkeella. Se on rakennettu ja rytmitetty työttömyyskysymyksiin kohdistuvaksi, kun taas päihteiden käytön

osalta ei ollut samoin johdattavia ja suhteuttavia kysymyksiä. Pysin pitämään lomakkeen lyhyenä, jotta vastaus pääasiaan olisi mahdollisimman luotettava.

Nuorten oli kuitenkin ilmeisesti helpompi kertoa vanhempien tilanteesta kuin omastaan. On toki eri asia kysyä nuorilta yleensä päihteiden käytöstä kuin kysyä, onko siitä muodostunut itselle ongelma. Ongelmien myöntäminen merkitsee siltäkin jonkinasteista tappion tunnustamista, menetettyä aikaa ja nuoruutta, jota nuori juuri pajalle tulella on alkanut rakentaa ja ehkä vielä vastentahtoisesti uudelleen. Vanhempien työttömyys ei ole tällainen ongelma.

Nuori puhuu perhe-elämästä siinä näkyneiden piirteiden nojalla. Ne saattavat hyvinkin johtaa huomion eri asioihin kuin mistä ”todella” vanhempien kesken oli kyse. Nuori voi yhdistää aiheetta asioita vanhempien työttömyyteen tai olla yhdistämättä. Vastaus on hetkittäinen arvio, muttei ole mitään syytä olettaa, että yleislinja ei pitäisi paikkansa. Kysymykset työttömyyden vaikutuksesta kotioloihin koskevat yleisiä asioita, mielikuvia. Nuori on tässä perhe-elämän tilanteiden ja dynamiikan arvioinnissa kuitenkin suhteellisen luotettava arvioija. Lähtökohtatietojen selvittelyssä hän on ehkä luotettavampi kuin vanhempi itse. Varmasti tiedot poikkeaisivat, jos asiaa kysyttäisiin vanhemmilta. Nuoren omista kodin kokemuksista on tullut lähtökohta hänen elämälleen. Kokemuksista saa tietoa kysymällä nuorelta, koska tilastotietoja ei pajanuorten ryhmästä ole saatavilla. Kyselyn tiedot antavat yleiskuvan nuorten kotioloista, ja haastattelut tarkentavat tulkintaa ja kertovat myös, miten nuoret suhtautuvat vanhempiinsa ja työttömyyteensä. Yleisesti haastattelujen teema on, kuten todettu, tapa puhua työttömyydestä ja siten nuoren tapa kohdata oma työttömyys. Siihen kuuluu nuorten kohdalla myös suhde kotiin, miten siihen ja koulujen keskeytymiseen on suhtauduttu kotona.

Nuorten haastatteluihin otin neljällä paikkakunnalla haastateltavat erikseen. Yleensä haastateltavana oli kaksi nuorta kerrallaan ja kahdessa kolme. Kahden ja kolmen haastateltavan tilanteet muistuttavat ryhmähaastattelua. Ryhmähaastattelun puolesta puhui se, että tavoitteena oli selvittää nimenomaan nuorten tapaa käsitellä työttömyyttä, miten se kohdataan ja miten hyväksytään asiantilaksi¹⁴. Yksilöhaastattelut puolestaan tarjosivat vertailukohdan, ja osalla pajoista oli vain järjestelty asiat ennalta niin, että yksilöhaastattelu oli luonteva valinta. Niissä nuori oli valmis nopeasti siirtymään omiin kokemuksiinsa. Ryhmähaastatteluissa aihe oli helpompi pitää yleisemmin nuorten tavassa puhua työttömyydestä. Ryhmähaastatteluissa haastateltavat saattavat toki toisiltaan hyväksyttävyyttä hakien muotoilla ”oikeita” vastauksia ja ilmaisuja, mutta vastaava ongelma on aina haastattelussa, yksinkin osataan kertoa asiat ”oikein päin”. Vaikka valmentajat toteavat monessa yhteydessä pajanuoret epävarmoiksi oman elämänsä suhteen, haastatteluihin oli valittu sellaisia nuoria, jotka olivat valmiita keskustelemaan epävarmuudestaan, joten jonkin verran itseluottamusta oli jo koottu. Olisi toisaalta ollut turha haastatella ”no joo” -vaihetta elävää nuorta. Epävarmuus ei ollut este keskustelun onnistumiselle.

Ohjaajien kyselyssä selvitetään heidän arviotaan ilmiön yleisyydestä, tunnistamisen tarpeellisuudesta ja vaikeudesta sekä kokemuksia kehitetyistä toimintatavoista. Onko työttömyyden perintö ylipääntään merkittävä asia pajatoiminnassa? Onko käytännön valmennustyössä näkyvissä toimintatapoja, joita voisi soveltaa perinnön kohtaajien tukemiseksi? Kyselyistä ja haastatteluista sekä aiemmasta tutkimuksesta saatavien tietojen pohjalta arvioin, onko mahdollista esittää päätelmiä kehittämisen suunnista.

¹⁴ Jukka Törrönen on (2005, 23) todennut, että ryhmähaastattelut tarjoavat mahdollisuuden selvittää haastateltavien jakaman viitekehityksen ja näkökulman, koska he voivat käsitellä haastattelijan kielen ja kysymysten sisältämiä otaksimia, saada toisiltaan vahvistusta tulkinnoilleen. Tällä on merkitystä erityisesti silloin, kun haastateltavien asema ja vahvuus tutkimustehtävän ja tutkimuksen välittämän kielen ja kulttuurin piirissä on epäsymmetrinen tutkijan asemaan nähden. Koska hain puhetapaa, soveltuvi tilanne hyvin, mutta myös yksilöhaastattelut toimivat, eikä epäsymmetrinen tilanne häirinyt siinä määrin, etteikö olisi rennosti kerrottu, miten asiat nähdään toisin sanoin tai pikemminkin toisten asiantilojen kautta kuin mitä tutkija yritti kysyä. Teemahaastatteluissa oli joustettava tilanteen mukaan. Koulutuksesta puhuttiin niin, että kyseinen vastaaja saattoi omasta suhtautumisestaan siihen jotain kertoa.

Tarkastelen ensin luvussa 2 pajuoreen työttömyyden yleisiä piirteitä. Luvussa 3 tarkastelen vanhempien työttömyyttä ja vanhemmuutta eräiden perhe-elämän piirteiden kautta, siten kuin ne tulevat esille pajuoreiden vastauksissa heidän kokemana. Luvussa 4 tarkastelen, miten perheen lähtökohta näkyy nuorten valinnoissa ja elämäkulussa. Luvussa 5 tarkastelen nuorten suhdetta kouluun ja kaverikulttuuriin ja nuorten oman työllistymisen polun vaiheisiin. Luvusta 5 alkaen mukaan tulevat aiempaa vahvemmin valmentajien ja nuorten haastattelumateriaalit. Luvussa 6 tarkastelen pajojen toimintatapoja alkaen pajan valmennustavoista ja keinoista tunnistaa nuoren taustat. Lopuksi tarkastelen ylisukupolvisen työttömyyden katkaisun keinoja sekä ennaltaehkäisevän työn että pajatoiminnan osalta.

2. PAJANUORTEN TYÖTTÖMYYDET

Kaikki pajalle tulevat nuoret ovat olleet vähintään lyhyesti työttöminä esimerkiksi koulun päättymisen jälkeen, ja osa on ollut työttömänä vuosia. Nuorten työttömyydelle on ominaista vahva suhde kouluvaiheen kokemuksiin. Oppimisvaikeudet, epäonnistumiset, kouluviihtymättömyys, koulun keskeyttäminen ja väärältä alalta pois hakeutuminen vaikuttavat edelleen, ja nuoren on vaikea mieltää, onko hän itse asiassa vielä työtön vai ei. Osa suhteuttaa työttömyyttään edelleen koulutusmahdollisuuksiin, osa on koulutusvastaisia. Jälkimmäiset ovat päättäneet olla enää palaamatta kouluun ja ovat hakeutumassa töihin tai sovittautuvat ajan viettämiseen.

Osalla pajuorista on ammatillinen tutkinto tai ylioppilastutkinto, osalla peruskoulukin on kesken. Suuri osa pajuorista tulee ammattikoulun kautta. Sen suorittaneita oli alle 30-vuotiaista pajuorista 37 % ja keskeyttäneitä 32 %. Otoksen pajuorista 21 % tulee kuitenkin lukion kautta, lukio oli 41 %:lla sen aloittaneista jäänyt kesken. Otoksen pajuorista 48 %:lla on joko ammattikoulu tai lukio suoritettuna (siis on myös molemmat tutkinnot suorittaneita), mutta alan työtä tai sopivaa työtä ei vielä ollut järjestynyt. Vuoden 2005 pajaselvityksen mukaan pajuorista vain 33 %:lla oli tutkinto. Kun tähän vuoden 2006 selvitykseen kuitenkin vastasivat kaikki kyselyn kohteena olleilla pajoilla olleet, on ilmeistä, että aktiivisemmin pajatoimintaan osallistuu ja jättää keskeyttämättä jo muutoinkin koulutettu osa pajuorista.

Pajuorten kokemukset kouluista ovat yleisesti melko kielteiset. Kouluissa ei jakseta seurata opetusta, eikä siellä viihdytä. Valmentajien mukaan kouluvaikeuksien yleinen syy on, että pajuorista suurin osa (valmentajien arvioita: n. 70–80 %) on jossain suhteessa tekemällä oppivia. Se voi tarkoittaa syvempää oppimisen mekaniikan piirrettä tai sitten sosiaalisesti kotoa tai kavereilta opittua teoria-asioiden ja omalta kannalta ”turhan” lukemisen välttämistä, josta on jo tullut taipumus. Nuoret hakevat työkeskeistä elämäntapaa, johon kuuluu työn oppiminen käytännössä. ”Käytännössä” on maaginen sana. On ilmeisesti joitain luontaisia valmiuksia, joihin tukeutuminen tekee nuoren elämän hallittavaksi hänelle itselleen. Koulussa viihtymättömyyttä on yleensä korostanut heikko koulumestitys. Se puolestaan on rajannut peruskoulun jälkeisiä valintamahdollisuuksia ja pakottanut monet valitsemaan ammattikoulussa alan, johon ei ole kiinnostusta. Sitten ei ole ollut motivaatiota lukea sen vertaa kuin kiinnostava ala olisi saattanut innostaa.

Koulutuksen katkeaminen perustuu yllättävän monilla myös sairauteen. Tätä en kysynyt lomakkeella, mutta sain avovastauksia, ja haastatteluihin osui yllättävän moni koulun kannalta vakavasti sairastellut (noin neljännes). Eniten on jouduttu vaihtamaan alaa allergian takia jopa jo pitkään opiskellulta alalta. Jos koulumotivaatio on ollut heikko, on alan vaihto erityisen raskas operaatio.

Osa valmentautujista tulee mielenterveystyön kuntouttavasta toiminnasta tai päihdeklinalta, ja pieni osa kriminaalipuolelta. Kuntoutuksesta tulevalle työttömyys tai työmarkkinoiden käytettävissä olo on tavallaan jo tavoitteellinen tila, koska haetaan keinoja voittoa epävarmuus. Pitkän ajan tavoitteena on kyky hakeutua työelämään. Vastaava tavoite on tärkeä myös monelle pajuorelle, jos päivärytmi on aivan sekaisin.

Päivärytmi voi nuorella olla kevyemminkin sekaisin, ja pajalle sopeudutaan alkujakson jälkeen kohtuullisen hyvin.

Siis jos mä oon tehny silleen, et menee nukkuun neljältä aamulla ja herää sit herää joskus päivällä, niin sit on paha lähtee töihin ja kouluun, jos ei oo sitä aamurytmii. Et silleen sen takia tää paja on ollu oikeesti tosi hyvä juttu. (Nuorten haast.)

Yleisesti pajalle tulevien nuorten on ollut vaikea mieltää omaa tilannettaan, vaikka he olisivat sitä yrittäneet jäsentää. Koulun keskeydyttyä tai kun tutkinnon jälkeen ei saa töitä, nuori ei heti miellä itseään työttömäksi, muttei toisaalta ole enää koulussakaan, mutta jokin toinenkin ala saattaisi kiinnostaa. Kolmannes pajanuorista on koulun päättymisen tai keskeytymisen jälkeen ollut työvoimatoimiston asiakkaana välittömästi ennen pajalle tuloa alle kolme kuukautta. Tämä kertoo osaltaan myös pajalle hakeutumisesta: on menty työvoimatoimistoon siksi, että voidaan hakea pajalle. Etenkin nuorin ryhmä eli alle 20-vuotiaat tulevat nopeasti koulun keskeytymisen jälkeen pajalle (taulukko 2.1.).

TAULUKKO 2.1. Alle 25-vuotiaiden pajanuorten työttömyyden kesto ikäryhmittäin.

Olitko ennen työpajalle tuloa työttömänä?							
Ikä		En ollut tai alle 3 kk	3–6 kk	6 kk–1 vuosi	1–3 vuotta	Yli 3 vuotta	Yhteensä
17–20	N	94	41	25	14	7	181
	%	51,9 %	22,7 %	13,8 %	7,7 %	3,9 %	100 %
21–24	N	49	64	52	31	11	207
	%	23,7 %	30,9 %	25,1 %	15,0 %	5,3 %	100 %
Yhteensä	N	143	105	77	45	18	388
	%	36,9 %	27,1 %	19,8 %	11,6 %	4,6 %	100 %

Koulun päättymisen prosessi kestää kuitenkin useimmilla pitkään vielä sen vaiheen jälkeen, kun jo on alettu olla poissa koulusta. Lisäksi työttömäksi kirjaututaan hitaasti. Koulun keskeytymisen taustoilla on puolestaan vielä pidempi historiansa, mutta jo välitön koulunkäynnin keskeytymisen prosessi on mutkikas. Monet koettavat kuitenkin jatkaa ja pitkittää koulun kirjoilla oloa. Siten lyhyt virallinen työttömyys ennen pajajaksoa tarkoittaa yleensä pidempää epävarmuuden ja työttömyyden kautta, mikä näkyy nuorten vastauksista. Pitkään työttömänä olleita on huomattavasti enemmän kuin virallisten rekisterien mukaan. Lisäksi väestötilastot antavat erilaiset tiedot. Onkin erotettava kolme tietopohjaa:

- 1) Kyselytutkimuksessa saadaan nuorten kokemuksiin perustuvat vastaukset.
- 2) Viranomaisten toiminnoistaan keräämät hallinnolliset rekisteritiedot.
- 3) Tilastolliset tarkastelut, joissa seurataan ikäluokkien kokoa ja jakautumista erilaisiin sosiaalisiin kategorioihin.

Koetan suhteuttaa näitä.

Kurssien tai pätkätöiden takia on monen pitkä työttömyysjakso katkennut, ja virallisesti ennen pajaa on oltu vain lyhyesti työttömänä. Uudet tukisäädökset, joilla alle 25-vuotias velvoitetaan ottamaan työharjoittelu- tai koulutuspaikka aiempaa nopeammin, alentavat hieman nuorimpien pitkää työttömyyttä¹⁵. Silti edelleen tästä ikäryhmästä on 16 % ollut ennen pajajaksoa yli vuoden yhtämittäisesti työttömänä ja yli kolme vuotta lähes 5 %. 25–30 -vuotiaiden ryhmässä yli vuoden työttömänä olleita on 45 % (73 pajanuoresta). Ilmeisesti työvoimapolitiittisilla toimilla on kuitenkin ollut vaikutusta nuorten pitkäaikaistyöttömyyteen.

¹⁵ Työvoimatoimistoon tullessaan nuori pääsee nopeasti sen aktivointiohjelman ja tukien piiriin. Siten työttömyyskautta pätkivät kurssitukset ja työllistämistoimet ja pitkä kokonaistyöttömyys jäävät piiloon myös nuorilla.

Työpajoilla käy vuodessa noin 7 000 alle 25-vuotiasta nuorta. Siten pajoille tulevista alle 25-vuotiaista on vuosittain 16 % eli 1 100 ollut yli vuoden työttömänä. Paja tavoittaa vain seitsemäsosan yli vuoden työttömänä olleista nuorista. Pajoille valikoituu kuitenkin työ- ja sosiaaliviranomaisten pajalle ohjauksen takia virallisissa työhallinnon ja kuntien sosiaalitoimen rekistereissä olevista enemmän tukea tarvitseva ryhmä. Siten pajalla tavoitetaan ehkä noin 20–25 % hallinnollisissa rekistereissä olevista pitkäaikaistyöttömistä nuorista. Täten vajaalla viidellä 1 100 kertoen saadaan arvio, että pitkäaikaistyöttömänä olisi vähintään noin 5 000 nuorta. Jos työttömien nuorten määrästä 39 000 (Pajaselvitys 2005) lasketaan pitkäaikaistyöttömien osuus suoraan pajalaisten 16 %:n osuuden mukaan, olisi pitkäaikaistyöttömien alle 25-vuotiaiden määrä koko maassa 6 200. Erik Häggmanin tuorein tilastollinen vertailu nuorten elämäkulun vaiheista, joka perustuu ikäluokkien koon, koulutusvaiheiden ja työelämän ja muiden ulkopuolisuuden virallisten syiden (lasta hoitamassa, armeijassa) vertailuun, päättyy arvioon, että koulun ja työelämän ulkopuolisten nuorten määrä olisi noin 90 000 (Häggman 2007). Luvussa ovat mukana rekistereistä katoavat, kuten nuoret, jotka eivät halua ottaa vastaan heille tarjottua koulutus- tai työpaikkaa. Jos tästä joukosta lasketaan arvo 16 %:n mukaan, on määrä 14 400 nuorta. Kun otetaan huomioon, että rekistereistä katoavat ovat pitkään työttömänä, on 16 %:n osuus alakanttiin.

Koulutuksen nivelvaiheen työryhmän raportissa (Opm. muistioita 2005:33, 44) todetaan, että kun pitkäaikaistyöttömiin nuoriin lisätään nuoret, joilla kurssi tai muu toimi on katkaissut työttömyyden, mutta kurssin jälkeenkin on vaikea työllistyä, tällaisia alle 25-vuotiaita nuoria on työttömänä 8 600. Tämä luku perustuu virallisiin rekistereihin. Luvut vastaavat käsittääkseni hyvin toisiaan, koska alle 25-vuotiaat ovat erityistoimien kohteena¹⁶.

Sukupuoliero tulee esille vain ikäryhmittäisessä tarkastelussa. Etenkin nuorimpien miesten työttömyys näyttää pitkittävän. Viranomaisten on ilmeisen vaikea tavoittaa heitä. Myös opintojen keskeytymisen prosessi, työvoimatoimistoon ilmoittautuminen ja tilanteen myöntäminen saattaa viedä nuorilta miehiltä enemmän aikaa kuin nuorilta naisilta. Työttömyys on sukupuolittain jossain määrin erilaista (tarkemmin luvuissa 4 ja 5).

---

¹⁶ Lisäksi tämän selvityksen lähtökohtatieto perustuu vastaajien ilmoituksiin, ja niille tyyppistä on pikemminkin oman tilanteen esittäminen niin, ettei se näytä ainakaan aiempaa huonommalta. Otaksuisin siis, että lasketut luvut 5 000 ja 6 200 muodostavat suhteellisen luotettavan haarukan. Työministeri Filatov tosin haastattelussaan (Työpoliittinen aikakauskirja 1/2007) toteaa, että määrä olisi noin tuhat (400 virallisesti pitkään työttöminä ja hieman enemmän sosiaalitoimen tukemana). Haastatellut pajanuoret eivät välttämättä olekaan virallisesti olleet työvoima- tai sosiaalitoimistossa täyttä vuotta työttöminä, mutta ovat koulun keskeytymisen tai päättymisen jälkeen kuitenkin olleet yli vuoden työttömänä. Työllistymisyrittäjästä turhaututtuaan nuoret vain jäävät olemaan ja ehkä vasta pitkän ajan kuluttua aktivoituvat ja ilmoittautuvat työvoimatoimistolle. Moni seikkailee koulun, työttömyyden ja pätkätoiden välillä, eikä ilmoittaudu työvoimatoimistolle, tai ei ota vastaan sen tarjoamaa ja nuoren mielestä väärän alan töitä tai koulutusta. Täten nuori tippuu tilaston ulkopuolelle, totesi Pekka Tiainen työministeriöstä kysytyäni häneltä asiaa. Ero virallisen rekisterin 1 000 yli vuoden työttömänä olleen alle 25-vuotiaan ja haastattelututkimuksen vähintään 5 000 nuoren välillä on silti suuri, kuten tuo suhteutus kertoo. 2 000 voisi olla realistinen rekisteritieto. On mahdollista, että nuoret ovat haastattelutilanteessa itse jättäneet kurssit huomioimatta, mutta nivelvaiheen raportti kertoo, että vaikeasti työllistyviä, siis kursseilla olleita, mutta työllistymättömiä nuoria olisi 8 600.

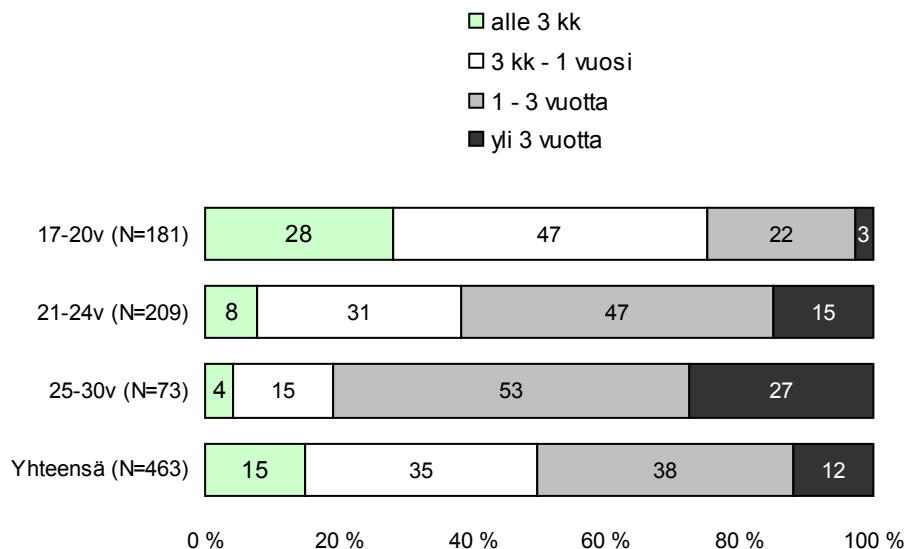

TAULUKKO 2.2. Nuorten oma työttömyys ennen pajaa sukupuolen ja iän mukaan ryhmiteltyinä.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa						
Sukupuoli			Alle 3 kk	3 kk–1 vuosi	Yli vuoden	Yhteensä
Mies	Ikä	17–20	50,0	32,2	17,8	100 % (90)
		21–24	25,2	58,0	16,8	100 % (119)
		25–30	17,4	34,8	47,8	100 % (46)
	Yht		32,5	44,7	22,7	100 % (255)
Nainen	Ikä	17–20	53,8	40,7	5,5	100 % (90)
		21–24	21,8	54,0	24,1	100 % (88)
		25–30	25,9	33,3	40,7	100 % (27)
	Yht.		36,6	45,4	18,0	100 % (205)

Nuorilla on ollut hyvin lyhyitä työsuhteita, ja ilmoitetut työkokemusten kertymät ovat pieniä. Tasan puolelle pajan alle 30-vuotiaista on kertynyt kokemusta työelämästä alle vuoden, joten pajaryhmässä joka toisen pajanuoren käsitys työelämästä perustuu siis varsin lyhyeen työkokemukseen. Alle 20-vuotiaista 75 %:lla on alle vuoden työhistoria. Kun mukana on peruskouluun koulunsa lopettaneita, on kaikkien ikäryhmien osuuksia pidettävä korkeina.

TAULUKKO 2.3. Pajanuorten kokemus työelämästä ikäryhmittäin.

Yksinomaan päätöksissä olleita on 47 % kaikista pajanuorista (alle 30-v.). Taulukon 2.4. termit ”pät-kätyö” ja ”yksi suhteellisen vakinainen” kuvaavat nuoren työsuhteen luonnetta nuoren näkökulmasta. Luokitus on subjektiivinen, ja se kertoo nuoren suhteesta työelämään. Suhteellisen vakinainenkin paikka on päättynyt ennen pajalle tuloa, joten kovin pysyvästä suhteesta ei ole voinut olla kyse, vaan joksikin ajaksi (suhteellisesti ottaen) vakiinnutetusta tilasta (58 nuorta on 14 % nuorista).

TAULUKKO 2.4. Pajanuorten työkokemuksen keston ryhmittely laadun mukaan.

Kumpi kuvaa työkokemuksiasi		Pajanuoren työkokemus			
		Alle vuoden	1 - 3 vuotta	Yli 3 vuotta	Yhteensä
Olen ollut yksinomaan pätkätöissä	N	70	101	29	200
	%	35,0 %	50,5 %	14,5 %	100 %
Minulla on ollut vähintään yksi suhteellisen vakinainen paikka	N	10	33	15	58
	%	17,2 %	56,9 %	25,9 %	100 %
EOS	N	112	42	11	165
	%	67,9 %	25,5 %	6,7 %	100 %
Yhteensä	N	192	176	55	423
	%	45,4 %	41,6 %	13,0 %	100 %

Pajanuorista moni ei vielä osannut luonnehtia työsuhteitaan, ja heidän osaltaan työhistoria on erittäin lyhyt. Taulukosta nähdään, että myös pätkätöistä on nuorille kertynyt työkokemusta, vaikkei aivan yhtä paljon kuin suhteellisen vakituksissa työsuhteissa olleille.

Työpajatoiminnassa olevien yli 30-vuotiaiden kokemus työttömyydestä on selvästi pidempää kuin nuoremmilla. Tämä osaltaan vaikuttaa siihen, miten laajalti työpajoilla on mahdollista koetella mestari-kisälliperinteen mukaista menettelyä. Sitä on yleisesti pidetty hyvänä, jos mestarit toimivat edes jossain määrin ammattilaisten tapaan, ja heillä on pitkä työhistoria.

Pajanuorten työttömyyttä voidaan luonnehtia pajan valmistustyön kannalta melko yleisesti jakamalla pajanuoret kahteen ryhmään:

- 1) Motivoituneet ja suhteellisen helposti työpajan työharjoittelussa motivoituvat.
- 2) Sosiaalisesti passivoituneet.

Lyhyesti työttömänä ollut nuori on erilainen pajan asiakas kuin pitkään työttömänä ollut, joka on joltain osin työnhaussa jo passivoitunut ja ehkä muutoinkin eristäytyvä. Karkeasti jako kuvaa myös työvalmennuksen ja yksilövalmennuksen rajaa. Suurin osa työpajoista toimii työvalmennuksen keinoin, ja siihen ohjataan nuoria joko suoraan tai yksilövalmennuksen kautta.

Osalle nuorista erillinen starttijakso on edellytys sille, että voidaan menestyksellisesti siirtyä työharjoitteluun. Starttijaksolla toiminta keskittyy yksilöiden valmentautumiseen eikä työharjoitteluun.

Starttipajassa keskitytään itseen, tehdään itselle. Me ei olla hirveesti haluttu nostaa tätä ammattitaitopuolta esille, tää ei ole preppauspaikka taidekouluun, vaan täällä on hienoa, että sait tehtyä, oli mitä oli, että saa tunteen työn tekemisestä. Vähitellen nuori odottaa kriittisempääkin arviota. --- Laadun tekeminen oppiminen on vähän ristiriitaista silloin kun nuori on rikki. (Valm. haast.)

Starttipajalta siirrytään työharjoitteluun tai aletaan käydä siellä vähitellen. Itse pajalle hakeutuvat ovat motivoituneimpia pajanuoria. Yleensä he tulevat pajalle työvoimatoimiston tai sosiaalitoimiston ohjaamina. Kuitenkin nuoret kokevat yhä useammin tullessaan itse pajalle ja pitävät viranomaisten tarjoamaa informaatiota ja ohjausta vapaaehtoisena. Viranomaiskäytännöt ovat muuttuneet. Lisäksi valmentajat ovat huomanneet, että kaveripuheet ovat alkaneet kiertyä ja nuoret suositella pajaa kavereilleen. Ilmeisesti nuorten kokemukset ovat olleet positiivisia.

Nuorten oman haun yleistyminen näkyy jo vuoden 2005 työpajakyselystä. Hallinnollisen tilastoinnin näkökulmasta nuoret on yleensä ohjattu tai määrätty työvoimatoimistosta pajalle viranomaistoimenpitein, ja vain 6 % hakeutuu itse sinne. Kyselyyn vastanneet nuoret kertoivat kuitenkin omien kokemustensa näkökulmasta asiasta toisella ja työvoimatoimistoa

mairittelevalla tavalla. Vain 10 % esitti pajalle tulon syyksi viranomaisen määräyksen ja 42 % ohjauksen, jonka perusteella nuori itse valitsi pajavaihtoehdon. 48 % esitti hakeutuneensa pajalle itse, vanhempien tai kavereiden suositusten perusteella, ehkä netistä katsoen. Tähän lukuun sisältyvät siis myös työvoimatoimistossa itse löydetty pajapaikat ja nuoriso-ohjaajien tai muiden ei-viranomaisten suositukset.

Nuoriso-ohjaajat tietävät hyvin pajatoiminnan ja osaavat vihjata nuorille, jos näkevät sellaisen, nuoriso-ohjaajan tai harrasteen ja kavereiden kautta tuleva toimii paremmin kuin työvoimatoimiston ohjaus. (Valm. haast.)

Suurella osalla paikkakunnista pajoille jonotetaan. Tiedot ovat netissä ja myös mielikuva pajasta parantunut. Itse hakeutuvat ovat siis punninneet pajaa vaihtoehtona.

... eikä kaikilla tullessaankaan ollut heikkoa motivaatiota, tulisivat vaikka millä. On itse hakeutuvia, tulee aika paljon soittoja, että kuullut kavereilta jotka käyneet pajalla, ja selittävät sitten meille, että olen nyt tässä tilanteessa. Tämän jälkeen käynti työkkärissä, jotta saisi tukea ja pääsisi pajalle. (Valm. haast.)

Itse hakeutuvatkin tulevat pajalle edelleen jonkin viranomaistahon läheteellä, jonka nuori saattaa saada itse sitä aktiivisesti haettuaan. Nuori hakeutuu työttömäksi ja tulee virallisten rekisterien piiriin, johon hän ei ehkä pidemmän epävirallisen työttömyysjakson aikana ole vielä ilmoittautunut. Motivaatiota ja hakemisen tunnetta nostetaan myös laittamalla nuori miettimään pajalle tuloaan.

[O]n tehty sitä sisääntuloa sellaiseksi, ettei sopimusta tehdä ensimmäisellä kerralla ja jätetty miettimään yön yli, että mietitkö vielä ja soitat tai tulet käymään huomenna, jos olet halukas tulemaan pajalle. Tällä on selvä merkitys motivaatioon, jos nuori tuntee, että se perustuu vapaaehtoisuuteen. Iso ero jos tullaan vaan 14 € päivärahan takia. (Valm. haast.)

25–30 -vuotiaiden ryhmässä hieman useampi mieltä tullessa viranomaisen ohjaamana pajalle kuin nuorempien ryhmässä. Työllistyminen pajan kautta on kuitenkin kaikkien ikäryhmien enemmistölle jossain määrin itse valittu tai ainakin koetaan, että on valittu vaihtoehdoista ja lähdetty sitten liikkeelle.

Muutossuunta etenkin nuorimmassa ryhmässä tarjoaa entistä paremmat edellytykset onnistua nuorten pajatyössä. Pajoille jonottaminen luo valinnan ja hakemisen tuntua. Ainakin osalla paikkakunnista pajoille on jonoa nuorten halun, ei vain viranomaistoimien takia.

Kun nuori tulee omatoimisesti on motivaatiota, ollaan työvoimatoimiston harjoittelukansiossa ja nuoret valitsevat työvoimatoimiston ohjaamina. Tiedetään, että kaverit ovat ohjanneet. (Valm. haast.)

Ilmeisesti yhteistyössä työvoimatoimistojen kanssa on onnistuttu esittämään paja positiiviseksi vaihtoehdoksi, jonka nuori voi kokea valitsevansa.

Espoossa harvemmin työvoimatoimistosta laitetaan osoituksia, tarjoavat infopakettia, että tällaista olisi tarjolla, ja nuori saa valita niistä, motivoi jatkossa nuorta. (Valm. haast.)

Toki myös nuoret tietävät, että valitsematta jättämisen vaihtoehtona on tukien menettäminen. Hakemisen idea tuntuu silti realistiselta, eikä pajatoimintaa pidetä nuorten parissa yleisesti velvoitetyöllistämisenä (22 % piti). Nuoret ovat hakemassa väylää työmarkkinoille, eikä enemmistö ole kokonaan heittäytynyt ajalehtimaan, vaan koettaa viranomaisten ja sosiaalivaltion tukien varassa hakea itselleen reittiä työelämään. Huomattakoon kuitenkin, että uudet tukimääräykset ovat johtaneet siihen, että nuorimmat pitivät pajaa useammin velvoitetyöllistämisenä (27 %) kuin 25–30 -vuotiaat (16 %). Pajanuorten joukko on siten varsin heterogeeninen, osa on motivoituneita, osa tulee pakosta. Yleisesti voi kuitenkin nuorten kommentteista päätellä, että velvoitetyöllistämisen tunteesta huolimatta nuoret arvostavat sitä, että joku on puuttunut heidän olemiseensa. Selvä enemmistö itsekin halusi jotain muutosta tilanteeseensa. Virallisen sosiaalisen asioinnin suhteen passivoitumisen ja voimattomuuden tunne ovat yleisenä taustana monelle sosiaalisessa lähipiirissä edelleen aktiiviselle nuorelle (nuorten haastatteluissa tämä kävi selvästi ilmi).

Nuorten koulunkäynnin, kurssien ja työttömyyden vuorottelu on yleistä, ja melko suuret ja nopeatkin muutokset työelämän ja pätkätoiden välillä, sekä työelämästä pois tai reunalle joutuminen ovat tyypillisiä kokemuksia. Nuoruuteen kuuluvan vaihteellisuuden ja identiteetin ja oikean työalan haun lisäksi nuoret ovat aina työmarkkinoilla viimeksi tulleita ja toistaiseksi jatkuvassakin työsuhteessa helpoimmin irtisanottavia. Nuoret saattavat olla pitkään epävirallisella koeajalla. Kun heiltä puuttuu kokemus, he hyväksyvät millaisia työsuhteita hyvänsä (valmentajien haastatteluissa tuli esille esimerkkejä nuorten joustosta).

Suhde työelämään on erilainen pätkätoisten ja osapäiväisten työmarkkinoiden oloissa kuin vanhemmilla työelämässä olevilla. Osa on edelleen aikeissa hakeutua uudelleen koulutukseen, ja he elävät välivaihetta, jossa otetaan myös omia lomajaksoja. Tämä osaltaan tekee ymmärrettäväksi sen, miksi nuorista suuri osa sopeutuu niin nopeasti työttömyyteen ja vaihtaa päivärytmiä. Ei siellä työelämässä vielä varsinaisesti ole olemalla oltukaan.

Ehkä nuoruuteen muutoinkin kuuluva epävarma taloudellinen tilanne tekee työttömyydestä arkisemman asian kuin aikuisten maailmassa. Työttömien rahatilanne ei erota kavereista ja sosiaalisesta elämämpiiristä samassa määrin kuin varallisuus erottaa työttömät aikuiset työssä käyvistä ja kulutuskykyisistä tutuista.

Vanhempiin työttömäksi joutuviin nähden nuoret eivät tipahda kovin korkealta pysyvältä paikalta. Pienelle osalle palkkatyösuhteessa eläminen tuntuu valmentajien mukaan täysin vieraalta ajatukselta. On jo totuttu kotona elämään tukien varassa, ja vähäisen tarvittavan rahan saa muualtakin kuin palkkana. Syntyy ajan mittaan käsitys ”et rahaa niinku tulee, ja häiriintyy se käsitys, et miks töitä tarttis tehdä” (Valm. haast.) (tarkemmin luvussa 6). Palkkatyösuhde ei ehkä tällöin muistakaan syistä ole nuorelle realistinen tavoite. Päivärytmin kiinnikurominen ja oman arkisen elämän haku ovat konkreettisempia asioita ja sen jälkeen käsitykset työelämästä, itsestä työelämässä.

Useimmat pajuoret vielä hakevat suhdetta työelämään. Se on työpajalle tultaessa vähintään passiivisesti haussa: ollaan työelämäpolun alkupäässä tai hakeutumassa reitille, josta käsin näkisi, missä se alku voisi olla. Pajojen päätehtävä onkin valmentajien mukaan ohjata nuoria koulutukseen.

Nuoren epävarmuus alan valinnasta on suuri, vaikka hänellä olisi jo tutkintokin. On ehkä käyty vain se lähimmän ammattikoulun mukainen kaava läpi, eikä motiivia tälle alalle ole ollut, ja taidot ovat saattaneet koulussa jäädä sivuseikaksi. Pajuoren työttömyys ei yleensä pajajakson jälkeenkään vain yksinkertaisesti vaihdu työpaikan tai pätkätyötoimiston oven avauksella työssäoloon.

Pajoilla nuoret tutustuvat työelämään vähintään työharjoittelun avulla, ja monet pajat korostavat, että pajalle tullaan kuin työpaikalle. Työttömyys loppuu ainakin hetkeksi. Myös nuoret kokevat pajalle tullessaan, että he eivät ole enää työttömiä ”Tiesin jotain, että töitä tehdään. On minusta työpaikka, että tullaan töihin.” (Nuorten haast.). Jos pajakauden lopussa on palkallinen jakso, se motivoi erityisen vahvasti.

Pajuorten työttömyys ei selvästikään liity vaihtoehtoisen elämäntavan hakuun. Pajuoret eivät edusta aktiivista vaihtoehtoiskulttuuria ja elä siksi marginaalissa. Koulutuspolut ovat katkenneet, ja työttömyys on alkanut muista syistä. Useimmat nuoret luottavat edelleen, että (ajan mittaan) peruskoulupohjalta voi päästä suoraan töihin. He jäävät odottelemaan ja kypsyttämään asioita, mutta aika kuluu ja he passivoituvat.

- Se varmaan on, että täyttäis 18, että pääsee jonnekin töihin, vaikkei ookaan koulutusta.
- Sit sitä ei pääsekään minnekään (nauraa).
- Niin, ei sitä kyllä pääsekään muualle kuin työharjoitteluun.
- Niin ja sit sä et jaksakaan tehdä asialle mitään, jos sä oot ollu sen tietyn ajan työttömänä, niin sit sä huomaat, et kyllähän tää täs menee, ja sit sä et tee mitään kunnolla sen asian eteen. (Nuorten haast.)

Suurin osa haastatelluista nuorista ei ole viihtynyt koulussa, muttei ole oikein tiennyt mitä tehdä. On silti roikuttu koulussa, lukiossakin ja sitten se vain on jäänyt. Ei ehkä tehdä ratkaisuja lainkaan, ja on jo tullut tapa suhtautua passiivisesti virallisiin instituutioihin.

Menee vähäks aikaa toivottomaks, eikä sitte vaa..., ei jaksa aamulla herätä, ku ei oo mihinkään menoa, ja sit, vaan valvoo pitempään illalla ja nukkuu aamulla pitempään. Se vaan menee niin. Sitä vaan ku o vähän aikaa ollu työttömänä, nii .. en ossaa sanoa, mistä se johtuu. (Nuorten haast.)

Kun on oltu ehkä vuoden työttömänä (nuorten ja valmentajien haastattelut) haluttaisiin jo muutosta, mutta kynnyks on kasvanut. Osalle alkoholi tulee mukaan joksikin aikaa, osa toteaa, ettei ole rahaa-kaan, sitä vaan ollaan ja helposti päivärhythmi vaihtuu. Pieni osa sanoo vanhan rytmin säilyvän, koska eletään muun perheen aikataulun mukaan, järjestellään kodin asioita, siivotaan ja kunnostetaan. Pajanuorten pääasiallinen tapa hakea töitä on enemmistön kohdalla ollut työvoimatoimiston osoittamat paikat. Työpaikkahakemuksen laatiminen ja työnhakutilanne on monelle ollut ylikäymättömältä näyttävä sosiaalinen este (nuoren haastattelut, ks. luku 6). Itse työpaikkaa hakeneiden pajanuorten taustalla on selvästi useammin perhe, jossa kummallakaan aikuisella ei ole työttömyyskokemusia¹⁷.

Työttömän nuoren tilanne muuttuu pajalle tultaessa, koska ennen kaikkea työttömyysjakso katkeaa, kun työpajan ovi avataan. Muutos työttömästä työharjoittelijaksi tai työllistämistoimin työllistetyksi ei vielä tarkoita, että työttömyys olisi voitettu asia. Reitti työhön on monipolvinen. Pajojen ensisijainen konkreettinen tavoite on ohjata nuoret heille soveltuvaan koulutukseen ja näin varmistaa pysyvä sijoittuminen työmarkkinoille. Suora työhön ohjaaminen ei välttämättä ole keino saavuttaa pysyviä tuloksia. Osalle taas pajajakso on yksi elämänvaihe, jossa nuori ylipäättään huomaa, että omassa elämässä on eri vaiheita, ja hän alkaa prosessoida omaa kulkuaan. Pajan jälkeenkin nuori voi jäädä työttömäksi, mutta tästä työttömyysjaksosta muodostuu yleensä erilainen kuin aiemmasta.

Yksi keskeinen nuorten asiakasryhmä, joka kyselyssä jäi liian vähälle huomiolle, ovat mielenterveyden ongelmia kokeneet. Heitä on huomattavasti enemmän kuin mielenterveyskuntoutuksesta pajoille tulevat nuoret. Nuoren sairauksista ja mielenterveyslääkityksestä ei lomakkeella kysytty, olisi ehkä pitänyt. Nuoret olisivat saattaneet vastata tähänkin kysymykseen. Virallisesti nuoret eivät kuitenkaan pajan alkuhaastattelussa myönnä mielenterveyden ongelmia ja lääkitystä, koska he pelkäävät menettävänsä pajapaikan ja joutuvansa muuhun kuntoutukseen. Valmentajien mukaan nuorten mielenterveyden ongelmat tunnistetaan silti pajoilla yleisesti: ne tulevat esille välihaastattelussa tai muussa toiminnassa. Lääkitys on yleisempää tytöillä kuin pojilla, kolmasosalla pajan ryhmästä saattaa olla lääkitys (muutamit pyydetyt arviolaskelmat tavallisilla työpajoilla vaihtelivat 10–50 % välillä), vaikka kyse ei siis olisi kuntoutuslaitoksen vaan sosiaali- tai työvoimatoimiston kautta tulevista nuorista. Tätä ryhmää en kykene erottelamaan pajakyselyn analyysissä. ”Starttipajalaisista voi olla puolella masennuslääkkeitä, jopa suuremmalla osalla.” (Valm. haast.)

Työttömyys lisää aikuisten mielenterveyden ongelmia (Kortteinen & Tuomikoski 1998). Myös nuorten työttömyys ehtii nopeastikin tehdä muista pulmista ylitsekäymättömiä ja altistaa masennukseen. Nuoren on kuitenkin aikuista helpompi koota valmentautumisen aikana tulevaisuutta uudestaan. Aikuiset näkevät tulevaisuuden työelämässä jo menetettynä horisonttina. Pajanuoret kuitenkin käsittävät tulevaisuutensa kulkuna työelämää. Työttömäksi itsensä vuoden päästä näki vain 3 % nuorista, joten pajoilla kyetään tukemaan nuorten odotuksia ja ehkä luomaan optimismia heidän elämäänsä. Tuleva ympäristö ei ole syväkadonnut myöskään mielenterveyslääkityksessä (ei kuntoutustaustaa) olevilta vaikka he käsittävät, että heidän edessään on tavallista enemmän esteitä. (Nuorten haastattelusta). Jokin tuleva polku työelämään on sittenkin helpommin herätettävissä nuorten elämään kuin vanhemmille työttömille (yli 30-vuotiaista työttömyyden näki tulevaisuudekseen 18 % pajallisista). Pajalle osoituksen jälkeen tulematta jääneet ja tulta tipahtavat löytyvät satunnaisesti etsivässä sosiaalityössä. Velvoitetöyöllistämisen tunteesta ja passiivisuudesta huolimatta pajalle tulevat nuoret ovat itse jollain tavalla valmistautuneet muutokseen.

¹⁷ Itse töitä haki 49 % nuorista, joiden vanhemmilla ei ole ollut yli 3 kk:n työttömyyskokemuksia (N=97), ja muiden pajanuorten kohdalla 31 % (N=335), eronneiden ja työttömien kohdalla 27 % (N=174).

Edellä työttömiä nuoria luokiteltiin yleisesti motivoituneiksi tai sosiaalisesti passivoituneiksi. En koeta luoda tästä asteikkoa, koska on hyvin erilaista passiivisuutta ja aktiivisuutta. Tarkennan näitä piirteitä luvuissa 4-6. Valmentajien ja nuorten haastattelujen perusteella voin kuitenkin alustavasti todeta muutaman asiakastyössä esille tulleen pajanuorille tyypillisen piirteen. Ne kertovat, että nuorten työttömyys ja koulutuksen ulkopuolella olo ovat jatkuvasti muuntuvia sosiaalisia suhteita. Pelkkä olemassa olo käynnistää itsen suhteen prosesseja. Epävarmuus alkaa korostua, sosiaaliset taidot ja oppimisen valmiudet ohentua tai keskittyä tiettyihin sosiaalisiin käytäntöihin ja odotuksiin (luvussa 4).

Nuoren työttömyyden taustalla on usein epävarmuus omasta alasta tai heikko koulumenestys. Kouluviihtymättömyys (luku 5) on selkeä taustatekijä, ja monet nuoren työttömyyskokemukset vain toistavat vastaavaa epäonnistumisen ja siihen alistumisenkin tunnetta. Vaikka tämä tausta näkyy pajanuorten elämässä, ryhmittelin nuorten aktiivisia ja passiivisia piirteitä kuitenkin työttömyyskokemusten ja niihin suhtautumisen tavan perusteella:

1. Jo motivoituneet tai viimeistään työharjoittelussa helposti motivoituvat.
2. Jossain määrin sosiaalisesti passiiviset nuoret, päiväjärjestys nopeasti muutettavissa, tuetaan työharjoittelussa jonkin verran muita enemmän.
3. Vahvasti työnhaussa passivoituneet nuoret: Sopeuduttu sosiaalitukien maailmaan, palkkatulon ja sosiaalituen ero häilyvä ja työssä käyntiä tukevat asenteet hukassa.
4. Epävarmat nuoret: Ei selvillä omaksi koettavaa alaa, keskeytys taustalla tai yksilökohtaiset huolet, ehkä koulukiusaamista taustalla, ei onnistumisia.
5. Vetäytyvät nuoret: Taustalla koulukiusaamista tai muita negatiivisia elämäkokemuksia, joillakin huumeet, masentuneisuus.

Jaottelu koskee yksilön käyttäytymistä, mutta näin ei siirretä syytä yksilöiden vastuuksi, vaan kyse on pajan asiakaskunnan ryhmittelystä. Ryhmittely kertoo erilaisista tavoista kohdata työttömyys, ei työttömyyden syytä.

Jo motivoituneet ovat ennen pajajaksoa prosessoineet itse omaa tilannettaan ja hakeneet ratkaisuja. Nuoren taustalla saattaa olla kohtuullisen pitkä työttömyys, josta on jo muita teitä aktivoiduttu uudelleen. Työvoimatoimiston ohjeet ja säännöt, kaverit, vanhemmat ja sosiaali- tai nuorisotyöntekijät näkyvät taustalla. Motivoitumisen alkuvaiheista on vielä usein matkaa työmarkkinoille. Työharjoittelu on kuitenkin monelle se keskeinen itsenäisen asioiden prosessoinnin jatkamisen ympäristö. Yksilövalmennus keskittyy koulutusalan ja -motivaation hakuun.

Sosiaalisesti passiiviset piirteet olen jakanut neljään ryhmään. Vain jossain määrin tai kevyesti passiiviset nuoret eivät välttämättä ole itse hakeneet pajalle, mutta sopeutuvat nopeasti päivärytmiin ja työvalmennus on heille tärkeää. Kevyesti ja syvemmin passivoituneet voisi nähdä jatkumoksi, mutta syvyysuuntaan on monta tietä. Syvemmin passivoituneista osa on sopeutunut työttömyyteen ja tukien mukaiseen elämäntapaan, ja ylisukupolvisuus on tässä ryhmässä muita nuoria yleisempää. Ylisukupolvinen tukienvaraiseen elämäntapaan vakaasti, ainakin ennen pajajaksoa, sopeutunut ryhmä on arviolta noin 10 % pajalaisista¹⁸. Kaikki pajanuoret kuitenkin ovat riippuvaisia tuista, ja ehkä kevyesti ne passivoivat monia, mutta tarjoavat myös mahdollisuuden kypsyttellä valinnan motiivia ja hakea pajan kautta tai suoraan toiseen kouluun pyrkiä uutta alkua. Tukien käyttö voi siis olla melko pitkäaikaista, mutta nuori ei silti ole suuntautunut tulevaisuuden odotuksissaan vain niiden käyttäjäksi. Itseluottamuksen kokoaminen ja liikkeelle lähtö on kuitenkin kynnyksen takana.

¹⁸ Tarkemmin perusteista luvussa 6, jossa haarukaksi esitetään n. 10–20 %, ja 10 % voi pitää suhteellisen varmana tietona minimiosuudesta. 20 % ei sen sijaan ole niin varma raja, se voi joustaa selvästikin ylöspäin sen mukaan, miten tukienvaraiseen elämään sopeutuminen tulkitaan. Nuorilta ei kysytty vanhempien tulonmuodostuksesta.

Epävarmuus luonnehtii kaikkien pajaryhmien nuoria, mutta osalla nuorista se on keskeinen piirre. Se tulee esille toistuvasti ja muuttuu vetäytymiseksi. epävarmuuden taustalla on useimmiten negatiivisten kokemusten sarja, kuten koulutusinstituution, vanhempien ja viranomaisten kohtaamisissa. epävarmuus perustuu epävarmistumisen prosessiin, ja itseluottamuksen kokoaminen uudelleen on toisenlainen prosessi kuin kevyemmin työharjoittelussa motivoituvien kohdalla.

En tyypitä näitä ryhmiä tarkemmin. Ne on tarkoitettu vain luonnehtimaan pajojen asiakkaita sille sosiaalisten kontaktien tutkimuksen otteella, joka näistä kyselyistä ja haastatteluista tuli esille eli ilman asenteiden psykologista tutkimusta. Passivoitumien on kuitenkin monessakin mielessä sosiaalinen asiantila ja muutettavissa sosiaalisen ympäristön vaihtuessa ja tukemalla yksilön tapaa käsitellä tilannettaan ja ympäristöään. Valmius käsitellä välittömiä arkielämän asioita ja tulkita tilannettaan kasvaa monille vasta yksilöllisen sosiaalisen valmentautumisen myötä, osalle jo työharjoittelussa ja sen sosiaalisessa piirissä. Työpajan miljöö on pajoilla nähty keskeiseksi tekijäksi. Pajanuoret ja valmentajat toivat kysymättä esille sellaisia yleisiä asioita, kuten valmentajien suhtautuminen, työtila, oleskelupaikat, työmahdollisuudet ja taas kerran valmentajien suhtautuminen ja lähestyttävyyys. Nuoren työttömyyden ja koulutuksen pulmat kiteytyvät epävarmuuteen ja asioista puhumattomuuteen. Organisoida sopiva miljöö puhua ja keskustella on keskeinen tapa kohdata työttömyyttä ja kouluviihymättömyyttä kokeneet nuoret. epävarmuuden voi täyttää luottamuksella johonkin.

3. PAJANUORTEN VANHEMMAT JA VANHEMMUUS

Pajanuorten joukossa perinteiset sosiaaliset riskitekijät ovat selvästi muita nuoria yleisempiä. Tämän saattaa jokainen pajavalmentaja todeta selvittäessään, löytyykö nuorelle kotoa tukea ja lähimmäisverkostoa. Luvussa kolme on tarkoitus selvittää, miten yleistä erityisesti vanhempien työttömyys on pajanuorten ryhmässä. Tarkastelen myös vanhempien alkoholinkäytön ja eron yleisyyttä pajanuorten ryhmässä. Näin saadaan yleiskuva pajanuorten kokemista sosiaalisen elämän riskitekijöistä suhteessa muihin nuoriin ja toisaalta jakaumista pajanuorten kesken. Kokoan myös heikentynyttä vanhemmuutta kuvaavan apumuuttujan. Sitä ja muita sosiaalisia riskitekijöitä tarkastelen luvussa neljä pajanuorten koulunkäynnin, työelämään menon ja pajalle tulon taustatekijöinä.

Vanhemmista kerrotaan tässä nuorten näkökulmasta. Riippumatonta tilastollista tietoa pajanuorten vanhemmista ei tässä ole kerätty eikä vanhempia ole haastateltu. Pajanuorten aineistot tarjoavat kuitenkin informaatiota vanhemmista perheenjäseninä ja toisaalta perhe-elämästä.

Pajanuorten vanhempien työttömyyden ja nuorten tilanteen suhteesta kertovia lukuja voidaan tulkita monella tavalla. Siksi on syytä aluksi kirjata yleiset perusteet siitä, minkälaisia päätelmiä eri asioita kuvaavista tiedoista voidaan tehdä. Luvut kertovat keskimääriä suhteista ja yksilöiden lähtökohdista. Keskimäärät kertovat jotain siitä, mitä mahdollisuuksia ja miten nuoret kykenevät käyttämään hyväkseen.

Pajanuorten vanhempien ja muiden vanhempien vertailu

Pajanuorten vanhempien yleinen työttömyyskokemus sekä muiden perinteisten sosiaalisten riskitekijöiden yleisyys kertoisivat, että sosiaalista valikoitumista on tapahtunut ennen pajalle tuloa.

Korkea tai matala vanhempien työttömyyden kokeneiden osuus selvittäisi myös pajan asemaa ylisukupolvisen työttömyyden katkaisijana, korkea osuus kertoisi jo sinänsä, että paja voisi olla merkittävä väline kohdata ylisukupolvinen työttömyys. Seurauksia on arvioitava erikseen, mutta jo pajalle tulo katkaisee väliaikaisesti nuoren työttömyyden.

Pajanuorten vanhempien keskinäiset erot

a) Pajanuorten kesken verrataan vanhempien työttömyyden yleisyyttä muiden sosiaalisen elämän riskitekijöiden yleisyyteen. Näin selvitetään, millaisena sosiaalisena asiantilana työttömyys pajanuorten perheissä on ollut. Onko kyse pelkästä työttömyydestä?

Miten työttömyys on näkynyt kotioloissa? Säilyvätkö perheen vanhat tavat vai tapahtuuko muutoksia? Miten harrastukset, päivärytmi, alkoholinkäyttö, rahatilanne ja vanhempien suhteet muuttuvat työttömyyden aikana? Tiedot kertovat työttömyyden tuomista muutoksista perheen ja samalla nuoren elämään. Selvitetään, miten intensiivinen piirre työttömyys on.

b) Näkyvätkö pajanuorten vanhempien sosiaaliset riskitekijät pajanuorten keskinäisinä eroina koulutuksen, työnhaun tai pajalle tulon vaiheissa? Entä onko vanhempien ammatilla merkitystä? Välittykö työttömyyteen sopeutumisen kulttuuri nuorten elämään ja näkykö siitä merkkejä nuoren omassa käyttäytymisessä?

Kysely tavoittaa vain osan pajanuorten vanhempien sosiaalisista taustatekijöistä, esimerkiksi sairauksista ja rikoksista ei kysytty. Riskittömyys tarkoittaa vain tässä selvityksessä tarkasteltujen sosiaalisten riskitekijöiden puuttumista.

Vähäiset erot pajanuorten kesken eivät tue suoraan päätelmää, etteikö vanhempien taustalla olisi merkitystä, jos pajanuoret erottuvat muista nuorista. Pienetkin erot pajanuorten taustoissa kertovat melko vahvasti nuorten elämäntilanteesta. Jos työttömyydellä on pajanuorten kesken jonkin verran merkitystä pajanuorten valinnoissa, on se ilmeisesti yleisesti nuorten kesken merkittävä erottelija. Tämä jää kuitenkin arvaukseksi.

Pajanuorten kesken nähtävät erot voivat antaa aiheen arvioida valmennustyön painoituksia. Jos pajanuorten välillä on vanhempien työttömyyden mukaan jäsenyviä eroja, olisiko valmentautumisessa vielä vahvemmin prosessoitava työelämää koskevia käsityksiä ja mielikuvia?

c) Näkykö kunnan työttömyysprosentti tai muu asuinalueeseen liittyvä seikka pajanuorten vanhempien työttömyysasteessa? Liittyvätkö paikalliset tekijät siihen, miten nuoret suhtautuvat aikuisten ja omaan työttömyyteen, onko työttömyys erilaista, jos työttömyysprosentti on 25 % tai 5 %? Miten pajanuoret suhtautuvat eri alueilla aikuisten ja omaan työttömyyteen? Onko toimintakulttuurien välillä alueellisia tai asuinalueen tyyppin mukaisia eroja?

Pajanuorten keskinäiset erot saattavat kuvastaa myös yleisesti nuorten ja asuinmiljööön suhdetta. Kartoitettavana ovat tosin vain pajanuorten kokemusmaailmassa ja toimissa tai toimettomuudessa näkyväksi arvellut asiat, joten nuoren ja miljööön suhde tulee esille tästä näkökulmasta.

Yleisesti koko aineiston tulkinta

d) Näkykö työttömyyden perintö yhteiskunnallisen syrjäytymisen piirteinä? Mitkä asiat pajanuoren elämänkulussa ovat olleet riskitekijöitä? Onko vanhempien tai nuoren oma työttömyys riskitekijä? Mitä pajakokemusten perusteella voidaan sanoa pajanuorten ja koulun kohtaamisesta ja koulun käytännöistä? Miten pajanuoret selviävät koulutusyhteiskunnassa?

3.1. VANHEMPIEN TYÖTTÖMYYSASTEET

Vertaan aluksi koko ikäluokan osalta työttömien ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten ja muiden nuorten vanhempien työttömyysasteita toisiinsa. Tero Järvinen on aiemmin todennut, että työttömien ja koulutuksen ulkopuolisten nuorten vanhempien työttömyys nousi laman aikana lähes 30 %:iin, kun muun aikuisväestön työttömyys oli 13 %. Lama-aikaan työttömyydestä tuli merkittävä syrjäytymisriskien tuottaja. Työttömyys kasautui niihin perheisiin, joissa oli muitakin epävarmuustekijöitä, jotka näkyvät nuorten koulun keskeytymisen ja työttömyyden asteessa. Tilastokeskus selvitti vuoden 2004 tiedot saman tehtävänannon mukaisesti kuin Järvisen tutkimuksessa, ja luvut olivat edelleen selvästi lamaa edeltänyttä tasoa korkeammalla.

TAULUKKO 3.1. Vertailu koulutuksen ja työvoiman ulkopuolisten 16–18 -vuotiaiden nuorten vanhempien ja 40–54 -vuotiaan väestön työttömyysasteiden välillä vuosina 1985, 1995 ja 2004.

	1985	1995	2004
40–54 -vuotiaan väestön työttömyys %	4	13	9
16–18 -vuotiaiden koulutuksen ja työvoiman ulkopuolisten nuorten vanhempien työttömyys %	9	29	21
Erotus	5	16	12
Suhdeluku	2,2	2,2	2,3

Lähde: Järvinen 1999b ja Tilastokeskus, joka on poiminut tiedot joka vuodelta saman tilauskriteerin mukaan. Tero Järvisen aiemmassa tutkimuksessa on selvitetty vuosien 1985 ja 1995 tiedot ja tähän on laskettu vuoden 2004 tilanne.

Työttömien ja koulutuksen ulkopuolisten nuorten vanhempien työttömyys on selvästi suurempaa vuonna 2004 kuin vuonna 1985. Silti suhdeluku aikuisväestön työttömien ja koulun ulkopuolisten nuorten vanhempien työttömien välillä¹⁹ näyttää säilyvän lähes ennallaan. Jollain tavalla työttömyyskokemukset tuottavat tai täydentävät perheissä toistuvia hyvin samankaltaisia sosiaalisia prosesseja oli työttömyyden taso mikä hyvänsä. Lasten syrjäytymisriski on toistunut samassa suhteessa kuin aikuisten, tosin kertoimen nousu 2,2:sta ja 2,3:een viittaisi siihen, että työttömyys ja kouluttamattomuus kasautuvat aiempaa useammin samoihin perheisiin. Yli kahden kerroin jo sinänsä antaa aiheen puhua jatkuvasta ylisukupolvisesta riskien kasautumisesta. Nuorten sosiaaliset riskit eivät jakaudu perheen sosiaalisesta taustasta riippumattomasti.

Työttömyysaste näyttää vaihtelevan yleisen taloudellisen tilanteen mukaan, mutta laskevan erityisen hitaasti²⁰. Myös poikkileikkaustiedot kertovat näin aikasarjan muodossa välillisesti työttömyyskokemusten kasautumisesta perheiden sisälle ja työttömyyden pitkittymisestä. Työllistyminen käy yhä vaikeammaksi kerran työttömäksi jääneille. Kun työmarkkinat alkavat vetää, sinne työllistyvät uudet tulokkaat²¹. Sekä työttömien sosiaalinen koostumus että kunkin yksilön työttömyys ovat 1990-luvulta muuttuneet toisenlaisiksi yhteiskunnallisiksi ja sosiaalisiksi asiantiloiksi.

Vanhempien työttömyyden kokeneita on siis laman jäljiltä aiempaa enemmän. Siksi Tero Järvisen kommentti sosiaalisen huono-osaisuuden perinnön kasvusta lama-aikana on perusteltu. Työttömyys muodostui laman myötä yhä yleisemmäksi kokemukseksi, ja perheiden sisällä se antoi yhä useammin muodon arjelle ja syrjäytymisriskille. Vanhempien työttömyys on säilynyt erityisen korkeana nuorten syrjäytymisriskin kokeneiden parissa. Kokemukset työttömyydestä välittyvät jollain tavalla myös perheen muuhun elämään ja nuorten kasvatukseen tai kasvuun.

Näyttäisikin siltä, että koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista nuorista iso osa on lähtöisin oloista, joissa huoltajat itsekkin ovat työelämän ulkopuolelta. Laman seurauksena ja yhteiskunnan rakennemuutoksen edetessä ”ulkopuolisuuden sosiaalinen periytyvyys” vaikuttaisi entisestään lisääntyneen. (Järvinen 1999b, 193.)

Työttömyyden perinnön sijaan Järvinen käyttää ilmausta ”ulkopuolisuuden sosiaalinen periytyvyys”. Työttömyyden perintöä tulkitaan monin tavoin. Työttömyys ei siirry suoraan työttömyytenä, vaan ennemmin perintönä ovat kotoa opitut valmiudet toimia ja motiivit oppia uutta (näistä luvussa

¹⁹ Suhdeluku kuvaa 40–54 -vuotiaan väestön työttömyyden suhdetta 16–18 -vuotiaiden työttömien ja koulutuksen ulkopuolisten nuorten vanhempien työttömyysasteeseen.

²⁰ Taloudellisten lamakausien myötä nähdään yleisemmin tapahtuneen tasosiirtymä, ks. Kiander (2002).

²¹ Laman jälkeen työvoiman tarjonta ja markkinatilanne on toinen, lähiajan taloushistorian näkökulma on erilainen kuin talouden tasapainomallin, jossa abstraktia väestömäärää kuvaavat samat suureet vain nousevat tai laskevat.

4.1.). Työttömyys on kuitenkin yhteinen kokemus perheessä. Edellä todetun kertoimen toistuminen samansuuruisena viittaa työttömyyskulttuurin tai ”ulkopuolisuuden kulttuurin” jonkinasteiseen muodostumiseen, odotushorizontin rakentumiseen toisin kuin aiemmin.

Vanhempien ja lasten työttömyyden kasautuminen antaa aiheen puhua työttömyyden perinnöstä ja tavasta ottaa se vastaan. Vaikka näin viitataan laajemmin sosiaalisten taitojen ja kokemusten monisyisiin välittymisketjuihin, niin nimenomaan työttömyys näyttää vanhempien ja lasten erilaisten pulmien keskellä yhteiseltä kokemukselta. Tällainen tieto johtaa tarkentamaan yhteyksiä. Työttömyys näyttää ilmeisesti arkiselta mahdollisuudelta, kun sitä on koettu. Työttömyys vaikuttaa myös perheen varallisuuteen ja koulutusmahdollisuuksiin. Ylisukupolvinen asetelma kiinnittää siis huomion perheeseen, mutta vanhempien työttömyyden syystä ei sanota mitään, vaan ainoastaan nuorten lähtökohdista.

3.2. PAJANUORTEN VANHEMPIEN TYÖTTÖMYYS

Pajanuorten vanhemmista 65 % on työläisammateissa. Tässä ammattiryhmässä työttömyyskokemus on yleisesti yhteiskunnassa yleisintä, mikä näkyy pajoilla erityisen selvästi. Pajanuorten vanhempien oma kouluttamattomuus ja töiden katkelmallisuus on yleistä. Etenkin isän ammatti on yhteydessä hänen työttömyyteensä (se on merkittävä myös tilastollisesti). Äidin työläisammatit eivät näy näin, koska palveluala työllistää.

Työttömyys on erilaista korkean ja matalan työttömyyden kunnissa. Matalan työttömyyden kunnissa se näyttää kasautuvan perheenjäsenten ja perheen muiden pulmien kanssa yhteen. Kunnan korkea työttömyysaste ei näytä selittävän pajanuorten kesken havaittavaa ylisukupolvista työttömyyttä. Ylisukupolvinen yhteys tulee esille vastaavasti alhaisen ja korkean työttömyyden kunnissa. Tässäkin tosin isien työttömyys vaihtelee jonkin verran myös paikkakunnan työttömyysasteen (vanha teollisuus, kuljetus) mukaan, sen sijaan äitien työttömyyden ja työllistymisen taustana ovat muut tekijät. Työllistyminen lastenhoitovapaan jälkeen on hankalaa kaikkialla. Toisaalta naiset toimivat varmemmin joka kunnassa tasaisesti työllistävillä palvelualoilla.

Pajanuorten työttömyyttä kokeneista vanhemmista osa on ilmeisesti ollut laman takia pitkään tai toistuvasti työttömänä. Lamavuosien aikana paitsi karsittiin väkeä, myös työssä olevia koulutettiin uusiin työmenetelmiin. Työelämää ja työtaitovaatimuksia muokkasi tuolloin syvällisesti atk-sovel- lutusten leviäminen. Työllistyminen oli 1990-luvun lopulta lähtien helpompaa uusille työttömille. Työttömien ryhmä diskvalifioitui työtaitoiltaan aiempaa nopeammin.

Useimmilta pajanuorten vanhemmilta puuttuu ammatillinen tutkinto ja usein myös sellainen työ, jossa täydennyskoulutus olisi ylipäättään tiedetty ja koettu arkiseksi osaksi työntekoa. Laman ajan työttömyys näkyi myös pajakyselyn perusteella pitkän aikaa samojen ihmisten epävakaisissa työsuhteissa²². Tarkkaa tietoa en kyselytietojen perustella pysty antamaan, mutta nuorilta kysyttiin vanhempien työttömyydestä sekä ajalta jolloin nuori asui kotona ja erikseen kahden viime vuoden ajalta. Tulosten perusteella, joista kohta tarkemmin, työttömyys näyttää toistuvalla piirteellä.

Nuurilta kysyttiin erikseen, oliko isä tai äiti ollut kahden viime vuoden aikana työttömänä yli kolmen kuukauden jaksoa. Lisäksi kummankin vanhemman osalta kysyttiin työttömyydestä ajalta, jolloin nuori oli asunut kotona. Tältä osin vastaajan valittavana oli asteikko työttömyyden keston ja toistuvuuden mukaan (taulukossa 3.2.).

²² Lamavuosien työttömyyden kasautumisesta samoille henkilöille kertoo jo pitkäaikaistyöttömien osuuden nousu. Lisäksi on todettu pätkätöiden, työttömyyden ja kursien välimaastossa kulun yleistyneen. ”Kouluttamattomien pitkäaikaistyöttömien pääsy vakaalle työuralle oli iästä riippumatta vaikeata” (Aho & Halme & Nätti 1999, 145; ks. kulusta tai kierrättämisestä s. 101–106).

Kahden viime vuoden osalta vanhempien työttömyydestä kertovia lukuja voidaan varauksin verrata Kari Paakkunaisen vuoden 1995 tutkimuksen lukuihin²³. Tarkastelen aineistosta vain alle 25-vuotiaita pajuuria, vaikka jatkossa tarkastelen alle 30-vuotiaita. Vuoden 1995 kyselyssä ei ollut asetettu minimirajaa työttömyyden kestolle, kun uudessa kyselyssä työttömyyden kriteeriksi on annettu kolme kuukautta. Otaksuin, että tätä lyhyempiin jaksoihin sekoittuu jo tavallinen työpaikan vaihtaminen, eikä lyhyemmällä jaksolla olisi mitään pidempää merkitystä (en kyselyn jälkeen ole siitä enää niin varma). Uudempi kriteeri on hieman tiukempi, ja sikäli olettaisi työttömyyttä kokeneiden osuuden olevan alhaisempi kuin vuonna 1995. Erityisesti odottaisi yleisen työllisyyskehityksen jollain tavalla näkyvän.

On kuitenkin selvä syy siihen, miksi Paakkunaisen kysely antoi matalamman työttömyysprosentin kuin uudempi. Edellinen lähetettiin suoraan nuorille, joten siinä vastaamatta jättäneiden poistuma on laskenut nimenomaan työttömyyttä kokeneiden osuutta. Siten taulukosta 3.2. ei voida päätellä, että pajuurien vanhempien työttömyys olisi lisääntynyt. Mutta kovin suuresta alenemastakaan ei ole kyse.

TAULUKKO 3.2. Alle 25-vuotiaista vanhempien (vähintään 3 kk) työttömyyden viimeisen kahden vuoden aikana kokeneet vuosina 1995 ja 2006.

	1995	2006
Ei työttömyyttä vanhemmilla	51 %	42 %
On koettu työttömyyttä	37 %	42 %
Ei vast. / ei osaa sanoa	12 %	16 %
Yhteensä	100 %	100 %

Lähes samana pysyvää vanhempien työttömyysprosenttia selittää osin se, ettei pajakaan ei ole aivan sama kuin aiemmin. Yksilövalmentajien tulo pajoille teki mahdolliseksi lähettää sinne entistä moni-ongelmaisempia nuoria. Vuonna 1995 laaja työttömyys oli suhteellisen uutta. Sosiaaliset seuraukset eivät olleet vielä niin selviä kuin myöhemmin pitkän työttömyyden perheissä. Marginaalissa elävät vaihtoehdonuoret kulkivat useammin pajan kautta kuin nykyään. Sosiaaliset pulmat ja seuraukset nuorten elämässä näkyvät nyt selvemmin, ja valikointi kohdistuu entistä enemmän pulmineen erottuvaan nuorten ryhmän. Lisäksi työttömyystaustaisten nuorten koulupolku saattaa erkaantua entistä selvemmin muiden nuorten poluista.

Sosiaalisten ongelmien entistä vahvempi kasautuminen on näkynyt muissakin tutkimuksissa. On siis perusteita arvella, miksi vuonna 2006 pajalaisten vanhempien työttömyys olisi edelleen samalla tasolla kuin vuonna 1995, vaikka yleinen työttömyys on laskenut. Se on laskenut myös koulun ja työelämän ulkopuolisten nuorten parissa ollen 21 % (taulukko 3.1.), joka on poikkeileikkaustieto. Sen suhteuttaminen kahden vuoden kokemuksesta kertovaan tietoon, että toinen vanhemmista on ollut joskus vähintään kolme kuukautta työttömänä, on monen arvailun varassa. Vaikka työttömyys toistuu, ei välttämättä tilastointiaikaan olla työttömiä.

23 Pajatoiminnan asiakaskunta on periaatteessa samankaltainen. Aiempi kysely oli kuitenkin lähetetty yksilöille suoraan, joten vastaaminen oli täysin vapaaehtoista. Vuoden 2006 kysely toteutettiin pajalla, ja lähes kaikki paikalla olleet vastasivat. Siten ”ei osaa sanoa” -vastaajien osuus on suuri, koska ei ole poistumaa kokonaan kyselyyn vastaamatta jättäviin. Uuden kyselyn eos-vastaukset ovat tulkittavissa Paakkunaisen selvityksen kategorioissa ikään kuin ”ei vastanneiksi”.

Lähtökohtatietona vuoden 2006 osalta siis on, että vähintään 42 % on kokenut viimeisen kahden vuoden aikana toisen vanhemman työttömyyden, mutta molempien työttömyyden on kuitenkin kokenut vain 12 %. Vastajat tuskin kertovat väärin asioita niin päin, että sanoisivat vanhempien olevan työttömänä, vaikka he olisivat töissä. Siten selville saadaan ainakin minimitaso siitä, miten yleistä vanhempien työttömyys on ollut kahden viime vuoden aikana. Ilmeisesti työttömyys jää osassa perheistä piiloon, ja siten eos-vastaajien joukossa työttömyyden kokeneiden osuus joustaa ylöspäin herkemmin kuin työssä jatkuvasti olleiden osuus.

Nuorten kokema työttömyyttä arvioitiin myös pitkällä aikavälillä, kun kysyttiin työttömyydestä ja vielä tarkemmin sen kestosta aikana, jolloin nuori asui kotona. Taulukossa 3.3. on kummankin vanhemman tiedot erikseen. Yleisesti äitien tilanne tiedettiin paremmin, isistä ei osattu niin sanoa, ja kokonaan vastaamatta jättäneitä on isien kohdalla enemmän (maksimi olisi 467). Tässäkin näkyi, että eroperheitä on paljon. Isän pidempi työttömyys näyttäisi harvinaisemmalta kuin äidin, mutta vastaamattomuus painottuu muiden vastausten perusteella (alkoholi) arveltavasti pidempään työttömyyteen. Isä on häntä koskevien tietojen pinnallisuuden perusteella ollut monelle nuorelle etäisempi kuin äiti.

TAULUKKO 3.3. Pajanuorten vanhempien työttömyyden kesto

Vanhempien työttömyys	Äiti	Isä
Ei ollut yli 3 kk	43 %	50 %
Joskus arviolta 3 - 6 kk, tai lyhyet jaksot	10 %	8 %
Joskus pidempään yli 6 kk	10 %	7 %
Toistuvasti pidempään tai jatkuvasti	13 %	6 %
Eos	24 %	29 %
	100 % N=446	100 % N=427

Jommankumman vanhemman yli kolmen kuukauden työttömyyden on kokenut vanhempien luona asuessaan 192 pajanuorta eli 43 % (N=446). Toisen vanhemman pidempää työttömyyttä (yli 6 kk) kotona asuttaessa joskus kokeneita ja keston tunnustaneita on 132 nuorta eli 31 % ja toisen vanhemman jatkuvan pitkäaikaistyöttömyyden 15 % kaikista pajanuorista. Suomessa on tilastokeskuksen tiedoista laskien ollut yli vuoden työttömänä 3,6 % työvoimasta²⁴. Lapsiperheissä luku on alempi. Kun keskimääräistä useampi pitkäaikaistyötön asuu yksin, jää perheellisten osuus koko maan osuutta pienemmäksi. Perheissä on kuitenkin kaksi vanhempaa, joten tämä hieman nostaa pitkäaikaistyöttömyyden kokeneiden perheiden lukua. Nämä eri suuntiin vievät piirteet saattavat tasoittaa luvut ja ehkä oikea vastaus on noin 4–5 %. Siten pajanuorten vanhemmat ovat noin kolme - neljä kertaa useammin pitkäaikaistyöttömiä kuin muiden nuorten vanhemmat. Kerroin saattaa olla selvästi korkeampi, koska osa vastasi, ettei osaa sanoa työttömyyden kestosta, vaikka sitten kertoi kotiolojen muuttuneen työttömyyden aikana, joten se ei ollut aivan lyhyttä.

²⁴ Yli vuoden työttömänä olleiksi lasken elokuun 2006 Tilastokeskuksen työvoimakatsauksen mukaan yli vuoden työttömänä olleet ja tukitoimin työllistetyt, en kurssilaisia. Täten pitkäaikaistyöttömiä on 101 000. Kun koko työvoima on 2 749 000, on yli vuoden työttömänä olleiden osuus 3,6 %.

Kahtena viime vuonna tai kotona asuessa koettua ja pituudeltaan tunnistettua vanhempien työttömyyttä (vähintään 3 kk) on kokenut 250 pajanuorta, mikä on vastanneiden kesken on 58 %²⁵ ja alle 25-vuotiaista 57 %. Hieman pidempää eli vähintään yli kuuden kuukauden tai toistuvaa lyhyttä työttömyyttä on kokenut alle 25-vuotiaista pajanuorista 40 % ja alle 30-vuotiaista 38 %. Ryhmään on taulukon 3.3. lukujen lisäksi laskettu mukaan muualla kuin kotona asuvien osalta vanhempien lyhyt työttömyys viimeisen kahden vuoden ajalta, jos he ovat myös kotona asuessaan kokeneet vanhemman lyhyen työttömyyden. Koska eos-vastajat jäävät pois, on osuus yli 40 %.

Eos-vastajia oli melko paljon, koska vanhempien työttömyyden keston erittely on nuorelle vaikeaa. Vanhemmat pikemminkin peittävät asian kuin tuovat esille. Nuorella saattaa olla jokin käsitys, että vanhempi on työttömänä, muttei tiedä kehosta. Koska eos-vastajista moni vastasi kysymykseen, joka koski työttömyysajan muutoksia kotioloissa, oli näistä vastauksista arvioitava, että saattoiko ”eos” tarkoittaa vain epävarmuutta työttömyyden kehosta, mutta työttömyyttä oli silti koettu. Tällöin heidät kirjattiin erikseen työttömyyttä kokeneiden ryhmään (ks. perusteista tarkemmin liite 3).

Kun vanhempien työttömyyden keston tietävien ja viimeisen kahden vuoden ajalta työttömyyden tunnistavien 58 %:n osuuteen lisätään eos-vastajien ryhmästä ne nuoret, joilla on kokemusta vanhempien työttömyydestä, mutteivät osaa sanoa kehosta, päädytään 71 %:n osuuteen pajanuorista. Tätä ryhmää tarkoitan jatkossa, kun puhun vanhempien työttömyyden kokeneista.

Pajanuorten vanhemmista niin suuri osa on työläisammateissa, että tämän ryhmän työttömyysaste näkyy koko pajanuorten ryhmän työttömyysasteena. Alempien toimihenkilöiden ryhmässä on laajan työttömyyskriteerin mukaan äitien työttömyyden kokenut 52 % (N= 60) ja isien 61 % (N=33). Ylempiä toimihenkilöitä ja asiantuntijoita on pajanuorten äideistä vain kolme (alle prosentin äideistä), ja heistä kaksi on kokenut työttömyyttä. Isistä ylempiä toimihenkilöitä on 22, ja heistä vain kuusi eli 27 % on kokenut työttömyyttä. Jakaumista herää kysymys, kertooko tämä yleisemminkin naisten epävakasta asemasta ylemmässä toimihenkilökentässä? Taikka isien vähäisemmästä sosiaalisesta vastuusta perheestä, koska isien tausta ei näytä tukevan nuorta. Vastausta tämä aineisto ei anna, koska pajanuorten vanhempien ryhmä saattaa olla sosiaalisten vahvuuksien ja heikkouksien suhteen muiden riskitekijöiden takia vino²⁶.

Työttömyyttä kokeneet eivät näytä pääsevän helposti takaisin etenkin pitkäaikaisiin työsuhteisiin. Suurella osalla niistä vanhemmista, jotka ovat olleet viimeisen kahden vuoden aikana työttömiä, on ollut työttömyyttä myös silloin, kun nuoret asuivat vanhempiensa luona. Mitä enemmän oli aiemmin ollut työttömyyttä, sitä varmemmin oltiin työttömänä myös viimeisen kahden vuoden aikana. Nuoren kotona asuessa toistuvasti työttömänä olleista vanhemmista ovat yhtä lukuun ottamatta kaikki olleet työttöminä myös viimeisen kahden vuoden aikana vähintään kolme kuukautta. Työttömyys on kasautuva prosessi, jota on ilmeisen vaikea katkaista.

Siten ei ole yllättävää, että vaikka työttömyystilanne yleisesti paranisi, etteikö toistuva työttömyys ja etenkin jatkuva työttömyysuhka olisi pajanuorten vanhempien ryhmässä yhtä yleistä kuin vuonna 1995. Lyhyetkin työttömyydet, ehkä myös alle kolmen kuukauden, ovat merkittäviä, jos työttömyysuhka on jatkuva. Lisäksi monet työssä olevat ovat työsuhteessa jatkuvasti epävarmalla pohjalla, ja työttömyydestä on tullut arkinen asiantila. Sen pelko koskettaa monia työssä olevia. Otaksuttavasti myös tällä rajapinnalla eläviä on pajanuorten vanhemmissa enemmän kuin muussa väestössä, koska työttömienkin osuus on suurempi. Täten myös poikkileikkaustieto kulloinkin työttömyyden uhan kokevista on huomattavasti suurempi kuin työttömänä juuri nyt olevien määrä.

Työelämän muutosten seuraaminen käy vaikeaksi työttömänä ollessa. Puhe työelämästä voi olla perheissä vähäisempää kuin töissä olevien perheissä. Odotukset voivat jäsentyä taitojen ja so

25 Vastaamatta jättäneet mukaan lukien, se on 53 %.

26 Tosin persoonallisuudella tai sen työyhteisöön sopeutumista haittaavien sosiaalisten piirteiden eliminoinnilla on merkitystä ylempien ammattiryhmien töiden saannissa. Turhaan henkilöitä ei haastatteluin testata, mutta välinpitämättömyyttä ei testata.

peutumisvaatimusten osalta epärealistisesti tai ulkopuolelle joutuneen näkökulmasta. Nuorelle ei ehkä kehkeydy realistista kieltä puhua ja arvioida itseään koulutuksen ja työelämään välimaastossa. Työttömyys on niin yleisesti perheen sisäinen ja vanhemmille ja lapsille omakohtainen kokemus, että jollain tavalla perheiden välityksellä vahvistuu riski jäädä työttömäksi. Täten työttömyys on nuoren näkökulmasta myös sosiaalinen ja kulttuurinen asia.

Taustoja on syytä tarkastella myös kääntäen eli todeta, kuinka monen nuoren kohdalla vanhemmat ovat olleet jatkuvasti töissä, kun nuori asui kotona (ei yli 3 kk työttömyyttä). Alle 30-vuotiaista pajanuorista heitä on noin 30 %. Jos toinen vanhemmista ei ole ollut työttömänä ja toisen osalta nuori ei osannut sanoa mitään, näitä vastauksia oli yhteensä 10 %, joista noin puolet on syytä lukea jatkuvasti töissä olleiden ryhmään. Täten enintään 35 % pajanuorista ei ole kokenut vanhempien työttömyyttä nuoren asuessa kotonaan, mutta tämän lisäksi tulevat myöhemmät työttömyysjaksot, joten eri teitä tullaan haarukkaan, jossa työttömyyskokemuksia vailla olevien ryhmä on noin 30 % ja työttömyyttä kokeneiden 70 %. On siis selvä, että koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jäädään myös vanhempien työttömyydestä riippumattomista syistä.

Asuinalue

Työttömyysprosentit vaihtelevat otoskunnittain. Espoon työttömyysprosentti on matala, noin 5 %, mutta työttömiä Espoossa oli yli 6 000. Työttömiä on siis enemmän kuin suuren työttömyysprosentin kunnissa. Avointen työpaikkojen määrän nojalla on kuitenkin selvä, että Espoossa ja pääkaupunkiseudulla työtilaisuuksia on enemmän tarjolla kuin esimerkiksi Kuhmossa. Työttömyys on näissä kunnissa erilainen asia. Jos kunnan työttömyysaste on erityisen suuri, on työttömyys tuttua monelle, ja sen kanssa eletään toisella tavalla kuin jos lähes kaikki käyvät töissä.

Kunnan työttömyysaste näkyy vain hieman pajanuorten vanhempien työttömyydessä, ei lainkaan niin selvästi kuin olettaisi. Korkeaa työttömyyttä on lähinnä Itä- ja Pohjois-Suomen maaseutumaisissa kaupungeissa. Niissä ”työttömyys on erilainen juttu” kuin suurissa lähiöissä (Valm. haast.). Korkeimman työttömyysprosentin kunnissa²⁷ vanhemmilla on enemmän aikaa lapsilleen eikä vanhemmilla ole nuorten mielestä vakavia perhe-elämässä näkyviä alkoholi-ongelmia (tässä ei mitata käytön määrää vaan perheeseen syntyviä ongelmia). Samoin kaikki heikosta vanhemmuudesta kertovat muuttajat ovat näissä korkean työttömyyden kunnissa alhaiset. Elämä ei ole keskittynyt vain työpaikan ja tötönlöön ympärille vaan jakautuu monelle taholle. On sosiaalisia yhteyksiä, ja yhteys luontoon on elävä. Maaseutuun rajautuvilla alueilla eletään edelleen luonnon kanssa erilaisessa suhteessa kuin lähiössä, mikä näkyy myös työttömien vanhempien ja nuorten elämäntavassa ja harrastamisessa. Sopeutumisen ja toisaalta passivoitumisen mekanismit ovat erilaiset kuin lähiökortteleissa.

Työttömyyden keskittyminen tiettyyn ajankohtaan, yritykseen ja alueelle tekee siitä erilaisen kuin tasaisen jakauman oloissa. Tehtaiden sulkemisesta on seurannut alueellisesti keskittynyttä työttömyyttä. Kyse ei ole vain vuokra-asuntoalueista, vaan laajemmista tiettyjen yritysten vuoksi rakennetuista lähiöistä, joissa yritysten lopettaessa toimintansa työttömyys kasvaa vähintään joksikin aikaa erityisen korkeaksi. Näin on käynyt muun muassa Porissa. Pajanuorten vastauksissa kiinnitti huomiota ensin nuorten erityisen yleinen oma pitkäaikaistyöttömyys ja sitten vanhempien. Pajan vetäjä Janne Suomela kertoi haastattelussa, että kunnassa tunnetaan alueet, joilla pitkäaikainen työttömyys yleistyi tehtaiden sulkemisen jälkeen. Kaupungin tilastotoimesta sain vahvistusta asiaan. Työttömyys keskittyy alueittain, ja samat alueet ovat valmentajien käymien pajakeskustelujen nojalla

²⁷ Alle 30-vuotiaita vastaajia näistä kunnista on 21; kunnat ovat Kemijärvi, Kitee, Kittilä, Kuhmo, (Nurmes vain 1) ja Suomussalmi.

myös monien pajuorten asuinalueita²⁸. Työttömyyskokemukset ovat osa naapuruston arkea ja eri tavalla julkinen ja tunnustettu asia kuin tavanomaisessa sekalähiössä. Vastaavia pieniä keskittyimiä on eri puolilla maata, otoksessa myös Imatra erottui.

Työttömyyden ylisukupolvisten seurausten lieventäminen on tähän asti onnistunut kautta maan melko hyvin nimenomaan siksi, ettei ole muodostunut laajoja yhtenäisiä toisen luokan lähiötä, joiden ytimessä olisi toisen luokan koulu. Koulutuksellinen eriarvoisuus ohentaa sosiaalisen nousun mahdollisuuksia, ja siten koulu stabiloi sukupolvet ylittävää slummiutumista, toteavat monet Euroopan ja USA:n ongelmalähiöiden tutkimukset²⁹. Lähiön laajuiset pysyvästi korkean työttömyyden alueet sosiaalistavat köyhyyteen ja työttömyyteen sopeutuvaan elämäntapaan. Sosiaalinen eriytyminen kulkee Suomessa pikemminkin talojen ja teiden mukaan kuin lähiöittäin³⁰. Työttömyys koskettaa etenkin vuokralla asujia ja johdattaa varojen vähetessä siirtymään halvempien vuokrien alueille. Nuoret puolestaan aloittavat itsenäisen asumisensa näistä. Samat vuokralähiöt toistuvat useimmissa kunnissa kerta toisensa jälkeen pajuorten asuinalueina. Nuoret tunnistavat sosiaalisen sopeutumisen mikroympäristöt taloittain ongelmallisiksi tai rauhallisiksi (Valm. ja nuorten haast.). Työttömyyteen sopeuttavia pienympäristöjä muodostuu vuokramarkkinoilla ja sosiaalitoimen ja kunnan vuokra-asuntojen jaon päätöksin. Kunnittain tunnetaan osoitteita, joista käsin on vaikea työllistyä (työvoimatoimistojen puhelinhaastatteluja). Yhdyskuntasuunnittelun merkitys tulee esille pitkällä aikavälillä. Nyt ongelmalliset talomiljööt sekoittuvat lähiöön, mutta on myös ongelmallisia alueita. Yritysten mukaan tapahtunut aluerakentaminen näkyy ilmeisesti vielä pitkään.

”Pirstaloituneen” sosiaalisesti eriytyneen asumisen oloissa koululaitos voi purkaa mekanismeja, jotka muualla ylläpitävät sosiaalisesti eriytyneitä lähiötä ja sen toimintakulttuureja. Nuorten haastatelussa tuli selvästi esille, että kouluun tullaan monista erityyppisistä lähiöistä. Koulu ei tue alueellista sosiaalista eriytymistä. Koulun ongelmat liittyvät tekemällä oppivien nuorten kohtaamiin, jotka eivät (otaksuttavasti³¹) jakaudu alueellisesti vaan yksilöllisemmin. Samoin pajoilla asiakassegmenttejä ei voi jakaa alueittain eikä taloittain, mutta kunnissa ennaltaehkäisevää nuorisotyötä näin jo tehdään. Sen sijaan pajoilla voidaan kiinnittää huomiota harrastamisen mahdollisuuksiin, jotka näyttävät nuorista erilaisilta erityyppisissä kunnissa ja erilaisilla asuinalueilla.

3.3. TYÖTTÖMYYDEN AIKAISET KOTIOLOT

Vanhempien työttömyyden kokeneita nuoria pyydettiin muutamien väittämien perusteella kuvaamaan muutoksia työttömyyden aikaisissa kotioloissa (taulukko 3.4.). Tiedot kuvaavat kotiolojen muutosta nuorten näkökulmasta. Muuttumattomuus ja muutokset ovat säilyttäneen erilaisia sen mukaan, millainen on ollut perheen lähtökohtatilanne. Harrastukset eivät vähene, jos ei ole ollut harrastuksia, ja jos alkoholiongelma on ollut kohtalainen, pienikin muutos voi kärjistä tilanteen. Nuorten arvio perheestä voidaan suhteuttaa nuoren omiin toimiin. Jatkossa verrataan eri taustatietoja siihen, miten nuori jatkoi koulussa, oliko hän pitkään työttömänä ja miten hän tuli pajalle.

28 Nuorten kyselyssä ei kerätty osoitetietoja, joten ei ole tietoa, asuvatko vastanneet nuoret ns. ongelmalähiöissä. Lisäksi pajuoret ovat jo saattaneet muuttaa pois kotoa, joten osoitekaan ei kertoisi asiaa. Päätelmät ovat välillisiä. Pajavalmentajien kokemukset kertovat pajuorten jäävän alemman vuokratason lähiöihin ja osa asuu edelleen kotona, joten osasta nuorista on varmaa kokemustietoa.

29 Littlewood et al. eds. (1999); Spencer (2004).

30 Ks. tarkemmin pääkaupunkiseudusta Kortteinen & Vaattovaara (1999); Kortteinen & Elovainio & Vaattovaara (2006). Helsingistä ja muultakin löytyy lähiöitä, joiden ero toisiin on sosiaalisiin mittarein huomattava, ja koulujen välillä on eroa siinä, saadaanko hyviä opettajia kouluun. Tiettyjen koulujen kuraattorien työ on raskasta.

31 Jatkossa tosin tulee esille, että tekemällä oppiminen perustu osin myös siihen, mihin sosiaalisesti samastutaan ja mikä ympärillä sosiaalisesti hyväksytään. On yksilöllistä ja on sosiaalista tekemällä oppimista. Jälkimmäinen tuottaa suhteellisen pysyviä valmiuksia oppia.

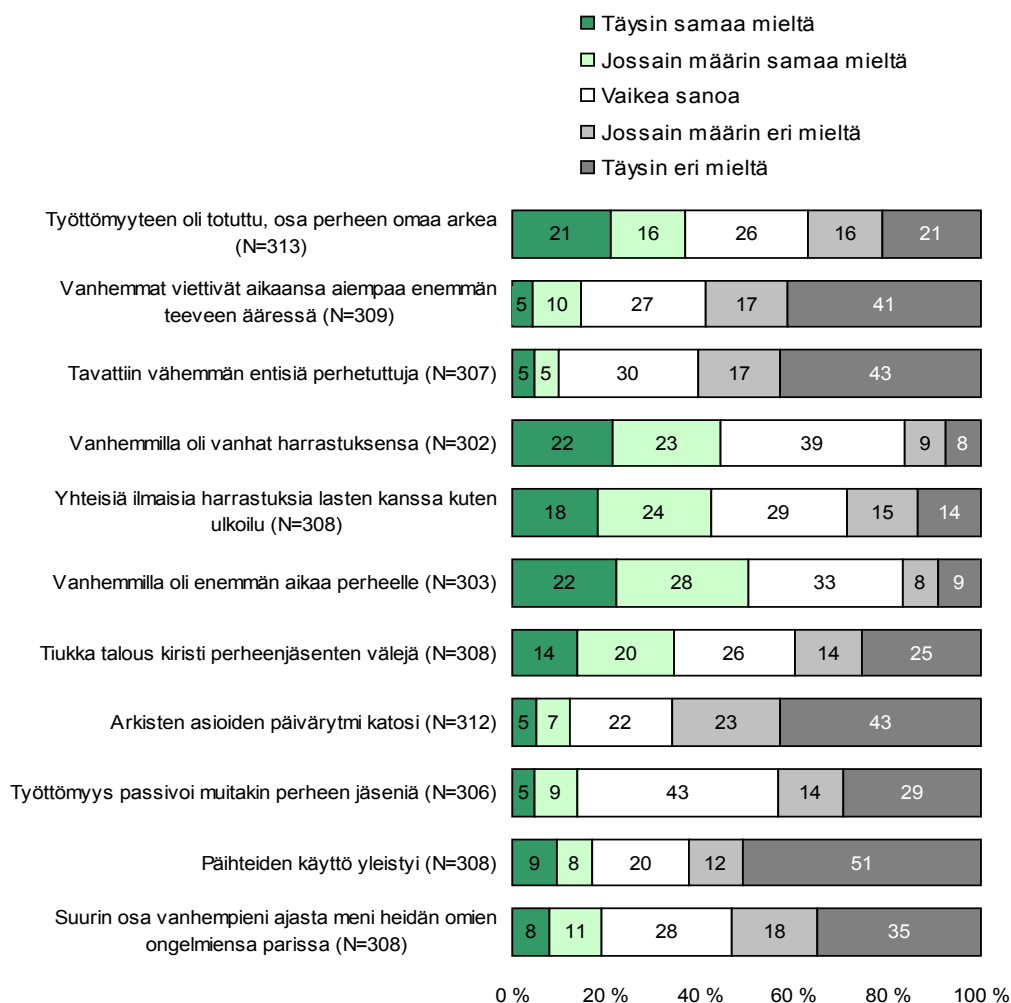

Vanhemman suhtautuminen työttömyyteen on perheen sisäiseen dynamiikkaan kuuluva asia, mikä voi muuttaa kotioloja ja perheenjäsenten suhteita ympäristöön ja tuttuihin. Toisaalta vanhemman malli kertoo tavasta sovitautua tai olla sopeutumatta tilanteeseensa, ja näin välittyvä kuva aikuisten suhteesta lähiympäristöönsä, työelämään, yhteiskuntaan sekä roolista kansalaisena.

Perheen rahatilanteesta en kyselyn luonteen takia kerännyt tietoja. Kuitenkin jo tiedot vanhempityöttömyydestä ja sen kestosta ja ammateista kertovat jotain myös taloudellisesta tilanteesta, samoin asuinalueen viihtyisyys. Työttömyyden oloissa nuoren mahdollisuus harrastaa kaventuu, lukiota ja siten otaksuttua pidempää ja kalliimpaa koulussa olon vaihetta harkitaan, ja ammattikoulukin tuo kuluja. (Nuorten haast.)

Vanhempien elämäntavat näkyvät tavassa sopeutua työttömyyteen. Osassa perheitä keskustellaan asioista ja myös työttömyydestä, ja työn haustakin puhutaan (55 % työttömyyttä kokeneista). Vastaavasti lähes puolet kokee, että asiasta ei olisi puhuttu lasten kuullen. Kommunikoivien kesken kertyy muutoinkin kokemusta myös työttömyydestä selviämisestä. Näissä perheissä oltiin työttömyysaikana enemmän lasten kanssa kuin ennen työttömyyttä, eikä työttömyys passivoinut nuoren mukaan muita perheenjäseniä. Kun alkoholinkäyttö lisääntyy työttömyyden aikana, ei enää puhuta niin usein työttömyydestä ja työnhausta. Alkoholien runsas käyttö vaikuttaa sosiaalisiin suhteisiin, valmiuksiin ylläpitää niitä ja seurata lasten koulua.

TAULUKKO 3.4. Nuorten käsityksiä kotioloista vanhempien työttömyyden aikana.

Useimmat taulukon 3.4. jakaumat kertovat vanhempien aktiivisuuden säilyvän työttömyyden aikaan melko samanlaisena. Koska vastaajalle tarjottiin keskimmäiseksi vaihtoehdoksi ”vaikea sanoa”, erottuvat väittämiin samastuvat ja joissain kysymyksissä (”oli vanhat harrastukset”) eri mieltä olevat vahvasti muista nuorista. Keskimäinen vaihtoehto ei kerro muuttumattomuudesta, se on eosluokka, josta osa kuvaa muuttumattomuutta. Muuttumaton olotila sijoittuu kysymyksen mukaan jompaankumpaan äärimmäiseen arvoon.

Joitakin merkittäviä muutoksia näkyy noin 40 %:ssa työttömyyden kokeneista perheistä. Riskejä kuvaavista piirteistä yleisin on, että talous kiristää perheenjäsenten välejä, eli näin käy 34 %:ssa työttömyyttä kokeneista perheistä. Välien kiristymisestä huolimatta vanhemmat yleensä pitävät edelleen arkisen päivärytmensä. Toisaalta päivärytmi voi olla sekaisin, vaikka välit ovat hyvät. Eri piirteet jakautuvat melko laajalti eri perheisiin.

Kokosin passivoitumista, riitautumista jne. kuvaavia negatiivisista piirteistä jotain painottaneita nuoria (poiminta tai-ehdolla, eli yksikin ehdoista täytyy). Vähintään jonkin merkittävän negatiivisen piirteen kotioloista mainitsi 64 % vanhempien työttömyyttä kokeneista pajanuorista. Kun hieman kavennetaan kriteerien joukkoa, päästään noin 35 % osuuteen työttömyyttä kokeneista pajanuorista, jotka huomasivat vahvoja muutoksia kotioloissa³². Yksittäisten piirteiden prosenttiosuudet ovat siis melko matalia, tosin monet jakavat kaksi tai kolme negatiivista kokemusta, mutta piirteet eivät keskity niin syvästi kuin olettaisi. Toisaalta kyse on nyt siitä, että nuori kertoo työttömyysaikaisesta muutoksesta, eikä perheen yleisestä tilanteesta.

Monissa tutkimuksissa on havaittu työttömyyden tuovan vanhemmille lisää aikaa olla lasten kanssa. Eletään muutoinkin työelämän reunalla, eikä päivärytmi juuri muutu. Tämä ei suinkaan ole itsestäänselvyys, sillä osalla vanhemmista (19 %) aika menee yksinomaan omien ongelmien parissa. Enemmän vanhempiensa aikaa työttömyyden myötä koki saaneensa 50 % nuorista. Tästä 152 nuoren joukosta karsittiin pois ne, jotka kuitenkin kokivat, että työttömyys passivoi, arkirytmiksi sekoittuu, tai vanhempien aika kuitenkin menee omien ongelmien käsittelyyn, jää jäljelle 111 nuorta eli 37 % vanhempien työttömyyden kokeneista on (näillä kriteereillä kuvaten) saanut lisää laatu-aikaa.

Työttömyyteen tottuneita on 37 % työttömyyttä kokeneista perheistä (N=116). Tämä osuus ei mene yksiin enemmän laatu-aikaa tarjonneiden kotien kanssa. Tottuminen kertoo jollain tavalla toistuvasta tai pidemmästä vaiheesta. Tottuminen voi tarkoittaa monia asioita, kysymyksessä painotettiin perheen sopeutumista ja mukautumista. Se voi tarkoittaa tottumista jatkuvaan kriisiin tai ettei asiasta tehdä kriisiä, ja eletään elämä kuitenkin läpi. Työttömyyteen tottuneissa perheissä 45 %:ssa perheenjäsenten välit kiristyvät tiukan talouden takia. Keskimäärin vanhempien työttömyyttä kokeneiden pajanuorten perheissä näin käy 34 %:n kohdalla. Jos molemmat vanhemmat ovat kokeneet työttömyyttä (n. 20 % pajanuorista), siihen on perheessä selvästikin totuttu. Jonkin verran useammin päivärytmi sekoittuu, mutta tämä ero on vähäinen. Vanhemmat ovat ehkä olleet eri aikaan työttöminä, tai he vain ovat yleensä säilyttäneet vanhat tapansa. Osa nuorista ei oikein osaa sanoa, onko äiti kotiäiti vai työtön, mutta isien sanotaan olevan työttömiä.

Työttömyyteen sopeutumisen ja sopeutumattomuuden sanasto on monisyinen. Lähes mahdolliselta näyttävä työllistyminen voi iän, sairauksien tai heikon koulutus pohjan takia olla realiteetti, johon vain on sopeuduttava, ja ongelmia seuraa, jos yksilö ei sopeudu. Sopeutumattomuudesta kertovat riidat ja alkoholinkäyttö. Kaikki aika menee omiin asioihin ja tilanteet kriisiytyvät. Sopeutumista voi siten olla tilanteen rauhoittaminen, vakauttaminen ja uudelleen koulutusta koskeva harkinta sekä työnhaku. Työttömyyteen sopeutumisen ja tottumisen termiä voidaan käyttää ilman, että se olisi yksilöä leimaava käsite. Se kuvaa keinoja selvittää ja eräänlaista toistoon perustuvaa vakautta, sopeutumattomuus riitautumista ja vahvaa tyytymättömyyttä itseä tai oloja kohtaan. Sopeutuminen ei nuorten vastauksissa tarkoita, ettei töitä tai muutosta haettaisi.

³² Pienemmän osuuden perustana on, että jokin seuraavista ehdoista täytyy: Vanhemman päiväjärjestys oli vähintään jossain määrin sekoittunut; täysin samaa mieltä oltiin siitä, että tuttuja tavattiin vähemmän, työttömyysaika passivoi muita perheenjäseniä jossain määrin; vanhempien aika meni omien asioiden parissa, vähintään jossain määrin samaa mieltä.

Työttömyyteen sopeutumisesta kertovat myös harrastusten ja vanhojen tuttujen ja sosiaalisen verkoston säilyminen. Näiden yhteyksien kautta vanhemmat näkyvät yksilöllisine piirteineen myös perheessä. Vanhemman sosiaaliset kontaktit tarjoavat yksilöille keinon tehdä itsestään perheenjäsen töistä riippumatta. Työttömyys on osalle ollut lyhytaikaista, joten on luontevaa, ettei muutoksia tapahdu suuressa määrin. Lisäksi pajanuorten vanhemmista valtaosa on työläisammateissa, joiden arkeen kuuluu, että saatetaan välillä olla työttömänä.

Muidenkin perheenjäsenten passivoitumisen työttömyysaikana toteaa 14 % nuorista eli 43 nuorta. Vanhempien harrastusten vähenemisen totesivat lähes kaikki passivoituvien ryhmässä eli 40 nuorta, ja 20 heistä sanoi vanhempien viettävän aikaansa aiempaa enemmän television ääressä. Pienelle osalle tv:n katsomisesta tulee tapa viettää vapaa-aikaa, koska se on halpaa. Televisiokeskeinen perhe-elämä on muutoinkin yhteydessä passivoitumiseen ja on etenkin nuorten naisten toteama vanhempien piirre. Tämäkin osaltaan kertoo nuorten naisten tavasta seurata tiiviimmin perheen tapahtumia. Nuoret miehet eivät ehkä edes kiinnitä siihen huomiota.

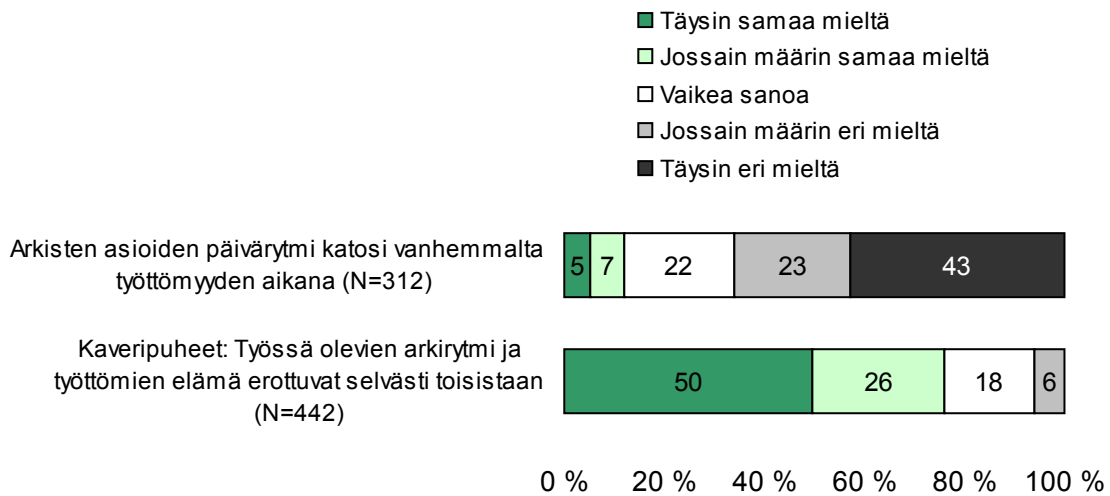
Työttömyys muuttaa selvästi useammin talousoloja kuin passivoi muita perheenjäseniä tai eristää perhettä. Työttömyyden pitkittyminen (kotona asuessa tunnistettu työttömyys) passivoi nuorten mukaan jonkin verran enemmän muitakin perheenjäseniä kuin lyhyt työttömyys. Tässä ryhmässä ei pidetä yhtä yleisesti yhteyksiä vanhoihin tuttuihin, ja myös vanhempien harrastukset vähenevät. Kortteisen ja Tuomikosken (1998) mukaan aikuisten sosiaaliset suhteet perheen ulkopuolelle ja perheessäkin joutuvat työttömyyden oloissa koetukselle. Rahapula vaikuttaa siihen, kenen kanssa voi puhua kuluttamisen kokemuksista. Ei ole ikään kuin varaa eikä siten halua tavata tuttuja. Uudet tulevaisuuden suunnitelmat eivät vastaa entisten tuttujen kulutuskykyä. Nuorten kohdalla ero ei ole näin radikaali. Nuorten sosiaaliset suhteet ovat lyhtyaikaisempia, ja kaverit valikoituvat monella jo alun alkaen sen mukaan, miten koulussa on viihdytty, ja oma työttömyys ei näytä ongelmalta.

Vanhempien päivärytmi näyttää sekoittuvan vain pienellä osalla työttömyysaikana. Tämä 12 % osuus kuuluu ryhmälle, jolla on muita ongelmia kuin työttömyys, ehkä työttömyys on seurausta niistä. Ilmeisestikin aikuisten hankkima kokemus työelämästä tekee heidän työttömyydestään ja työelämän reunallaolostaan erilaista kuin nuorilla. Työttömyyden alkaessa päivärytmi ei vaihdu yhtä nopeasti kuin nuorilla.

Nuorten kesken päivärytmin sekoittuminen mielletään heidän työttömyyskautensa yleisimmäksi piirteeksi (taulukko 3.5.). Nuorten ja valmentajien haastatteluissa korostettiin samaa piirrettä, että päivärytmi vaihtuu todella nopeasti. Siten kaveripuheiden tieto kuvaa melko hyvin sitä, kuinka monen pajanuoren päivärytmi on sekaisin ennen pajalle tuloa. Tämä ei tarkoita samaa kuin päihteitä, vaan pikemminkin olemisen tapaa. Vaikka siis vanhempia koskeva kysymys on voimakkaammin muotoiltu, voidaan lukuja verrata toisiinsa erot huomioiden. Luvut poikkeavat toisistaan niin selvästi, että sukupolviero on todennettavissa.

TAULUKKO 3.5. Päivärytmi aikuisten ja nuorten työttömyydessä

Työttömyys ei passivoi vanhempia samalla tavalla kuin nuoria. Aikuiset koettavat myös muille näkyvän sosiaalisen esiintymisen osalta sinnitellä työelämän reunalla, eli olla myös omasta mielestään työmarkkinoiden käytettävissä, kuten Rostila on todennut (1986). Työnhausta puhutaan perheessä sitä useammin mitä vähemmän on riskitekijöitä ja mitä lähempänä työelämän reunaa eletään. Ilmeisesti on myös niin, että vaikka vanhemmat heräisivät jonkin verran myöhemmin kuin töissä olleessaan, eletään säännöllisen rytmin ja vanhojen tapojen mukaan, etenkin jos toinen on töissä ja täytyy huolehtia lasten kouluunmenosta.

Pitkittyessään työttömyys näyttää jonkin verran useammin muuttavan päivärytmiä, mutta ero on merkittävä vain äitien osalta, jos heidän alkoholinkäyttönsä tuottaa vähintään satunnaisesti perhe-elämässä näkyviä ongelmia. Pitkittyvän työttömyyden aikana joka kolmannen äidin (33 %) päivärytmi katosi (19 nuoren kokemus). Hieman vähemmän työttömänä olleista äideistä arkirytmien katosi 27 %:lla. Pitkittyvä työttömyys ei yksin sekoita rytmiä, vaan se sekoittuu myös ongelmia tuovan alkoholin käytön siivittämänä (¾ em. 19 äidin ryhmästä)³³. Isien kohdalla päivärytmien sekoittuminen ei liity erityisesti työttömyyden pitkittymiseen, vaan sitä on jonkin verran kaikissa työttömien isien ryhmissä.

Vanhemman työttömyys muuttaa perheenjäsenten taloudellisia edellytyksiä toimia, asua ja muuttaa, kuluttaa; näillä kaikilla on sosiaalista merkitystä. Kun nuori joutuu kokemaan vanhempien työttömyyttä ja alkoholin ongelmakäyttöä tai eron, ei aina asuta niin usein viihtyisällä alueella kuin em. seikkojen suhteen riskittömässä perheessä. Riskittömistä perheistä 89 % asuu viihtyisällä alueella ja riskiperheissä keskimäärin 60–65 %. Keskimäärin noin 25 % pajuorista tosin tietää, ettei asu viihtyisällä alueella. Suurin osa toteaa silti itse viihtyneensä (94 % kaikista pajuorista). Kaikki vanhempien elämään kuuluvia riskejä kuvaavat taustatekijät korreloivat kuitenkin erikseen ja yhdessä vähintään merkitsevästi asuinalueella viihtymisen kanssa. Sosiaalisen elämän riskitekijöiden kasaantuminen vaikuttaa myös mahdollisuuteen valita asuinpaikka.

³³ Pitkäaikaistyöttömistä äideistä ongelmallisella tavalla alkoholia käytti 33, ja 19 ei käyttänyt. Jälkimmäisessä ryhmässä vain neljässä perheessä arkirytmien meni sekaisin, kun edellisessä ryhmässä 13 perheessä (20 % ja 40 %).

3.4. PAJANUORTEN VANHEMPIEN ALKOHOLINKÄYTTÖ JA ERO

Työttömyyden lisäksi aikuisten sosiaalisen elämän riskitekijöinä on pidetty alkoholiongelmia ja eroa. Myös nämä ovat pajanuorten taustana useammin kuin muilla nuorilla. Sosiaalisen elämän riskitekijöistä jäivät kyselyssä pois sairaudet ja mielenterveyden heikentyminen.

Sosiaalisista riskitekijöistä osa on yksilön, toiset perheen, työelämän tai muiden sosiaalisten ryhmien välittämiä. Rungas tai ongelmia tuova alkoholinkäyttö muuttaa yksilöä intensiivisemmin kuin monet muut tekijät. Työttömyys puolestaan luonnehtii perheenjäsenen suhdetta muuhun maailmaan, mutta sen merkitys perheen sisällä on nuoren silmin välillinen, se voi näkyä kotioloissa tai sitten ei. Sen sijaan vanhempien ero tai ongelmallinen päihteidenkäyttö näkyvät. Ne muuttavat välittömästi perheen dynamiikkaa ja perheen sisäisiä sosiaalisia suhteita, mutta niihinkin voidaan suhtautua eri tavoin.

Runsaan alkoholinkäytön tuoma muutos näkyy yksilön tavassa olla ja toimia perheessä. Arkinen sosiaalinen identiteetti muuttuu. Kyselyssä haluttiin selvittää vain muiden perheenjäsenten ongelmalliseksi kokemaa alkoholinkäyttöä. Yleensä se kertoo myös vanhemman heikentyneestä sosiaalisesta taidosta motivoitua lapsen koulunkäyntiä, asettaa itselle vaatimuksia ja myös tukea koulunkäyntiä.

Yksilölliset piirteet voivat vaihdella yksilön omien toimien perusteella, mutta työttömyys ei katkea tällaiseen yksilön tahdonvaraiseen tai perheen tukemaan toimeen. Työttömyys on osalla seurausta alkoholiongelmista, mutta enemmistön kohdalla kyse on muista syistä, jotka tulevat yksilöiden ja siten välillisesti perheiden elämään niiden ulkopuolelta. Työ lakkaa, on pätkittäistä tai sesonkiluonteista.

Avioero puolestaan kertoo vanhempien suhteiden aiemmasta riitautumisesta, ja jo eroa edeltävä vaihe on lapselle pulmallinen. Ero puolestaan luo uudenlaisen perheen dynamiikan tapaamisjärjestelyineen. Vanhempien mahdollisuudet toimia vanhempina rytmittyvät uudelleen. Suhde vähemmän näkyvään vanhempaan voi jäädä etäiseksi, ei ole yhteistä aikaa, ja asiat jäävät puhumatta. Toinen vanhempi saattaa kadota (ehkä ongelmiseen), ja tällöin hylkäämisen ja vähintään epävarmuuden olotila on ilmeinen, ja toinen vanhemmista työstää sitä omalta kannaltaan. Monet eivät siten kyselyssäkin tieneet, onko toinen vanhemmista työtön vai ei.

Pajanuorten vanhempien tilanteen tarkastelu on syytä aloittaa toteamuksella vanhemmista, joiden elämään perinteiset sosiaaliset riskitekijät eivät ole kuuluneet. Kriteerin täyttää 15 % pajanuorten perheistä. Kun heistä vähennetään huostaanoton kokeneet ja kysymykseen vanhempien ajankäytöstä ”tuskin lainkaan” aikaa lapselle molempien vanhempien osalta vastanneet, jää jäljelle 55 pajanuorta 467:stä eli 12 %. On siis ilmeisesti muita syitä, kuten sairaudet ja mielenterveyden asiat tai työkiireet ja iltatyöt, jotka näkyvät huostaanotossa tai ajankäytössä, mutta joista ei lomakkeella nuorilta kysytty. Valtaosa pajanuorista on siis kotona kokenut jonkin yleisesti riskitekijänä pidettävän seikan. Suuressa osassa perheistä vanhemmilla on vain yksi riskitekijä (31 % pajanuorista, laskettavissa taulukosta 3.10.), ja sen kanssa eläminen on huomattavasti helpompaa kuin jo kahden käsittely. Sekä vanhemmilla että nuorilla on vaikeuksia mieltää tilanne.

Vanhempien häiritsevä alkoholinkäyttö

Nuorilta kysyttiin, aiheutuiko vanhempien päihteiden käytöstä häiriöitä perheen elämään ja olivatko häiriöt satunnaisia, toistuva tai jatkuva ongelma. Nuorilta ei siis kysytty kulutetun päihteiden määrästä eikä laadusta, mutta ilmeisesti kyse on lähinnä alkoholista. Kokemus voi olla voimakas jo satunaisten, harvakseltaan toistuvien perheriitatilanteiden takia. Käytetty alkoholimäärä kertoo

sekin jotain sosiaalisesta tilanteesta, mutta mielenkiinnon kohteena on tässä suoraan perhe-elämän ja vanhemmuuden luoma lähtökohtatilanne.

Pajanuorten ja muiden nuorten lähtökohtien vertailu on melko hankalaa alkoholin tuomien haittojen osalta. Alkoholin käyttömääristä on koko väestöä koskevaa tietoa. Tässä keskeisiä ovat käyttäytymisen piirteet. Välillistä vertailupohjaa on saatavilla tutkimuksesta, jossa selvitettiin, kuinka moni ylittää viikoittain riskirajana pidetyn annoksen.

Molempina tutkimusvuosina (2003, 2004) viidennes 15–69 -vuotiaista suomalaisista kertoi juoneensa tutkimuksessa käytetyn riskirajan (miehet vähintään 6 ja naiset vähintään 4 annosta) verran tai ylittäneensä sen vähintään kerran viikossa. Miehillä osuus oli neljännes ja naisilla 13–14 prosenttia. (Mustonen et al. 2005, 245.)

Riskiraja on ehkä tätä tutkimusta ajatellen matala, mutta kuitenkin kohtuullisen hyvä, koska se kuvaa runsaamman käytön käyttökertaa. Tekijät toteavat, että ”vuonna 2003 eniten juova kymmenen prosenttia kuluttajista joi 45 prosenttia kaikesta juodusta alkoholista”, ja että ilmeisesti myös ongelmat kasautuvat tähän ryhmään (ma.). On siis arveltavissa, että sekä miesten että naisten osalta voisi häiritsevästi alkoholia käyttävien osuuden arvioida jakamalla sitaatin luvut 25 % ja 14 % kahdella. Suhteutus on varovainen arvio, koska on ehkä muutakin häiritsevää käyttöä kuin suurkulutus. Silti luvut 12 % miehistä ja 7 % naisista antavat jonkin mittakaavan suhteuttaa pajanuorten vanhempia koskevia tietoja koko maan väestöön.

Pajanuorten äideistä 23 % käyttää alkoholia perhe-elämää häiritsevästi vähintään satunnaisesti ja isistä 39 %. Luvut ovat vähintään kolminkertaiset edellisiin arviolukuihin nähden ja lähes kaksinkertaiset alkuperäisiin matalan riskirajan ja vain kulutuksen määrästä kertovaan tietoon nähden.

TAULUKKO 3.6. Vanhempien perhe-elämää häiritsevä päihteiden käyttö

	äiti		isä	
	N	%	N	%
Ei ole käyttänyt paljon	304	68	214	50
Ei ole häirinnyt perhe-elämää	37	8	42	10
Satunnaisesti häirinnyt	75	17	103	25
Toistuva tai jatkuva asiantila	29	7	62	15
Yhteensä	445	100	412	100

Vanhempien alkoholinkäyttö jakautuu perheissä vanhempien kesken satunnaisesti, tosin isän ja äidin häiritsevän alkoholinkäytön välillä on selvä korrelaatio, mutta pajanuorten ryhmässä kummankin vanhemman ongelmia tuova päihteiden käyttö on jatkuvaa 3 %:lla pajanuorista; vähintään toisella jatkuvaa ja toisella ajoittaista se on 7 %:lla pajanuorista. Molempien juominen on vähintään satunnaisesti häiritsevää 18 %:lla eli 85:llä otoksen pajanuorista. 46 % pajanuorista on satunnaisesti kokenut toisen vanhemman häiritsevää alkoholinkäyttöä.

Alle 25-vuotiaiden nuorten vanhemmilla on pajanuorten ryhmässä selvästi yli 25-vuotiaiden vanhempia enemmän päihteiden käytöstä johtuvia ongelmia. Jatkuvia tai toistuvia ongelmia ainakin toisella vanhemmista on 21 %:lla nuorimmassa ikäryhmässä, kun niitä on 11 %:lla 25–30 -vuotiai-

den nuorten ryhmässä. Ero näkyy myös satunnaisesti ongelmia kokevissa perheissä³⁴. Työttömyyden aikaisissa kotioiloissa ikäryhmien välillä on eroa vain alkoholinkäytön lisääntymisen osalta. Jonkin verran näkyy myös omien harrastusten väheneminen ja se, että tiukentuva talous kiristää välejä, eli piirteet jotka liittyvät runsaampaan alkoholin käyttöön. Ehkä nuoremmat vastaajat muistavat vanhempiensa tilanteen konkreettisemmin, mutta muutos saattaa olla aito. Viisi vuotta nuorempi ikäluokka on saattanut alkaa juoda enemmän kuin vanhempi ikäryhmä, jonka juomatavat ovat muodostuneet viisi vuotta aiemmin. Viinaveropäätös ja juomakulttuuri saattavat näkyä.

Vanhemman työttömyyden kokeneissa perheissä on alkoholinkäyttö tuonut melko usein vähintään satunnaisesti perhe-elämässä näkyviä ongelmia. Syysuhteen suunnasta ja muiden taustatekijöiden merkityksestä taulukko 3.7. ei kerro. Jakaumat tosin näyttävät erityisen selviltä ja jokin keskinäinen yhteys näillä seikoilla mitä ilmeisimmin on. Myös Kortteinen ja Tuomikoski (1998) toteavat päih-teiden käytön yleisemmäksi työttömyyttä kokevien parissa.

TAULUKKO 3.7. Pajanuorten vanhempien perheessä ongelmia tuovan alkoholinkäytön yleisyys työttömyyden mukaan luokiteltuna

Ongelmia vanhempien alkoholinkäytöstä				
Vanhemman työttömyys		Ei	Kyllä	Total
Ei	N	93	31	124
	%	75,0 %	25,0 %	100 %
Kyllä	N	132	158	290
	%	45,5 %	54,5 %	100 %
Yhteensä	N	225	189	414
	%	54,3 %	45,7 %	100 %

Tarkasteltavana ovat siis pitkällä aikavälillä kasautuneet kokemukset, ei vain vastaushetken työttömyys ja alkoholinkäyttö. Ongelmallinen alkoholinkäyttö perheessä on siten voinut ajoittua muuhunkin kuin työttömyyskauteen. Kuitenkin nuoren kannalta perheenjäsenten toimintatavat kasautuvat kokemuksiin, ja selvityksessä kartoitetaan nuorten kokemusvarastoa, jolla puolestaan saattaa olla merkitystä nuorten sosiaalisen oppimisen kannalta.

Pajanuorista enemmistö eli 54 % ei ole kokenut alkoholinkäytön takia perheessä näkyviä ongelmia, työttömyyden kokeneista perheistä 45 %. Työttömyyttä kokeneista äideistä ongelmitta alkoholia käyttäviä tai raittiita on 65 % ja isistä 51 %³⁵. Jos molemmat vanhemmat ovat työttöminä, käyttävät he vain hieman enemmän päihteitä kuin muiden pajanuorten vanhemmat. Molempien ollessa työttömiä rahaakaan ei ole. Toisaalta myös kulttuurilla ja työttömyyden syyllä on merkitystä. Maaseutumaisissa pienkunnissa alkoholinkäyttö on huomattavasti vähäisempää ja lapsille on enemmän aikaa. Ainoa ongelma on työttömyys, mikä perustuu siihen, ettei alueella ole töitä. Itä-Suomesta ja Lapista kommentoitiin yleisesti, että nimenomaan työttömyys on se keskeinen piirre, johon vain on monen sopeutuminen, eikä työttömäksi jouduta ainakaan niin usein alkoholin takia kuin etelässä.

Tulee huomioida alueellisuus, meillä päin suurin osa työttömistä on vain vailla työpaikkaa. Ei mitään muita sos. tms. ongelmia. (Valm. kysely.)

Lausumat koskevat sekä aikuisia että nuoria.

34 Pajanuorten vanhemmissa on kyse ikäryhmästä 36–54, jossa siis nuorin ikäryhmä, nyt 36–44 -vuotiaat, on juonut edeltävinä 10–15 vuoden aikana enemmän kuin muut.

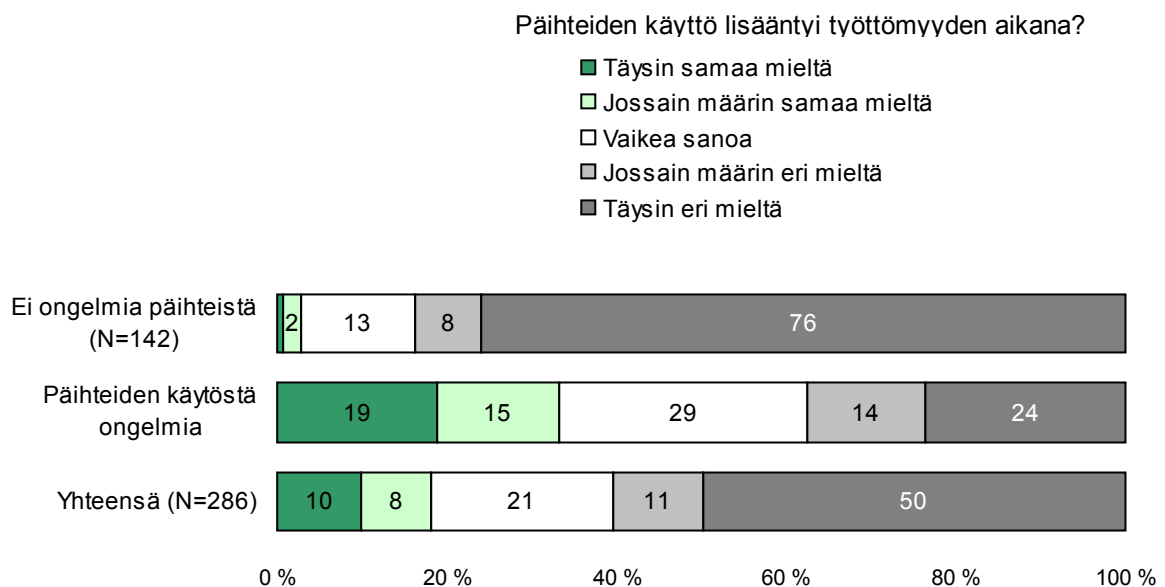
35 Äideistä ongelmitta käyttäviä tai raittiita on 65 % (141:stä, joiden osalta työttömyyttä nuoren kotona asuessa ja kesto tiedossa) ja isistä 51 % (86:sta).

Vaikka alkoholin tuomat perheongelmat lisääntyvät työttömyyden aikana, näyttää siltä, että alkoholin häiritsevä käyttö kasvaa työttömyyden aikana lähinnä siinä ryhmässä, joka käyttää muutoinkin alkoholia perhe-elämää häiritsevästi. Jos työttömyysaikana alkoholinkäyttö ei ole voimakkaasti lisääntynyt, ei siitä muutoinkaan ole koitunut ongelmia perheessä. Vain 17 %:n kohdalla alkoholinkäyttö lisääntyi työttömyysaikana. Alkoholinkäytön lisääntyminen siis kasautuu perheisiin, joissa se ylipäätään on perheen elämässä koettu ongelmaksi. Voisi arvella, että jos kotona ei ole aiemmin käytetty alkoholia ongelmia tuovalla tavalla, niin työttömyysaikana sen käyttö lisääntyy selvästi vähemmän kuin niillä, jotka aiemmin ovat alkoholia ongelmia tuovalla tavalla käyttäneet. Alkoholia yleisesti ongelmitta käyttävien kohdalla lisäystä on työttömyysaikana perheen nuorten mukaan vain alle 3 %:lla 151 nuoren ryhmässä (taulukko 3.8.). Sen sijaan häiritsevästi käyttäneiden vanhempien ryhmässä käyttö yleistyi työttömyyden aikana 33 %:lla (keskiarvo siis 17 %).

TAULUKKO 3.8. Vanhempien päihteiden käytön lisääntyminen työttömyyden aikana sen mukaan, käyttivätkö he päihteitä ongelmia tuovalla tavalla.

Alkoholi ja työttömyys eivät siis automaattisesti liity toisiinsa. 225 pajanuoren kohdalla alkoholi ei ole ollut kotona häiritsevä ongelma, mutta tässäkin ryhmässä työttömyyden on kokenut 59 % nuorista. Pitkäaikaistyöttöminä olevista vanhemmista osa on täysin raittiita. Silti keskimäärin nähdään, että työttömänä olevat pajanuorten vanhemmat käyttävät alkoholia ongelmia tuovalla tavalla useammin kuin jatkuvasti töissä olleiden pajanuorten vanhemmat. Ilman kokemusta vanhempien työttömyydestä tai alkoholin ongelmia tuovasta käytöstä on kasvanut 21 % pajanuorista.

Vanhempien ero

Pajanuorten vanhemmista puolet (51 %) on eronnut³⁶. Keskimäärin avo- tai avioliitossa elävien lapsiperheiden eroprosentti on vuonna 2005 poikkileikkauslukujen perusteella 25 %³⁷. Siten pajanuorten kohdalla vanhempien ero on noin kaksi kertaa yleisempää kuin muiden nuorten kohdalla. Pienissä maaseutukunnissa eroprosentti on selvästi alempi (39 %) kuin suurissa kaupungeissa (55 %).

On tullut tavaksi korostaa, että avioeroa ei perheen sisäisenä ratkaisuna tarvitse pitää negatiivisena seikkana, vaan se voi olla uuden ratkaisun avain (Rönkä et al. 2002, 62–64). Silti perheiden sisäisessä elämässä on eroa ennen ollut tavallista useammin riitauttavia tekijöitä, jotka ovat johtaneet avioeroon ja luoneet epävarmuutta lasten elämään. Avioero muuttaa joka tapauksessa perheen toimintatapoja ja rytmiä.

Kun lähes puolet pajanuorista on kokenut vanhempien eron jo kotona asuessaan, on näin moni elänyt perheen jonkinlaisten riitatilanteiden läpi. Tieto erosta kertoo siis lasten kannalta epävarmuudesta lähimmässä sosiaalisessa ympäristössä. Vanhempien tavassa toimia saattaa pitkään näkyä, että vanhempien keskinäiset suhteet ovat vieneet heidän huomionsa. Yksinhuoltaja voi silti tilanteen selvittyä tarjota nuorelle entistä vakaamman tuen käydä koulua ja tarjota läsnä olevaa vanhemmuutta. Epävarmuuden selkeyttävä ero voi luoda lapsillekin itsevarmuutta. Silti jollain tavalla vanhemman ajankäytön mahdollisuudet ohenevat, koska yhden vanhemman on vastattava kaikista perheen toiminnoista. Toisissa tapauksissa vastuuta jaetaan lasten kanssa, ja välit voivat olla tiiviit.

Avioero ei ole yksiselitteisesti kielteinen tai positiivinen asia, mutta useimmiten se merkitsee, että vanhemmalla on lähipiirissä perheellisiä vähemmän myönteistä tukea oman työttömyytensä käsitteilyyn. Sopuisassa parisuhteessa pitkäaikaistyötön jaksaa useammin hakea töitä ja elää työttömyytensä kanssa paremmin kuin riitaisessa, toteavat Kortteinen ja Tuomikoski (1998). Jos yksinhuoltajalle kertyy sosiaalisia ongelmia, ne tulevat korostetusti esille koko perheen tilanteessa.

Vanhempien työttömyyden kokeneiden nuorten ryhmässä vanhempien avioero on yleisempää (56 %) kuin jatkuvasti töissä olleiden ryhmässä (40 %). Lyhytkin työttömyys näkyy, mutta erittäin selvästi pidempi. Jos nuoret olivat tunnistaneeet vähintään yli kuuden kuukauden työttömyyden, näissä perheissä eroprosentti on yli 70 (taulukko 3.9.), vain 29 % ei ole eronnut. Taloudelliset asiat tuovat jännitteitä perhe-elämään, mutta ilmeisesti myös muut jännitteet purkautuvat, kun ilmenee joitain kiistan aiheita.

---

36 51 % on vastausaikainen tieto, ja 42 % nuorista on kokenut eron silloin, kun nuori asui kotona. Osa eron todenneista jätti vastaamatta kysymyksen oliko erottu silloin, kun nuori asui vanhempien luona. Ensimmäiseen kysymykseen vastasivat lähes kaikki ja jälkimmäiseen vain 372 nuorta joko kyllä tai ei. Ilmeisestikin yli 42 % vanhemmista on eronnut jo nuoren asuessa kotona, tätä tukee tieto, että eron todennut 51 %:n ryhmä ryhmittelee selkeämmin nuoria kuin pienempi 42 %:n ryhmä. Yksinhuoltajaperheitä oli lisäksi toisen vanhemman kuoleman takia 17, heistä eronneisiin kuului 8, joten yksinhuoltajien prosenttiosuus nousee vain 53 %:iin.

37 Vertailukohtana on pidettävä kaikkia lapsiperheitä ja niiden eroja eikä kaikkia avioeroja. Tieto on siten laskettu Tilastokeskuksen väestötilastosta vertaamalla yhden vanhemman ja vähintään yhden lapsen talouksien määrää avo- tai avioliitossa olevien lapsiperheiden kokonaismäärään. Täten kyse on pitkällä aikavälillä kasautuneista perhetilanteista, jotka luonnehtivat n. 5–10 vuoden keskiarvoa. Nuorten kouluterveytustutkimuksessa on saatu kyselytietona esille että noin 23 % n. 14–17 -vuotiaista elää ydinperheestä poikkeavissa perhemuodoissa (Luopa et al. 2005, 14).

TAULUKKO 3.9. Pajanuorten vanhempien eroaminen toistuvan tai pitkäaikaisen työttömyyden kokeneissa perheissä

		Ovatko vanhempasi eronneet?		
Vanhemman toistuva tai pitkäaikainen työttömyys		Kyllä	Ei	Yht.
Ei	N	169	184	353
	%	47,9 %	52,1 %	100 %
On koettu	N	52	21	73
	%	71,2 %	28,8 %	100 %
Yhteensä	N	221	205	426
	%	51,9 %	48,1 %	100 %

Sosiaaliset riskit eivät kuitenkaan kasaudu automaattisesti ja lineaarisesti. Kun molemmilla vanhemmilla on kokemusta pidemmästä työttömyydestä, vanhempien ero ei olekaan enää yhtä yleinen kuin vain toisen vanhemman työttömyyden talouksissa. Silti osuus on selvästi keskimääräistä yleisempi (62 %). Molempien kokema työttömyys tekee vanhempien kokemustaustasta samankaltaisen ja toisellekin ymmärrettävän. Työttömyys altistaa avioerolle sitä varmemmin, jos toisella on itsenäinen ja vaativa työ, koska vanhempien elämäntapaerot korostuvat monissa arkisissa tilanteissa. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 78–101.) Siten riskien lineaarisen kasautumisen katkeaminen ei pajanuortenkaan vanhempien kohdalla olisi aivan tavaton asia.

Avioero on vanhempien ajankäytön riittävyyden osalta kaikkein selvin yksittäinen erottelija. Tämä näkyy sekä työttömyysajan kotioloista että vastuksena kysymykseen, ”oliko vanhemmilla riittävästi aikaa lapselle?” Eronneet pitivät keskimäärin selvästi harvemmin vanhat harrastuksensa, ja jos vanhemmilla on ollut työttömyyttä, on se passivoinut eron kokeneissa perheissä selvästi muutakin perhettä. Eron kokeneissa perheissä vanhemman ajankäyttö saattaa muutoinkin olla kortilla, ja saatetaan tehdä iltatöitä. Perheen aikataloudessa ei kuitenkaan ole kysymys pelkämästä ajasta vaan läsnäolosta. Kun nuoret vastaavat, ”ettei ole lainkaan aikaa”, tämä ei kerro vain tunteista vaan tuntemuksista.

3.5. RISKIEN KASAUTUMINEN?

Pajanuorten vanhempien elämässä sosiaaliset riskit kasautuvat, mutta yksi riskitekijä ei tuo suoraan viivaisesti seuraavaa mukana, eikä ongelma automaattisesti syvene. Myös riskien kasautuminen on sosiaalinen, ihmisten työelämään, keskinäiseen elämään ja elämänvaiheisiin liittyvä asia. Yksilöt arvioivat ajoittain tilanteitaan, muuttavat käyttäytymistään joltain osin, vakauttavat tilanteensa ja selviävät parin riskitekijän kanssa kasaamatta enää muita³⁸. Sosiaaliset riskitekijät myös vain muuttuvat ihmisten elämässä ajan mittaan toisenlaisiksi, ja jonkin seuraukset voivat paheta, vaikka käyttäytyminen olisi samanlaista.

Riskit ovat sosiaalisia ja siten kontekstuaalisia. Uuden riskitekijän painoarvo on erilainen, jos on jo koettu muita. Riippuu sekä yksilön että perheenjäsenen elämäntavasta ja -asenteesta, millaisena käänteenä esimerkiksi työttömyyttä eletään. Työttömyys ei sinänsä ole esimerkiksi terveystekijä, mutta se voi muuttua sellaiseksi. Pitkäaikaistyöttömien eroprosentti antaa ymmärtää, että perheen tilanne

38 Vilma Hänninen (1999) on kuvannut Vygotskiin viitaten yksilön sisäisen puheen ja elämäntarinan merkitystä uusien elämäntapa-
kemusten työstämisessä. Täten ei ole yllättävää, että lineaariset riskien kasaumat taittavat. Palaan identiteettityön tematiikkaan pajan
valmennusmenetelmien yhteydessä luvussa 7.

muuttuu työttömyyden pitkittyessä, ja jo lyhyetkin työttömyyskokemukset vahvistavat niitä pulmia tai jännitteitä, joita perheen elämässä jo on, ja tekevät ne vaikeammin kannettaviksi tai helpommin purkautuviksi.

Yleiskuva pajuorten vanhempien kolmen keskeisen sosiaalisen riskitekijän kasautumisesta voidaan esittää seuraavalla ristiintaulukoinnilla (taulukko 3.10.)³⁹. Siinä ovat mukana myös nuorten määrät, koska selvityksen kohteena ovat sosiaalityön asiakasryhmät. Vanhempien elämän riskitekijät eivät automaattisesti näy nuoren valinnoissa, mutta pajuorten ryhmän kokemuksia selvitetessä kasaumat näkyvät. Tässä esitettävällä ei siis ole merkittävää ennustearvoa, vaan esitys kertoo tietyn palvelun asiakaskunnan taustakokemuksista. Sen voi kuitenkin otaksua pysyvän jossain määrin samankaltaisena.

TAULUKKO 3.10. Vanhempien eron jakautuminen työttömyyden ja ongelmia tuovan alkoholin käytön perusteella

Vanhempien alkoholin käytöstä ongelmia		Ovatko vanhempasi eronneet?			
			Kyllä	Ei	Yht.
Ei	Vanhemman työttömyys	Ei	N 32 34,8 %	60 65,2 %	92 100 %
		On koettu	N 52 39,7 %	79 60,3 %	131 100 %
		Yhteensä	N 84 37,7 %	139 62,3 %	223 100 %
Kyllä	Vanhemman työttömyys	Ei	N 16 51,6 %	15 48,4 %	31 100 %
		On koettu	N 109 69,0 %	49 31,0 %	158 100 %
		Yhteensä	N 125 66,1 %	64 33,9 %	189 100 %

Huom. Alkoholin käyttö tarkoittaa, että toisen vanhemman alkoholin käytöstä seuraa vähintään satunnaisesti myös perhe-elämässä näkyviä ongelmia. Prosentit on laskettu työttömyyden kokemuksen mukaan. Kaikissa taulukoissa vanhemman työttömyyttä kuvaava muuttuja on laajin eli 70 % pajuorista kattava (ks. liite 3), ellei erikseen toisin mainita.

Pajuorten vanhempien elämässä työttömyys näkyy toisten riskitekijöiden osuuksissa. Oheisesta taulukosta kuitenkin nähdään, että pelkkä työttömyyskokemus ei liity vanhempien eron niin usein

³⁹ Kun mitkä hyvänsä alkoholin edes satunnaisesti ongelmia tuovan käytön tai työttömyyden piirteet ja vanhempien ero otetaan pareittain korrelaatioiden laskennan perustaksi, saadaan kaikista pareittaisista arvoista tilastollisesti erittäin merkitseviä ($p > 0,000$). Vain viimeisen kahden vuoden aikana koettu työttömyys ja ero saavat tilastollisesti jokseenkin merkitsevän arvon. Kun taustamuuttujia lisättiin, kuten taulukossa 3.10., nähdään, että riskien kasautuminen on sosiaalinen prosessi, eri riskit kasautuvat eri tavoin ja kahden jälkeen kolmas eri tavoin kuin ensimmäinen ja toinen.

kuin työttömyyden ja häiritsevän alkoholinkäytön yhdistelmä. Vielä vähäisempi työttömyyden yhteys eroon on perheissä, joiden nuoret osaavat kertoa työttömyyden keston, ja vähäisin, jos työttömyydestä ja työnhausta on kotona puhuttu. Työttömyys muuttuu perheessä erilaiseksi sen mukaan, miten siihen suhtaudutaan, millainen perheen sosiaalinen elämä on ja mitä muita ongelmia perheessä on. Häiritsevä alkoholinkäyttö on jo sinänsä yksi eron syy, mikä heikentää valmiuksia käsitellä kiistoja ja tulkita toisten perheenjäsenten tilanteita ja omaakin. Alkoholinkäyttö ja työttömyys eivät osu joka perheessä samalle henkilölle, mutta silti ne vaikuttavat yhdessä sosiaalisten konfliktien käsittelyyn.

Alkoholin edes ajoittain ongelmia tuova käyttö näkyy selvästi avioerojen osuudessa ja erityisen selvästi, kun vanhemmalla on työttömyyttä. Myös laajin työttömien ryhmä, eli lyhyimmät työttömyysjaksot mukaan ottaen muodostettu kriteeri erottelee jo tilastollisesti erittäin vahvasti, pidempi työttömyys jonkin verran selvemmin. Täten työttömyys on merkittävä lisätekijä myös avioerojen osuudessa. Ilman sitä vanhemmat saattaisivat elää yhdessä yhden ja ehkä toisenkin ongelmansa kanssa. Taulukon tietoa ei siis voi lukea niin, että vastuu olisi täysin yksilöllä. Toisaalta se ei myöskään sulje pois sitä, miten työttömyyteen perheessä suhtaudutaan ja miten varallisuutta arvostetaan tai mihin odotuksiin perheenjäsenten velvollisuuksista on sitouduttu. Kortteinen ja Tuomikoski (1998) käsittelevät aikuisten työttömien haastatteluissa tätä puolta työttömyyden seurauksista.

Taulukon 3.10. kriteereillä pajanuorten suurin yksittäinen luokka kahdeksasta mahdollisesta on se, jossa kaikki kolme riskitekijää yhdistyvät: siinä nuoria on 109. Vanhemman alkoholin häiriökäytön ja työttömyyden kokeneista nuorista on 69 % kokenut myös eron. Kolmen kovan eli alkoholin, eron ja työttömyyden kokemusten muodostama lähtökohtatilanne on lähes joka neljännen (24 %) pajanuoren taustana.

Ero voi olla myös lapsen kannalta positiivinen tekijä, koska sen avulla osa yksinhuoltajista kykenee rauhoittamaan perheen tilanteen. Merkittävä riskiryhmä on siis myös yhdessä asuvat ja työttömyyden ja alkoholin ongelmat kokevat perheet. Näiden kahden tai kolmen riskin kokeneiden osuus kattaa 38 % pajanuorista. Vertailu vastaavan ikäluokan lukuihin on hankalaa, mutta edeltävät moninkertaiset erot nuorten välillä kertautuvat riskien kasaantuessa. Varovaisestikin arvioiden voidaan päästä kymmenkertaiseen eroon⁴⁰.

Nuurilta kysytyt riskit eivät välttämättä ole yhtä aikaa koettuja. Taulukot kuvaavat nuorten pitkälle aikavälille sijoittuvia kokemuksia, eikä edes niiden keskinäisestä ajoittumisesta ole tietoa. Silti myös eri aikaan erillisinä koetut asiat muuttavat lasten käsitystä elämänsäkulun variaatioista ja mahdollisuuksista. Syvempää kokemusta on juuri näistä.

Perinteisten sosiaalisten riskien suhteen riskittömissä perheissä vanhempien ero on harvinaisempaa. Riskittömyyden piirteisiin voidaan lisätä vielä, että molemmilla vanhemmilla on ollut riittävästi aikaa lapsille. Tällöin taustaltaan riskittömien pajanuorten kohdalla myös vanhempien avioeroprosentti on jo melko lähellä samaa kuin muun perheellisen väestön (30 % ja 25 %).

⁴⁰ Mekaanisesti laskettuna arviona voidaan päätellä, että avioeron kokee neljännes, näistä puolet on kokenut alkoholin häiritsevän käytön kotona ja edelleen ehkä neljäsosa ollut työttömänä, joten päädytään lukuun 1/32 eli 3 % ja lisäksi tähän 1 % (työttömyys, alkoholi, ei ero, sama suhde kuin taulukossa 3.10.) eli yhteensä noin 4 % nuorista. Tämä on karkea luku, mutta lähes kymmenkertainen ero riskien kasaamassa ei ole aivan epäuskottava arvo.

TAULUKKO 3.11. Vanhempien eroamisen luokittelu sosiaalisesti ”riskittömien” perheiden mukaan

		Ovatko vanhempasi eronneet?		
		Kyllä	Ei	Yhteensä
On jokin riski	N	194	145	339
	%	57,2 %	42,8 %	100 %
Ei alkoholin, ajankäytön, huostaanoton eikä työttömyyden tuomaa riskiä	N	24	55	79
	%	30,4 %	69,6 %	100 %
Yhteensä	N	218	200	418
	%	52,2 %	47,8 %	100 %

Ero yhdessä työttömyyden kanssa muuttaa vanhempien mahdollisuuksia tukea lapsia jo rahatilanteen takia. Se myös murtaa kuvaa työläisperheen toistuvan arjen idyllistä kaikkien perheenjäsenten elämässä, sekä aikuisten että lasten. Murros näkyy koulumenestyksessä (luku 4). Työttömyyttä kokeneiden joukossa talouden sanottiin kiristäneen vanhempien välejä nimenomaan eroperheissä, ja se näkyi kaikissa perhetyypeissä.

Ainakin minun perheessä sen (vanhempien suhteiden kiristymisen) huomasi ihan hyvin ihan arkipäiväisissä, päivittäisissä asioissa. Kun oli rahat tiukalla ja näin. (Nuorten haast.)

Eron jälkeen rahatilanne voi olla niin tiukka, että vanhemman on haettava iltatöitä. Osa taas on pelkästään iltaisin ja osa-aikaisesti töissä. Molemmissa tapauksissa työssä käynti näkyy lapsen kannalta ajan riittämättömyytenä.

Rahatilanteen ja ehkä elämäntilanteenkin uudelleen arviointi näkyy siinä, että yleisimmin alkoholista juontuvia häiriöitä ei ole pitkäaikaistyöttömien ryhmässä, vaan keskimäärin melko paljon työttömänä olleiden ryhmässä. Heidän elämänvaiheenaan on vielä kriisien prosessointi. He ovat hieman nuorempia ja heillä on (vielä) lisäksi ansiosidonnainen korvaus tukena. Pidempään työttömänä olleista osa omalla tavallaan sopeutuu tilanteeseen kärjistämättä sitä jatkuvasti henkilökohtaiseksi katastrofiksi. Ihmiset arvioivat ja prosessoivat työttömyyttä vähitellen ja siirtyvät toiseen elämänvaiheeseen. Tiettyjen lineaarisesti kasautuvien riskien lisäksi esille on tullut työttömyyden periodimaisuus, myös sairastumiset kasautuvat vaihteittain. (Kortteinen & Tuomikoski 1998.)

Jos molemmat vanhemmat ovat kokeneet työttömyyttä⁴¹, niin ilmeisesti siihen on perheessä totuttu ja perheen sisäisessä sosiaalisessa elämässä jollain tavalla sopeuduttu. Alkoholien ongelmia tuova käyttö on tällöin vähäisempää kuin perheissä, joissa vain toinen on kokenut työttömyyttä. Sosiaalisia asioita koskevat ongelmat ovat myös luonteeltaan, rakenteeltaan ja ilmaantumisen tavaltaan sosiaalisia, ne muuttuvat rahatilanteen mukaan tai kun toimijat arvioivat tilannetta uudelleen ja pyrkivät ainakin jonkin riskitekijän hallintaan. Riskien kasautumisen suhteen stabiloitu vaihe on edelleen kriittinen, etenkin jos on kyse molempien vanhempien ongelmallisesta alkoholinkäytöstä, mikä heikentää valmiutta tukea nuorta. Kyky pitkäjänteisesti sosiaalisesti tukevan miljöön ylläpitämiseen heikkenee, vaikka perheen tilanne säilyisi vakaana ja oltaisiin töissäkin.

Äärimmäiset ongelmat ovat perheissäkin useimmiten yksilöiden eikä molempien vanhempien piirteitä. Toinen voi ottaa niihin etäisyyttä ja myös eristää äärimmäisen käyttäytymisen omasta ja perheen elämänpöyristä avioeron kautta. Se onkin melko yleinen ratkaisu. 72 % pajanuorten vanhemmista, joista vähintään toinen on käyttänyt toistuvasti tai jatkuvasti päihteitä (häiriöitä tuottaen) on eronnut. Jatkuvaan päihteiden ongelmakäyttöön on yleensä liittynyt työttömyyttä, vaikka nuori ei osaisi kestästä tarkemmin kertoakaan.

41 Kaikista pajanuorista 12 %:n kohdalla molemmat vanhemmat ovat varmasti olleet työttömänä. Tässä laskelmassa ei voida ottaa huomioon vastaajia, jotka ovat jättäneet vastaamatta työttömyysajan pituutta koskevaan vastaukseen. Jos molempien työttömyyden osuus on tässä ryhmässä yhtä suuri kuin on työttömyyden keston ilmoittaneiden ryhmässä eli 23 %, olisi kaikista pajanuorista 15% kokenut molempien työttömyyden.

Sosiaaliset riskitekijät kertovat melko karkeasti nuorten lähtökohtatilanteista. Ne tavoittavat osan heikentyneestä vanhemmuudesta kertovista huostaanotoista, mutta osan taustalla on toisenlaisia tapahtumien kulkuja. Otoksen pajanuorista on 91 joko asunut varhaisesta lapsuudesta alkaen sijaisperheessä (34 nuorta) tai ollut myöhemmin sijaisperheessä, lastenkodissa tai muutoin huostaanotettuna. Poikia heistä oli 53 ja tyttöjä 38. Jossain vaiheessa sijoitettuna olleiden (osa palannut vanhempien luo) osuus pajanuorista on siten erittäin suuri (20 %). Suurella osalla on kokemusta erilaisten sijoitusmuotojen yhdistelmästä. Koko maan alle 18-vuotiaiden ikäryhmästä keskimäärin on vuosittain huostaanotettuna jonkin aikaa alle yksi prosentti, ja kokemusta huostaanotosta kertyy vuosien mittaan nuorten ikäpolvelle hieman laajemmalle joukolle, ilmeisestikään ei yli kahdelle tai kolmelle prosentille. Paja näyttää olevan tärkeä lastensuojelun ja nuorisotyön väylä.

Huostaanoton perusteena ovat mitä erilaisimmat syyt. Niitä ei kysytty, mutta päätelmiä voidaan tehdä vanhempien taustoista. Vanhempien ja nuorten päihteiden ongelmia tuova käyttö näyttäisi olevan merkittävin yksittäinen seikka. Vanhempien jatkuvat alkoholiongelmat ovat yleisempiä (31 %) huostaanotettujen kuin muiden pajanuorten ryhmässä (17 %). Satunnaisia alkoholiin perustuvia ongelmia on isän osalta hieman alle puolella ja äidin osalta noin 30 %:lla. Tapaukset jakautuivat niin, että huostaanotetuista 50 % ei ole kokenut häiriöitä vanhempien päihteiden käytöstä. Prosentit on laskettu vastanneista⁴². Luvut ovat korkeat, mutta selvästi alle sen, miten yleiseksi tekijäksi huostaanoton kokeneiden vanhempien päihteiden käyttö on arvioitu. Muita syitä saattavat olla väkivalta ja muu hylkääminen, sairastuminen, kehitysvamma tai lapsen oma päihteiden käyttö ja ajalehtiminen.

Huostaanotetut ovat melko epävarmoja koulutusalaan, mutta pajanuorten ryhmässä he eivät pajalle tulon ja työhaunkaan osalta ole erityisen passiivisia. Huostaanotot eivät näy myöskään nuoren oman työttömyyden pitkittymisenä, vaan pikemminkin päinvastoin. Kolmasosa huostaanoton kokeneista pajanuorista ilmoitti olleensa välittömästi ennen pajajaksoa korkeintaan kolme kuukautta työttömänä. On mahdollista, että näitä nuoria seurataan muutoinkin intensiivisemmin ja ohjataan muita nopeammin kurseille ja pajalle. He ovat myös tottuneet liikkumaan sosiaalisesti tuetun toiminnan piirissä.

Huostaanoton taustat näyttävät perinteisiin sosiaalisiin riskitekijöihin nähden satunnaisemmilta kuin ennakkoon olettaisi⁴³. Erikoiselta näyttää se, että vanhempien työttömyyttä kokeneiden ja sen kestoon tarkalleen vastanneiden nuorten joukossa huostaanotot ovat harvinaisempia kuin niiden pajanuorten, joiden vanhemmat ovat olleet jatkuvasti töissä. Osin tämä selittyy sillä, että huostaanotetut tietävät melko vähän vanhempiensa asioista. Merkittävä osa vastasi ”eos” vanhempien työttömyyden kestoon, mutta vastasi kysymyksiin työttömyyden ajan kotioloista. Yllättäen eroperheiden osuus on vain hieman yleisempi huostaanotettujen kohdalla (54 %) kuin keskimäärin pajanuorten keskuudessa (51 %), mutta siis selvästi suurempi kuin muiden nuorten kohdalla. Työttömänä olleiden päivärytmikään ei ole nuorten arvion mukaan kadonnut yhtään useammin näissä perheissä. Vanhempien ajan riittävyys on ollut vähäisempää huostaanotettujen kohdalla, muttei niin selvästi kuin olettaisi.

Pajanuorten ryhmässä huostaanotettujen osuus on suuri, mutta heidän vanhemmillaan ei ole muiden pajanuorten vanhempiin nähden merkittävästi yleisemmin perinteisiä sosiaalisia riskitekijöitä.

42 Melko moni eli kolmannes huostaanotetuista on ollut sijoitettuna lapsuudesta alkaen toiseen perheeseen, ja he saivat kertoa sijaisvanhemmistaan. Jatkuvan alkoholiongelman totesi silti n. 23 %, eli ilmeisesti kerrottiin kuitenkin, mitä tiedettiin ns. oikeista vanhemmista, mutta tästä ei ole varmuutta. Korkein jatkuvan alkoholiongelman osuus on lastensuojelulaitokseen tai nuorisokotiin sijoitettujen parissa eli 41 %, koko pajaryhmässä 19 %. Ero tasoittuu satunnaisen alkoholin tuoman häiriön kokeneiden ryhmässä. Kärjekkäät kokemukset luovat sosiaalisia ongelmia, jotka keskittyvät alkoholin osalta kerralla suuria määriä kuluttavien ryhmään.

43 On toki mahdollista, että huostaanoton kokeneet ovat vain halunneet ohittaa vanhempia koskevat kysymykset. Otan ne kuitenkin tässä täydestä arvosta, muuta on oikeastaan voi tehdä, ja toisaalta itse lomakkeen tarinat eivät vaikuta epäuskottavilta. Moneen kysymykseen on loogisesti jätetty vastaamatta, ja asiat jäävät arvoituksen puolelle. Enemmän siis harhaa seuraa tiedon puutteesta kuin harhaisesta tiedosta. Toki näin tulee kerrotuksi ehkä kaunisteltu ja vino tarina huostaanotettujen kotioloista.

Alkoholi toki näkyy. On kyse myös muista kuin tässä selvitetystä asioista. Heikon vanhemmuuden merkit näkyvät tässä ryhmässä jonkin verran muita pajuuria enemmän.

3.6. HEIKKO VANHEMMUUS

Pajanuorten melko yleisenä ongelmana pidetään tavoitteettomuutta tai epärealistisia tavoitteita. Valmentajat huomaavat, että nuorelta on puuttunut vanhempi, jonka kanssa hän olisi keskustellut asioistaan ja elämästään ja joka esimerkiksi motivoisi nuorta. Vanhemmat eivät yksinkertaisesti ole olleet läsnä nuorten elämässä. Tarkastelen vanhempien ajankäyttöä, odotuksia, sosiaalisia riskitekijöitä ja nuorten antamia tietoja työttömyysajan kotioloista. Rakennan muuttujia yhdistellen erilaisia heikentyneestä vanhemmuudesta kertovia yhdistettyjä muuttujia. Jätän näistä työttömyyden ja eron pois ja osasta myös alkoholin, jotta näiden merkitystä voi viitteellisesti arvioida heikentyneen vanhemmuuden muiden ja suoraan lasten näkökulmasta näkyvien asioiden, kuten ajankäytön kannalta.

Tarkoitin heikolla vanhemmuudella vanhemman ja kasvattajan heikentyneitä sosiaalisia roolia nuoren elämässä, vuorovaikutuksen vähyyttä. En tarkastele heikkoa vanhemmuutta kasvatusteorioiden ja -käsitteiden välisenä erona, kuten Tommi Hoikkala (1993) erottaessaan vahvan ja vapaan kasvatuksen periaatteen tai kasvatusteorian luoman heikon vanhemmuuden. Yhteistä on lasten kautta nähtävät kasvattajana olon vaikeudet. Pajanuoret osaltaan kertovat myös koulutusyhteiskuntaan kasvamisen vaikeudesta ja laajasti käsittäen valmentavan vanhemmuuden tärkeydestä. Vanhempien vähäinen sosiaalinen läsnäolo tai heikentynyt kyky sosiaaliseen kanssakäyntiin lastensa kanssa ovat esillä vain karkein vedoin.

Valmentajien käytännön kieleen on vakiintunut puhe vanhempien ja etenkin nuorten näköalattomuudesta. Tähän ilmaukseen tiivistyy hieman toisenlainen vanhemmuuden vaje kuin mistä tässä suoraan on puhe. Näköalattomuutta voi olla, vaikka olisi sosiaalista läsnäoloa. Ylisukupolvisesta näköalattomuudesta saa kyselytutkimuksella vain epäsuoraa tietoa, koska on kyse jostain, mikä on vanhempien ja nuorten elämän tuolla puolen. Olisin voinut kysyä nuorilta, ovatko he koskaan ajatelleet voivansa hakea ammattikorkeaan tai ovatko vanhemmat ideoineet koulutusvaihtoehtoja. Näin en kuitenkaan tehnyt, joten on pitäytymisen valmentajakyselyn ja haastattelujen antamaan tietoon, jonka mukaan näköalattomuus on vanhemmille ja lapsille yhteistä myös perheissä, joissa ei ole minkäänlaisia sosiaalisia riskejä.

Kyllä nuoret ovat mieltäneet itsensä syvästi siihen ilmapiiriin, missä ovat kasvaneet. Mielestäni siihen liittyy niin paljon muitakin seurannaisasioita, kuten elämäntapaan liittyviä asenteita, elämän tavoitteellisuus vähäistä, ja näköalattomuus. (Valm. kysely)

Elämäntapa ja näköalattomuus kuvaavat tässä valmentajan näkökulmasta sitä sosiaalista lähiympäristöä, jossa nuoren epävarmuus vahvistuu ja alkaa näkyä tavassa suhtautua koulunkäyntiin ja työelämään.

Siltä osin kuin näköalattomuus tarkoittaa kommunikoinnin vajeesta syntyvää epävarmuutta, voidaan näköalattomuudesta tässäkin jotain, tosin kyselyn perusteella vain epäsuorasti, sanoa. Kysely ei tavoita sellaista näköalattomuutta, joka perustuu rajoittuneeseen elämäntapaan tai suuntaan. On mielen sairauksiin, vakavaan sosiaaliseen ja mentaaliseen syrjäytymiseen kuuluvaa vetäytymistä ja on puolittain rikolliseen elämäntapaan ja toisaalta uskonlahkoihin⁴⁴ liittyviä alakulttuureja ja eristäytymisen tapoja. Sen sijaan vanhempien ajankäytön ja alkoholista heikentyvän sosiaalisen kontaktin

⁴⁴ Uskonlahkot eivät sinänsä eristä, elleivät jäsenet erityisen tiukasti kokoa lapsensa yhteisöön ja luo rajaa muuhun. Tällaisista perheistä puuttuvat perinteiset riskitekijät ja vanhemmuus voi olla toisaalta hyvin vahvaa, mutta asettaa täysin eri normit kuin lapsi näkee muussa sosiaalisessa elämässä. Heikentyvä vanhemmuus tarkoittaa täten normien välistä konfliktitilannetta, jossa vanhempien rooli saattaa yhteisön nimissä kadota keskustelemattomiin. Uskontokysymystä en selvittänyt, mutta valmentajien sivukommenteissa se tuli esille. Tätä olisi syytä kysyä erikseen.

sekä työttömyyden aikaisten kotiolojen perusteella voidaan jollain tavalla arvioida näköalattomuutta tuottavia sosiaalisia suhteita.

Vuorovaikutus voi olla vähäistä, mutta myös vääränlaista. Nuoren kannalta lepuuttava motivointi on huomattu tärkeäksi, että nuorella on paikka pohtia tilanteita ja mahdollisuus vain levätä. Koti on tärkeä ”levähdyspaikka”, joka tukee nuorta ja estää ennalta tarttumasta riskitekijöihin (Rönkä & Kinnunen toim. 2002). Entä jos perhe-elämä on niitä täynnä? Automaattisesti riskit eivät tuhoa kotia paikkana, vaan koti voi toimia levähdyspaikkana riskeistä huolimatta. Tätä kuvaa se, että nuoret pitävät välejä vanhempiinsa yleensä hyvinä ja samastuvat yleisesti vanhempien elämäntapaan, vaikka se olisi täyttynyt riskielämisen merkeistä. Samastuminen voi tarkoittaa sen toistoa, mihin vanhemmilla periaatteessa olisi ollut mahdollisuus. Tämä on hyvin loogista, koska nuoren mieltä hallitsee kuitenkin se, miten asiat omassa perheessä olisivat voineet olla paremmin. Samastutaan ideaan (työläis)perheen melko vakaasta elämästä kavereineen, asuntoineen ja autoineen, joka olisi voinut toteutua, jos kaikki olisi mennyt hyvin.

Sosiaalisen vuorovaikutuksen vähyys kertoo paljolti samankaltaisista asioista kuin sosiaalisen syrjäytymisen ja perhe-elämän tutkimuksessa vanhemmuuden riskeiksi nähdyt seikat. Vanhempien ero muuttaa vanhemmuutta. Yhden vanhemman perhe voi toki tarjota vahvemman mallin kuin kahden passiivisen vanhemman. Ero voi rauhoittaa ja se voi vahvistaa erikseen kummankin vanhemman roolia. Silti vanhempien ero kertoo aina edeltävistä riidoista tai jännitteistä ja toisaalta yhden vanhemman taloudesta. On kuitenkin neutraalimpaa pitää eroa vain tilanteena, jossa molemmat vanhemmat eivät ole samanaikaisesti läsnä, kuin suoraan heikentyneen vanhemmuuden merkinä. Täten en ota sitä seuraaviin koontimuuttujiin mukaan.

Heikentyvä vanhemmuus on perhetutkimuksessa liitetty myös vanhempien työkiireisiin ja kysymykseen laatuajasta. Valmentajat totesivat, että poissaolon luokkaa oleviin työkiireisiin katkeava vanhemmuus on pajanuorten ryhmässä vähentynyt. Sen sijaan toisentyypinen asia, jota nuorten kyselyssä ei tavoitettu, saattaisi olla tärkeämpi, eli vajaasti työllistettyjen (tai heikosti palkattujen) pakko tehdä iltatöitä, joka tarkoittaa yksinhuoltajaperheessä vanhemman poissaoloa iltaisin. Vanhemman baari-illat osaltaan korostavat poissaoloa. Ajankäytön yhtälöä (on muualla = ei ole täällä) näyttää olevan vaikea elää. Tämä tiedetään sosiaalityön arjessa.

Heikentyneen vanhemmuuden monet kriteerit eivät ole sukua toisilleen, eikä niitä voida palauttaa johonkin yhteen perustavaan heikkouden substanssiin. Tiettyä johdonmukaisuutta satunnaisesti jäävään listaan mahdollisista heikentyneen vanhemmuuden merkeistä saadaan vain *lasten näkökulmasta*. Ovatko vanhemmat läsnä nuorten elämässä ja millaiset lähtökohdat vanhempien toimet nuorille tarjoavat? Tästä näkökulmasta käsin heikko vanhemmuus voidaan nähdä lähtökohdat pelkistäväksi yleiskäsitteeksi. Heikentyneen vanhemmuuden eri kriteerit kuvaavat tilanteita, joissa sosiaalinen vanhemmuus on jäänyt heikoksi.

Heikentyntä vanhemmuutta kuvaavat muuttujat kertovat vain tietyistä riskitekijöistä ja niiden yleisyydestä. Ensimmäisessä yhdistetyssä *heikon vanhemmuuden* (1) tilannetta kuvaavassa muuttujassa käytän vanhemmuudesta kertovina piirteinä:

- vanhemman ajankäytön riittävyttä, ”tuskin lainkaan aikaa”
- lasten huostaanottoa, sijoitusta lastenkotiin

Kysymys vanhempien ajankäytön riittävydestä⁴⁵ kuvaa suoraan heikentyntä vanhemmuutta, etenkin lapsen arvio ”tuskin lainkaan aikaa”. Tämä ja huostaanoton kokeneiden ryhmät eivät mene siinä määrin päällekkäin kuin olettaisi. Huostaanotoissa on kyse muusta heikentyneestä vanhemmuudesta kuin vain ajan riittämättömyydestä. Eroja muihin pajanuoriin ei tältä osin ole kuin nuorisokotiin tai lastenkotiin sijoitettujen osalta, ja sekään ero ei ole suuri. Pajanuorten tarjoama vertailukohta on toki korkea.

45 Kysymys 32: ”Onko tai oliko kotona asuessasi vanhemmillasi tai toisella heistä riittävästi aikaa sinun kanssasi?” Vaihtoehdot: Riittävästi, Ei riittävästi, Tuskin lainkaan.

Huostaanoton tai ajan riittämättömyyden kokemus erotti pajanuorten joukossa yllättävän suuren joukon eli alle 25-vuotiaista 41 % (128 nuorta) ja alle 30-vuotiaista 39 % (149). Vanhempien työttömyyttä kokeneet nuoret ovat selvästi useammin kokeneet myös huostaanoton tai sen, ettei toisella vanhemmista ole lainkaan aikaa nuorelle. Heikentyvän vanhemmuuden (1) kokeneiden nuorten elämään kuuluu muita pajanuoria useammin myös vanhemman työttömyys. Sen kokeminen erottelee, oli alkoholista tullut perhe-elämään satunnaisia ongelmia tai ei⁴⁶. Molemmat riskitekijät yhdessä lisäävät selvästi todennäköisyyttä, että nuori on kokenut myös heikkoa vanhemmuutta (1).

TAULUKKO 3.12. Heikentyneen vanhemmuuden (1) jakautuminen vanhemman työttömyyden ja vähintään satunnaisesti häiritsevän alkoholinkäytön mukaan.

Heikko vanhemmuus (1)						
Vanhemman häiritsevää alkoholinkäyttöä				Ei	On koettu	Yhteensä
		Ei	Vanhemman työttömyys	Ei	N %	61 70,9 %
		On koettu	N %	89 65,9 %	46 34,1 %	135 100 %
		Yhteensä	N %	150 67,9 %	71 32,1 %	221 100 %
On koettu	Vanhemman työttömyys	Ei	N %	14 66,7 %	7 33,3 %	21 100 %
		On koettu	N %	60 52,2 %	55 47,8 %	115 100 %
		Yhteensä	N %	74 54,4 %	62 45,6 %	136 100 %

Tästäkin taulukosta siis nähdään, että yhtä ongelmaa on helpompi hallita kuin kahta. Työttömyydestä tulee toisissa perheissä vahvasti osa muuta ongelmaksi muuttuvaa asiantilaa, ja toisissa se ei muutu ongelmaksi. Kun taulukkoa jatkaa tuomalla vielä yhdeksi taustamuuttujaksi vanhempien erotiedon, saadaan vailla kolmea perinteistä sosiaalista riskitekijää olevien nuorten ryhmässä kuitenkin vielä 24 %:n osuus heikon vanhemmuuden (1) ryhmään. Siten on kyse monista muistakin asioista.

Heikon vanhemmuuden (1) kokeneista 65 % on kokenut myös vanhempien eron, ja 88 % joko eron tai vanhempien työttömyyden. Eron merkitys oli odotettua, koska on kyse ajankäytöstä. Avioerot lisäävät selvästi nuorten tunnetta, että vanhemmilla ei ole riittävästi aikaa lapsille. Yhdessä asuvien vanhempien lapsista molempien vanhempien ajankäytön arvioi riittäväksi 85 %. Eroperheissä luku on 44 %. Samansuuntainen yhteys näkyy myös työttömyyden osalta. Jos ei ole ollut työttömyyttä, molempien vanhempien ajankäyttö on nuorten mukaan riittävä 78 %:lla perheistä ja työttömyyttä kokeneiden joukossa 58 %:lla. Kun molemmat vanhemmat ovat kokeneet lasten tunnistamaa työt

⁴⁶ Lähes kaikki toistuvasti ongelmia tuovasti alkoholia käyttävät ovat kokeneet työttömyyttä. Toistuvasti häiritsevää alkoholinkäyttöä kotona kokeneista pajanuorista 60 % on kokenut sen lisäksi heikon vanhemmuuden (1) riskitekijät. Yksilöitä on 35 eli 8 % pajanuorista.

tömyyttä vähintään kuusi kuukautta, molempien vanhempien ajankäytön riittämättömyys tasaantuu samaan osuuteen kuin työllisten ryhmässä. Ilmeisesti lisäaika realisoituu osassa perheitä laatuajaksi, kun ensimmäiset kriisivaiheet on kuljettu läpi.

Eroperheissä lapset kokevat isien ajankäytön riittämättömäksi, mutta myös äitien. Yhdessä asuvien vanhempien ryhmässä isillä oli riittämättömästi tai tuskin lainkaan yhteistä aikaa lapselle 14 %:ssa perheistä ja eronneiden ryhmässä 51 %:ssa, äitien osalta luvut ovat 9 % ja 25 %. Molempien vanhempien ajan riittämättömyyden koki yhdessä asuvien vanhempien oloissa 8 % ja eronneiden ryhmässä 22 % nuorista, yhteensä heitä on otoksessa 46 nuorta eli 11 % pajanuorista.

Vanhempien ajan puute ja huostaanotot lisääntyvät kaikkien sosiaalisten riskitekijöiden myötä. Työttömyys näyttäisi selvästi olevan vähäisin riskitekijä, mutta yhdessä muiden riskien kanssa vanhemmuus (1) näyttää heikentyvän huomattavasti myös työttömyyden takia. Sosiaaliset riskit ovat sosiaalisia, ne ovat perheenjäsenten kesken jaettuja ja erilaisia asiantiloja eri perheissä.

Heikko vanhemmuus (2): Vanhempien alkoholinkäyttö on keskeinen heikon vanhemmuuden tunnus. Se heikentää kykyä sosiaaliseen kanssakäyntiin joko vaikuttaen ajan mittaan suoraan yksilöön tai välillisesti perhe-elämässä näkyvien häiriöiden takia. Toiseksi merkiksi valitsin monet piirteet tavoittavan ajankäytön. Poimin yhdistetyn muuttujan nojalla ryhmän, johon tuli 112 nuorta, joiden vanhemmilta toisen osalta täyttyy jompikumpi ehto:

- vanhemman alkoholinkäyttö häiritsee jatkuvasti tai toistuvasti perhe-elämää tai
- vanhemmalla ei ole lainkaan aikaa lapselle.

Vähintään toinen muuttujista siis luonnehtii vähintään toista vanhemmista joka neljännän nuoren kohdalla.

Yleensä heikon vanhemmuuden (2) merkit luonnehtivat isää (94 nuorta), molempia vanhempia kymmenen nuoren kohdalla ja vain äitiä 18 nuoren osalta. Isien alkoholinkäyttö on merkittävä tekijä, mutta 24 isän osalta alkoholi ei ole tuonut perhe-elämään ongelmia, mutta muutoin lasta ei ole juuri tavattu. Heistä 18⁴⁷ on eronnut. Heikko vanhemmuus (2) on vanhempien työttömyyttä kokeneiden nuorten ryhmässä ollut selvästi yleisempää kuin jatkuvasti töissä olleiden.

TAULUKKO 3.13. Pajanuorten vanhempien työttömyys heikon vanhemmuuden (2) ryhmässä.

		Heikko vanhemmuus (2)			
			Ei	On koettu	Yhteensä
Vanhemman työttömyys	Ei	N	88	18	106
		%	83,0 %	17,0 %	100 %
	On koettu	N	144	93	237
		%	60,8 %	39,2 %	100 %
Yhteensä		N	232	111	343
		%	67,6 %	32,4 %	100 %

Vanhemman työttömyyden kokeneista nuorista 39 % on kokenut myös vähintään toisen heikon vanhemmuuden (2) merkeistä, kun muiden pajanuorten ryhmässä osuus on 17 %. Kun katsomme taulukon lukuja toiseen suuntaan, nähdään, että 90 % heikon vanhemmuuden (2) piirteitä kokeneista on kokenut myös vanhempien työttömyyttä. Riskit kasautuvat.

47 Heistä 10:llä on ollut työttömyyttä, osalla pitkään ja 7:llä näkyvissä selvästi kotioloja passivoivia piirteitä.

Kolmas *heikkoa vanhemmuutta* (3) kuvaava muuttuja väljentää edellistä kriteeriä. Mukaan tulevat myös ne perheet, joissa molemmilla vanhemmilla ajankäyttö on (vain) riittämätön, sekä ne, joissa molemmat käyttävät satunnaisesti alkoholia häiritsevällä tavalla. Tähän ryhmään kuului 41 % pajuorista eli 182 nuorta, 106 heistä vanhempien ajan käytön vähäisyyden ja alkoholinkäytön takia 113. 37 eli 8 % pajuorista on kokenut molemmat tilanteet. (Ajan ja alkoholinkäyttöä kuvaavien muuttujien päällekkäisyydestä ks. liite 2, taulukko 3.14b.)

Lisäsin erilliseen muuttujaan (3a) tiedon, että vanhemmat eivät odottaneet mitään nuoren pajajaksolta tai ettei heitä kiinnosta, mitä nuori tekee. Ryhmään (3a) kuului 195 nuorta eli 44 % pajuorista. Siis nuori kuului ryhmään, jos jokin seuraavista heikentyneen vanhemmuuden kriteereistä täyttyi:

- Molemmista vanhemmista nuori sanoo, ettei ole ollut riittävästi tai tuskin lainkaan aikaa hänelle lapsena tai
- Molempien vanhempien juominen tuo vähintään satunnaisesti perhe-elämässä näkyviä ongelmia tai
- Toisen vanhemman perhe-elämää häiritsevä juominen on jatkuvaa
- Toisen vanhemman aikaa lapselle luonnehti: ”tuskin lainkaan”
- Vanhemmilla ei ole odotuksia nuoren pajalle menon suhteen tai ei kiinnostusta siihen, mitä nuori nyt tekee (kysymykset 16 ja 37).

Vanhempien työttömyyskokemus jakaa selvästi pajuorien kokema vanhemmuutta. Työttömyyteen liittyy toki muitakin sosiaalisia riskejä, jotka saattavat olla ratkaisevia, mutta edellä todettiin, että kaikissa tapauksissa työttömyys tuo jonkin lisän ja useimmissa merkittävän lisän tilanteeseen ja näkyy kutakin tarkasteltua riskiryhmän kokoa suurentavasti. Tämä pätee myös heikon vanhemmuuden (3a) kohdalla, johon, huomattakoon, sisältyy vanhempien alkoholinkäyttö. Osin siis työttömyyden ja alkoholinkäytön yhteys tuo jo latauksen, mutta edellä todettiin, että työttömyys ja alkoholi, kumpikin erikseen heikentävät vanhemmuutta (1).

TAULUKKO 3.14. Heikon vanhemmuuden ryhmittely vanhemman työttömyyden mukaan.

		Heikko vanhemmuus (3a)			
			Ei	On koettu	Yhteensä
Vanhemman työttömyys	Ei	N %	89 71,8 %	35 28,2 %	124 100 %
	On koettu	N %	130 45,8 %	154 54,2 %	284 100 %
Yhteensä		N %	219 53,7 %	189 46,3 %	408 100 %

Huom. Taulukossa 3.14. heikon vanhemmuuden kokeneiden määrä on pienempi kuin tekstin 195, koska osa näistä vastaajista ei vastannut riittävästi työttömyyskysymyksiin.

Laajensin edellistä ryhmää vielä huostaanotetuilla, johon (3b) kuului 52 % pajanuorista. Työttömyyden kokemus on yleistä myös tässä heikon vanhemmuuden ryhmässä⁴⁸. Kuitenkin jo edellinen ryhmä (3a) ryhmittelee aineistoa yhtä osuvasti tai paremmin. Ilmeisesti huostaanoton perusteet vaihtelevat, ja siten vanhempien sosiaalinen taustakin vaihtelee. Työttömyys kuuluu samaan sosiaalisten riskien sarjaan kuin alkoholi ja ero, jotka puolestaan liittyvät usein huostaanotettujen taustaan, mutta mukana on joitakin muita tärkeitä tekijöitä.

Taulukkoa 3.14. kannattaa lukea myös toiseen suuntaan. Heikon vanhemmuuden (3a) kokeneista nuorista 81 % on kokenut vanhempien työttömyyden. Tämä ryhmä käsittää 154 nuorta eli kolmanneksen kaikista pajanuorista. Huostaanotetut nuoret kattavassa laajemmassa ryhmässä (3b) vanhempien työttömyyttä on kokenut 184 nuorta eli kaikista pajanuorista 40 % kokenut sekä työttömyyden että heikon vanhemmuuden.

Vanhempien ero ja ajankäyttö on edellä todettu pulmalliseksi yhdistelmäksi, joten ei ole yllättävää, että ero näyttää merkittävältä kaikkien vanhemmuuden heikkenemistä kuvaavien muuttujien perusteella. Heikon vanhemmuuden merkkejä (3a) on kokenut 63 % vanhempien eron kokeneista (taulukko 3.15.). Eronneiden ryhmässä osuudet ovat tasoltaan selvästi korkeampia kuin yhdessä asuvien ryhmässä. Ja molemmissa vanhempien työttömyys on merkittävä lisätekiä. Suurin yksittäinen pajanuorten ryhmä on tämänkin taulukon nojalla kaikkien kolmen sosiaalisen elämän riskitekijän yhdistelmä, sen on kokenut 106 nuorta eli joka neljäs pajanuori.

TAULUKKO 3.15. Heikon vanhemmuuden ryhmittely vanhemman työttömyyden ja eron mukaan.

		Heikko vanhemmuus (3a)			
			Ei	On koettu	Yhteensä
Erottu	Vanhemman työttömyys	Ei	N 25 51,0 %	24 49,0 %	49 100 %
		On koettu	N 50 32,1 %	106 67,9 %	156 100 %
		Yhteensä	N 75 36,6 %	130 63,4 %	205 100 %
Ei erottu	Vanhemman työttömyys	Ei	N 63 85,1 %	11 14,9 %	74 100 %
		On koettu	N 80 62,5 %	48 37,5 %	128 100 %
		Yhteensä	N 143 70,8 %	59 29,2 %	202 100 %

Niistä nuorista, jotka kertoivat vanhempien työttömyydestä viimeisen kahden vuoden aikana tai kykenivät esittämään arvion aiemman työttömyyden kestosta, on 68 kokenut molempien vanhempien työttömyyttä. Heistä 61 % on kokenut jonkin heikon vanhemmuuden (3a) merkeistä. Tässä

⁴⁸ Ero on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p = 0,000$ ja pareittain laskettava (bivariate) korrelaatiokerroin $0,240$). Ero näkyy myös, kun tarkasteluun tuodaan alkoholi tai ero taustalle

siis jälkimmäinen osuus on merkittävä, koska moni nuori vastasi eos työttömyyskysymyksiin, mutta vastasi työttömyysajan kotioloja koskeviin kysymyksiin. Heistä siis 60 % on karkeankin kriteerin mukaan kokenut heikkoa vanhemmuutta.

Vaikka pajanuorten vanhempien työttömyyskokemukset kasautuvat jonkin verran enemmän kouluttautumattomille vanhemmille kuin tutkinnon suorittaneille, pajanuorten kesken heikon vanhemmuuden merkit ovat vain hieman yleisempiä ilman tutkintoa olevilla vanhemmilla kuin tutkinnon suorittaneilla vanhemmilla⁴⁹. Tutkinnot eivät pajanuorten ryhmässä tarkoitaakaan korkeamman koulutuksen vaan ammattikoulun tai vastaavan kurssituksen tuomaa tutkintoa, joten ero jää siksikin pieneksi. Pajanuorten keskinäiset erot jäsentyvät melko lailla pajanuorten vanhempien koulutuksesta riippumatta.

Vanhempien työttömyyden todettiin kuitenkin antavan osalle vanhemmista enemmän laatuai-kaa lapsille. Ehkä työttömyyttä kokeneista perheistä noin 30 %:n kohdalla voi olla kyse myös tästä. Heillä ei ole juuri muita pulmia, ja elämää on työn ulkopuolellakin. Tällöin yksin työttömyys ei heikennä vanhemmuutta.

Tarkastelen vielä työttömyysaikaisten kotiolojen perusteella ryhmää, jonka taustalta löytyy muitakin ongelmia (muuttuja on esitelty alaviitteessä 18). Heistä valtaosan (75,5 %) taustalta löytyi heikko vanhemmuus. Ja pystysarakkeesta nähdään, että heikon vanhemmuuden kokeneista 49 % oli kokenut myös työttömyysaikaista ongelmia kotioloissa. Alkoholinkäytön lisääntyminen ei ole kuulu tähän työttömyysajan kotioloja kuvaavaan muuttujaan, mutta jos vanhempien aika menee omien asioiden parissa, niin niistä osa saattaa liittyä päihteisiin. Tässäkin vain luonnehditaan pajanuorten vanhempien taustaa, eikä esitetä syytä.

TAULUKKO 3.16. Heikon vanhemmuuden ryhmiteltynä työttömyysajan kotioloissa näkyneiden ongelmien mukaan.

Heikko vanhemmuus (3a)					
			Ei	On koettu	Yhteensä
Työttömyysajan kotioloissa ongelmia	Ei	N %	107 58,8 %	75 41,2 %	182 100 %
	On koettu	N %	23 24,5 %	71 75,5 %	94 100 %
	Yhteensä	N %	130 47,1 %	146 52,9 %	276 100 %

Silloin kun vanhempien aika menee omien ongelmien parissa, ovat päihteet usein keskeinen tekijä. Elämänhallinta voi pettää monesta muustakin syytä. Osin tätä kuvaa tilanne, jossa työttömyys passivoi muita perheenjäseniä, 71 % passivoivista kuului heikon vanhemmuuden (3a) ryhmään. Vanhemman masennus tai muu sairaus voi viedä hänen aikansa. Toisaalta saatetaan passivoitua tv:n ääreen ja jättää vanhat harrastukset ja tuttavat. Tällainen sosiaalinen passivoituminen voi perustua sellaisten kokemusten väistämiseen, joissa työttömyydestä tulisi puhe. Stigmatisoivan merkin toistumista väistetään, ei välttämättä vakavan masennuksen vaan oman mielenterveyden nimissä. Olivat syyt mitkä hyvänsä, kun vanhoja tuttuja tavataan harvemmin sosiaalinen kanssakäynti ja kommunikointi myös perheessä vähenevät. Työttömyys alkaa passivoida perheen muitakin jäseniä.

⁴⁹ Tosin tiedot tutkinnosta ovat nuorten antamia, ja moni sanoi eos, jossa ryhmässä heikko vanhemmuus oli hieman tavallista yleisempää.

Nuoren epävarmuutta ei siis välttämättä lisää jokin erityinen kriisi vaan se, että ympäröivän sosiaalisen elämän piirteet muuttuvat tai karsiutuvat. Aletaan tottua siihen, että vanhemmat lähinnä väistävät pahimpia karikoita, eikä heiltä odoteta, että he motivoisivat toisia tulevaan elämään.

Osa nuorista joutuu ottamaan vastuuta myös perheestä, vanhemmasta tai sisaruksista (Valm. haast., Nuorten haast.). Hyvin lähellä tätä rajaa on jossain vaiheessa arviolta ollut noin 10 % pajanuorista. Asiaa ei suoraan kysytty, mutta avovastauksissa on joitain viitteitä, samoin haastatteluissa. Kun näitä tietoja suhteuttaa sosiaalisten riskien ja työttömyysajan kotiloloista kertoviin tietoihin, ei 10 % ylittävä osuus yllättäisi.

Edellä todettiin heikon vanhemmuuden (3) kriteerien käyvän yli 40 %:iin pajanuorista. Kun lukuun lisätään vielä työttömyyden ajan kotiolojen passivoivat tai muutoin kriittiset piirteet, päädytään jollain tavalla heikentyneen vanhemmuuden osalta 50 %:n osuuteen pajanuorista. Heidän kohdalla nuoren oman työttömyyden ja koulunkäynnin sekä arkisten asioiden hoidon tukena on selvästi vähemmän sosiaalista kommunikaatiota kuin muiden pajanuorten ryhmässä. Valmentajien kommenttien perusteella voi todeta, ettei nuoren oma tarina hahmotu konkreettisten koulutusta tai työelämää koskevien odotusten eikä tietojen suhteen: se on kokoelma katkelmallisia toiveita, ja usein niitäkään ei ole. Nuorten epävarmuus voi perustua jo sosiaalisten kontaktien vähyyteen ja vanhempien eristäytymiseen.

Edellisiin lukuihin olisi vielä lisättävä muu vanhempien näköalattomuus, jota ei kyselyssä voitu selvittää. Tosin jo poissaolo fyysisesti tai sosiaalisesti on yksi merkki siitä, ettei nuoren käsitystä ja näköalaa ole mahdollista työstää yhdessä. Täten välillisesti tämäkin aineisto kertoo jotain näköalattomuudesta eli tulevaisuuden katoamisesta arjessa.

Työttömyyskokemus

Työttömyys ja koulutustaso liittyvät sekä vanhempien että nuorten elämässä yhteen. Pajanuorten vanhempien koulutustaso on selvästi matalampi muiden kuin nuorten vanhempien, ylempien tutkintojen vaje on huomattava. Arvioinnin mittakaavana onkin syytä pitää pajanuorten ja muiden nuorten vanhempien välistä eroa. Se on kaikkien syrjäytymisriskien osalta huomattava. Täten pajalle tulo on jossain määrin perustunut nuorten sosiaaliseen taustaan.

Monessa taulukossa päädytään siihen, että suurin yksittäinen pajanuorten ryhmä on se, joka on kokenut kotonaan useamman riskin yhdistelmän. Työttömyys on tällöin toisenlainen sosiaalinen asiantila kuin silloin, jos on pelkästään työttömyyttä.

Työttömyys on sosiaalinen asia ja sen merkitys vaihtelee muiden sosiaalisten riskien muodostaman taustan mukaisesti. Se ei ole niin yksilöllinen piirre kuin alkoholinkäyttö. Perhetilanne ja sosiaalinen tuki on Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 160–162) mukaan merkittävä voimavara selvittää työttömyydestä. Edeltänyt alkoholiongelma tai riitaisa perhe-elämä puolestaan heikentävät sosiaalisia valmiuksia kohdata työttömyys itse ja muiden perheenjäsenten kanssa. Täten siitä tulee osa perheen arkista sosiaalista elämää ja perhedynamiikkaa eri tavoin. Työttömyys ei siirry sellaisenaan, mutta valmiudet tukea muita voivat edelleen heiketä työttömyyden takia.

Sosiaaliset taidot siirtyvät sosiaalisesti perheessä ja niissä totutaan tapaan käsitellä työttömyyttä. Perheissä, joissa asiasta puhuttiin ja haettiin vaihtoehtoja, on selvästi vähemmän muita sosiaalisia pulmia, kun taas perheissä, joissa asiat vain jäävät olemaan, käsittelemättä, nuoren on itse hahmotettava mistä on kyse. Nähdään myös vanhemman tapa selvittää päivästä toiseen ja tulkitaan sitä. Arkielämästä kehkeytyy tarinan pätkiä, tapoja ottaa elämän tilanteet käsiteltäviksi ja jättää ne käsittelemättä. Kun nuoren omasta tulevaisuudesta ei keskustella eikä hän saa aineksia itse sitä prosessoida, voi tätä tilannetta kuvata ylisukupolviseksi näköalattomuudeksi. Tätä ei suoraan selvitetty kyselyssä, mutta valmentajien työssä se tulee esille, eikä kyselyssä tule esille sen kanssa ristiriitaisia asioita. Vähäinen

ajankäyttö on yleistä, eikä vanhemmilla liiemmin ole odotuksia nuoren suhteen. Myös vanhempien työttömyysajan tuomat muutokset kotiooloissa kertovat muidenkin perheenjäsenten passivoitumisesta ja vanhempien ajan menemisestä heidän omien asioidensa hoitoon, riitojen yleistymisestä, pajanuorista noin joka neljännellä on tällaisia kokemuksia.

Puolet pajalaisista on kokenut joitain heikon vanhemmuuden merkkejä, hieman vajaat 40 % sekä sen että vanhempien työttömyyttä. Kun luvut suhteutetaan kaikkiin pajanuoriin, puhutaan jo pajojen alle 25-vuotiaiden osalta vähintään 2 500–3 000 pajanuoresta. Tämä osaltaan kertoo pajaympäristön ja miljöön rakentamisen merkityksestä, että pajasta tehdään paikka ja tila, joka rauhoittaa nuoren omaa polkua ja kykyä arvioida tulevaisuutta.

4. VANHEMPIEN SOSIAALINEN TAUSTA JA PAJANUORTEN VALINNAT

Pajanuorten kotoa löytyy perinteisiä sosiaalisen syrjäytymisen riskitekijöitä useammin kuin muiden nuorten kotoa. Lisäksi nuoren elämäntapaan vaikuttavat monet sellaiset taustatekijät, joita ei voi pitää sosiaalisina riskitekijöinä, mutta jotka tuovat koulutusvalinnoissa ja sosiaalisessa elämän kulussa havaittavia eroja, kuten vanhempien ammatit ja omat kaverit. Vanhempien ammattiteilla on todettu olevan huomattava merkitys siinä, miten pitkälle nuoret jatkavat koulunkäyntiään (Kivinen & Rinne 1995). Tämä on ehkä selkein ja loogisin ylisukupolvinen suhde. Kouluttautumisen valmiuksia osataan tukea, jos niistä on kokemusta. Ylisukupolvisuuden tutkimuksessa kiinnitetään huomiota näihin perheen kautta välittyviin piirteisiin. On sekä aktiivisesti siirrettyjä asioita sekä asioita, joiden seuraamiseen vanhemmat eivät kannusta, kuten syrjäytymisen riskitekijät, jotka vain tulevat koetuksi. Perheen arkiset elämäntavan mukaiset puheet ja lausumattomat esimerkit vain ovat nuorten kokemusmaailmaa. Elämänpiirien erilaisuus on taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen realiteetti.

Nuori voi tietenkin hakea täysin toisenlaista elämää kuin vanhemmilla. Kyselyn mukaan etenkin alkoholin häiritsevä käyttö johdattaa monet pajanuoret hakemaan jotain muuta elämäntapaa. Silti suurelle osalle oma alkoholinkäyttö tulee ongelmaksi. Syrjäytymisen riskit siis tulevat keskimääräistä useammin samalla tavalla eleyiksi, mutta ylisukupolvisten siirtymien logiikat ovat alkoholin, työttömyyden ja koulutuksen asioissa erilaiset ja joka tapauksessa monimutkaisia. Ylisukupolviset yhteydet eivät rakennu suoraviivaisena toistona vaan erilaisten sosiaalisten valmiuksien ja kokemushorisonttien kautta. Vaikka näkisimme, että lapset oppivat kotoa täysin samat ammatit tai että työttömien lapset ovat muita useammin työttöminä, näiden ylisukupolvisten suhteiden välitystä ei voi pelkistää vain toistoon. Ammattitaitokin välittyy suvussa niin, että lapsi tavallaan hyväksyy, että hän alkaa opetella käden taitoja tai motivoituu opiskelemaan asiantuntijaksi.

Syrjäytymisen riskit ovat tavallaan tapahtumien tuotosta, elämässä on ollut jotain, mitä ei ole osattu toisinkaan käsitellä. Niistä vain tulee perheenjäsenten jakamia asioita. Sosiaalista taustaa kuvaavat jakaumat kertovat ylisukupolvisesta samankaltaisuudesta ja pajan valmentajat tietävät nuorten kotitaustasta, että samankaltaiset riskitilanteet toistuvat. Kukaan ei nuorta niihin kannusta, usein vanhemmat puhuvat vähän nuoren asioista kuten koulutusvalinnoista. Siirtymät tapahtuvatkin ilmeisesti sosiaalisten valmiuksien vajeen välittämänä, ennemmin kuin tietyn, esimerkiksi työttömyyden leimaavan elämäntavan jäljittelyä. Tätäkin esiintyy, mutta nuorten passivoitumisessa on kyse nuoren omasta tilanteesta.

Kouluttautumisen valmiudet näyttävät monella tavalla liittyvän muiden sosiaalisten taitojen ja valmiuksien hankintaan. Ne ohjaavat nuoren suhtautumista itseensä, kouluun ja uudelleen koulukokemusten kautta vanhempien puheisiin, työhön ja työelämään. Koulutusvalmiuksien vajetta ja työelämästä ulkopuolelle jäämistä onkin mahdollista luonnehtia Tero Järvisen tapaan sosiaalisen ulkopuolisuuden kokemusten kasautumiseksi (ks. ed. luku 3.1.).

Koulutuksen keskeytyminen tai jatkamismahdollisuuksien vähäisyys on useimpien pajanuorten keskeinen ongelma. Sosiaalisten valmiuksien ja oppimaan oppimisen käsitteillä voidaan luonnehtia yhteyttä kodissa alkavasta kasvun ja identiteettityön vaiheista nuoren muihin toiminnan piireihin. Nämä käsitteet ovat välineitä mieltää, mitä ylisukupolvinen yhteys erityisesti kouluttautumisen ja työelämän käytännöissä tarkoittaa ja miten sosiaaliset riskitekijät ja valmiuksien vajeet saattavat näkyä juuri koulutusvaiheessa. Alkoholi voi toki muodostua työllistymisen esteeksi sekä vanhemmille

että lapsille. Nuorella on vanhempien välitön esimerkki tavasta reagoida asioihin, mutta välttämättä nuoren kohtuullisen runsas alkoholin käyttökään ei johda koulun ulkopuolelle. Nuoren valmius ja halu kouluttautua voi silti olla riittävä.

Heikko kouluvalmius ei kuitenkaan tarkoita ulkopuolisuutta kaikkeen sosiaaliseen elämään nähden, vaan kaveri- ja työhakuinen motivaatio voivat olla vahvoja jo kouluvaiheessa. Silti oma koulutusura jää lyhyeksi. Ongelmia seuraa lähinnä, jos ura jää erittäin lyhyeksi. Pajanuorten epävarma koulu-ura saattaa toki perustua puhtaasti yksilön oppimisvaikeuksiin, mutta niidenkin käsittelyssä perheen tuki on erotteleva seikka. Tekemällä oppiville ja lukihäiriöisille koulun annin hyödyntäminen on erityisen vaikeaa, mutta näidenkin nuorten kulku on helpompaa, jos he saavat konkreettista tukea vanhemmiltaan. Kyse ei ole vain oppimistaidosta vaan myös sosiaalisesta valmiudesta käsitellä omia arkisia vaikeuksia ja toisaalta taidoista edetä ja hyödyntää ympäristöä.

Kouluttautumisen sosiaaliset valmiudet ja taidot eivät siis tarkoita vain valmiutta kommunikoida, vaan nuoren taitoa harkita, mitä ja miksi, miksi aloittaa tai jatkaa, miksi arvioida omaa tulevaisuutta edes mielikuvin. Vai luottaako siihen, että huomina tulee, eipä sillä siis niin väliä. Äärimmillään lapsi vain kulkee läpi koulun siitä mitään hyväksymättä, mitään tahtomatta. Kuljetaan koulu-uralta sen reunalle ja tilanteisiin, joissa opitaan, ettei oppiminen ole niin tärkeää.

Koulutuskulttuuriin sisään menon ja reunalle jäännin prosesseja voi luonnehtia *sosiaalisena oppimaan oppimisen polkuna*. Kyse ei ole vain tietojen oppimisesta vaan kouluttautumiseen orientoitumisesta, sitä tukevista tai ohentavista arvostuksista ja hokemista. Arvostetaanko perheen arkielämässä vain käytännöllistä oppimista, ja nähdäänkö kouluttautuminen ”kirjojen kautta” turhaksi ja epäkäytännölliseksi. Nämä oppimistapaan orientoivat sosiaaliset valmiudet ja kouluttautumisen mielen löytäminen ovat ylisukupolvisten suhteiden kasvatustieteellisten tutkimusten ydinteemoja (Kivinen & Rinne 1995; Järvinen 1999a; Silvennoinen 2002; Aho & Vehviläinen 1997).

Sosiaalinen taito ja motiivi oppia kehittyvät nuoren omien kokemusten kautta ja siten myös harastaminen, kaverit ja muut sosiaaliset yhteydet ovat tärkeitä. Pierre Bourdieu on käyttänyt termiä *habitus* tiivistääkseen sen, mitä oppimisen valmiuksia ja tulevaisuuteen suhtautumistapoja ihmiset kotoaan ja eri toimintaympäristöistä omaksuvat⁵⁰. Kotoa saadaan perinnöksi myös käsitys siitä, mitä elämässä on odotettavissa, sosiaalinen taito ja luottamus tapaan kulkea eri toimintaympäristöissä. Sosiaaliseen taitoon odottaa jotain tulevaisuudelta kuuluu malttamisen taitoja. Vilma Hänninen pitää myös emotionaalista identiteettityötä olennaisena sen kannalta, miten itse oppii käsittelemään omaa tarinaansa ja prosessoimaan elämänsä kulkunsa mahdollisuuksia (1999, 68–70). Sosiaalisen oppimaan oppimisen ja habituksen käsitteet luonnehtivat tätä yleistä oppimisen valmiuksien kirjoa. Sosiaalisen kanssakäynnin taidot opitaan erityisissä ympäristöissä ja erityisissä kodeissa, ei yleisesti ja keskimäärin kotona.

Selvitän tässä ja kahdessa seuraavassa luvussa joitain seikkoja pajanuorten kulkuprosessista. Onko nähtävissä eroja suhteessa muihin nuoriin ja pajanuorten kesken ja näkykö vanhempien tausta näiden piirteiden kohdalla? Selvitän luvussa neljä vanhempien taustan merkitystä etenkin nuoren koulutuksen, työttömyyden keston sekä töiden ja pajalle haun osalta. Luvun lopuksi tarkastelen vanhempien työttömyyden ja toisaalta heikon vanhemmuuden merkitystä nuorten työnhaun ja pajalle haun ja siellä olon yhteyksissä.

50 Bourdieu *Homo Academicus*: luku 1 viite 2 kääntäjän viite: ”Habitus tarkoittaa käsitysten, arvostusten, halun ja toiminnan perustana olevaa sosiaalisia dispositioita ja kognitiivisia valmiuksia.” Oman toiminta-alueeseen vakiintuneita referenssejä, joita on vaikea oppia pois ja jotka lähipiirissä voivat olla vanhan tai uuden toimintatavan perustana. Toiminta voi uusiutua tai vain toistua, habitus on yksilön kantama ja joillekin markkinoille (jossain määrin) sopiva dispositio toimia. (Bourdieu 1985, 1987). Tavallaan se on taipumus, mutta yksilöllisen seikan sijaan on kyse käytäntöjen menestyksellisen läpiviennin ja ehkä uudistamisen edellyttämästä taidosta. Se viittaa siten taitoon ja kykyyn hyödyntää kulttuuripääomaa ja myös osallistua uuden tuottamiseen. Habituskäsitteellä halutaan kuvata sosiaaliseen kokemukseen ja elämäntapaan perustuvia valmiuksia eli kertynyttä sosiaalista pääomaa, käsittelee miten luokitella ja preferoida asioita. Ei siis satunnaista taitoa tehdä hyviä valintoja vaan yksilöiden kykyä käsitellä, mikä on mahdollista ja käyttää hyväkseen itselle tietyillä toiminnan markkinoilla avautuvia mahdollisuuksia. Yhdenlainen habitus ei välttämättä tue menestystä toisilla markkinoilla, ei ainakaan ilman harjoittelua.

4.1. VANHEMPIEN SOSIAALISET TAUSTAT JA PAJANUOREN KOULUTUSVALINNAT

Pajalle tulevien nuorten koulu on keskeytynyt tai koulutuksen jälkeen ei ole päästy töihin. Koulutuksen täydentäminen tai päivittäminen kuuluu lähes kaikkien pajalaisten ohjelmaan, ja osa hakee alan vaihtoa. Koulutusvalinnatkin ovat vain tulleet ajankohtaisiksi, eikä niitä ennalta ole suuresti pohdittu. Viimeaikaisiin pohdintoihin on monella kuulunut valinta: ”ammattikouluun vai ei mihinkään kouluun” ja ”keskeyttää vaiko ei” sekä ”viitsiikö/jaksaako vai ei”. Koulutuksen merkitys voi jäsentyä myös näin: ”hakeako töitä vai odottaa työkkärin lähetettä töihin tai koulutukseen ja mitä sieltä sitten tulee” (Nuorten haast.). Kouluvalinnat ovat erittäin usein olleet sattumien välittämiä episodeja. Omaksi koetun alan haku on vaikeaa, jos ei muutoinkaan ole viihdytty koulussa. Koulutusmotivaation heikkeneminen on tyyppillistä pajanuorille.

Ammattikouluun tai lukioon jatkamatta jättäneitä on pajanuorten otoksessa 64 eli 15 % alle 30-vuotiaista. Heidän motivaatiovaikeuksiaan kuvaavat jossain määrin ristiriitaiset kotitaustat; huostaanotot tai avioerot ovat yleinen tausta. Nuori ei ole viihtynyt koulussa, ja työelämään meno on ollut hänelle vaikeaa. Koulutusvalinnat ratkeavat motivaation sijaan viihtymisen tai viihtymättömyyden perusteella, nuori saapuu jonnekin ja siellä joko viihdytään tai ei. Useimmille viihtymättömyys on kuitenkin syvä tai pitkäaikainen prosessi, ja koulun kohtaamiset ovat siinä keskeisessä osassa. Haastattelujen perusteella lukihäiriöt ovat yleisiä, asioita ei osata ottaa vakavasti, eikä palautetta saada koulustakaan.

Pajanuorista, jotka aloittivat ammattikoulun, lähes puolet (46 %) on sen keskeyttänyt. Ero yleiseen keskeyttämisprosenttiin, joka nivelvaiheen työryhmän mukaan on 23 % (Opm. 2005, 33, 63; lisäksi 14 % alan vaihtajia, joiden opinnot viivästyvät), on melko selvä, mutta osa pajanuorista on alan vaihtajia. Käytössä ei ole vertailutietoa kaikkien keskeyttäjien ja jatkajien taustoista. Pajanuorten otoksen sisällä voidaan kuitenkin verrata keskeyttäjien ja jatkajien taustoja ensin ammattikoulun osalta, ja lisäksi voidaan verrata ammattikoulun ja lukion keskeyttäjien taustoja.

Enemmistö pajanuorista (70 %) on koettanut jatkaa ammattikoulussa, ja heistä 84 %:lla on vähintään toinen vanhemmista työläisammattissa (keskimäärin pajanuorista 80 %:lla). Ammattikoulu on siten kotitaustaan nähden ollut luonteva tai helppo valinta. Useimmiten pajanuorten kouluvalinta on melko satunnainen asia, eikä siitä paljoa kotona puhuta. Kotoa käsin on kuitenkin jäsentynyt mielikuva tietyistä ammattiteista ja työelämästä. Työväenluokkainen elämäpiiri ja työläishabitus ovat jossain määrin tuttuja nuorille myös siksi, että oma koulutusura on takkuillut ja koulutusorientaatio on vähäistä. Tulevaisuutta rakennetaan hakeutumalla mahdollisimman pian töihin. Siten sekä kotoa että omasta elämästä tulevat seikat vahvistavat nuoren odotusarvoksi jonkin työläisammattin.

Kodin piiri näyttää ammattikoulun ja siellä menestymisen kannalta merkittävältä. Tosin ammattikoulututkinnon suorittaminen näyttää olevan melko lailla riippumaton osasta sosiaalisia riskitekijöitä. Vanhempien työttömyys ja alkoholinkäyttö eivät erikseen vaikuta koulumenestykseen. Vain vanhempien ero näkyy selvästi keskeyttäneiden määrässä (taulukko 4.1.). Vanhempien riittämätön ajankäyttö näkyy edellisestä riippumatta samansuuntaisesti, muttei yhtä selvästi. Molemmat taustatiedot kuvaavat vanhemman sosiaalista läsnäoloa perheessä.

TAULUKKO 4.1. Ammattikoulun käynti vanhempien eron mukaan ryhmiteltyinä.

Koulutus: ammattikoulu				
Ovatko vanhempi eronneet		Suoritettu	Jäänyt kesken	Yhteensä
Kyllä	N	77	85	162
	%	47,5 %	52,5 %	100 %
Ei	N	95	63	158
	%	60,1 %	39,9 %	100 %
Yhteensä	N	172	148	320
	%	53,8 %	46,3 %	100 %

Pajanuorten ryhmässä erottuvat myös työläiskodit, joissa on ollut aikaa lapselle. Jos pajanuori tulee työläisperheestä, jossa molemmilla vanhemmilla on aikaa lapselle, on hän ammattikoulun valittuaan muita todennäköisemmin suorittanut tutkinnon (63 %, muut 50 %; liite 2 taulukko 4.1b.). Perheen vakaa sosiaalinen ilmapiiri tukee samastumista vastaavaan sosiaalisen elämän piiriin. Ilmeisesti idea työläiskodista on merkittävä tausta, josta käsin nuori mieltää omat tavoitteensa, eikä vanhemman työttömyys muuta kuvaa tästä. Työläisammateista saatu mielikuva itsestä työelämässä ja vapaa-ajalla tai yksilöiden viihtymisestä perheessä tai perheen elämäntavasta motivoi, ja se kantaa nuorta läpi ammattikoulun. Jos nuoren elämästä puuttuu kuva sosiaalisesti toimivasta työläisperheestä tai se katoaa, heikkenee koulumotivaatio. Vanhemman työttömyys karsii näitä elämäntapaa ja tavoitteita koskevia mielikuvia, vain jos perhe purkautuu tai vanhemmalla ei ole aikaa nuorelle.

Työtön vanhempi mielletään siis useimmiten jonkin ammatin taitajaksi, vaikka hän on työelämän reunalla. Joihinkin ammatteihin kuuluvat sesonkiluonteiset vaihtelut, ajoittaiset lomautukset ja työpaikan vaihdokset. Pajanuorten työläisammateissa on harvemmin keskiluokkaisia työläisammateja, kuten hitsaaja tai laborantti, mutta sitä useammin autonkuljettaja ja siivooja, ja on vuorotöitä, ei tosin paperitehtaissa vaan kassalla. Perheen elämäntapa ei kerro keskivertosuomalaisesta työläisperheestä, vaan pajanuorten taustoista. Pajanuorten kotoa löytyy usein jossain suhteessa alaluokkainen työläisperhe, jossa on koettu joitakin syrjäytymisen riskitekijöitä, on pätkätyöttömyyttä. Täten pajanuoren jossain määrin omaksuma työläishabitus on idea ja nuoren itse kodin mallista asettama tavoite.

Ammattikoulu onkin useimmille pajanuorille ollut aikanaan itsestään selvä minimilinja (nuorten haastattelut), ainakin sitä yritetään. Työpohjaiset arvot jäsentävät pajanuorten pitkän aikavälin odotuksia, eivät niinkään koulutus pohjaiset identiteetit. Keskeyttämiskohdasta ei kysytty, mutta haastatelluista moni oli keskeyttänyt jo alkuvaiheessa. Liika teoreettisuus karkottaa osan jo ensimmäisten kuukausien aikana.

Lukiassa puolestaan näkyvät monen nuoren elämää epävarmaksi tekevät riskitekijät. Lukiovaiheen valinnat, opiskelu ja lukiosta hyötyminen edellyttävät oppimistaitoon kuuluvia sosiaalisia valmiuksia arvioida, mitä tehdä koulutuksellaan. Pajoille on tullut yhä enemmän lukion keskeyttäjiä ja myös lukion käyneitä, joiden todistukset eivät riitä jatkoon tai oma mielenterveys on ongelma.

Lukioon menevien vanhemmista 75 % on työläisammateissa, ja tällä taustalla nuoren keskeyttäminen on selvästi todennäköisempää kuin vanhempien muiden ammattien osalta (liite 2, taul. 4.2b.). Työläisammateissa toimivien vanhempien on nähtävä erityistä vaivaa, jotta he herättäisivät koulutusmotivaatiota nuorena johonkin muuhun kuin työläisammateihin. Sosiaaliset häiriöt perhe-elämässä ja vanhempien ajan kuluminen omiin ongelmiin estävät välittömästi tämän ylimääräisen työn. Samoin jos päiväjärjestys on perheessä sekaisin tai työttömyyden todetaan passivoivan perheessä muitakin, lähtee nuori huomattavan harvoin lukioon, kun taas ammattikoulun hän käy ja saavuttaa tutkinnon siinä missä muutkin pajanuoret. Sen sijaan lukion käynnissä näkyvät kaikkien nuorten osalta kaikki vanhempien sosiaaliset riskitekijät, muun muassa vanhempien erokin vahvemmin kuin

ammattikoulussa (taul. 4.1.). Mitä useampi piirre, ja mitä vahvempana tai yleisempänä se esiintyy, sitä varmemmin lukio keskeytyy. Vanhemman työttömyys tuo jo yksinään selvän taitoksen koulunkäynnin motiiviin.

TAULUKKO 4.2. Lukion keskeytyminen vanhempien työttömyyden mukaan ryhmiteltynä.

Koulutus: lukio			
Vanhempien työttömyys	Suoritettu	Jäänyt kesken	Yhteensä
Ei	73,7 %	26,7 %	100 % (N=30)
On koettu	50,0 %	50,0 %	100 % (N=60)
Yhteensä	57,8 %	42,2 %	100 % (N=90)

Työttömyyskokemus näkyy melko usein perheen muussa toimintakulttuurissa, eikä perheen arkinen puhe itsestäänselvyyksineen tue samalla tavalla lukion käyntiä kuin ammattikoulun käyntiä. On melko yleistä, että pajuorten vanhemmat ovat kannustaneet yleisin hokemin koulunkäyntiin, mutta lukion koulutuskeskeiset ajattelutavat ovat monille pajuorten vanhemmille vieraita⁵¹. Lukioon ei pajuorten kotoa käsin ole avautunut yhtä lailla luontevia koulunkäynnin ja koulutuksen hyödyntämisen tapoja kuin ammattikouluun. Vanhempien tarjoama sosiaalinen tuki kuitenkin näkyy. Jos molemmilla vanhemmilla on aikaa lapselle, ei työttömyyskokemus näy yhtä vahvasti kuin yllä olevassa taulukossa. Myös ammattikoululaisten vanhempien työttömyys lisää keskeyttäneiden osuutta siinä ryhmässä, joka kokee, ettei molemmilla vanhemmilla ole ollut riittävästi aika lapselle. Työttömyys on erilainen tekijä erilaisissa perheissä ja eri kouluasteiden käynnin tausta.

Koululaiset on yleisesti jaettu koulutusorientoituneiksi ja työorientoituneiksi, joiden taustalla on nähty vanhempien koulutusasteet (Aho & Vehviläinen 1997; Järvinen 1999a). Pajuoret kuuluvat selvästi työorientoituneeseen ryhmään. Koulutusorientaation itsestäänselvytydet ovat pajuorten elämässä vähissä, joten kaikki perheen sosiaaliset häiriöt näkyvät sitä edellyttävissä kouluasteissa. Ne heikentävät valmiutta kartuttaa oppimaan oppimisen valmiuksia. Siten ne tulevat toistuvasti esiin nuoren elämänvaiheissa. Monelle pajuorelle lukio onkin ollut vain se paikka, mihin on päädytty, kun ei ole osattu valita alaa. Lukiossa nuoren olisi kuitenkin nopeasti motivoituttava teoreettispainotteisena jatkuvaan koulunkäyntiin ja itsensä työstämiseen koulutuksesta avautuvien mahdollisuuksien ja odotusten kasvattamisen suuntaan. Eivätkä pajuoret ole sosiaalisesti kasvaneet koulutusorientoituneiksi elämän kulkijoiksi.

Vanhempien vaikeudet heikentävät koulutusodotusten välittymistä. Perheissä tämä prosessi on selvästi sukupuolittunutta. Koulunkäynti heikkenee voimakkaasti äidin otteen heikentyessä, kun hänellä ei enää ole riittävästi aikaa tai hänellä on vahva alkoholi-ongelma. Toisaalta äidin työttömyys ei yhtä selvästi vaikuta lukion käyntiin kuin isän työttömyys. Ilmeisesti äiti voi työttömänä helpommin toimia ikään kuin yhteiskunnan normien mukaisesti kotiäitinä. Isän työttömyys on poikkeama normista, mutta myös äidin pitkäaikainen työttömyys näkyy samansuuntaisesti.

Etenkin tyttöjen lukionkäynnissä näkyvät jo astetta lievemmat perhetilanteen muutokset nopeasti, kuten työttömyys (taulukko 4.3.). Tytöt ovat ilmeisesti poikia vahvemmin sosiaalisesti mukana perhe-elämässä, ja siksi tunnistavat vanhempien sosiaaliset jännitteet paremmin ja pienemmistä muutoksista kuin pojat. Ilmeisesti vanhemman työttömyys jossain määrin muuttaa perheen sosiaalista dynamiikkaa. Toisaalta keskeyttävien poikien kohdalla näkyvät ääritilanteiden kasaumat ja

⁵¹ Kyselyn avovastaukset kysymykseen 37, miten vanhemmat suhtautuivat pajalle menoon. Tässä yhteydessä moni kertoi koulunkäynnin tuesta, vaikka vanhemmalla oli omat ongelmansa (ks. luku 5).

vanhempien ero eli kärjekkäät tai yhtäkkiset muutokset, kun taas tytöillä eivät ääritilanteet erottele yhtä selvästi keskeytymisen suhteen. Pajanuorista pojat ovat keskeyttäneet herkemmin, jos ei ole ollut riskitekijöitä, eikä heidän kohdalla keskeytysaste muutu niin voimakkaasti vanhemman työttömyyden mukaan. Ehkä he elävät perheen sosiaalisen dynamiikan ulkopuolella, eivätkä omien vaikeuksiensa keskellä myöskään koeta turvautua vanhempien tukeen silloinkaan, kun sitä saisi. Poikien passivoituminen voimistuu kuitenkin kouluvaiheessa vanhemman vahvassa mielessä läsnäoloa kuvaavan muutoksen eli eron takia.

TAULUKKO 4.3. Lukion suorittaminen sukupuolen ja vanhempien työttömyysasteen mukaan.

Koulutus: lukio					
			Suoritettu	Jäänyt kesken	Yhteensä
Ei vanhempien työttömyyttä	Mies	N	8	5	13
		%	61,5 %	38,5 %	100 %
	Nainen	N	14	3	17
		%	82,4 %	17,6 %	100 %
	Yhteensä	N	22	8	30
		%	73,3 %	26,7 %	100 %
Vanhempien työttömyys koettu	Mies	N	11	11	22
		%	50,0 %	50,0 %	100 %
	Nainen	N	19	19	38
		%	50,0 %	50,0 %	100 %
	Yhteensä	N	30	30	60
		%	50,0 %	50,0 %	100 %

Voisi olettaa, että tutkinnon suorittaminen kertoisi koulutuksen merkityksestä lapselle, että se toimisi sanattomana viestinä. Näin ei kuitenkaan pajanuorten ryhmässä käy. Vanhempien suorittama ammatillinen tutkinto ei sellaisenaan näy pajanuorten ammattikoulun suorittamisasteessa, mutta vanhempien ajankäytön mukaan ryhmitellen eroja löytyy. Jos vanhemmilla on riittävästi aikaa, motivoi myös vanhemman oma tutkinto nuoria jatkamaan. Jos vanhemmilla ei ole aikaa, ei pelkkä tutkinto toimi kannustavana esimerkkinä, vaan tutkinnon suorittaneiden lapset ovat pajanuorten ryhmässä keskeyttäneet useammin kuin vailla tutkintoja olevien. (Liite 2, Taulukko 4.3b.) Lukion osalta vanhempien tutkinto näkyy vielä vähemmän motivoivana, koska vanhempien osalta kyse on lähinnä työläisammattien tutkinnoista, taikka on kyse perheistä, joissa sosiaaliset riskitekijät katkaisevat perinteisen sosialisointin vähintään vanhempien ammatteihin.

Koulun keskeyttäjäissä näkyy myös huostaanotettujen tausta, joka osaltaan kertoo vanhemmuuden vajeesta. Aiemmat huostaanoton kokemukset näkyvät etenkin nuorten naisten koulunkäynnissä (taulukko 4.4.). Ammattikoulu ja vielä selvemmin lukio jää huostaanoton kokeneilta muita pajanuria useammin kesken. Mutta myös nuorten miesten osalta ammattikoulun käynti on selvästi takkuisempaa kuin muiden pajanuorten ryhmässä.

TAULUKKO 4.4. Ammattikoulun käynti ryhmiteltyinä huostaanoton tai lastenkodin asiakkuuden (ei varhaisesta lapsesta alkaneita perheeseen sijoituksia) ja sukupuolen mukaan.

Koulutus: ammattikoulu					
Sukupuoli	Huostaanotto tai lastenkoti		Suoritettu	Jäänyt kesken	Yhteensä
Mies	Ei	N	73	54	127
		%	57,5 %	42,5 %	100 %
	On koettu	N	12	15	27
		%	44,4 %	55,6 %	100 %
	Yhteensä	N	85	69	154
		%	55,2 %	44,8 %	100 %
Nainen	Ei	N	51	43	94
		%	54,3 %	45,7 %	100 %
	On koettu	N	7	14	21
		%	33,3 %	66,7 %	100 %
	Yhteensä	N	58	57	115
		%	50,4 %	49,6 %	100 %

Ammattikoulun keskeytymisessä näkyvä ero kertoo taas perheen sosiaalisen tilanteen merkityksestä. Vanhempien koti ja usein työläiskoti ei ole toiminut sosiaalistavana mallina samoin kuin hieman vakaammissa perheissä.

Koulun keskeytyksessä näkyvät usein myös nuoren muut kouluviihtymättömyyden tekijät, etenkin nuoren oppimistaipumusten ja koulun suhde. Väärän alan valinta korostaa molempia. Lukihäiriöstä kärsiville oppilaille on erityisen vaikea aloittaa uudelleen alusta, koska he tietävät oman koulunkäyntinsä edellyttävän itseltä erityisen suurta työpanosta ja jatkuvaa motivoitumista.⁵² Toinen yritys on vaikea kaikille koulussa viihtymättömille. Kyselyn avovastauksissa tuli lisäksi esille yllättävän runsaasti allergioista johtuvia ammattikoululinjan keskeytymisiä. Kaikissa näissä ryhmissä vanhempien pitkäjänteinen tuki olisi tarpeen. Myös koulun tuki jää osin sen varaan, miten vanhemmat sitä osaavat käyttää ja jaksavat vaatia.

Tarkastelin koulunkäyntiä vielä kuntatyyppien mukaan. Kunnan työttömyysaste ei näy mitenkään koulun keskeytymisessä. Jossain määrin näyttäisi olevan käänteistä yhteyttä, eli korkea työttömyys tuo matalan keskeyttämisprosentin. Selitystä tähän on syytä hakea asuinalueen miljööstä. Kuntatyyppien perusteella näkyikin joitakin ilmeisiä eroja. Heikko vanhemmuus korostuu suurkaupungeissa ja lähiöissä.

Yksilövalmennuksessa huomaa, että hyvin suurella osalla vanhemmuuden puute näkyy pajan nuorena asiakaskunnassa (Valm. haast.; suurkaupunki).

Pienissä kaupungeissa ja maaseutukunnissa koulun keskeyttäminen on selvästi harvinaisempaa, ja keskeyttämisen taustalta löytyy tällöin jo vanhempien ero tai pelkkä työttömyys, koska useimmiten muita ongelmia on ainakin keskimäärin ottaen vähemmän kuin suurissa kunnissa. Jos vanhemmilta ei ole työttömyyskokemuksia, pienkuntien nuorista kaikki suorittivat ammattikoulututkinnon. Keskeyttäneiden pienen ryhmän taustana on näissä kunnissa lähes yhtä usein vanhempien ero kuin suurkaupungeissa. Kodin taustatuki on siten kuntatyyppistä riippumatta merkittävä tekijä.

⁵² Nuorten haastatteluissa kolme tai neljä toivat itse kysymättä lukihäiriön jollain tavalla esille. Siten osuus saattaa olla merkittävä ja yleisemmin oppimishäiriöisten (ei välttämättä tekemällä oppivien) osuus saattaa pajoilla olla n. 20–25 %. Luku voi olla huomattavasti korkeampikin, joten arvio on varovainen.

TAULUKKO 4.5. Ammattikoulun keskeytyminen vanhemman työttömyyden ja kuntatyyppin mukaan ryhmiteltynä.

Koulutus: ammattikoulu					
Kuntatyyppi	Vanhemman työttömyys		Suoritettu	Jäänyt kesken	Yhteensä
Kaupunki, yli 40 000 asukasta	Ei	N	26	34	60
		%	43,3 %	56,7 %	100 %
	On koettu	N	58	65	123
		%	47,2 %	52,8 %	100 %
	Yhteensä	N	84	99	183
		%	45,9 %	54,1 %	100 %
Pienempi kaupunki- kunta	Ei	N	16	8	24
		%	66,7 %	33,3 %	100 %
	On koettu	N	39	27	66
		%	59,1 %	40,9 %	100 %
	Yhteensä	N	55	35	90
		%	61,1 %	38,9 %	100 %
Maaseutu- mainen kunta tai kaupunki	Ei	N	8	0	8
		%	100,0 %	,0 %	100 %
	On koettu	N	22	12	34
		%	64,7 %	35,3 %	100 %
	Yhteensä	N	30	12	42
		%	71,4 %	28,6 %	100 %

Ilmeisesti työttömyys on kuntatyypeittäin aikuisille erilainen asia. Osassa pienkuntia työttömyys on korkea, muttei kaikissa. Kaikki korkean työttömyyden kunnat ovat kuitenkin maaseutumaisia pienkuntia. Niissä työttömyys näyttää pitkältä olotilalta ja on siten selvästi vanhempien tulevaisuus-horisonttia ja nuorten motivointitahtoa muokkaava tekijä. Pajanuorten vanhempien alkoholiongelmien ovat näissä kunnissa huomattavasti vähäisempiä kuin muissa kuntatyypeissä. On vain työttömyyttä, eikä se ole erikseen niin vaikuttava tekijä, jos elämää löytyy työelämän ulkopuoleltakin (vastaavasti Kortteinen & Tuomikoski 1998, 143–150).

Sekä kyselyissä että haastatteluissa tuli selvästi esille, että ”työttömyys Kainuussa on toisenlainen juttu kuin etelässä”. Siellä työttömyys on erilaista kuin matalan työttömyyden kaupunkikunnissa tai lähiöissä, joista puuttuu välitön taloudellinen yhteys luontoon (kalastus, marjastus, metsästys, polttopuuhuolto ja naapuriapuna toimiminen). Kyse ei ole naiivista tai marginaalisesta asiasta, vaan elämäntavallisesta erosta maan eri osien välillä. Retkeily kuuluu ilmeisesti eri tavalla työttömyyden nuoren elämään kaupunkien lähiöiden ulkopuolella. Ero korostuu myös huomautuksissa, että ”vasta talvisaikaan menee päivärytmi vähän sekaisin, kun vaan ollaan jouten” (nuorten haastattelu, ei kaupunkimainen ympäristö). Kun ihmisen elämä jakautuu monelle taholle, eikä ole vain työpaikakeskeistä, on pätkittäisiin töihin ja omaan työttömyyteen helpompi suhtautua. Odotusarvona on sopeutuminen mihin tahansa pätkittäiseen työhön, jos työn takia ei tarvitse muuttaa. Vastaavasti käydään mikä tahansa lähellä oleva ammattikoulu.

Sekä vanhempien että nuorten työttömyyskokemuksissa on selviä alueellisia eroja. Sosiaaliset riskitekijät kasautuvat eri tavoin eri aluilla. Ongelmien kasautumisen eroja ei voi pelkistää vain kau-

punkien vuokratortteleihin, vaikka niistä löytyneekin haastattelujen perusteella merkittäviä ongelmien kasautumisen keskittymiä. Toisenlainen ero tulee esille elämisen tavan ja arvostusten perusteella.

Sosiaalisella ympäristöllä ja harrastusmahdollisuuksilla on merkitystä sen kannalta, että nuori viihtyy kotiseudullaan ja motivoituu käymään lähimmän ammattikoulun, vaikka ala olisi väärä. Sen sijaan motivaatio ei näytä riittävän suuremmissa kaupungeissa, vaikka valikoima olisi suuri, koska muut sosiaaliset riskitekijät ovat yleisiä. Vanhempien ero näkyy pajuorten taustana selvästi yleisemmin suurkaupungeissa kuin maaseutumaisissa pienkunnissa (ed. luku 3.3.). Sosiaalisen miljöön ja elämäntavan yhteys on tältäkin osin ilmeinen. Ja vanhempien ero puolestaan on ammattikoulun keskeytymisessä ainoa merkittävä tekijä.

Vanhempien taustat erottelevat selvästi jatkamista toisen asteen koulutukseen, sen keskeyttämistä ja edelleen jatkoa korkeampaan koulutukseen (Kivinen & Rinne 1995; Järvinen 1999a). On myös huomattu, että työläishabituksen omaksuminen merkitsee, että motivaatio riittää käytännölliselle alalle, jota nuoret arvostavat. (Willis 1984; Aho & Vehviläinen 1997; Järvinen 1999a; Silvennoinen 2002). Työläisammattin omaavat vanhemmat edustavat pajuorten ryhmässä tiettyä vakautta, heillä on jokin ammatti ja he tukevat nuoren kouluttautumista. Ammattikoulu ja osalle myös pajalla käynti vastaavat elämäntavaltaan sitä piiriä, jossa nuoret ovat kotona työläisammattiteihin samastuvassa kulttuurissa tottuneet elämään ja tekemään arkisia valintojaan. Itsen identiteetti sopeutuu toimimaan näissä ympäristöissä. Bourdieun termein voidaan edellä todettuun tapaan puhua myös *habituksesta*, joka tiivistää toimijan valmiuden toimia eri ympäristöissä⁵³. Nuorilla on valmiuksia ja halua oppia työpohjaisessa koulutuksessa ja tavoitella sen kautta itselleen asemaa työelämässä.

Etenkin lukiossa syntyy nopeasti eroja, jos nuori ei tunnista itseään koulussa menestymisen viitekehysten mukaisessa maailmassa. Koulusta kiinnostumattomilta oppilailta puuttuu kuva itsestä koulumenestyksen maailmassa (Aho & Vehviläinen 1997, 228–229). Lukiolaisten on huonon koulumenestyksen tai vaikean alanvalinnan vuoksi vaikea sijoittaa itseään minnekään. Ammattikoululaisten työeetos on koulutusvastaisuudesta huolimatta keskeinen koulun läpi kantava voima. He tunnistavat itsensä sellaisessa koulussa menestymisen viitekehyksessä, jossa ammattikoulun kokeista läpi pääsy ja tutkinnon suorittaminen on riittävä asia. Koulumenestyksen tavoittelun sijaan kyse on vähittäisten suoristusten sarjasta, jossa tutkintopaperi on tärkeä. Aho ja Vehviläinen toteavat, ettei osalla ole minkäänlaista koulumenestymisen ideaa, vaan ”tutkinto ja töihin” on keskeinen viitekehys (sama). Lukiossa tämä ei riitä, eikä osalla vanhemmista ole valmiuksia motivoida nuorta koulun jatkamiseen. Jonkinlainen koulun jatkamisen eetos vahvistuu kotoa käsin.

Pajuorten kohdalla valikoituminen näyttää siinä määrin sosiaalisesti jakautuneelta, että nuorten kotoa saamia lähtökohtia on syytä pitää merkittävänä altistavina piirteinä. Sosiaalisten valmiuksien ja koulussa oppimaan oppimisen konseptit tekevät ymmärrettäväksi, että on kyse ylisukupolisesta suhteesta, vaikkei sama asia siirry perintönä nuorille. Nuoret sopeutuvat omalla tavallaan omiin tilanteisiinsa. Sosiaaliset perinnöt eivät suoraan siirry samoina, ei edes nuoren koettaessa toistaa vanhempien elämäntapaa. Silti nuoret saattavat lopulta, muuttuvassa yhteiskunnassakin, palata samankaltaisten sosiaalisten tilanteiden eteen kuin vanhempansa.

53 Habituksien voi käsittää myös sosiaalisen pääoman yhdeksi muodoksi. Käsite pyrkii kuvaamaan yksilöllisiä piirteitä käsittämättä niitä yksilöiden ominaisuuksiksi. ”Pääomat liittyvät pikemminkin yhteiskunnallisiin asemiin kuin yksilöihin,” toteaa Silvennoinen Bourdieu’hen viitaten (Silvennoinen 1993, 14; 2002, luku 3). Kulttuuripääoma välittyy siis yksilöiden kautta, sen perheen elämässä, jota lapset eivät valitse.

4.2. VANHEMPIEN JA NUORTEN TYÖTTÖMYYS

Työttömyys on vanhemmille ja nuorille osin samanlainen ja osin erilainen asia. Työttömyyden yhteinen ydin on, ettei olla töissä, ja samaan aikaan työllistymisen mahdollisuudet heikkenevät toisaalta ammattitaidon tai koulutusohjan unohtuessa ja oman alan kvalifikaatioiden muuttuessa, sekä toisaalta markkinoiden karsastaessa työttömänä olleita. Työttömyys tulkitaan henkilökohtaisen rekisterin vajeeksi. Työttömyyden sosiaalinen merkitys on kuitenkin erilainen eri sukupolville.

Nuorten työttömäksi joutumisen prosessi alkaa monen osalta koulun keskeytymisestä ja sen jälkeisen pätkätöistä tai ehkä vain joutenolosta, koska omasta alastakaan ei ole vielä tietoa. Välttämättä ei mielletä itseä työttömäksi. On myös voitu jäädä perinteiseen tapaan jostain työpaikasta työttömäksi. Arkirytmien nopea hajoaminen kertoo, että sosiaaliset valmiudet kohdata työttömyys ovat erilaiset kuin vanhemmilla jo työelämän arjesta pidempää kokemusta omanneilla. Nuoret kohtaavat työttömyyden työuran alussa, eikä tuntumaa työelämän arjen vaatimuksiin ole muodostanut. Käsitykset työelämästä ja työhausta ovat epävarmoja. Toisaalta nuorten ei tarvitse kokea työttömyyttä siten, että perhe menettäisi elantonsa, joten selviytymisen ja työhaun keinoissa on enemmän mahdollisuuksia ja pienikin palkka riittää omaan elämiseen. Epävarmuus kuuluu nuoruuteen, ja sitä voidaan sietää pidempään.

Vanhemmat ovat kohdanneet työttömyyden työuran keskivaiheilla tai sen lopussa. Vanhempien aiemmat työkokemukset tarjoavat erilaiset sosiaaliset valmiudet kokea työttömyys kuin koulun ja lomitus- tai pätkätöiden tausta. Vanhemmat elävät työttöminä työelämän reunalla, vaihtavat työpaikkaa, ja nuorille työllistyminen merkitsee syvempää sosiaalista muutosta, sisääntulon riittä, tai ensimmäistä kokemusta väärästä alasta. Myös vanhempien henkilökohtaiset valmiudet hahmottaa elämäntulkua ovat yleensä erilaiset, on ollut perheestä vastuuta. Toisaalta pajanuorten vanhempien sosiaaliset ongelmat kertovat, että tässä ryhmässä valmiudet ovat jo muodostuneet keskimääräistä heikommiksi.

Vaikka työttömyyskokemukset ovat eri sukupolvilla erilaiset ja alkavat eri tilanteista (työpaikoista tai kouluista), ovat pajanuorten ja heidän vanhempiensa kokemukset työttömyydestä yleisiä, että on arveltavissa, ettei pajanuorten työttömyys ole aivan satunnaisessa suhteessa vanhempien työttömyyskokemuksiin nähden. Lisäksi kummankin sukupolven töiden keskittyminen matalan koulutustason työläisammattiteihin korostaa molempien osalta työttömyyden riskiä. Edellä käsitellyn kouluttautumisvalmiuksien karttumisen polun yhtenä osatekijänä saattaa olla myös jossain määrin yhteinen arvostusten ja arkikulttuurin maailma. Pajanuorten ja heidän vanhempiensa välillä on yksinkertainen ja toistuva sosiaaliseen elämän linkki: Eletään samassa perheessä ja perhe-elämä on todettu ihmisten sosiaalistumisen ja koulutusvalmiuksien hankkimisen perusympäristöksi⁵⁴. Perhettä ei valikoida samastumisen ryhmäksi vaan siinä eletään.

Muut sosiaalisia riskitekijöitä kuvaavat muuttujat kertovat samankaltaisista sukupolvet ylittävistä yhteyksistä. Vanhempien kokemuksista ja tilanteesta muodostuu aina jollain tavalla nuoren elämän lähtökohta. Kunkin perheenjäsenen työttömyys ja muut sosiaaliset riskit tulkitaan eri perheissä eri tavoin. Jokainen perheenjäsen on yksilö ja rakentaa itse suhteensa toisiin.

Perheen muodostamaa kotia on tarkasteltu ikään kuin perheenjäsenistä erillisenä, kullekin yksilölle tarjoutuvana tilana, jossa voidaan myös pitää etäisyyttä toisiin perheenjäseniin. Sosiaaliset riskit eivät aina pura kodin merkitystä asemapaikkana. Se voi olla paikka rauhoittua, jossa vaan siedetään vanhempien toimet, pidetään etäisyyttä, muttei toisaalta kohdata aikuisten puhetta nuoren asioista. (Rönkä et al. toim. 2002.) Vanhempien työttömyyden ja muun tilanteen selvittäminen voi tapahtua kodin välittämässä tilassa, keskustelujen ja olemisen välityksellä, ja näin asiat voidaan tehdä tulkitta-

⁵⁴ Edellä on luvussa 3 käsitelty perheen merkitystä sosiaalisen oppimisen taitojen oppimisen lähteenä ja viitattu Pulkkinen ja perhe-elämän tutkimuksiin.

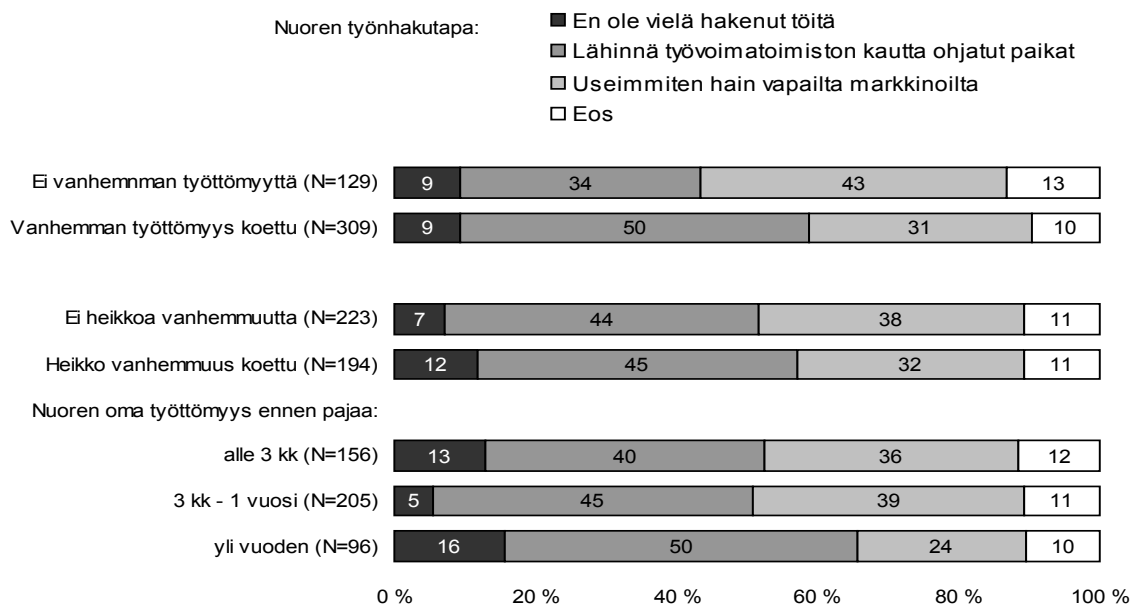

viksi ja elettäviksi. Perheellä on merkitystä, vaikkei siinä kommunikoitaisi sanallisesti, tavat kohdata asiat näkyvät - ja vanhemman toimet tai poissaolo saattavat jäädä mysteeriksi.

Työttömyyskokemusten kirjo on suuri. Voidaan tehdä yksinkertaisia jakoja: Toisessa perheessä on eletty työttömyyttä ja toisessa se ei kuulu perheen arkeen; toisessa työttömyys kohdataan keskustellen ja töitä hakien, toisessa työmarkkinoilta pois joutuneena ja passivoituen. Kun työttömyys jatkuu pitkään, se tuottaa kotioloihin varmemmin jaettavaksi kokemuksia työttömyydestä ja tavasta sopeutua siihen. Siten ei ole ihmeellistä, että vanhempien työttömyydellä on ollut merkitystä pajuorten kannalta. Monen pajuoren osalta kyse on pidemmästä kuin kolmen kuukauden työttömyydestä, mutta jo lyhyt työttömyys näkyy pajuorten omissa vaiheissa. Tämä tosin antaa aiheen epäillä, että moni lyhyen työttömyyskokemuksen mukaan vastannut on kokenut pidempää työttömyyttä.

Nuorten oma työttömyys näyttäisi selvemmin liittyvän vanhempien työttömyyteen kuin taulukossa 4.6. verrattavaan heikentyntä vanhemmuutta (3a) kuvaaviin piirteisiin (alkoholi, ei aikaa). Vanhempien työttömyystausta näkyy tilastollisesti erityisen merkittävästi nuorten omassa, pajaa edeltäneen työttömyyden kestossa⁵⁵. Jatkuvasti töissä olleiden vanhempien pajuorista vain 10 % oli ollut yli vuoden työttömänä, kun vanhemman työttömyyskokemusta omaavista pajuorista 26 % oli ollut yli vuoden työttömänä. 40 % pajuorista on sellaisia, joiden oma työttömyys on kestänyt yli kuusi kuukautta ja joiden vanhemmilla on ollut työttömyyttä.

TAULUKKO 4.6. Pajuorten oma työttömyys ennen pajalle tuloa vanhempien työttömyyden (laaja kriteeri) ja heikon vanhemmuuden (3a) mukaan ryhmiteltynä.

Heikentyneen vanhemmuuden kriteeri erottelee sekin pajuorten työttömyyden kestoa, muttei aivan yhtä selvästi kuin työttömyyskriteeri. Lyhyimmän nuoren oman työttömyyden ryhmässä ei ole eroa heikon vanhemmuuden kokeneiden ryhmän osalta, mutta vanhemman työttömyyskokemus

⁵⁵ Luotettavuustestin arvo $p = 0,001$ tarjoaa viitteellisen tuen tehdä tästä asiasta päätelmiä. Kriteerillä, että työttömyyden kesto olisi varmasti nuoren tunnistama, olisi p :n arvo ollut 0.000, siten kotona asuessa koettu työttömyys on erityisen merkittävä tausta.

näky myös tässä ryhmässä. Sen sijaan yli vuoden työttömänä olleita pajuuria on kummankin taustan omaavista 26 %, mutta aivan yhtä selvästi heikon vanhemmuuden muuttuja ei erottele pajuuria kuin työttömyyskokemusta kuvaava (ks. liite 2, vertailu taulukoissa 4.6b. ja 4.6c.). Heikon vanhemmuuden kokeneista 80 % onkin kokenut myös vanhempien työttömyyttä, joka on nuoren työttömyyden pitkittymisen kannalta selvästi merkittävämpi tausta kuin heikkoa vanhemmuutta kuvaavan muuttujan komponentit.

Esitän ylisukupolvista työttömyyttä kuvaavan taulukon vielä kolmiluokkaisena (taulukko 4.7.), jotta sosiaalityössä tärkeät määrät tulevat esille. Vanhemman työttömyyden ja oman yli vuoden työttömyyden on kokenut 79 otoksen nuorta eli 26 % pajuurista.

TAULUKKO 4.7. Nuoren oman työttömyyden kesto vähintään toisen vanhemman työttömyyden mukaan ryhmiteltynä.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa					
Vanhemman työttömyys		Alle 3 kk	3 kk–1 vuosi	Yli vuoden	Yhteensä
Ei	N	59	57	13	129
	%	45,7 %	44,2 %	10,1 %	100 %
On koettu	N	88	141	79	308
	%	28,6 %	45,8 %	25,6 %	100 %
Yhteensä	N	147	198	92	437
	%	33,6 %	45,3 %	21,1 %	100 %

Nuorista, joiden oma työttömyys on pitkittynyt yli vuoden (92 nuorta), on valtaosalla (86 %) kokemusta työttömyydestä jo kotona. Voidaan lähteä siitä oletuksesta, että jos nuoren työttömyys on pitkittynyt, taustalla on ilmeisesti myös pidemmältä ajalta kokemuksia vanhempien työttömyydestä sosiaalisena asiantilana ja tavoista puhua työttömyydestä. Vanhemman työttömyyttä voi pitää passivoitumisen riskinä.

Taulukon 4.7. perusteella 13 nuorta on siis kokenut pitkää työttömyyttä ilman vanhempien työttömyyttä, ja heistä kuusi on kokenut heikkoa vanhemmuutta. Kun nuorella ei ole kokemusta kummastakaan vanhemman riskistä, on vain 8 % ollut itse yli vuoden työttömänä.

TAULUKKO 4.8. Nuoren oman työttömyyden kesto ryhmässä, joka ei ole kokenut vanhempien työttömyyttä eikä heikkoa vanhemmuutta.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa					
Vanhemman työttömyys tai heikko vanhemmuus		Alle 3 kk	3 kk–1 vuosi	Yli vuoden	Yhteensä
Ei kumpaakaan	N	40	41	7	188
	%	45,5 %	46,6 %	8,0 %	100 %
On vähintään toinen	N	104	159	86	349
	%	29,8 %	45,6 %	24,6 %	100 %
Yhteensä	N	144	200	93	437
	%	33,0 %	45,8 %	21,3 %	100 %

Jos nuori on kokenut sekä vanhemman työttömyyden että heikon vanhemmuuden, on heistä 28 % ollut yli vuoden työttömänä, ja tähän ryhmään kuuluu 10 % pajanuorista (ks. liite 2, taulukko 4.6c.). Vanhempien työttömyys on luvussa 3 käsitellyistä sosiaalisista riskitekijöistä merkittävin nuoren työttömyyttä pitkittävä taustatekijä. Yhteys on selvä myös kunkin kyselyssä selvitetyn vanhemman työttömyysajan osalta. Ilmeisesti jatkuvasti töissä olevissa perheissä reagoidaan nopeammin nuoren työttömyyteen, tai nuoren oma tapa käsittää työttömyyskokemus on sidoksissa kotona nähtyyn ja töitä haetaan nopeammin. Täten kodin toimintakulttuurilla on merkitystä.

Alkoholin tuomat satunnaiset ongelmat eivät välttämättä passivoi samalla tavalla nuoren motivaatiota koulutuksen ja työelämän suuntaan kuin vanhemman työttömyys. Työttömyys on lisäksi huomattavasti abstraktimpi ja vaikeampi asia, sen kokemus jättää jälkeensä erilaisia kysymyksiä kuin alkoholin häiritsevä käyttö. Eri riskitekijät ovat sosiaaliselta pinnaltaan erilaisia, ja nuoret kohtaavat ne arjessa eri tavoin.

Vanhemman työttömyyden pidentyminen yli kuuden kuukauden ei ryhmittele vahvemmin nuorten oman työttömyyden kesto. Mitä ilmeisimmin jo lyhytkin jakso laajentaa kokemusrepertuaaria. Sen sijaan vanhemman toistuva tai jatkuva työttömyys näkyy selvemmin nuorten työttömyydessä. Näiden vanhempien lapsista 36 % eli 28 nuorta sijoittuu yli vuoden työttömänä olleiden ryhmään (ks. liite 2, taulukko 4.8b.).

Ilmeisesti vanhempien työttömyydellä on jotain merkitystä myös siinä, miten nuori prosessoi koulun keskeytymisen tai päättymisen jälkeisiä vaiheita ja sitten omaa työttömyyttä. Jos perheessä on koettu työttömyyttä, se ei nuoren omallakaan kohdalla ole niin outo ja eriskummallinen asia, ettei sen kanssa jotenkin selviäisi. ”Melko tuttu asia”, ”ei siinä mikään yllättänyt” (Nuorten haast.).

Työttömyys on tuttu asia kotoa ja ehkä myös kaveripiiristä, se ei erottele lähipiirissä. Nuori saattaa murehtia vanhempiensa työttömyydessä lähinnä sitä, että työttömyys on heille niin iso asia (Näätäsaari 1993; Nuorten haast., luku 5).

Vanhempien työttömyyden aikana kotioloissa tapahtuu noin 40 %:n mielestä joitain selvästi kielteisiä muutoksia (luku 3.3; taulukko 3.16.). Kodin päiväjärjestyksen kadotessa tai kun nuoret kokevat vanhempien työttömyyden passivoivan muita perheenjäseniä, on nuorista itse ollut yli vuoden työttömänä 31 %, mikä on selvästi korkeampi kuin vain työttömyyttä kokeneiden osuus. Nuoren lähtökohtana ei ole yksinomaan työttömyyskokemus vaan tavat käsitellä sitä ja puhua siitä. Jos nuori kokee vanhemman passivoivan muita perheenjäseniä, oppimisen valmiuksia ei jakseta hyödyntää ja kokemus koulusta kuluu ulkopuolisuuden kokemuksi vahvistavaan sarjaan. Vanhemman omat asenteet eivät välttämättä suoraan siirry nuorelle, mutta tätäkin tapahtuu (luvut 5 ja 6). Nuoren kulku pajalle on rakentunut monien kenttien ja kokemusympäristöjen kautta, ja kotoa saadut valmiudet näkyvät siinä, mitä ollaan valmiita omaksumaan. Täten arvostukset toistuvat uusissa tilanteissa edelleen nuoren siirtyessä työnhakuun. Kyse ei tietenkään ole automatiikasta, vaan siitä, että lähtökohdat ovat vinot, ja tämä näkyy keskimäärin ja siten monen nuoren elämässä. Jos nuoren elämään kuuluu passivoivia piirteitä tai vanhempien sosiaaliset tulkintataidot ovat vähäiset, ne jättävät epävarmuuteen ja vielä korostavat lähimmän ja edelleen epävarmuutta huokuvan ympäristön merkitystä, siitä tulee musta aukko. Epävarmuus ei ole vahva perusta hakea ratkaisuja kaukaa ja luottaa niihin. Epävarmuus, passivoituminen ja näköalattomuus näkyvät valmentajien mukaan pajanuorista. Työttömyys on muuttunut monessa perheessä toisenlaiseksi sosiaaliseksi asiantilaksi.

4.3. NUOREN TYÖTTÖMYYS JA SOSIAALISET RISKITEKIJÄT

Keskimäärin jo pelkkä vanhempien työttömyys näkyy pajanuoren työttömyyden pitkittymisessä. Vanhempien ero, alkoholin käyttö tai heikko vanhemmuus eivät erikseen eivätkä yhdessä erottele tilastollisesti merkitsevässä määrin pajanuorten kesken oman työttömyyden kestoa. Piirteet kuitenkin näkyvät ristiintaulukoinneissa hieman nuoren työttömyyttä pitkittävinä. Kuitenkin ne ovat merkittäviä nuorten työttömyyden pitkittäjiä, jos vertailukohdaksi otetaan nuoret yleensä.

Sosiaalisten riskitekijöiden yhteisvaikutus on pajanuorten kohdalla hieman suurempi kuin pelkän työttömyyden, mutta aivan johdonmukaisesti piirteet eivät näyttäisi kasautuvan. Ehkä ne kuitenkin arjessa kasautuvat, ja taulukoissa näkyvät jo viranomaisten toimet. Jatkuva vanhempien alkoholinkäyttö ei nimittäin enää näy taulukoista merkittävästi nuorten omaa työttömyyttä pitkittävästä tekijänä (22 % kokeneista ollut itse yli vuoden työttömänä). Onkin luultavaa, että sosiaali- ja työvoimatoimistot ohjaavat ilmeisimmistä riskiryhmistä, kuten jatkuvan päihteiden käytön, huostaanoton kokeneista tai sosiaalitoimiston ongelmaperheistä tulevia hieman aktiivisemmin kurssuille ja pajalle kuin muita nuoria⁵⁶. Jatkuva alkoholiongelma on välittömästi nuorta häiritsevä sosiaalinen tilanne toisin kuin työttömyys. On siten ollut lastensuojelullisia syitä itsenäistää ja muutoinkin aktivoida nuorta. Sosiaaliset riskitekijät ovat hyvin erilaisia. Työttömyyden merkitys nuoren elämässä näyttää joka tapauksessa merkittävältä tekijältä. Kertokoot luvut sitten myös viranomaisten toimista ja niistä jakaumista, jotka pajalla kohdataan.

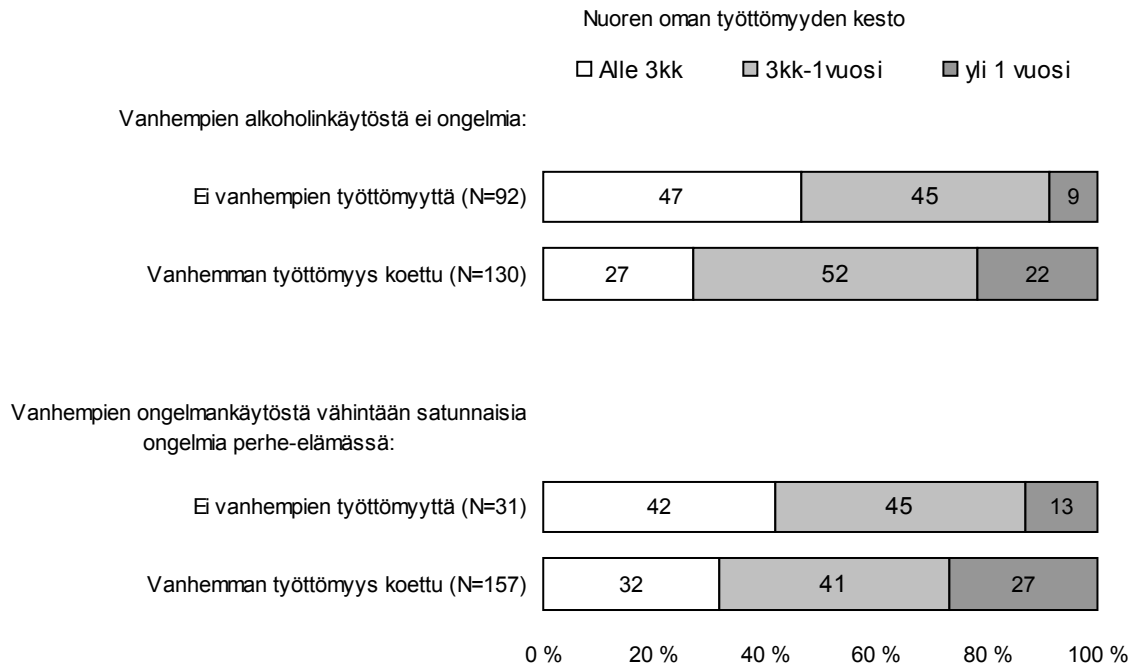
Sosiaalisia riskejä vertaillen nähdään, että alkoholin tuomat häiriöt ovat nuoren työttömyyden kannalta merkittävämpi asia kuin vanhempien ero. Äidin alkoholiongelma näkyy herkemmin nuoren työttömyydessä kuin isän. Kodin rutiinit ovat yleensä äitien varassa, samoin yksinhuoltajuus. Molempien vähintään satunnaisesti ongelmia tuottava alkoholinkäyttö heikentää sosiaalisten taitojen välittymistä, mikä näkyy nuorten työttömyyden pitkittymisenä lähes yhtä selvästi kuin vanhempien työttömyys.

Työttömyys on vahva lisätekijä perhedynamiikassa. Vanhempien työttömyys erottelee nuorten työttömyyden kestoa, oli alkoholista aiheutunut ongelmia tai ei (taulukko 4.9.). Vanhempien työttömyyden ja päihteiden ongelmia tuovan käytön yhteisvaikutus näkyy nuoren työttömyyden pitkittymisenä (27 %), kun vain työttömyyttä kokeneista nuorista on yli vuoden työttömänä 22 %. Ero ei ole niin suuri kuin odottaisi. Ja ero on samanlainen heikon vanhemmuuden (3a) toisen keskeisen muuttujan eli vanhempien ajankäytön osalta (liite 2, taulukko 4.9b.), joten viranomaistoimet eivät täysin selitä muiden tekijöiden vähäisempää vaikutusta.

⁵⁶ Vastaavasti aiemmin nuorten osalta Aho & Vehviläinen (1997, 93). Nuorten työllistämisen tehoimet kohdistuvat muutoinkin erottuviin ryhmiin. Nuorten työllistämishjelmassa ei siis näy ainakaan yleisimpänä periaatteena se, että ensin työllistetään helpoimmin työllistettävät, jotta saadaan määriä pienennettyä, mikä on aikuisten ongelmaryhmissä yleinen periaate (Aho & Halme & Nätti, 1999). Ilmeisesti myös viranomaisten keskinäinen yhteydenpito monia ongelmia kokeneen perheen käsittelyssä kiinnittää huomiota myös nuoren työttömyyteen.

TAULUKKO 4.9. Nuoren oman työttömyyden ryhmittely vanhemman työttömyyden ja vähintään satunnaisen ongelmallisen alkoholinkäytön perusteella.

Alkoholin ongelmakäyttö ja avioero korostavat työttömyyden merkitystä, mutta kaikkien yhteisvaikutus saa yhteydet näyttämään mutkikkailta. Riskit eivät kasaudu lineaarisesti. Edellä todettu viranomaistoiminta ja perheen ongelmien eristäminen näkyvät, mutta on ilmeisesti kyse jostain muustakin. Otan seuraavaksi taulukoiden esittämisen sääntöjen vastaisesti esille monikerroksisen ja pitkän taulukon eri riskitekijöiden suhteesta nuoren työttömyyteen. Taulukko 4.10. on luettavissa ensin nuoren omaa yli vuoden kestänyttä työttömyyttä kuvaavan pystysarakkeen kautta. Jakolinja työttömyyden kokemuksen mukaan näyttää selvältä. Olivat vanhempien alkoholin tai eron yhdistelmät mitä tahansa, jos vanhemman työttömyyttä ei ole koettuna, on vaihteluväli 8 %:n ja 13 %:n välillä. Sen sijaan jos työttömyys on koettuna, nuoren oma työttömyys pitkittyy kaikissa vaihtoehdoissa, jolloin vaihteluväli on 17 %:n ja 37 %:n välillä. Taulukko jakautuu vielä terävämmin työttömyyden mukaan, jos avioeron sijaan otetaan vanhempien ajankäyttö.

TAULUKKO 4.10. Nuoren oman työttömyyden kesto välittömästi ennen pajaa ryhmiteltynä vanhemman työttömyyden, vähintään satunnaisesti alkoholista aiheutuvien ongelmien ja vanhempien eron mukaan.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa							
				Alle 3 kk	3 kk - 1 vuosi	Yli vuoden	Yht.
Ei koettu työttömyyttä	Vanhemmilla ei alkoholista ongelmia	On erottu	N	16	13	3	32
			%	50,0 %	40,6 %	9,4 %	100 %
		Ei eroa	N	26	28	5	59
		%	44,1 %	47,5 %	8,5 %	100 %	
	Yhteensä	N	42	41	8	91	
		%	46,2 %	45,1 %	8,8 %	100 %	
Vanhemman alkoholin käytöstä vähintään satunnaisesti ongelmia	On erottu	N	5	9	2	16	
		%	31,3 %	56,3 %	12,5 %	100 %	
	Ei eroa	N	8	5	2	15	
	%	53,3 %	33,3 %	13,3 %	100 %		
Yhteensä	N	13	14	4	31		
	%	41,9 %	45,2 %	12,9 %	100 %		
Vanhemman työttömyys koettuna	Vanhemmilla ei alkoholista ongelmia	Ero: kyllä	N	11	25	15	51
			%	21,6 %	49,0 %	29,4 %	100 %
		Ero: ei	N	24	41	13	78
		%	30,8 %	52,6 %	16,7 %	100 %	
	Yhteensä	N	35	66	28	129	
		%	27,1 %	51,2 %	21,7 %	100 %	
Vanhemman alkoholin käytöstä vähintään satunnaisesti ongelmia	Ero: kyllä	N	40	44	24	108	
		%	37,0 %	40,7 %	22,2 %	100 %	
	Ero: ei	N	10	21	18	49	
	%	20,4 %	42,9 %	36,7 %	100 %		
Yhteensä	N	50	65	42	157		
	%	31,8 %	41,4 %	26,8 %	100 %		

Yleisintä (37 %) nuoren pitkä työttömyys on ryhmässä, jossa vanhemmat eivät ole eronneet, mutta on koettu työttömyys ja alkoholin vähintään satunnainen ongelmakäyttö. Osuus on siis korkeampi kuin jos tilanteeseen lisätään vanhempien ero (22 %). 18 nuoren ryhmästä 10 taustalla oli työttömyyden aikaisissa kotioiloissa joitakin vahvoja negatiivisia kokemuksia. On myös mahdollista, että perheyhteyden ylläpitäminen saattaa passivoida nuorta perheen pulmien takia tai tehdä tilanteen jatkuvasti epävarmaksi. Kuitenkin puolet näistä 18 nuoresta sanoi vanhemmilla olleen työttömyyskaudella enemmän aikaa olla lasten kanssa, ja että työttömyydestä oli puhuttu. Pelkkä kommunikointi ei ole ainoa sosiaalisesti vaikuttava asia. Myös nuoren omat pulmat muuttavat kuviota.

Työttömyyden ja muiden riskitekijöiden yhteisvaikutus siis näkyy, mutta työttömyys on merkittävä piirre. Jos pajanuoren työttömyyskokemus tiedetään pitkäksi, sen taustalta löytyy erittäin usein myös vanhempien työttömyyttä, useammin kuin muita sosiaalisia riskitekijöitä. Erityisen korkeita osuudet ovat, jos kotioloissa on työttömyyden aikana koettu arkirytmien vaihdos, perheenjäseniä passivoivia piirteitä, ylipäätään muita työttömyyden kokemukseen vaikuttavia ongelmia.

Kaikissa pajanuorten ikäryhmissä toistuu kuvio, että vanhempien työttömyyden kokeneet ovat myös itse pidempään työttöminä. 25–30 -vuotiaiden ryhmässä asiantila on erityisen selvä, mutta myös nuorimmassa ryhmässä erottuvat yli vuoden työttömänä olleet ja etenkin yli 3 kuukauden työttömyys erottuu lyhyemmästä (taulukko 4.11.).

TAULUKKO 4.11. Nuoren oman työttömyyden keston jakautuminen nuoren oman iän ja vanhemman työttömyyden mukaan.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa						
Vanhemman työttömyys	Ikä	Alle 3 kk	3 kk–1 vuosi	Yli vuoden	Yhteensä %	N
Ei	17–20	63,2	28,1	8,8	100 %	57
	21–24	30,9	63,6	5,5	100 %	55
	25–30	35,3	35,3	29,4	100 %	17
	Yhteensä	45,7	44,2	10,1	100 %	129
On koettu	17–20	45,9	40,5	13,5	100 %	111
	21–24	20,5	53,4	26,0	100 %	146
	25–30	13,7	35,3	51,0	100 %	51
	Yhteensä	28,6	45,8	25,6	100 %	308

Vanhemman työttömyys näkyy vahvasti sekä lukion että ammattikoulun tutkinnon jälkeisen työttömyyden pitkittymisenä. Jos nuoren vanhemmilla ei ole ollut työttömyyttä ja nuori on suorittanut lukion, ei hän ole ennen pajaa ollut yli vuotta työttömänä. Etenkin isän työttömyys pidentää lukion suorittajien omaa työttömyyttä. Koulutusmuotojen ero siis näkyy ja voi osaltaan muokata taulukoita niin, että kolmen riskin yhdistelmät ovat harvinaisempia oman pitkittävän työttömyyden taustoja kuin kahden riskin yhdistelmät. Muistettakoon, että kolmen riskin yhdistelmä on kuitenkin suurin yksittäinen pajanuorten ryhmä ja että tässäkin joukossa oma pitkä työttömyys on yleistä.

Sosiaalisten riskien lisäksi on edellä vanhempien sosiaalisesta taustasta tarkasteltu myös ammatteja. Pajanuorten vanhemmat ovat työläisammateista, joissa työttömyys on yleistä. Tämä näkyy myös nuorten pidempänä työttömyytenä, jos vanhemmat ovat työläisammateista (22 %) kuin jos eivät ole (17 %). Kuitenkin kun ammattitaustaa tarkastelleen työttömyydestä riippumattomana, se ei pajanuorten joukossa tuo eroja nuorten oman työttömyyden keston. Ainoastaan kategoriassa muu eli lähinnä eläkeläiset (17 perhettä) on kaikilla perheessä kokemusta työttömyydestä ja nuorten työttömyys on erityisen pitkää. Pajanuorten kesken työläisammattien tausta motivoi yhtä lailla työllistymään kuin muut ammatit, myös vanhempien työttömyys näkyy samalla tavalla (liite 2, taulukko 4.11b). Yleistää tätä ammattien neutraliteettia ei voida, koska työläisammatit painottuvat niin selvästi pajanuorten taustalta.

Vanhemman työttömyydestä erottelee keskimäärin pajanuorten työttömyyden kesto, mutta mitä tuo puhe erottelevasta tekijästä tarkoittaa? Hyvin vahva yksittäinen piirrehän voi erotella nuoria selvästi kahteen ryhmään, mutta ryhmä saattaa olla erittäin pieni tai erottava asia merkitykseltään

marginaalinen. Toisaalta jokin asia saattaa olla useimpien pajanuorten yhteinen kokemus, mutta se ei sitten enää erottele pajanuorten kesken nuorten omaa käyttäytymistä. Vanhemman työttömyys täyttää molemmat relevanttiutta korostavat seikat. Se on pajanuorten kesken yleinen kokemus, ja se erottelee myös pajanuorten ryhmän sisällä nuorten omaa käyttäytymistä. Lisäksi on kyse samankaltaisesta piirteestä eli työttömyydestä.

Olennaista on myös ero pajanuorten ja muiden nuorten välillä. Moninkertaiset erot muihin nuoriin nähden antavat aiheen todeta, että jos pajanuorten kesken nähdään näinkin selviä eroja, poikkeavat pajanuorten ja muiden nuorten sosiaaliset taustat vielä vahvemmin toisistaan ja erojen merkitys on huomattava. Pajanuorten monien riskien tausta tavallaan luo häiritsevää hälyä siihen, että yhden taustatekijän merkitys erottuisi. Vanhempien työttömyys erikseen ja yhdessä muiden kanssa näkyy jo pajanuorten kesken merkitsevänä erona. Muut sosiaaliset riskitekijät tekevät työttömyydestäkin erilaisen sosiaalisen asiantilan kuin jos koettaisiin pelkkä työttömyys. Alkoholia käytettäessä arkiset puolustuspuheet ja arvostukset korostavat työttömyysajan elämäntavallisia piirteitä toisin kuin eletäessä ilman alkoholia. Koulutukseen tai töihin voidaan puheissa kannustaa, mutta reaalista tukea ei saada. Työttömistä monilla on aikaa lapsille, mutta entä jos sitä ei ole silloinkaan? Yksinkertaiset sosiaaliset asiat näkyvät keskimäärin myös tilastoissa.

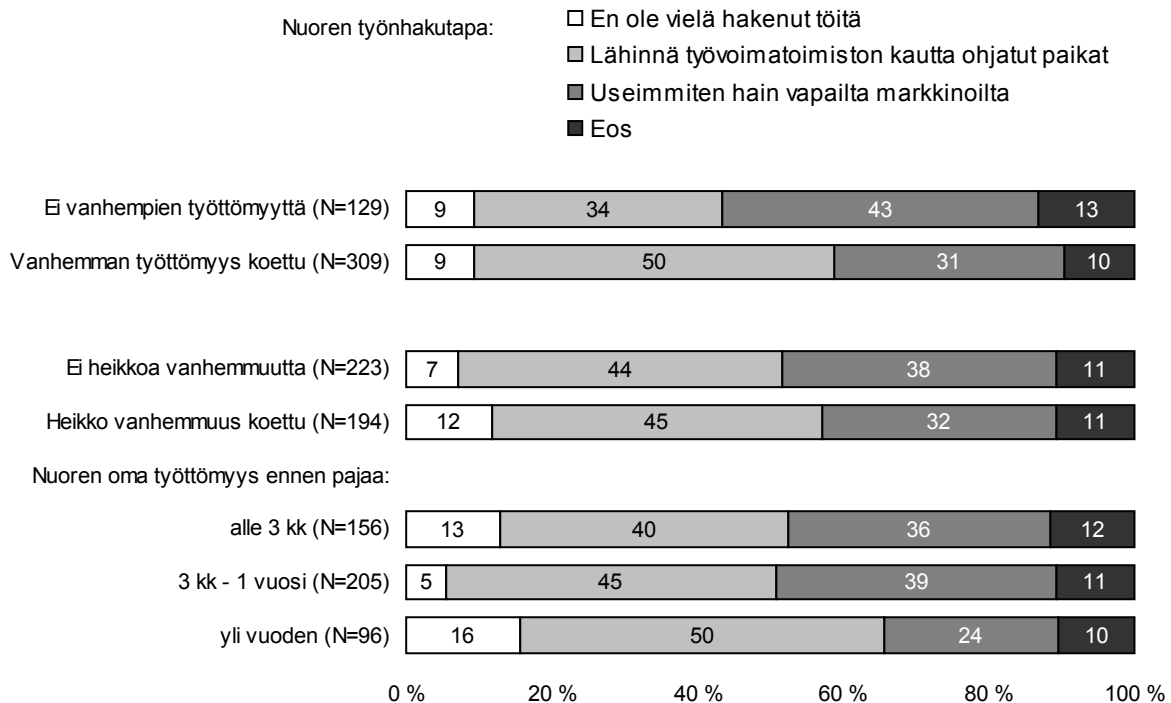
4.4. NUOREN POLKU PAJALLE

Pajanuorten polkua pajalle voidaan tulkita sekä vanhempien taustan että nuoren omien aiempien vaiheiden perusteella. Vanhempien tausta näyttää yleisesti pajoille valikoitumisessa merkittävältä. Pajanuorten viimeaikaisissa toimitissa näkyvät myös nuoren oman elämän vaiheet.

Vanhempien työttömyyttä kokeneista pajanuorista puolet hakee töitä lähinnä sen mukaan, mihin työvoimatoimisto ohjaa (taulukko 4.12.). Vain nuoren oma pitkä työttömyys on yhtä usein taustana ja tässä ryhmässähän vanhempien työttömyyskokemus on erittäin yleinen. Jos vanhemman työttömyyttä ei ole taustalla, ei myöskään nuoren oma pidempi työttömyys erottele työnhaun tapoja (liite 2, taulukko 4.12b.). Nuoren oma työttömyys on silti merkittävä huomata, sillä se on lähitausta, josta käsin nykyinen työnhaun tapa saa muotonsa. Pitkään työttömänä olo passivoi omalla tavallaan, se on nuoren omaa työttömyyttä, ja muuttaa tapaa suhtautua asioihin.

TAULUKKO 4.12. Pajanuorten työn haun tavat vanhemman työttömyyden ja heikon vanhemmuuden sekä nuorten oman työnhakutavan mukaan kuvattuna.

Vanhempien työttömyyttä kokeneet nuoret hakevat muita harvemmin (31 %) itse töitä suoraan työmarkkinoilta. Ero on selvän niiden nuorten kohdalla, jotka ovat myös itse olleet pisimpään työttömänä. Heistä 24 % haki itse töitä. Suurimmalla osalla heistä on kokemusta vanhempien työttömyydestä, ja heistä 22 % haki itse töitä. Heikko vanhemmuus (3a) näkyy erityisen selvästi ryhmässä, joka ei ole hakenut töitä, ja jonkin verran ryhmässä, joka hakee itse vapailta markkinoilta. Ehkä työttömien kohdalla työelämän reunalla eläjien osuus näkyy siinä, että ei muita useammin jätetä hakematta töitä. Tiedetään miten menetellä, tai muutan etuudet laskevat.

Pajanuorten ikäryhmien välillä ei ole merkittävää eroa työnhakutavan osalta. Myös yli 24-vuotiaissa on lähes saman verran vielä töitä hakemattomia (11 %) kuin nuorimmassa ryhmässä (13 %).

Yli 20-vuotiaille vanhempien työttömyyttä kokeneille työvoimatoimisto on erityisen yleinen työnhaun linkki (60 %). Alle 20-vuotiaista vanhempien työttömyyskokemusta omaavista 15 % ei ole vielä hakenut töitä ja lisäksi ”eos” toteaa 15 % nuorista, työvoimatoimiston läheteellä nuorimmista liikkuu 42 %. Jatkuvasti töissä olleiden vanhempien osalta nuorimmasta ikäryhmässä 8 % ei ole hakenut töitä, joten ero on huomattava.

Myös yli 20-vuotiaissa on nuoria, jotka eivät ole hakeneet töitä. Koulutus ja kuntoutus voisivat olla kaksi hyvin erilaista selitystä, mutta lisäksi on yli vuoden ja yli kolme vuotta työttöminä olleita (eivät siis kuntoutuksessa), jotka eivät ole lainkaan hakeneet töitä. Pitkäaikaistyöttömiksi jäävien nuorten työnhaku etenee lähinnä työvoimatoimiston kautta, mutta nuoret saattavat jättää ilmoittautumatta tai he joutuvat virallisesta työttömien rekisteristä pois (siis eivät ole virallisesti työttömiä), koska eivät ota vastaan tarjottua koulutusta⁵⁷.

Nuorten oman työkokemuksen kertymässä sosiaaliset taustatekijät eivät juuri näy, ei myöskään vanhempien työttömyys. Vain pisimpään töissä olleissa on hieman vähemmän vanhemman työttömyyttä

57 Erosta virallisen hallinnollisen tilaston ja kyselytietojen välillä, ks. ed. luku 2, viite 16.

kokeneita, muutoin erot ovat vähäiset. 25–30 -vuotiaiden ryhmälle on kuitenkin keskimäärin kertynyt enemmän työkokemusta, ja toisaalta he ovat ehtineet yleisesti olla yli vuoden työttömänä.

Vanhempien alkoholinkäytön ja eron yhdistelmä näkyy nuoren työkokemuksessa vielä vähemmän kuin työttömyyden ja vanhempien eron yhdistelmä. Ei edes jatkuvasti häiritsevä alkoholikäyttö näy, vaan alle vuoden työkokemus on tasan 50 %:lla, kuten muillakin pajanuorilla. Yleisesti huomiota kiinnittää työkokemuksen lyhyys, etenkin kun kyse on koulun jo tavalla tai toisella jättäneistä nuorista. Puolella työkokemus jää alle vuoteen, alle 20-vuotiaista 75 %:lla ja 21–24 -vuotiaista vielä 38 %:lla. Alle kolmen kuukauden työkokemus on 15 %:lla pajanuorista.

Nuorten käyttäytymistä kuvaa myös nuorten tapa tulla pajalle. Jos ei ole koettu vanhempien työttömyyttä, on haettu useammin itse myös pajalle (taulukko 4.13.). Tosin myös vanhempien työttömyyttä kokeneiden ryhmässä on huomattava osa itse hakeutuvia, mutta jonkin verran muita pajanuoria enemmän on työvoimatoimiston ohjauksella ja lähetteellä tulevia.

TAULUKKO 4.13. Työpajalle tulon tapa vanhemman työttömyyden mukaan luokiteltuna.

Mikä seuraavista lähinnä kuvaa pajalle tuloasi?					
Vanhemman työttömyys		Hait itse työpajalle taikka vanhempien tai kavereiden suosituksesta	Viranomaiset kertoivat pajamahdollisuudesta, ohjaus vapaaeht.	Viranomaiset lähettivät sinut pajalle	Yhteensä
Ei	N %	70 54,3 %	50 38,8 %	9 7,0 %	129 100 %
On koettu	N %	138 44,8 %	137 44,5 %	33 10,7 %	308 100 %
Yhteensä	N %	208 47,6 %	187 42,8 %	42 9,6 %	437 100 %

Useimmiten viranomaiset joutuvat lähettämään pajalle yli 24-vuotiaiden ikäryhmään kuuluvia (13 %). Tämä ryhmä kuitenkin löytää melko hyvin jotain konkreettista ja positiivista pajalta, eikä pidä sitä vain velvoitetyönä. Viranomaisten lähettämisen kriteeri ei siten tuon 10 %:n kohdalla ole enää negatiivinen seikka, vaan pikemminkin se koetaan edes jonkin toimen tarjoamisena, ”liikkeelle potkaisuna”, kuten nuoret haastattelussa totesivat.

Sukupuolten välillä on pajalle tulijoiden kesken selviä eroja. Naisten työttömyys on ollut hieman lyhyempää kuin miehillä. Työn haun tavassa ei ole eroa, mutta pajalle miehet tulevat hieman useammin viranomaisten lähettämänä, ja työttömyyttä kokeneet miehet hakevat harvemmin itse pajalle. Ero ei kuitenkaan ole niin suuri, että se selvittäisi, miksi lähes 80 % pajan velvoitetyöksi kokevista (76/96) on nuoria miehiä (taulukko 4.14.; ei siis miehistä 80 %). Ehkä nuorista pajamiehistä monikaan ei halua asettua viranomaisten toimin mihinkään lokeroon, eikä sen kummemmin erittele olemistaan, ollaan ”en tiijä ja en välitä” -vaiheessa, ehkä on muuta kaveripiirin sosiaalisesti tunnistetuksi ja tärkeäksi kehystämää tekemistä, vaikka ollaan työttömänä (variaatiot nuorten ja valmentajien haastatteluista).

TAULUKKO 4.14. Sukupuolen merkitys siinä, koetaanko pajatyö velvollisuudeksi.

Koetko pajatoiminnan omalta osaltasi lähinnä velvoitetetyöksi?				
		Kyllä	Ei	Yhteensä
Sukupuoli				
Mies	N	76	176	252
	%	30,2 %	69,8 %	100 %
Nainen	N	20	182	202
	%	9,9 %	90,1 %	100 %
Yhteensä	N	96	358	454
	%	21,1 %	78,9 %	100 %

Vanhempien työttömyys näkyy myös pajalle tulon tavassa ja nuorten miesten kohdalla vanhemman työttömyys näkyy selvästi (taulukko 4.15.). Kouluvaiheessa vanhempien työttömyys tuntui nuorten naisten elämässä nopeasti, koska he ovat kiinni perheen sosiaalisessa elämässä. Nuorten miesten samastumisen kohteet ovat ehkä muualla kuin perheen sosiaalisessa elämässä jäsenyissä asioissa. Ilmeisesti tässä on kyse myös yleisestä oman elämänhallinnan ja sosiaalisten taitojen sukupuolittuneesta ylisukupolvisestä siirtymästä. Nuoret miehet arvioivat ulkoisia merkkejä, joten vanhempien sanaton viestintä toimii.

TAULUKKO 4.15. Vanhempien työttömyyden merkitys nuorten pajalle tulotavassa sukupuolten mukaan tarkasteltuna.

Mikä seuraavista lähinnä kuvaa pajalle tuloasi?					
Sukupuoli	Vanhemman työttömyys	Hait itse työpajalle taikka vanhempien tai kavereiden suosituksesta	Viranomaiset kertoivat pajamahdollisuudesta, ohjaus vapaaehtoista	Viranomaiset lähettivät sinut pajalle	Yhteensä
Mies	Ei	55,1 %	37,2 %	7,7 %	100 % (N=78)
	On koettu	41,7 %	45,8 %	12,5 %	100 % (N=168)
Nainen	Ei	52,9 %	41,2 %	5,9 %	100 % (N = 51)
	On koettu	48,6 %	42,9 %	8,6 %	100 % (N=140)

Nuorten samastumisen kohteet jäsenyvät työläisammattien elämänpiiristä myös nuorten naisten koulutusvalinnoissa, mutta nuorille miehille jokin perheen ulkoinen piirre, ehkä juuri vakaa kulutukseen ja viihtymiseen perustuva tulevaisuuskuva on merkittävä. Vanhempien ero purkaa tällaiset mielikuvat, tai ne eivät eron vuoksi rakennu lainkaan. Perheiden varallisuudesta ei ole tietoa, ja tarvittaisiin tarkempaa ammattien ja työttömyyskausien ryhmittelyä, jotta tästä voisi varmistua. Poliittisen osallistumisen tutkimuksessa on kuitenkin havaittu, että talouden arvot näyttäisivät kuitenkin olevan nuorille miehille tärkeämpiä kuin nuorille naisille. Mielikuva perheen elättäjästä

toimii. Nuoria miehiä kiinnostaa verotus eli itse maksettu osuus ja naisia hyvinvointi ja arvopohjaiset valinnat (ks. Paakkunainen & Myllyniemi 2004, 50). Perheen talousarvot, ja tässä samastuminen vakaaseen työläisperheeseen, määrittävät ilmeisesti selkeämmin nuorten miesten suuntautumista kuin nuorten naisten. Tulkintaa tukee se, että molempien vanhempien tai toisen pitkä työttömyys passivoi erityisen selvästi pajan nuoria miehiä, ei niinkään naisia. Vanhemman työttömyyden kokeneista nuorista miehistä moni siirtää myös työnhakunsa viranomaisten vastuulle⁵⁸. Toisaalta on huomattava, että pitkäänkin työttömänä olleista suuri osa hakee itse pajalle, koska haetaan jotain ratkaisua omaan nykypulmaan, ei ehkä erikoisin odotuksin. Silti taustavaiheet ovat saattaneet kulkea toisenlaisten odotusten merkeissä

Nuoren tapa hakea töitä vapailta markkinoilta näkyi jonkin verran nuorten muussa käyttäytymisessä. Itse töitä hakeneet hakeutuivat muita useammin itse myös pajalle (53 %; muut pajanuoret 42 %). Kaikissa työnhakua kuvaavissa ryhmissä on tosin merkittävä osa pajalle itse hakeneita⁵⁹. Nuorten aktiivisuutta ei voi pelkistää yhteen tunnusmerkkiin, kuten työnhaun tapaan. Nuorten oma päihteiden käyttö⁶⁰ ei jakaudu työnhaun tavan mukaan. Nuorten aktiivisuutta kuvaavat piirteet jakautuvat pajanuorten kesken melko tasaisesti, eivätkä kaikki passiivista tapaa kuvaavat piirteet kasaudu samoille nuorille. Nuoren oman aiemman työuran ja työttömyyden keston välillä ei näytä olevan mitään selkeää yhteyttä.

Ammattikoulun ja lukion keskeyttäneiden ryhmissä on muita pajanuoria useammin myös niitä, joiden oma työnhaku on passiivista. Ei ehkä ole haettu lainkaan töitä tai hyvin vähän, ja harvemmin suoraan työmarkkinoilta. Keskeyttävät nuoret eivät identifioi työnhakuaan myöskään työvoimatoimiston kautta tapahtuneeksi yhtä usein kuin muut nuoret. Eos-vastaajia on koulun keskeyttäjissä runsaasti, joten ilmeisesti heidän on vaikea luonnehtia tilannetta itselleen. He eivät oikeastaan ole työttömiäkään, eikä heillä ole halua lähteä kysymään viranomaisilta neuvoa. Oma työmarkkina-asema on erityisen epäselvä lukion keskeytyessä ja myös ylioppilastutkinnon jälkeen, jos jatkoa ei järjestykään.

Osa ammattikoulun keskeyttäjistä tosin on jo jollain tavalla aktiivisesti päättänyt keskeyttämisestä. Keskeyttäminen voi olla keino korjata satunnainen alan valinta, mutta se on vaikea prosessi ja edellyttää tavoitteellista toimintaa. Katja Komonen on kuvannut haastattelujen perusteella ammattikoulun keskeytymisen prosessia heikon motivaation ja satunnaisten valintojen sarjan tulokseksi. Nuoren kannalta koulun keskeytys ja sitä seuranneet työllistämistoimet olivat selkiyttävä vaihe elämässä. (Komonen 1997.) Pajanuorista osa oli päättänyt olla enää menemättä ”sitä teoriapullaa” jatkamaan”, ”on tehty [asia] koulullekin niin selväksi, etteivät perään soitele” (Nuorten haast.). Näistä alkoivat pitkät työttömyysjaksot. Jonkin ajan kuluttua töitä ei enää juuri haettu, odoteltiin vaan.

Nuorten kulku koulutusuralla ei ole yhtenäistä kehitystä, vaan välillä otetaan takapakkia ja saatetaan vaihtaa alaa, eikä keskeyttämistä tällöin voi aina pitää passiivisena vaiheena. Aktiiviset keskeyttäjät ovat selvästi alan vaihtajia. Syynä voivat olla allergiat tai pitkä miettimisaika. Työttömyyden pitkittyessä nuoren on vaikea löytää polkua, jota kautta voisi palata koulutukseen. Pajanuorille tämä on tyypillinen kokemus. Keskeyttäminen on ehkä ollut tavoit-

58 Viranomaisten läheteellä liikkuvien nuorten miesten määrät: 6 nuorta, jos ei vanhempien työttömyyttä ja 21, jos on. Tosin myös pitkään työttömänä olleet hakevat itse pajalle, vaikka vanhemmilla olisi työttömyyskokemusta. Tämäkin vahvistaa edellä todetun asian, että ilmeisesti pitkäaikaistyöttömät nuoret kokevat, että paja on heille sopiva paikka aloittaa jotain. Vain läheteellä liikkuvien nuorten miesten taustalla on yleensä pidempää työttömyyttä.

59 Pajalle tulon tapaa kuvaava jakauma on vanhemmissa yli 30-vuotiaiden ikäryhmissä hyvin samanlainen kuin nuoremmilla, pari prosenttia enemmän on läheteellä tulleita, mutta myös vanhimmat yli 40-vuotiaat mielsivät tullessa vapaaehtoisesti. Pieni ero sen sijaan on omassa työnhaun tavassa, se keskittyy vanhemmassa ryhmässä työvoimatoimiston läheteisiin, mutta eos-vastaajia ja ei-hakeneita ei toisaalta ole.

60 Eli nuorten oma passivoiva käyttäytyminen ei jakaudu niin, että se vahvistaisi jotain yhtä työnhaun tapaa. Kysymyksenä ei nuortenkaan osalta ollut pelkkä alkoholin käyttö vaan tilanne, jossa päihteet olivat muodostuneet nuorelle vähintään jonkinasteiseksi pulmaksi (kysymys 18, liite 5).

teellista, mutta useammin tavoite on ollut sijoittua suoraan töihin (ei päästy) ja koulutuksen osalta pidetään sapattivuotta. Koulun keskeytymisen prosessia luonnehtiikin yleisesti epätoisuus omasta tulevaisuudesta, ja seuraavat elämänkulun vaiheet näyttävät jossain suhteessa vaikeilta. Koulun keskeyttäjäissä on silti jopa enemmän itse työpajoille hakeutuvia kuin muissa pajanuorissa. He ehkä näkevät pajan itselleen positiiviseksi ja realistiseksi vaihtoehdoksi.

Peruskouluun koulunsa jättäneet hakevat töitä samalla tavalla kuin ammattikoululaiset, mutta pajalle itse hakee hieman harvempi. Koulutusvaihetta ei odotella, vaan haetaan töitä tai odotellaan työttömänä ja haetaan työharjoittelupaikkaa.

Ammattikoulun ja lukion keskeyttäneet ovat aktiivisempia hakemaan itse pajalle kuin tutkinnon suorittaneet. Ammattikoululaisia myös ohjataan keskeyttämävaiheessa pajalle. Nuoren suorittama tutkinto luo odotuksia työmarkkinoilla menestymisestä. Kun ei töitä saada, näkyy tutkinto myös tavassa odottaa töitä eli olla työttömänä. Etenkin ammattikoulun suorittaminen antaa nuorille omasta mielestään valmiuden hakea töitä suoraan työmarkkinoilta tai hakeutua työvoimatoimiston kautta työllistyväksi, mutta jatkokoulutus tai täydennyskoulutus ei kiinnosta. Koetaan, että oman työllistymisen esteenä on vähäinen työkokemus.

Etä kun on ammattikoulutausta, niin sulla on kuitenkin ammattitutkinto takana, niin ja jos sulla varsinkin omat harrastukset liittyy lähellekään siihen ammattiin, niin mielellään ottaa sen tyyppin sinne haastatteluun ja kattoo, että minkälainen ihminen sieltä niinku tulee. Ja kyllä yleensä työnantajat sanoo suoraan, että ammattitutkinto vaaditaan pätevältä kaverilta, mutta kun työkokemusta ei ole niin, niin he ei pysty sua palkkaamaan. (Nuorten haast.)

Ammattikoulututkinnon suorittaneet pajanuoret eivät haluaisi enää jatkaa koulutusta ja he pettyvät työmarkkinatilanteeseen. Sitten ”vaan ollaan”.

Lukion keskeyttäjät ja tutkinnon suorittajat mutta työttömäksi jäävät eivät puolestaan tiedä jatkomahdollisuuksista, eivät haakaan, eivätkä motivoitu heti töihin. Suuntautumista työläisammatteihin ei ole koululta haettu, on keksittävä uudelleen kouluttautumisen polku. Lukion suorittaneet kokivat nuorten haastatteluissa viranomaisohjauksen tärkeäksi. Tilannetta halutaan arvioida, mutta moni ei ole saanut vanhemmilta realistista tukea. Heidänkin on vaikea mieltää lastensa tilanne.

Koulutuksen standardikuvien mukaan ei näyttäisi olevan mielekästä jatkaa lukiosta amatilliseen koulutukseen. Nuoren omaksuma kielitaito ja yleissivistys tukisivat silti varmasti nuoren ammatillistakin menestystä, vaikka koulunumerot ja kouluttautumisvalmius eivät olisi riittävät korkeakoulussa jatkamiseen. Moni lukiosta pajalle päätyneet nuori ei ilmeisestikään ole edes aikunut jatkaa kovin pitkälle opin tiellä.

Myös lukion keskeyttäjä voi silti hakea positiivista mahdollisuutta keskeyttää ja vaihtaa ammattikouluun. 41:stä lukion keskeyttäneestä puolet eli 21 on jatkanut ammattikouluun, ja heistä 8 on suorittanut ammattikoulututkinnon (38 %). Lukion suorittaneet menestyivät ammattikoulussa lukion keskeyttäjiä paremmin, mutta harva heistä jatkaa ammattikouluun. 59:stä lukion suorittaneesta 14 (24 %) on koettanut jatkaa ammattikoulussa, ja heistä puolet (50 %) on suorittanut tutkinnon. Lukion suorittaneille ammattikouluun meno on selvästi vaikeampi ratkaisu kuin lukion keskeyttäneille, mutta täydennyskoulutus näyttää onnistuvan varmemmin kuin keskeyttäjiillä.

Oma koulutausta erottelee jossain määrin nuorten työnhakua ja työttömyyden aikaisia toimia. Lukion suorittaneet hakevat työpaikkoja vapailta markkinoilta selvästi useammin kuin ammatikoululaiset. Vain yksi lukiolainen mielsi tullessaan pajalle viranomaisen lähettämänä, silti paja mielletään velvoitettyksi. Nähdään itse, mitkä ovat tuen saannin edellytykset ja mitkä omat työllistymisen edellytykset, ja silti odotetaan jotain muutakin ratkaisua kuin paja, johon sitten viimeisenä ratkaisuna turvaudutaan. Tavoite on jossain muualla. Ammattikoulun suoritta-

neiden mielestä paja on mielekästä työharjoittelua, joka vahvistaa työssä oppimisen tunnetta, kun taas lukion kautta tuleville paja on selvästi useammin mielekäs harkintavaihe.

Nuoren töiden ja pajalle haun tavoissa on jotain yhteistä. Ne nuoret, jotka ovat useimmiten hakeutuneet itse töihin ja toisaalta ne, jotka itse hakeutuivat pajoille, löytävät myös työpajoilta jotain opittavaa itselleen. Vähiten sitä löytävät ne, jotka eivät ole vielä hakeneet töitä. Heillä ei ole vertailukohtaa tai samanlaista aktiivista otetta kuin muilla pajanuorilla.

Ikäryhmävertailu kertoo, että yli 40-vuotiaiden ryhmä kokee pajan vahvemmin omaa työalan valintaa ja töihin suuntautumista vahvistavana kuin nuoremmat, ja he kokevat pajan nuoria harvemmin velvoitetyöksi. Pajaa pidetään paikkana hahmottaa realistisia suunnitelmia. Oma työhistoria on melko pitkä. Sen sijaan 30–40 -vuotiaat näkivät selvästi harvemmin pajan omaa ammatinvalintaa selkiyttävänä vaiheena, eikä tulevasta osattu sanoa juuri mitään. He myös kokivat pajan velvoitetyöksi. Elämässä on menossa tavallaan keskeinen vaihe, josta ollaan ulkopuolella, koska väestön yleinen työttömyys on matalinta tässä ikäryhmässä. Pitkä työttömyys ja lyhyt työhistoria ovat perua lamasta. Eikä ehkä ole kertynyt kokemustaustaa suhteuttaa elämäntapaansa, ja alkoholi on monelle ongelma.

Pitkään työttömänä olleille nuorille paja näyttää soveltuvan melko hyvin. He vastasivat pajakokemuksista kysyttäessä muita vähemmän ”eos” tai ”ettei ole alaa löytynyt”. Jonkin positiivisen puolen he siis pajalta löysivät, paja näyttää itselle realistiselta tilanteen arvioinnin paikalta. Pitkä oma työttömyys ei siten välttämättä syväpassivoi nuorta niin vahvasti kuin melko usein nähty epäluottamus omiin kykyihin antaisi ymmärtää. Pisimpään työttömänä olleista nuorista vain yhtä moni koki pajalla olon velvoitetyöksi kuin muutkin. Valmentajat korostavat, että passiivisuus on nuorilla yleensä tilapäinen olotila, josta kuitenkin on vaikea itse päästä liikkeelle. Passivoituminen on monessa suhteessa toistuvan epävarmuuden tuotosta, koska ei nähdä, minkä voisi varmasti ottaa seuraavaksi kiinnekohdaksi. Tavallaan on kyse epävarmistumisen prosessista, jossa paikoilleen jämähtäminen, ”sitä jää vaan loikoileen”, ”ei kehtaa lähteä” (kehdata tarkoittaa Itä- ja Pohjois-Suomessa viitsiä; nuorten haast.), on yksi olotila, jossa prosessin annetaan syvetä.

Epävarmuus ja passiivisuus nähdään monen kohdalla luonteeltaan sosiaalisena olotilana, ei vielä psyykkisenä sopeutumisenä tai alun perin psyykkisenä taipumuksena. Tosin on myös niin sanottuja leijailevia nuoria, joiden on erittäin vaikea mitenkään yrittää selvittää omaa elämää ja vielä vahvemmin tavoitteita, on entistä enemmän, kuten Heikki ja Ulla-Maija Takkunen (2007) toteavat. Pitkittyvä työttömyys osaltaan kertoo, että passivoituminen saattaa muuttua jollain tavalla yhä syvemmäksi sosiaalisiksi prosessiksi, ja samalla se saattaa näkyä myös nuorten masennuksena. Sosiaalinen ja psyykinen puoli sulautuvat epävarmistumisen ja passivoitumisen vaiheissa. Masentumisen oireista tai lääkityksestä en pajanuorilta kysynyt, eikä tässä ole tietoa, keskittyykö se pitkäaikaistyöttömille. Valmentajien mukaan masennuksen oireet ovat erittäin yleisiä (jopa kymmeniä prosentteja pajarühmistä).

4.5. PAJANUORTEN PASSIIVISTA KÄYTTÄYTYMISTÄ KUVAAVAT KOONTIMUUTTUJAT

Pajalle tulo kertoo nuoren kannalta jollain tavalla aktiivisen vaiheen käynnistymisestä, joten myös läheteellä tulevat, erotuksena pajalle tulematta jättäneistä ja pajan heti keskeyttäneistä, ovat liikahtaneet työttömyyden tilanteesta työharjoittelun suuntaan. Kaikki valinnat edellyttävät nuorilta aktiivisuutta, siten on ehkä erikoista pitää joitakin toimia passiivisuuden merkkienä. Termit ovat kuitenkin välineitä jaotella eroja pajanuorten kesken. Nuoren kannalta merkit voivat kertoa aktivoi-

tumisesta, mutta keskimäärin koko pajanuorten ryhmää katsoen samat piirteet kertovat passiivisesta suhtautumisesta itsen tai ympäristöön. Aktiivisuus ja passiivisuus ovat silti vain teknisiä välineitä luokitella asioita. En koeta tyyppittää nuoria, vaan tiettyjä tapahtumapolkuja, joissa nuoret ovat mukana ja tulevat mukana olleiksi.

Aktiiviset ja passiiviset piirteet vuorottelevat nuorten elämässä. Etenkin itse pajalle hakevia voidaan pitää aktiivisina pajanuorina, tosin monella heistä on pitkää työttömyyttä taustalla. Passiivisuutta ja aktiivisuutta on syytä pitää suhteellisina ja paikallisina käsitteinä, toisaalla ollaan aktiivisia ja toisaalla passiivisia. Ne voidaan nähdä myös periodimaisiksi prosessikäsitteiksi, joilla voidaan luonnehtia tapahtumista, ajoittain passivoitutaan ja otetaan lomaa, ja ajoittain kiinnostutaan jostain. Toisten asioiden suhteen epävarmuus vahvistuu ja toisten ei. Yksilön identiteetti voi lähteä vahvistumaan satunnaisten asioiden kautta. Sama asiantila voidaan tulkita ja kokea toisin. Työttömyys on vaihteista sekä aikuisten (Kortteinen & Tuomikoski 1998) että nuorten elämässä (valmentajat ja nuoret haastatteluissa). Kyllästymisen, muutoshalun tai taloudellisen pakon saattamana lähdetään liikkeelle. Osa ei jaksa tai viitsi itse lähteä, osa on aktiivisia toisaalla, muttei viranomaisten tavoittamassa maailmassa. Passiivisuus on siis suhteellista, paikallista, ja tutkijan näkökulma jäsentyy nyt tietyn paikan kuvauksena.

Keskityn muutamaa työnhauun, pajalle tulon ja pajalla olon piirteeseen ja muodostan niistä yhdistettyjä muuttujia, joita voi pitää merkinä jollain tavalla passiivisesta suhtautumisesta omaan elämänkulkuun. Tarkasteltavana ovat koulun keskeytyminen ja tavat kohdata viranomaiset, miten nuori haki töitä, miten paljon on työkokemusta ja miten hän tuli pajalle. Sosiaalisesta passivoitumisesta kertovat esimerkiksi oma pitkä työttömyys, ”työpaikkoja on haettu lähinnä työvoimatoimiston kautta” ja ”pajalle tullaan viranomaisten määräämänä”⁶¹.

Kaikki kriteerit ovat siis tulkinnanvaraisia, ja nuorten maailmassa sama teko saattaa olla toiselle passivoitumisen ja toiselle aktivoitumisen merkki. Lineaarisen koulutusuramallin mukaan tutkinnon suorittaminen on yleisesti aktiivisuuden merkki, mutta keskeyttäminen ei. Tämäkään merkki ei ole yksiselitteinen. Koulun keskeyttäjäistä osa on aktiivisesti hakemassa töitä, koska he jättävät taakseen sen vaiheen, jossa ovat itse tunteneet passivoituvansa (Komonen 1997). Ja osa tutkinnon suorittajista passivoituu nopeasti, kun ei heti töitä saakaan.

Nämä seikat on syytä nähdä varauksina sille, että muuttujiin tukeutuva yleiskuva luodaan melko karkein termein ja arvoin 1 ja 0, on tai ei. Aktiiviset ja passiiviset käyttäytymisen piirteet on vain nimettävä ja otettava myös esitys näin, jotain on näin nimetty, eikä kuvattu passivisuuden syvintä olemusta. Tässä pajaympäristössä nuoren käyttäytymistä kuvaavat muuttajat voidaan lukea myös konkreettisten käyttäytymispiirteiden yhdistelminä, ja todeta, että näissä yhteyksissä nuori on toiminut jollain tavalla passiivisesti. Voimme näin esitystä suhteellistaen luonnehtia sosiaalisesti passiivista kulkua pajalle ja myös kulkijan vanhempien sosiaalista taustaa. Selvitämme, miten yleisesti nämä kokemukset linkittyvät yhteen saman vastaajan elämässä? Onko vanhempien työttömyyden tai heikentyneen vanhemmuuden perusteella selvitetävissä näiden passiivisina pidettävien piirteiden yleisyyttä?

Pajanuorten omasta pajaa edeltävästä taustasta kertovat työttömyys sekä töiden ja pajalle haun tavat. Kriteereiksi valitsin, että nuori on ollut itse yli kuusi kuukautta työttömänä, ja lisäksi joko ei hae työmarkkinoilta itse töitä tai tulee pajalle viranomaisten lähettämänä. Nämä nimetään passiivista työttömänä oloa kuvaaviksi merkeiksi eli passiivisuudeksi (1) (taulukossa 4.16.). Ryhmän koko on 127 nuorta eli 29 % pajanuorista. Ryhmän osuus on yhtä suuri kaikissa kuntatyypeissä, mutta vastoin odotuksia korkeimman työttömyyden kunnissa tähän ryhmään kuuluvia on hieman

61 Kaiken kaikkiaan nuoren omaa aktiivisuutta ja passiivisuutta kuvaavia piirteitä koottiin seuraavista kysymyksistä: nuoren koulunkäynti, tutkinnot ja keskeyttäminen, työn haun tavat, kokemus työelämästä, päihitteet, pajalle tulon tapa, kokeminen velvoitettyksi ja pajalla olon merkitys itselle sekä yhdistysjäsenyys ja uutisten seuraaminen. Vanhemmuutta koskevista tiedoista huostaanotto kertoo sekä nuorista että vanhemmista.

vähemmän kuin matalan työttömyyden kunnissa. Yleinen työllisyystilanne ei selvitä asennoitumista työnhakuun ja pajalle tuloon.

Ainoa merkittävästi erotteleva taustatekijä nuorten passiivisia piirteitä yhteen kokoavalle muuttujalle on vanhemman työttömyys. Vanhemman työttömyyden kokeneista kolmannes kuuluu passiivisten ryhmään ja toisaalta kaksi kolmannesta ei kuulu. Pystysuuntaan taulukkoa 4.16. luettaessa nähdään, että passiivisten ryhmästä 81 % (103/127) on kokenut vanhempien työttömyyttä.

TAULUKKO 4.16. Vanhemman työttömyyden merkitys nuoren koulutusvaiheen ja työttömyyden ajan passiivisten piirteiden osalta.

Nuorten passiivisuuden merkkejä (1)				
Vanhemman työttömyys		Ei	On	Yhteensä
Ei	N	105	24	129
	%	81,4 %	18,6 %	100 %
On koettu	N	205	103	308
	%	66,6 %	33,4 %	100 %
Yhteensä	N	310	127	437
	%	70,9 %	29,1 %	100 %

Vanhempien ero näytti edellä koulutusvaiheessa tärkeältä tekijältä, mutta se ei yksin ole merkittävä seikka passiivista työttömänä oloa kuvaavien piirteiden kannalta (osuus 19 %). Sen sijaan yhdessä vanhemman työttömyyden kanssa se näyttää muuttavan pajuorten perheiden elämää. Jos vaakariville laitetaan vanhempien työttömyyden ja eron yhdistelmä, passiivisten piirteiden osuus nousee 38 %:iin.

Sosiaaliseen läsnäoloon perustuvan vanhemmuuden puutteen (heikko vanhemmuus 3a) kokeneista pajuorista on samoin 33 % sellaisia, joille työttömänä olo on ollut jollain tavalla passiivista (1). Tämä vanhemmuuden piirre ei kuitenkaan erottele yhtä selvästi kuin pelkkä työttömyystausta, koska vailla sen kokemusta olevista 25 % on passiivisten (1) ryhmässä. Heikko vanhemmuus koskettaa 64 passiivista (1) nuorta, ja heistä 52 on kokenut myös vanhemman työttömyyden. Vaikka työttömyys saa muita ongelmia kohdattaessa toisen sosiaalisen merkityksen kuin pelkkä työttömyys saisi, on kyse myös nimenomaan työttömyydestä ja sen tulkinnoista perheiden arjessa.

Passiivisuutta luonnehtivien merkkien piiriä laajentamalla päädytään hieman suurempaan osuuteen pajuorista. Piirteet ilmeisesti kasautuvat, koska osuus pajuorista ei enää suuresti kasva, vaikka kriteerejä lisättäisiin. Siten 33–40 % osuus kuvaa työnhaultaan muita passiivisempia nuoria. Osuus nousee yli 50 %:n, kun passiivinen koulunkäynti otetaan huomioon. Mukaan lasketaan peruskoulun jälkeen kouluja käymättömät (68 nuorta, 16 % pajuorista). Lisäksi mukaan tulevat sellaiset keskeyttäjät, joilla on työttömyyttä yli kuusi kuukautta ja työnhaun viranomaispohja, sekä velvoitetyksi pajan kokevat. Koulutusmuuttujan tuonti passiivisuuden (2) lisätekijäksi ei muuta perusasetelmaa, että vanhempien työttömyys on merkittävin taustatekijä. Pystysuuntaan taulukkoa 4.17. luettaessa nähdään, että passiivisista (2) nuorista 75 % (159/211) on kokenut vanhemman työttömyyden.

TAULUKKO 4.17. Vanhemman työttömyyden merkitys nuorten koulutuksen ja työttömyyden ajan passiivisten piirteiden osalta.

Vanhemman työttömyys		Passiivisuuden merkkejä (2)		
		Ei	On	Yhteensä
Ei	N	72	52	124
	%	58,1 %	41,9 %	100 %
On koettu	N	126	159	285
	%	44,2 %	55,8 %	100 %
Yhteensä	N	198	211	409
	%	48,4 %	51,6 %	58,1 %

Heikon vanhemmuuden piirteet erottelevat selvästi vanhempien työttömyyttä vähemmän koulutuspassiivisuutta kuvaavia muuttujia. (Kokeilin muodostaa erilaisia keskeyttämistiedon ja nuoren passiivisen työnhaun tai työttömyyden koontimuuttujia.) Lähes kaikki heikon vanhemmuuden ja nuoren oman koulutuspassiivisuuden yhdistelmän kokeneet ovat kokeneet myös vanhempien työttömyyttä. Heikon vanhemmuuden (3a) kriteeri ei erottele lainkaan koulunkäyntiä kuvaavaa passiivisuutta, kun työttömyyskokemus otetaan taustamuuttujaksi (Liite 2, taulukko 4.17b.; se erottelee muuttujan passiivisuus (1) kohdalla jonkin verran, jos vanhemmilla ei ole ollut työttömyyttä). Silti molempien vanhempien satunnaisesti ongelmia tuova alkoholinkäyttö erottelee selvästi. Vanhempien vähäinen ajankäyttö ei näytä pajuorten kesken merkittävältä tekijältä. Huostaanotettuja nuoria on kuitenkin hieman enemmän nimenomaan näissä koulutuksen suhteen passiivisuutta kuvaavassa ryhmässä, ei sen sijaan muissa. He saavat muita enemmän viranomaisten huomiota, ja nuoret osaavat asioida viranomaisten kanssa.

Kotona maalla asuvien pienessä ryhmässä passiivisia (2) on selvästi muita pajuoria vähemmän (36 %). Tämä osaltaan viittaa luvussa 4.1. todettuun eroon maaseudun ja kaupunkien välillä. Lähiammattikoulut käydään ja samoin ilmeisesti tarjotuilla kursseilla, koska työttömyys ei pitkity eikä työnhaku ole erityisen passiivista.

Kokosin myös *passiivista pajaan suhtautumista* kuvaavan muuttujan passiivisuus (3). Yhtenä passiivisena piirteenä tässä pidän sitä, että nuori ei koe pystyneensä lainkaan hahmottamaan, mille alalle voisi suuntautua tai mistä kiinnostua. Tämä voi toki tarkoittaa, että nuori on aktiivinen jo muualla eikä koe, että paja olisi hänelle oikea paikka. Ryhmään kuului, jos täytti yhdenkin seuraavista ehdoista:

- Ei ollut löytänyt pajatoiminnasta mitään itseään kiinnostavaa.
- Koki ettei pystynyt hyödyntämään pajajaksoa.
- Koki pajalla olon velvoitetetyksi.

Pajalla passiivisten ryhmään tuli runsaasti nuoria, koska monen osalta pajajakso oli vasta alussa. Täten olennaista tässä on verrata nuorten taustoja. Tähän muuttujaan ei otettu nuoren omaa työttömyyttä kuvaavaa tietoa, siten myös vanhempien työttömyyden merkitys on jonkin verran vähäisempi tausta, mutta silti selvästi erottuva. Viimeisen kahden vuoden aikana koettu työttömyys erottelee tätä ryhmää selvemmin.

TAULUKKO 4.18. Vanhemman viime vuosien työttömyyskokemuksen merkitys pajalla passiivisten ryhmässä.

Pajalla passiivinen (3)				
Vanhemman työttömyys viimeisen kahden vuoden aikana		Ei	On jokin piirre	Yhteensä
Ei	N %	166 70,9 %	68 29,1 %	234 100 %
On koettu	N %	109 58,9 %	76 41,1 %	185 100 %
Yhteensä	N %	198 48,4 %	144 34,4 %	419 100 %

Jonkin riskitekijän eli vanhempien työttömyyden, eron tai heikon vanhemmuuden kokeneista kuului tähän passiivisten (3) nuorten ryhmään kaikkien taustojen kohdalla 36–38 %. Vailla kutakin riskitekijää olevista pajanuorista 29–31 % kuului passiivisten ryhmään. Ero on siis selkein viimeaikaisen työttömyyskokemuksen nojalla. Myös työttömyysajan passivoivat kotioloit näkyvät edellisiä vahvemmin⁶². Enemmistö pajalla passiivisista nuorista ei kuulu tähän ryhmään, mutta huomattava osa tämän kotitaustan omaavista on jollain tavalla passiivinen pajalla.

TAULUKKO 4.19. Vanhemman työttömyyden aikana kotioloissa näkyneiden passivoineiden piirteiden merkitys pajalla passiivisten ryhmässä.

Pajalla passiivinen (3)				
Työttömyysajan passivoivat kotioloit		Ei	On jokin piirre	Yhteensä
Ei	N %	130 69,1 %	58 30,9 %	188 100 %
On koettu	N %	61 59,2 %	42 40,8 %	103 100 %
Yhteensä	N %	191 65,6 %	100 34,4 %	291 100 %

Pajan suhteen passiivisten koko ryhmä on siis pajajakson alkupuolella melko suuri, mutta 34,4 % kuvastanee sitä osuutta, jota pitää jonkin verran muita vahvemmin motivoida pajatoimintaan, jotta he löytäisivät siitä positiivisen puolen. Passiivista suhtautumista alentaa olennaisesti nuoren oma pitkä työkokemus. Kun kokemusta on kertynyt, on valmiutta tarttua asioihin. Ikäryhmittäin erot ovat satunnaisia. Ikä myös kasaa pulmia, vaikka toiset saavuttavat eräänlaisen kyllästymispisteen: ”sitä kyllästyy oleen”, sanoo nuori itse, ja valmentajat vahvistavat tämänkaltaiset piirteet.

⁶² Työttömyysajan kotioloit passivoivat muita perheenjäseniä, tavattiin vähemmän tuttuja, arkirytmi oli sekaisin tai vanhempien aika meni omien asioiden hoitamiseen.

Sukupuoliero tulee myös pajalla passiivisten osalta esille. Nuorista miehistä pajaan suhtautui passiivisesti 43 % ja naisista 22 %. Etenkin tämä kolmas passiivisuutta kuvaava muuttuja on vahvasti sukupuolittunut ja jopa niin, että naisten osalta vanhempien taustoilla on pajanuorten kesken näkyvällä tavalla vain vähän merkitystä, ellei ole kyse molempien alkoholinkäytöstä ja erosta. Muidenkin muuttujien osalta näkyy, että nuorten naisten nykyisessä elämänvaiheessa vanhempien taustalla ei ole yhtä vahvaa roolia kuin pajan nuorten miesten elämässä. Myös muiden passiivisuutta koskevien muuttujien kohdalla nuorten miesten osuudet ovat kauttaaltaan korkeampia kuin naisten, mutta vanhempien taustat näkyvät silti samankaltaisesti kummankin sukupuolen osalta.

Vanhempien työttömyys ja heikko vanhemmuus (3a) näkyvät molemmat nuorten työttömänä oloa (passiivisuus 1) kuvaavassa yhdistetyssä muuttujassa. Vanhemman työttömyys näkyy vielä tässä vaiheessa nuorten naisten työttömyyskauden valinnoissa eli siinä, miten on haluttu asioida virastoissa.

Yleisesti pajan nuorten passiivisuuden piirteet jakautuivat suhteellisen tasaisesti nuorten kesken. Vähintään yhden passiivisuuden ehdon edellä käsitellyistä kolmesta passiivisuutta kuvaavasta muuttujasta täytti 70 % pajanuorista. Se yhdistyy toki muihin taustatekijöihin, mutta vanhempien työttömyyttä kokeneista selvästi useampi kuului tähän ryhmään kuin vailla työttömyyskokemusta olevista. Tosin heistäkin 61 %, joten on muita työttömyyskokemuksista riippumattomia kotitaustoja, kuten nuorten lukihäiriöitä tai ongelmia, joista käsin päädytään jossain vaiheessa passiiviseen tapaan toimia (taulukko 4.20.). Koulun kohtaamiset ovat oma kokemusten sarjansa, jossa puolestaan melko usein näkyvät vanhempien taustat, mutteivät aina.

TAULUKKO 4.20. Vanhemman työttömyyden merkitys vähintään yhden luokitellun passiivisuuspiirteen omaavien nuorten ryhmässä.

		Vähintään yksi passiivisuutta kuvaava koontimuuttuja		
Vanhemman työttömyys		Ei	On	Yhteensä
Ei	N	49	76	125
	%	39,2 %	60,8 %	100 %
On koettu	N	74	213	287
	%	25,8 %	74,2 %	100 %
Yhteensä	N	123	289	412
	%	29,9 %	70,1 %	100 %

Otoksesta 213 nuorta eli puolet pajanuorista on kokenut vanhemman työttömyyden ja itse jossain suhteessa (piirteet 1–3) käyttäytynyt passiivisesti. Sukupuolten välillä on selvä tasoero, nuorista miehistä 76 % ja nuorista naisista 62 % kuuluisi tähän molemmat ehdot täyttävään neliöön. Työttömyyskokemus erottelee kuitenkin lähes yhtä voimakkaasti kumpaakin sukupuolta (Liite 2, taulukko 4.20b.).

Kaikki kolme passiivisuutta kuvaavaa käyttäytymisen piirrettä oli 42 pajanuorella eli 9 %:lla kaikista alle 30-vuotiaista pajanuorista. Heistä 28 oli nuoria miehiä, ja heistä 82 % oli kokenut vanhemman työttömyyden, nuoria naisia oli 14 ja heistä 85 % oli kokenut vanhemman työttömyyden. Vanhemman työttömyyskokemus on yleisin yhteinen tausta tässä ryhmässä. Ja-ehdolla muodostettu passiivisten ryhmä on tietenkin pieni, mutta passiivisuuden kriteeri on jo melko tiukka. On siten

ilmeistä, että pajatyössä jo muutoinkin eniten työtä vaativista nuorista huomattavalla osalla on kokemusta myös vanhemman työttömyydestä.

Muut riskitekijät täydentävät passiivisten nuorten taustaa. Vailla perinteisiä sosiaalisia riskejä kasvaneista (ei eroa, ei työttömyyskokemusta ja ei alkoholin tuomia häiriöitä perhe-elämässä) vain yksi kuului passiivisimpien ryhmään (taulukko 4.21.).

TAULUKKO 4.21. Vanhempien riskitekijöiden merkitys passiivisimpien pajuorten ryhmässä.

Kaikki passiivisuusmuuttajat				
Vanhemmilla eri riskitekijöitä		Ei	Kyllä	Yhteensä
Jokin riskitekijä	N	346	39	385
	%	89,9 %	10,1 %	100 %
Ei riskitekijöitä	N	59	1	60
	%	98,3 %	1,7 %	100 %
Yhteensä	N	405	40	445
	%	91,0 %	9,0 %	100 %

Jos taulukko 4.21. koottaisiin työttömyyden mukaan, olisi neljännessä ruudussa yhden sijaan 7 nuorta, joka olisi 5 % ilman vanhempien työttömyyskokemusta olevista nuorista (ks. liite 2, taulukko 4.21b.). Yleisintä nuorten passiivisuus on perheissä, joissa vanhemmat asuvat yhdessä, on koettu työttömyyttä ja alkoholiongelmia koskettaa molempia vanhempia. Kun vanhemman työttömyyden todettiin passivoivan muita perheenjäseniä, oli etenkin nuorten miesten passiivisuus yleisempää. Vaikkei näissä perheissä olekaan kyse pelkästään työttömyyskokemuksesta, vaan yleisistä perheessä välittyvistä sosiaalisista valmiuksista kohdata ne, silti on kyse myös nimenomaan työttömyyskokemuksesta.

Ylisukupolvinen työttömyys?

Tässä luvussa on verrattu pajuorten kesken nähtäviä eroja. Pajuorten monet erilaiset riskitekijät tekevät vertailutilanteesta sellaisen, että yksittäiset tekijät eivät välttämättä kovin selvästi erottele pajuoria keskenään, vaikka asialla olisi heidän elämässään merkittävä rooli. Ero tulisi näkyviin, jos vertailukohtana olisivat ylipäätään kaikki nuoret. Pajuorten ryhmästä voidaan erottaa kysytyjen asioiden suhteen riskittömän taustan omaavat nuoret ja verrata tätä ryhmää muihin pajuoriin. Jos jo tässä käytetyin keinoin jotkut seikat erottuvat selvästi pajuorten nyt tavoittamattomien riskitaustojen meressä, niin niillä mitä ilmeisimmin on huomattava merkitys pajuorten elämässä.

Vanhempien työttömyys, ero ja alkoholin tuomat häiriöt näkyvät nuorten taustalta ja erityisen selvästi vanhempien työttömyys nuoren työttömyyden pitkittymisestä. Nuorten passiivisia piirteitä luonnehtivissa muuttujissa vanhempien työttömyys oli merkittävä taustatekijä.

Pajuorten taustat kertovat jossain määrin yleisemminkin koulun ja työelämän ulkopuolisten nuorten taustoista. Edellä oleva tarkoittaa siten taulukon 3.1. kertomaa kuvaa työttömyyden sosiaalisesta keskittymisestä. Ylisukupolvisesta suhteesta kertoo jo tieto, että yleisen työttömyyden tasosta riippumatta nuorten työttömyys keskittyy vanhempien työttömyyttä kokeneisiin perheisiin. Heikon taloudellisen suhdanteen aikana etenkin nuorten eli työmarkkinoille tulevien on vaikea työllistyä, mutta työttömyyden sosiaalista keskittymistä tämä ei selitä.

Nuorten työttömyydestä osa voidaan nähdä vanhempien työttömyyden syistä juontuvaksi. Siten talouden lama näkyy välillisesti nuorten elämässä. Voimakkaat työttömyysasteen muutokset kertovat, että suuret muutokset ovat taloudellisia. Laman ajan suurtyöttömyys teki työttömyydestä keskeisen ylisukupolvisen syrjäytymisriskin. Tämä näkyy pajanuorten perheissä. Työttömäksi joutuva menetti laman ja työelämän murrosten aikaan nopeasti sosiaalista pääomaansa työmarkkinoilla, ja näin yksilö eli yhteiskunnallista murrosvaihetta. Sitä elivät myös perheenjäsenet.

Talouden ulkoiset lähtökohdat muuttuvat sosiaalisiksi asiantiloiksi, joita edelleen perheenjäsenten kesken on eri tavoin käsitelty ja kukin erikseen arvioinut. Vaikka ylisukupolvisuuden käsite luonnehtii sosiaalista suhdetta ja tavallaan jo tilannetta perheessä, ylisukupolvinen työttömyys on monin tavoin myös yhteiskunnallisten ja taloudellisten muutosten tulosta, jotka läpäisevät perheiden elämäpiirit.

Silti ylisukupolvisen suhteen tutkimuksessa on keskeistä arvioida niitä sosiaalisia yhteyksiä, joita perheessä sukupolvien välille ja nuoren lähtökohdiksi rakentuvat, olivat työttömyyden perimmäiset syyt mitä hyvänsä. Työttömyyden laajuus ja ammattikvalifikaatioiden muutos voivat toki selvittää myös sitä, miten ja miksi vanhemmat nopeasti jäivät työelämän ulkopuolelle pitkäksikin aikaa. Tämä luultavasti näkyy myös vanhemman tavassa suhtautua työelämään.

Tavallaan on luontevaa, että nimenomaan vanhemman suhde työttömyyteen eikä esimerkiksi alkoholiin näkyy nuoren suhteessa työttömyyteen. Perheen arkipuheella, toimintakulttuurilla ja arvostuksilla on merkitystä nuoren kannalta. Tämä siirtymä koskee siten suhtautumista asioihin, tapaa arvottaa ja on siten kulttuurinen piirre. Samat asiat, kuten työttömyys eivät välittömästi kulje perintönä, nuori kohtaa itse omat tilanteensa. Kouluttautumisvalmiuksien merkitys kertoo osaltaan siitä, ettei työttömyys siirry samana asiana sukupolvien yli ja toisaalta siitä, että lähes samat asiat toistuvat monitahoisten polkujen kautta. Nuoret hakeutuvat siihen, mitä omaksumillaan välineillä osaavat odottaa. Pajanuori on tyypillisesti ollut menossa työläisammattiin, jossa koulutuksella olisi hyvin vähäinen merkitys.

Ylisukupolvisten suhteiden tutkimuksessa ja etenkin kasvatussociologiassa on kiinnitetty huomio monisyiseen sosiaalisten valmiuksien ja arvostusten siirtymiseen. On puhuttu sukuun tai ammattityhmiin kuuluvasta habituksesta, ja pajanuorten kohdalla eittämättä ainoa arveltava yhteinen tausta on työläishabitus. Se motivoi nuorta kulkemaan ammattikouluun, vaikka olisi joitain sosiaalisia vaikeuksia, muttei loputtomasti. Etenkin vanhempien ero purkaa sen tukemia mielikuvia, vaikka kyse on nuoren yksilön ammatin hausta. Ilmeisesti jollain tavalla ammattielämään yhdistetään sosiaalisen viihtymisen yhteisö, oli se kaverit tai perhe. Pajanuorten motiivi on työhakuinen, koska työ on väline johonkin. He eivät ole koulutushakuisia. Työelämää ei nähdä oman uran, vaan elämästä selviämisen ja viihtymisen maailmana.

Ylisukupolvinen työttömyys näyttää yleiseltä monenkin seikan perusteella. Edellä todettu taulukon 3.1. asetelma kertoo jo sinänsä sosiaalisesta keskittymisestä. Pajanuorten työttömyyden keskittymisen työttömyyttä jo kokeneisiin perheisiin tukee tätä kuvaa. Olennaista on myös, että nimenomaan vanhempien työttömyys on erikseen ja yhdessä muiden taustatekijöiden kanssa merkittävin nuoren työttömyyttä pitkittävä seikka. Lisäksi vanhempien työttömyystausta näkyi kolmesta passivisuutta kuvaavasta muuttujasta selkeimmin juuri työttömänä oloa kuvaavassa. On aihetta otaksua, että nuorten työttömyyden taustana voi olla myös sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä, jotka perheen arjisessa elämässä välittyvät nuoren odotuksiksi ja arvostuksen aiheiksi ja edelleen tavaksi suhtautua omaan työttömyyteen ja työnhakuun. Ehkä työttömyyskulttuurin termi ei ole aivan harhaanjohtava, etenkin silloin, jos käsitetään sen olevan vain osa monitahoista sosiaalisten valmiuksien välittämisen maastoa.

Työttömyyskulttuuri ei ole jotain mitä tuotettaisiin sen nimisenä, vaan teknisesti tulkittava kooste muiden suuntautumistapojen vajeesta. Suhtautuminen työttömyyteen edellyttää sosiaalisia valmiuksia ja myös konkreettista tietämystä jostain toisenlaisesta ja itselle realistisesta tavoitetilasta. Pajalle tulevien nuorten omia valmiuksia valmentajat luonnehtivat ennemmin epävarmuuden käsittein kuin varmuuden. Tarkennan seuraavissa luvuissa tätä kuvaa haastattelumateriaalien perusteella.

5. TYÖTTÖMYYDEN PERINTÖ VAI MUUT KULTTUURIKONTEKSTIT: NUOREN IDENTITEETTI JA IDENTIFIKAATIO

Sosiaalisten oppimistaitojen ja -valmiuksien käsittein voidaan pelkistää kaikki perheitä koskevat ja keskeisimmät kotitaustan merkitykset. Pajanuorten kouluttautumiseen suuntautumisessa, koulutusvalinnoissa ja koulujen käytännön kohtaamistilanteissa näkyy työkeskeinen orientaatio. Se näkyy myös kavereiden kesken, kuten käy ilmi nuorten kyselystä ja haastattelusta. Toisaalta osa pajanuorista on ollut pidempään työttömänä, ja osa heistä on omalla tavallaan, mutta väliaikaisesti sopeutunut melko passiiviseen elämäntapaan tai vain passiivisen työnhakuun. Pajanuorten kirjo on melkoinen, ja niin on myös pitkään työttömänä olleiden nuorten, vaikka epävarmuus työelämään siirtymiseen kuuluvissa asioissa on yhteinen piirre. Tavallaan positiivisia elämämpiireistä lähteviä sosiaaliin valmiuksiin kuuluvia eroja on, mutta pajanuorten kesken erottelvana tekijänä ovat (lukion käyntiä lukuun ottamatta⁶³) enemmänkin negatiivisia riskejä elämämpiirien valikoitumiseen tuovat tekijät. Myös pajanuorille kehittyä kotoa käsin taito tunnistaa jotkin asiat merkittäviksi ja toiset vähemmän merkitseviksi, erotetaan omaan elämään kuuluvat ja muut asiat.

Tarkastelen tässä luvussa lähinnä muita ympäristötekijöitä kuin kotia, mutta nuorten kannalta ne avautuvat kodin piiristä ja ovat: koulu, kaveripiiri ja asuinalue. Nuori löytää oman elämän identifikaation pisteet ja ehkä identiteetin tekijät näissä kulttuurikonteksteissa, tai vähintään lähtökohdat käsittää jotain sen ulkopuolista ja oma suhde ulkopuoliseen. Nuorelle kehkeytyy esimerkiksi voima kulkea oman sosiaalisen piirin ulkopuolelle tai halu kasvaa juurillaan.

Lea Pulkkinen (2002b) mukaan kotikasvatus vaikuttaa siihen, miten lapsen kaveripiiri valikoituu. Siten myös se ympäristö, jossa vanhempien sosiaalista perintöä täydennetään, kohdataan ja osin myös valikoidaan vanhempien välittämänä. Kodin tarjoamat valmiudet ja arvot ovat yksilöiden kannalta pitkäkestoisia. Kaveripiirin merkitys nuoren kannalta on ajoittainen, ja se voi olla hetken voimakas, mutta perustava tapa toimia seuraa pikemminkin kotitaustasta (Pulkkinen 2002a; 2002b; Rönkä & Kinnunen 2002; Kääriäinen et al. 2005). Kuitenkin mikä hyvänsä vanhempien sosiaalinen perintö voi jäädä kavereiden takia toistumatta tai toistua vahvasti. Kaveripiiri voi vahvistaa nuoren käsitystä, ettei koulutus kannata.

Lisäksi sosiaalisen käsittämisen välineitä tuovat nuoren lähiympäristöön koulu ja välitön asuin-ympäristö. Nuori voi itse vahvistaa käsittämistaitojaan monella kentällä, eikä ole näihin sidottu. Pajanuorten ryhmässä kuitenkin on jo koettu ongelmia ja katsotaan vain jälkikäteen, mistä kouluviihtymättömyydessä heidän osaltaan on ollut kyse, mistä kulttuurin kohtaamisista ja asioiden identifioinnin tavoista tarinat nuorten mukaan alkavat.

Identifikaation ja identiteetin käsitteet antavat välineitä jäsentää sosiaalisten suhteiden, kommunikoinnin ja identiteettityön termein yksilön passivoitumisen keveyttä ja voimakkuutta. Näin ei siis sanota mitään psykologisista prosesseista. Identifikaatio tarkoittaa itsen kannalta merkittävän ympäristön hahmottamista, sen tunnistamisen askelmittaisia tapahtumia. Identifioidaan asioita ympäristöstä. Identiteetti taas kuvaa itsestä jäsentäviä ehkä ristiriitaisia mielikuvia ja kokemuksia näissä

63 Korostettakoon edelleen, että kyse on pajanuorten vanhempien melko vähän koulutusta vaativista työläisammateista ja että nämä vanhemmat ovat lisäksi kokeneet tavallista useammin elämän riskitekijöitä. Tässä ei tuloksena esitetä mitään työläisperheistä yleensä, mutta koulutuksen jatkamisessa vanhempien ammatit yleensä näkyvät, mikä edellä on kasvatussosiologian yleiseksi tulokseksi todettu.

ympäristöissä. Identiteettiä voidaan työstää ja muokata prosessoimalla itseä koskevien tarinoiden kokoelmaa tai se voi jäädä itseä koskevien satunnaisten kuvien kokoelmaksi. Tällöin identiteetti rakentuu identifikaation tapahtumien varassa.

Nuori askeltaa identifikaatioympäristöstä toiseen työstämättä aiempia kokemuksia, ja hän identifioituu suoraan kulloinkin ympäriltä nähtävien asioiden kautta taas päiväksi eteenpäin. Nuoret sitoutuvat vähitellen päivittäiseen aikahorisonttiin, mistä tulee toistuva uusien kokemusten lähtökohta. Aiemmissa pajaselvityksissä sekä nuorten ja valmentajien haastatteluisa se todettiin pajanuorten arkiseksi asiantilaksi. Nuori ei ehkä ole lainkaan prosessoinut koulutusta ja kokemuksiaan oman elämänkulkunsa kannalta, vaan kustakin elämänvaiheesta on tullut elämä itse. Siinä muodostuvat ongelmat ja päivittäisen selviämisen maailma ovat syrjäyttäneet pidemmän aikahorisontin, josta käsin ongelmat nähtäisiin purettaviksi. Kun ympäristön kohtaamisen valmiudet ovat kotoa alkaen ja edelleen kaveripiirissä heikot, kohdataan identifioitavat toimintapiirit sellaisenaan.

Paul Willisin teos *Profane Culture* (1978) kertoo havainnollisesti nuorten elämänpiirissä jäsenyvästä tilanteista, joissa identifikaation kautta nuori itse jo tunnistaa joitain identiteetiksi kehkeytyviä piirteitä. Identifikaatiolla voidaan korostaa identiteettityön vaihteellisuutta⁶⁴. Kokemuksia toimintaympäristöistä saatetaan prosessoida ryhmässä käytännön kieleksi, josta käsin itse nähdään, mitä tässä toimintapiirissä ollaan tekemässä, mihin orientoitua ja miten. Syntyy toimintapiirin kulttuuria. Tunnetut merkit muodostuvat tunnustetuiksi ja implisiittisiksi identifioitumisen ja vaihteellaisen elämän maamerkeiksi.

Pajanuorten kannalta perheet ovat risaisuudesta huolimatta ja ehkä siksi vahvoja identiteetin lähteitä. Perhekeskeisyys korostuu perheen ongelmien kohtaamisen ja identifioinnin takia, eikä näköalaa toisaalle avaudu. Ei löydy välineitä avata näköalaa. Kavereiden tuttu elämänpiiri ja elämäntapa voi olla hyvin kapea, eikä taito arvioida identifioituja asioita juurikaan kehkeydy kuin samaa toistavaan ja siten muusta passivoivaan suuntaan. Saman tunnistaminen ei tarjoa välineitä vertailutaidon kehittämiseen, vaan pikemminkin ennakkoluulot vahvistuvat. Myös yksilön eristäytyminen ohentaa valmiuksia verrata itseä eri tilanteissa. Pajatyön kokemuksia jäsentävä Takkusten ja Heikkurin artikkeli kuvaa vastaavasti, miten nuoren valmiudet omaan toimintaan ohenevat, kun kokemusmaailma on suppea (Takkunen & Takkunen & Heikkuri 2007, 476–483).

Koululaiset voidaan jakaa hyvin yleisin termein koulussa (edes jotenkin) viihtyviin ja kouluviihtymättömiin. Kouluviihtymättömät löytävät omat kaveripiirinsä. Sen omat toimintakulttuurit, Willisin (1978) kuvaamana tavallaan arjesta taitotut kulttuurit, eivät vielä tuota seurausta, että identifikaatio kääntyisi vahvaksi identiteettityöksi, tosin näin toki voi käydä, jos on kyse positiivisesta toiminnasta. Oma identiteettityö ei välttämättä jäsenny positiivisten mahdollisuuksien, vaan usein myös kouluviihtymättömyyden tuomassa ja siitä jatkuvassa, asioita ulossulkevassa tapahtumasarjassa.

Nimenomaan silloin, kun tunnetaan epävarmuutta omasta elämästä, identifikaatioprosessi saattaa kääntyä nopeasti identiteettityön prosessiksi. Toisaalta voi myös syntyä vahvaa harastus-, vaihtoehto- tai alakulttuuria. Pajanuorten keskuudessa on kuitenkin ollut yleistä,

⁶⁴ Identifikaatio ei tarkoita samastumista ryhmään ja sen identiteettiin, vaan tilanteittaista ryhmän kielenkäytön omaksumista, kielen välittämän sosiaalisen rekisterin ja arvostusten välittymistä, mutta aina asioiden identifikaation kautta vähittäin myös muuntuvaan ryhmän omaa kulttuuria.

Identifikaatio on täten tässä yhteiskuntatieteellinen (tai semioottinen) eikä psykologinen käsite, joka korostaa identifioitumista (abstraktin) ryhmän jäseneksi ja käsittää identifikaation samastumiseksi ja siten erottaa ryhmän identiteetin, joka on identifikaation ja samastumisen tuote yksilössä ja yksilön henkilökohtaisen identiteetin (Hogg & Mullin 1999, 251). Identifikaatiota voidaan kuitenkin käyttää terminä, joka kuvaa tiettyä tapahtumista yksilön ja ympäristön suhteessa. Yksilö hyödyntää käsillä olevia välineitä, ryhmän välineitä, käsittääkseen, mitä ympärillä tapahtuu tai toimiaukseen jossain. Identifikaatio kertoo tiettyjen välineiden ottamisesta vakavasti, silloin kun ollaan ryhmän jäseniä, koska siten pystytään identifioimaan muita asioita. Se on tapahtumia tuottavaa merkityksenantoa.

ettei tuo vahva identiteettityön prosessi ole käynnistynyt. Ainakaan se ei ole muodostanut nuorelle vaihtoehtoista kulttuuria tuottaa vaihtoehtoista reittiä omalle elämälle. Valmentajien haastattelut vahvistavat, että nuorille ei ole jäsentynyt kuvaa omasta tulevaisuudesta eikä realistisia välineitä mieltää, mitä tekisi muutaman vuoden päästä. Heille on kyllä kehkeytynyt valmiuksia arvioida elämää sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tunnon näkökulmasta. Identiteettiä tarkastellaan tässä työssä kuitenkin vain kapeasti itseä koskevan elämänkulun ohjaajana.

Valmentajien mukaan keskeinen nuorten piirre on epävarmuus. Se kasautuu vähittäin, pitkittyvien ja yhtäkkisten tai vain totunnaisten valintojen kautta. Valmentajat korostivat sekä kyselyssä että haastatteluissa, että ”epävarmuus” ja ”tavoitteettomuus” on ”käsin kosketeltavaa”. Ei ole jäsentynyt itseä paikantavaa horisonttia. Nuoren elämän epävarmuustekijät saattavat alkaa kotoa vanhempien riidoista tai sosiaalisista jännitteistä. Toisilla nuorilla epävarmuus on vain alan valinnan ja tavoitteiden hahmottamisen vaikeutta, joka tavallaan kuuluu nuorten elämään. Ei ole oikein tietoa, halua eikä taitoa käsitellä, mitä haluaisi tehdä. Epävarma nuori saattaa hyvinkin koemielessä sitoutua satunnaiseen valintaan. Täten myös aktivoituminen on tavallaan passiivista. Pessimistit vain koettavat kepillä jäätä, jonka he uskovat kuitenkin jossain vaiheessa rikkoutuvan. Negatiivisten kokemusten kasauma vahvistuu valmentajien mukaan elämänasenteeksi. Siten kaikki elämänpiirit ovat tärkeitä sen kannalta, miten nuori voi prosessoida epävarmuuttaan, jonka taustalla saattaa olla kotona perheen tai perheenjäsenten arkiseksi asiaksi tunnettu elämän epävarmuus.

5.1. KOULUVIIHTYMÄTTÖMÄN MAAILMA

Suurimmalle osalle pajanuoria koulumaailma jää jossain suhteessa vieraaksi. Valmentajat arvioivat, että pajanuorista noin 80 % on tekemällä oppivia. Monen koulunkäynti herpaantuu jossain vaiheessa yläastetta. Osalle koulu on oppimishäiriön takia ollut tuskaa jo aiemmin. Kotioloilla on osansa siinä, miten nuorta kannustetaan ja tuetaan elämään taipumustensa kanssa. Keskeisessä roolissa on myös oppimisen käytännöistä vastaava koululaitos.

Pajavalmentajat toteavat, että koulun keskeytymisen prosessi on pitkä. Koulujen on vanhastaan ollut vaikea käsitellä nuoria, jotka eivät opi tai halua oppia lukemalla.

Onko vaikea kouluille, kun on kyse koulupudokkaista, jotka ovat kriittisiä koko koulumaailman arvoja kohtaan, onko vaikeaa opettajille, meneekö niin syvälle omaan ammatti-identiteettiin?

Nuorilla on semmosta, että hyvä että siinä meni se viimeinen koulupäivä. (Valm. haast.)

ei se huono koulumenestys välttämättä pahoja tuo, et se voi olla ihan kiinnostuksen puutetta. (Nuorten haast.)

Nuoria siirretään yläasteella tarkkailuluokille, mutta monien kohdalla olisi jokin muu tekemisen kautta motivoiva koulumuoto parempi. Peruskoulun keskeyttäjäille joudutaan hakemaan supistettuja erityisratkaisuja. Ammattikoulujen on helpompi päästää irti.

Keskeytyksen tielle jääneistä koulu on tuntunut teorian pakkopullalta, josta vain on pyritty irtautumaan. Oppimishäiriö korostaa viihtymättömyyttä:

Ei vaan jaksanu kuunnella, pitää vaan kuunnella, eikä saa tehdä, ei sitä jaksanut, istua vaan omalla paikalla, ois pitänyt päästä tekemään jotain. (Nuorten haast.)

tietoo tulee kokoajan tulee enemmän kun pystyy sulattamaan, vaaditaan liikaa. (Nuorten haast.)

Viihtymättömyydestä alkavat muut...

Kun koulussa vaan koetetaan olla, eikä oikein viihdytä, alkaa kaveripiirikin valikoitua näiden ominaisuuksien mukaisesti, eikä heistä, joille koulu on helppoa. Kouluviihtymättömyys käynnistää sosiaalisia prosesseja. Kun koulussa ei ole viihdytty, ei ole jaksettu istua ja seurata opetusta, kaverit alkavat muodostua tärkeiksi koulun sijaan. Koulunkäynnin keskeytymisen kynnys ei sitten ole niin suuri sellaiselle, jolle kaveripiiri on lopulta muodostunut ainoaksi merkitseväksi asiaksi.

Mulla oli vaan, että ei vaan kiinnostanu ollenkaan. Kavereitten kanssa sitten oltiin ja tehtiin jotakin muuta kuin käytiin koulussa (Nuorten haast.).

Mie muistan sen kun mie olin yläasteella, niin tuntu, et koulu on ihan turhaa. Et olis paljon kivempi olla kavereiden kanssa jossain. Tai jotain muuta. Jostain syystä se yläasteen aikana tuli semmonen, et vähän hällävälä-meininki. (Nuorten haast.)

se on varmaan vaan, ettei jaksa raahautua, koska sieltä voi olla pois. Ei siihen mitään oo syytä oo silleen. Ei vaan jaksa vääntäytyä paikalle. (naurahtaa), et kun sieltä on kaks päivää pois, niin sit aattelee vaan, et ei mua siellä kukaan kaivannu. En mä nyt enää jaksa mennä. (Nuorten haast.)

Mua ei yläasteella kiinnostanu koulunkäynti oikeestaan yhtään. Se oli vähän sellasta ryyppäämistä ja rellestämistä. Sit mä menin ammattikouluun, (joka keskeytyi). (Nuorten haast.)

Koulun keskeytymisen prosessi alkaa koulussa viihtymättömyydestä, ja koulunkäynti saattaa katketa jo yläasteelle tai pelkän peruskoulun käyntiin. Koulun keskeytyksistä enin osa sijoittuu toisen asteen opintoihin. Kaikilla keskeyttäjillä koulumenestys ei ole ollut aivan huono, mutta useimmilta on puuttunut hyvän menestyksen ja oikeiden valintojen tunteen tuoma motiivi. Koulunkäynti on ollut vaikeaa myös oppimishäiriöiden takia. Kouluviihtymättömyyden rekisteri on laaja, mutta yhteistä on joko kaveripiirin erittäin keskeinen asema nuoren elämässä tai ulkopuolisuus ja yksinäisyys.

Monella vanhemmat tai vanhempi ei ehdi tai jaksa herättää eikä uskottavasti valvoa koulunkäyntiä. Vanhempien auktoriteetti saattaa olla mennyttä ja vanhemmuus heikkoa. Koulussa viihtymättömät saavat olla omin päin viihteellä melko pitkään. Osa nuorista tunnistaa suhteen vanhempiin ongelmalliseksi, mutta vanhemman malli antaa luvan selittää tilannetta:

Et jos sua ei käy kukaan potkimassa niin ja ei selitä sitä hommaa, et mene nyt kouluun ja niinku näin, niin on se nyt ihan varma, et jos vanhempia ei jaksa kiinnostaa, niin ei se varmaan se nuorikaan sinne mee. Kyllähän ne on niitä pitkälti kotona opittuja malleja kuitenkin. Ja jos vanhemmat on työttömänä, niin tulee varmaan sellanen olo, et vittu mä mihinkään kouluun mee. Et kun mun isä tuli sanoon, et lähe kouluun, mä sanoin, et en mä lähe mihkään, kun säkin makaat täällä perse homeessa, et mä en tosiaankaan jaksa liukkuu. (Nuorten haast., alkoholi-ongelma isällä ja nuorella huumeet.)

Toisaalta suurta osaa nuorista kannustetaan kotona kouluttautumaan⁶⁵, mutta puheen ja vanhempien tarjoaman esimerkin välillä on monessa perheessä kuilu tai selvittämättömiä epävarmuustekijöitä, on erilaisia aiheita ohittaa puheet. Nuori ei ehkä saa vanhempien elämäntarinasta raamejakaan kasaan. Toisen vanhemman lähes selittämätön poissaolo on suurelle osalle pajanuorista arkinen asia: ”Äitini kannustaa tulevaisuuden haaveisiin, isäni ei ole koskaan täysin kiinnostunut siitä, mitä teen.” (23 v., taustana vanhempien ero, äiti myyjä, työttömyyttä, isä hitsaaja, alkoholi-ongelma, eos työttömyydestä.) Vanhempien malli voidaan heittää suoraan toistaen ”vanhempien naamalle”. Kun se on sanottu, sitten voidaan taas vaan olla, on passattu vuoro eteenpäin. Nuori voi myös perintöä taittaen hakea jotain muuta elämäntapaa. Motiivi hakuun voi olla vahva, mutta koska koulussa ei viihdytä, kokeiltavat asiat ovat jotain muuta kuin koulun tarjoamat. (Nuorten haast., Valm. kysely.)

Koulussa viihtyminen nähtiin nuorten haastatteluissa kauttaaltaan merkittävimmäksi oman sivupolun alkuvaiheeksi. Viihtymättömyys ja epävarmuus ja niiden hälventämisen keinot kasautuvat.

⁶⁵ Kysymys 37 ja avovastaukset kertovat selvästi, että vanhemmat puhuvat koulutuksesta ja kannustavat, oli oma tilanne mikä hyvänsä, vaikeimmillaan alkoholismiin heikentämänä. Puheen ja esimerkin jännite saattaa luoda uskottavuuskuilun, eikä arkiseen selviämisen kaltaiseen menestykseen johdattavan habituksen rakentumista nähdä lähipiiristä. Toisaalta se voi kuitenkin kannustaa, että tehdään edes satunnaisia yrityksiä, aletaan ammattikoulukin kun äiti pyysi.

Nuoret paikansivat prosessin alkua niin, että ensin tulee koulussa viihtymättömyyden vaihe, sitten samanmielinen kaveripiiri ja viimeisenä vaiheena alkoholi.

Kyl se alkaa siitä [ettei viihdytä], ei se alkoholi sitä alota, mutta ... se menee siihen, että – me itte aloettiin juomaan seiskan kesällä, siinä vaiheessa sitten innostuttiin. Kyllä kai se nyt omansa tekee totta kai, et niin nuorena alottaa tollasta. Mut en mä usko, et se on se pahin vastahankaisuuden, kyl se on niissä asenteissa. Et toiset opiskelee ja ne, jotka ei pärjää sit hyvin koulussa, niin ne usein hakeutuu sit sellaseen omaan porukkaan ja juo, nauttii siitä, et aukoo päätään ja ei halua opiskella. Et se kuuluu siihen ideaan⁶⁶. Se on semmosta – niin se vaan menee. (Nuorten haast., lukihäiriö, ollut joskus hyvä koulussa.)

Nuori on tässä tunnistanut idean koulusta ihmisten uraa lajittelevana yhteiskunnallisena koneistona: toiset jatkavat ja toiset eivät. Tätä on pidetty yhtenä koulun funktiona. Lajittelevan koneiston konseptia on käytetty kasvatus- ja yhteiskuntatieteissä (ks. Silvennoinen 2002; jatkossa luku 8).

Edellinen nuori identifioi kahtiajaon, otti sen annettuna. Toisaalta koulussa viihtymättömyyden ja keskeytymisen taustaksi nähdään omat arvot tai suhtautuminen vanhempien ja koululaitoksen maailmaan tai yleisemmin menestymisvaatimusten maailmaan.

Varmaan lähtee siitä, et jos haluaa olla niin sanotusti *kapinallinen ihminen* että kaikki on niinku tällein, niin sitä vaan halutaan näyttää. (Nuorten haast.)

Viihtymättömyys näkyy nuoren tunteessa ja halussa olla kapinallinen ihminen. Arvotetaan asioita toisin, muttei selvitetä itsellekään miten, on varmuutta ja epävarmuutta.

Osa pajanuoria ei sen kummemmin erittele identiteettiään, ei arvioi tilannettaan eikä ole kapinallinen tai uutta hakeva, vaan on olemassa. Oma oleminen alkaa kavereitten keskeltä. Sitä vaan ”aletaan olee”, asiantilaa erikseen valitsematta.

On just koulut loppunu ja iloitsee siitä, et on tämmönen pieni tauko ja sit sanoo asian, et ”jes, oon työtön, ei tarvii tehdä mitään, voi vetää lonkkaa” ja tämmönen kavereitten kanssa nettipelejä ja näin pois päin. Mut tota kyl ne on sit aika nopeesti hakeutunu töihin tai kouluun. Kyllähän sitä sanotaan, että mukavaa tämmönen pieni paussi on - -

- se voi olla - -

- voihan se revetä siitä vuoden tai parinkin paussiks, mut että kyl se kummiski tulee jossain vaiheessa eteen se tilanne, et sinua alkaa kyllästyttämään, et sie saat sen pari huntia kouraan kuukaudessa ja sit siun pitäis sillä kituuttaa. (Nuorten haast.)

Olemisesta aktivoituminen ja etenkin pysyvä muutos edellyttää oman kyllästymisen käsittämistä ja hyväksymistä. Tilanne alkaa monesti kyllästyttää, mutta tämä tunne voitetaan nopeasti.

Kaikille vain olemaan jääneille on tyypillistä vähittäinen ajautuminen ajalehtimaan tai leijumaan. Leijaillevilla Heikki ja Ulla-Maija Takkunen tarkoittavat ”sellaista kasvavaa työpajanuorten ryhmää, jolta puuttuu tavoitteellisen toiminnan psyykinen rakenne” (www.kommentti.fi, 27.3.2007). Näillä nuorilla ei ole valmiuksia kohdata itselle pulmallisia tilanteita ja käsitellä omia tuntemuksiaan, kirjoittajat korostavat näitä prososiaalisia taitoja, jotka monen kohdalla ovat koulun kohtaamisen vaikeuksien taustana. Tai nuorella ei ole valmiutta käsitellä kohtaamiaan pulmia, ja ainoa keino näyttää olevan helppo vetäytyminen. Psyykinen rakenne voi vahvistaa nuoren tapaa kulkea, ja se saattaa olla keskeinen seikka nuoren elämässä. Toisaalta monen kohdalla on kyse sosiaalisesta valmiudesta käsitellä itseä koskevia asioita, taidosta, johon nuori ei ole harjaantunut, mutta josta ei ole tullut vielä psyykkisen rakenteen tapaista estettä. Epävarmuus on ehkä useimmille pajanuorille ennen muuta sosiaalinen asia. Tosin masennuskin on yleistä. Olemaan jäämisen vaiheessa nuorten elämässä tapahtuu ensin sosiaalinen muutos, josta voi muodostua lähtökohta psyyken uusille tuntemuksille. On monia masennuksen ja sosiaalisen passivoitumisen välimuotoja, ”ollaan vaan” -olemisen suhteellisen vakaita välimuotoja, joista on vaikea päästä liikkeelle.

Ajalehtimisen vaiheeseen edennyt nuori elää hetkittäistä ja tilanteittaista elämäänsä ja orientoituu päivittäin mahdolliseksi nähdystä aukosta käsin siihen, mikä on tuleva ja keiden ”juttuihin” voisi

⁶⁶ Idea konkretisoi tunteen koulusta ihmisiä lajittelevana koneena, ks. Silvennoinen (2002)

tarttua. ”Hällävälä-asette” on aika yleistä, toisaalta myös tavoitteellinen toiminta voi suuntautua jakautuneesti satunnaisiin asioihin. Nuorella on kapinallisen ihmisen kiinnostusta johonkin, mutta hän ei saa otetta omiin asioihinsa. Vaikeuksia on etenkin, jos kotiolot passivoivat, mutta niitä on muutoinkin. Suurimmalla osalla pajanuoria jokin pelkän olemisen, epävarmuuden tai tavoitteettomuuden ongelma on vahvistunut ehkä vuosien ajan ennen pajajaksoa. Jatkosuunnitelmia ei ole ollut koulussa eikä sitten työttömänä. Työttömäksi jäätyä päivät alkavat kulua ja päivärytmi vaihtuu. Sitten vaan ollaan. Kun on oltu päivä, voidaan olla toinen; kun vuosi, voidaan olla toinen.

Pitkittyvän olemisen voittaminen on vaikeaa. Se on erilaista eri taustan omaaville. Yksi erotteleva tausta on se, mihin koulu keskeytyi. Oliko kyseessä vaan se viimeinen päivä, sairaus, omat töppäilyt vai väärä ala. Etenkin kouluun palaaminen on erilaista. Koulusta irtautumiseen liittyvät 16–18 -ikäisillä usein alkoholi tai muut päihteet. Kaveripiiri vetää jo niin, että vanhemmat eivät voi mitään, vaikka yrittäisivät, ja suhteet voivat katketa täysin. Vanhemman tuki on kuitenkin kouluun paluun yrittämisessä monelle tärkeä (nuoren lähiverkosta enemmän luvussa 7).

Olemisen jämähtämisen tuomat asenteelliset muutokset eivät kuitenkaan anna aiheutta todeta, että tässä olisi nuorten työttömyyden syy. Moni on suorittanut tutkinnon, eikä vain ole saanut omalta alalta töitä. On paljon ylikoulutusta tai koulutusta väärälle alalle, tekemällä oppimista sekä oppimishäiriöitä, joiden kanssa pärjääminen edellyttää vahvaa vanhempien tukea ja motivoivaa esimerkkiä. Näiden nuorten valmius hyödyntää koulua omassa identiteettityössä on tavallista useamman mutkan takana. Identiteettityö on työlämpi, koska se on aikaa vievä prosessi. Kouluviihtymättömät eivät löydä koulusta identiteettityön avaimia.

Koulukiusaaminen

Osa koulussa viihtymättömistä koki puolestaan jääneensä itsekseen ja sivuun kavereista. Melko moni on kokenut myös koulukiusaamista. Asia tuli esille jo kyselyn avovastauksissa, ja haastatteluissa lähes järjestään todettiin (sitä erikseen mainitsematta) kiusaamisen koulussa viihtymättömyyden syyksi, ei aina omakohtaiseksi, mutta luokkaa jakavaksi ja riitauttavaksi. Huonoa ilmapiiriä pidettiin koulussa viihtymättömyyden yhtenä keskeisenä syynä.

Vaikuttaa tosi paljon se luokkahenki. Ainakin meillä yläasteella oli ihan kauhee luokka. Et sillen mulla oli koulunkäynti, et sinne meni sillen kun jakso (ei vielä muutoin erityisen vaikeaa koulussa). (Nuorten haast.)

Luokkatoverit ”hiillosti pois”. (Nuorten kys., ammattik. kesken, 20-vuotias mies)

Sellasta poikkeavaa, jota kiusataan tai jotain vastaavaa, niin hiljanen hissukka ja toiset painostaa, niin eihän siinä sitä viihtyvyyttä voi olla. (Nuorten haast.)

Muistan erityisesti, et opettajat niin ne ei puuttunu siihen, et ne selvästi sitä näki, mutta ne ei niinku puuttunu. (Nuorten haast.)

Koulussa epäonnistuminen saatetaan kääntää muiden vähättelyksi. Jos ei viihdytä, saatetaan alkaa kiusata tai vetädytään. Kiusaamisen kuviot ovat monet, mutta henkisen erottautumisen kuvio on se, jossa nuori joutuu kilpailuun kiusaajien ja samalla koko luokan kanssa. Vanhempien työttömyys ja varallisuus näkyy siinä, hankitaanko oikeanlaisia vaatteita ja millaisia kiusaamisen aiheita löytyy. Toisaalta myös kiusaajien taustalta näkyi varojen puute tai riitaiset kotiolot.

Jopa osa niinku osa koulukiusaajista ketä mä tiesin niin ne oli, perheolot oli vähän huonot. Että se vaikuttaa enemmän tällaseen kokonaiseen käyttäytymiseen muitten nuorten kanssa. Totta kai se vaikuttaa tunnillakin niihin asioihin, mutta kaikkein eniten se varmaan vaikutti, että miten se nuori kohtautuu toisia ihmisiä vastaan. ... Et he saatto kiusata ja oli koko ajan sillai niinku et heidän piti päästä, et olla niinku parempia kuin muut, niinku sillai henkisesti. Että kun ne näki, että joku toinen on parempi, niin heidän piti niinku leuhkimalla ynnä muulla... (Nuorten haast.)

Valmentajat tunnistavat koulukiusatuksi tulemisen erittäin yleiseksi pajanuorten keskuudessa. Kiusaamisesta tulee kokemusmaailmaa jäsentävä asia. Sen merkitys motivaatiolle näkyy pajalle tulevasta nuoresta. Nuoren mielestä paja erottuu (kiusaamisesta kysymättä), koska siellä ei ole kiusaamista: ”Varsinkin sit vanhempien ihmisten kanssa, et ne jo ymmärtää, et ei oo mitään sellasta kiusaamista tai muuta.” (Nuorten haast.). Kokemusten myötä maailmaa punnitaan sosiaalisina tiloina, joissa on kiusaamisen uhka tai ei. Epävarmuus kaikkea outoa ja vaativaksi esitettyä kohtaan kasvaa. Osaamattomuuden tilanteissa koettu opettajan uhka ei ainakaan ole ohentanut koulukiusaamisen vaikuttavuutta.

Koulutusalan vaikea valinta

Pajanuoret ovat erittäin vähän keskustelleet koulutusvalinnoistaan vanhempiensa kanssa. Siten vanhempien ammateista ja elämäntavasta välittyvä kuva sekä koulun tarjonta ja ohjaus välittävät keskeiset mielikuvat koulunkäynnin ja työelämän suhteesta sekä lähituntuman johonkin osaan ammattien kirjosta. Ammatteihin orientoivaa harrastamista pajanuorten keskuudessa on ilmeisestikin vähän, vain pari kertoi haastatteluissa omien valintojensa yhteydessä sellaisesta. Pajanuorten koulutusalan valinnat ovat yleensä melko ohuita, eivät suuresti motivoituneita. Ote koulunkäyntiin on useimmilla höllentynyt jo yläasteen loppuvaiheessa, tai ei vain ole motivoitunut koulutusalan valintaan. Toisaalta ei ehkä erityisesti vastustettukaan lähimpään lukioon tai ammattikouluun menoa, mutta onko se sitten koulutusalan valinta, on toinen asia.

Koulumaailma olisi siis nuorten kannalta erityisen tärkeä identiteetin rakentamisen paikka. Nuoret eivät pääse kiinni oman koulutuksensa merkityksen pohdintaan opinto-ohjaajien eli opojen tunneilla. ”Mä en muista yhtään mitä meillä oli” (Nuorten haast.). Kouluviihtymättömyys ilmenee ensimmäiseksi tunneilla, joilla ei ole varsinaista tiukkaa läksyä, koska jokin läksymotivaatio monilla on pitkään, vaikka se vähitellen jäisi täysin ulkokohtaiseksi. Nuoret itse totesivat, että ”opon tunnit vain menivät ohi vaikka ne olisivat olleet ne tärkeimmät” (Nuorten haast.). Juuri niiltä oltiin ensimmäiseksi poissa. Opot ilmeisestikin tunnistavat dilemman, että parhaimmat pärjäävät ilman ohjausta ja muut eivät kuuntele, eikä tämä tilanne ehkä motivoi panostamaan työhön. Osassa kouluja ei lainkaan käsitellä ammattikouluja (suhteuttaen tietoon, että vastaaja on ehkä ollut poissa koulusta tai katsellut ikkunasta ulos, mutta nuorten näkemys on yleinen).

Suoraan sanottuna mun peruskoulussa yläasteella niin mun opolta tuli sellaset ohjeet, että tyhmit menee ammattikouluun ja fiksut lukioon – ja se oli siinä. Et siinä ei oikeesti jääny minkäänlaista miettimisen varaa. Eipä se siellä työpaikassa kauaa jatkanutkaan. Mut se oli aika pitkälti näin. (meni sitten lukioon ja keskeytti) (Nuorten haast.)

[P]ainottu opon tunnit siihen, et hän oli kauheen lukio, lukio, lukio. Et oli aino asia, et kaikkien olis pitäny mennä lukioon. (Nuorten haast.)

Yläasteella oli lähinnä kans vaan tätä lukio-juttuu vaan, et en mä oikeestaan saanu ammattikoulusta mitään irti, muuta ku erikseen kysymällä. (Nuorten haast.)

Varauksin voidaan todeta, että ammattikoulun aloista ja mahdollisuuksista nuoret saavat edes jonkinlaisen kuvan vain osassa yläasteita. Ainakaan opetus ei mene perille. Osa opoista puolestaan on vienyt luokkia tai kiinnostuneita oppilaita myös ammattikouluihin vierailulle ja panostanut muutoin omaakin aikaa nuoriin. Kirjo on erittäin suuri.

Nuoren tuen tarve on kuitenkin ilmeinen, koska yläasteikäisenä nuori ei näe koulutuksen merkitystä vielä niin suurena asiana kuin se on, ja ammatinvalinta mene arpapeliksi. Valitaan viime tipassa joku opiskelupaikka läheltä. Tässä tilanteessa lukio näyttää vanhan koulukäytännön jatkamiselta ja on helppo valinta, jos sinne pääsee. Myös ammattikoulun valinta on monelle yhtä lailla motivoimaton ja kevyt, jos linjan valinta ei olekaan helppoa.

Mä menin lukioon sen takia kun mä en tienny mitä (tekis). (Nuorten haast.)

Lukion käytyään tämä nuori jäi työttömäksi, mutta lukion jälkeen alkoi sitten tavallaan vain pitkä välivaihe:

Mä en hirveesti koe itseäni työttömäksi, kun mulla ei oo mitään ammattia. (Nuorten haast.)
Kirjoitin (ylioppilaaksi), niin sitten mä olin oikeestaan koko vuoden työttömänä. Mä olin sillä koulussa työharjoittelussa kouluavustajana yhdeksän kuukautta ... ei sitä ehkä osannu silleen ajatella että on periaatteessa työtön. (Nuorten haast.)

Ollaan välivaiheessa, josta ei näy jatkoa. Jos nuori ei pääsekään jatkamaan lineaarisen kaavion mukaisesti, on hän sitten pudonnut, kuten tämä toinen nuori kuvailee, johonkin käsittelemättömään paikkaan, jossa uusien kiinnekohtien identifiointi tuntuu mahdottomalta:

Meidän opokin vaan höpötti (lukiossa) ammattikorkeakoulusta ja tälläsistä, en mä tiedä, mä en papereilla ikinä sellaseen pääse, mutta hain vaan summassa, kun mun piti hakee. Sitä ei päässy mihinkään ja sit mä olin ihan hukassa. Ja sit mä ammatinvalintapsykologilla kävin, varmaan kävin kymmenkunta kertaa ennen kuin siellä sit saatiin iskostettua mun päähän, että mun ei tarvi nyt päättää ittelleni ammattia lopuelämäks. (Nuorten haast.)

Koulun katkeamisen ja oman työttömyyden tunnistaminen on useimmille vaikea prosessi. Ei oikein osata hahmottaa, missä vaiheessa elämänpolkua ollaan. Koulutusmallien osalta voidaan yleisemminkin nähdä, että olisi tärkeää avata nuorelle mahdollisuus identifioida omat negatiiviset kokemuksensa positiivisen ajattelutavan kautta edelleen mahdollisuuksista johonkin kertovaksi tarinaksi.

Nuorten maailmassa koulun keskeytymisen tai päättymisen jälkeinen työttömyys nähdään myös välivaiheeksi, jolloin saadaan olla vapaalla ja miettiä, mitä seuraavaksi. Toisilla vaikeutena on ollut vain, ettei ”tiedä sitä alaa”, ei tiennyt koulussa aikanaan, eikä se selvinnyt työttömyyden aikana, eikä ehkä nyt pajallakaan. Koulutusta on silti saatettu kokeilla, mutta ala ei ole siten löytenyt. Kokeilun tapainen lähestyminen saattaa liittyä alun perin vahvaan kouluviihtymättömyyteen. Pettymys kääntyy tällöin helposti olemisen puolelle, ”se” vaan tapahtuu:

- Olin kahessa ammattikoulussa, ne jäi kesken.

Oliko ne vain kokeiluja?

- En tiijä, se oli sitä nuoruutta vaan.

Miten teitte linjavallinnan yhteishaussa - - -. listasta vaan katottiin?

- Se oli varmaan Täällä ainut paikka, mikä kiinnosti. Se oli se (naurahtaa). Sillon ei vielä uskaltanu lähtee muualle.

- Miul on sama.

- Sit on ollu tässä vähän näin. (Nuorten haast.)

Nuorten koti, kokemusmaailma ja kaveripiiri ovat tärkeitä motivaation lähteitä, mutta vaikeammassa koulutuksen jatkamisen tilanteissa viranomaisten tai opettajien tarjoamat vaihtoehdot ovat tärkeitä. He osaavat hakea ja räätälöidä kouluputkesta poikkeavia tekemisen askelmia, josta käsin nuori voi koettaa ratkaista seuraavan askelman. Tilannetta voisi hieman pehmittää jo se, että yläasteella esitettäviä kuvauksia lineaarisista koulutusputkista muutettaisiin toisenlaisiksi. Lineaarisen metaforan rinnalla kerrottaisiin verkostomaisemman metaforan mukaisesti yksilöä täydentävistä ja kokemuspohjaa vahvistavista mahdollisuuksista. Tarvittaisiin välineitä, jotta nuori voisi mielikuva-arsenaalistaan kaivaa esille valmiuksia mieltää koulun keskeytymisen, alan vaihdon ja lukiosta ammattikouluun siirtymisen pulmatilanteet. Ehkä uudistukset voisivat motivoida toisten nuorten kulkua lineaarisen koulutusputken läpi. Mielikuvatyhjiö on nyt monissa tyypillisissä tilanteissa reaalinen olotila.

Yleisesti nuoret kaipasivat toisenlaista puhetaapaa, joka tavoittaisi nuorten kokemusmaailman. Yksi haastateltavista tarjosi keinoksi sitä, minkä oli nähnyt pajalla toimivan:

Toisten ihmisten elämäntarinoita. Jotenki tosi lyhyesti, kuin pienissä novelleissa kertoo toisista ihmisistä miten niillä on ollu, mitä ovat tehneet ja missä elämäntilanteessa he nyt ovat, tai jotain vastaavaa, - olis konkreettisu. (Nuorten haast.)

Nuoret siis esittivät tärkeäksi käsitellä konkreettisesti koulutusta elämäntarinoissa tavalla, joka herättäisi mielenkiintoa ja tekisi silti koulutuksen merkityksen käsitettäväksi ja nuorelle itselle käsiteltäväksi asiaksi.

Mulle tuli sellanen mieleen, et kun jotenki olis hyvä, jos sais peruskoulussaki semmosta.... Oppilaille sellasen tunteen, et tästä on oikeesti jotain hyötyä teille. (Nuorten haast.)

Satunnainen alan valinta edellyttäisi tueksi koulutuksen aikana syntyvää motiivia. Jos epävarmuus alasta jatkuu, on keskeyttämisen vaara suuri. Negatiiviset koulukokemukset kasautuvat, ja näin opitaan toimintamallit. Kerran keskeyttäneiden on helpompi keskeyttää uudelleen.

Ammattikoulun keskeyttäjiä, jotka ilmoittivat, että keskeytys perustuu väärään alaan, sai tutkinnon myöhemmin valmiiksi neljä nuorta 29:stä. Sen sijaan, jos ammattikoulu ei kiinnostanut, on uutta alkua vaikea motivoida niin, että vielä suoritettaisiin tutkinto toisella alalla. Tosin neljä nuorta 61:stä onnistui siinä. Uuden alan haussa nuorta tulisi erityisesti tukea koulun puolelta. Kuntien resurssit opintojen ohjaamiseen ja kuraattoritoimintaan ovat olleet kortilla. Toisaalta, kaikille ei ilmeisesti sovi kulkea pitkää koulutietä, vaan keskeytys olisi myönnettävä asiantilaksi. On oppimis-häiriöisiä ja toisaalta jo siihen elämänvaiheeseen tulleita nuoria, joiden kohdalla motivaatiota töihin hakeutumiseen on, ja sitä tulee tukea.

Uudelleen koulutukseen hakeutuminen perustuu monen kohdalla puhtaasti sosiaaliturvan menetyksen pelkoon. Nuorten sosiaaliturvan ”aukottomasti” sanktioitu motivaatiomalli on ehkä motivoitu järjestelmän rakentajan ja aukkojen ennakoinnin karsinnan näkökulmasta, mutta se ei käytännön työn kannalta motivoi opettajiakaan. Rahan menettämisen pakolla kouluun ohjattujen nuorten opettajalta edellyttämä työ saattaa johtaa ammattikoulun opettajia vastahankaan ylipäättään tuettua opettamista kohtaan. Se vie joka tapauksessa resursseja niiden tukemiselta, joiden kohdalla tuki toimisi. Opettajia käskytetään ja oppilaita käskytetään, ja syntyy hyvin motivoitu paketti, kuten tulokset kertovat. Dilemma on vaikea. Ilkka Taipale (2007) on työpajayhdistyksen juhla-julkaisussa edellyttänyt oppisopimusta kevyempien työelämän ja työharjoittelun yhdistäviä väyliä ja niiden tarjoamista jo alle 18-vuotiaille. Osaa nuorista tutkinto ei enää motivoi. Vaikka miten asettaisimme tavoitteeksi yleissivistäviä ihanteita, vapaassa yhteiskunnassa myös kuljetaan vapaasti ja satunnaisesti. Miten julkinen päätöksenteko ottaa tämän perusoikeuksista seuraavan asiantilan huomioon? Vai jatketaanko edelleen suunnittelua sen mukaan, mitä vain pidetään parhaana?

Koulu, työharjoittelu, oppisopimus?

Ammattikoulun keskeyttäjiille teorian osuus opetuksessa on tuntunut erityisen suurelta esteeltä jatkaa koulunkäyntiä. ”Teoriatunnit oli tervan nielemistä” (Nuorten haast.). Koko koulu ja alan valinta tuntuu monesta väärältä jo alkuvaiheessa opintoja ja halutaan antaa periksi. Myös opetustavat vaikuttavat yksitoikkoisilta, eivätkä kannusta tekemällä oppivia nuoria.

Ensimmäinen vuosi ammattikoulussa oli koko ajan vaan sitä, et opettaja lyö aina vaan uutta kalvoa piirtoheittimelle. Me vaan kirjoitettiin, ja kun olis ollu paljon mielekkäämpää, et opettaja olis paljon kommunikoinu oppilaiden kanssa. Et -- siitä asiasta olis niinku keskusteltu, niin ehkä se herättäis enemmän sen nuoren mielenkiinnonkin siihen opiskeluun. (Nuorten haast.)

Peruskoulun ja nopeasti ammattikoulun keskeyttävät nuoret suuntautuvat suoraan työelämään. He myös ”tietävät”, etteivät jatka koulutusta ja ovat jossain määrin selvillä omasta tilanteestaan. On vaikeuksia löytää hyvä työpaikka alle 18-vuotiaana. Tukea tarvitaan, sillä työpaikan ovet eivät suoraan aukene usein hyvinkin nuorille eivätkä etenkään jo jonkin aikaa työttömänä olleille. Haastattelussa monet nuoret kokivat, että suhteet, ja toisaalta tämä paja, ovat nuorille lähes ainoa tapa työllistyä. Pidemmät palkalliset työharjoitteluun yleisesti ottaen kuuluvat paikat olisivat palkka-alesta huolimatta kysyttyjä⁶⁷.

⁶⁷ Nuoret vertaavat palkkaa sosiaaliturvan rahoitusturvaan, mutta monella se turva ei nytkään ole vahva, ja toisaalta lähes kaikki ovat kuitenkin pyrkimässä työelämään.

Monen nuoren odotuksissa on ammattikoulun keskeytyessä oppisopimusmalli. Siihen on saatettu ohjata koulussa, mutta ilmeisesti tieto tulee muualta. Pajojen valmentajat pitävät oppisopimusta epärealistisena suurimmalle osalle pajanuorista myös pajajakson jälkeen (luku 7). Silti nuorten puheissa ja toiveissa oppisopimukselta toivotaan paljon, koska itse nähdään lähitulevaisuudessa jo samalla palkallisissa töissä ja siinä sivussa oppimassa. Nuoret käsittävät sen ammattikoulun vaihtoehdoksi.

Minua itteeni se oppisopimus kiinnostaa, siinä ei oo pelkkää sitä koulussa istumista. (Nuorten haast.)

Kavereilta kuullu oppisopimuksesta, olisi helpompi kuin ammattikoulu, että ollaan niinku töissä ja sitten vaan käydään kurssilla, työssä oppii enemmän. (Nuorten haast.)

Ristiriitä nuorten odotusten ja valmentajien reaalisisena pitämien mahdollisuuksien välillä on huomattava. Nuoret otaksuvat säännöllisesti, että oppisopimus on helpompi kuin ammattikoulu tai vähintään sen arvellaan sopivan itselle paremmin kuin koulun.

Ammattikoulututkinnon suorittaneille reitti nähdään toimivaksi.

Oppisopimus on äärettömän hankala, pitää olla vastuullinen ja omatoiminen, ja pitää olla oppisopimupaikka ja niitä on vaikea saada. Yrityksissä otetaan, mutta edellyttävät että on ammattikoulutus takana, oppisopimuksella mennään oppimaan erityistaitoja. (Valm. haast.)

Meillehän tulee nuoria, jotka sanovat, että mä otan sen oppisopimupaikan, mutta selitetään, että työnantajalla pitää olla palkkarahat, ja sitten alkaa selvittää vähitellen mistä on kyse. Mietittiin jokin aika sitten ja tultiin siihen tulokseen, että ehkä se on oppisopimustoimisto omalla tiedottamisellaan luonut sellaisia mielikuvia nuorille, että vaan mennään helposti töihin ja saadaan palkkaa. (Valm. haast.)

Valmentajat korostivat, että on helpompi saada ensin uusi työsuhde ja sitten koettaa päästä oppisopimuksella eteenpäin, kuin että oppisopimus olisi varsinaisesti koulutusväylä.

Kuitenkin oppisopimus vertautuu nyt koulutusväylään, jota nuoret voivat miettiä kouluihin hakemisen vaihtoehtona. Nuoret näkevät oppisopimuksen ammattikoulussa ja lukiossakin olleessaan ikään kuin varaventiiliksi, johon turvaudutaan, jos keskeytetään, ja muut tiet eivät vedä. Tähän suuntaan esitetään asia myös ammattikoulussa: ”opohan siitä enemmän puhu silleen, kun minä aloin puhua koulun vaihtamisesta, niin se ehotti sitä” (Nuorten haast.). Jokin työssä oppimisen järjestely, työharjoittelun ja oppisopimuksen välimuoto varmasti sopisikin. Nuorten odotukset ovat hyvin aitoja, monella ei ole aikeita takaan palata koulun, mutta töihin on vahva pyrkimys. Miten hyödyntää tätä motiivia?

... Se on justiin joillekin, minun mielestä oppisopimus olis just niille hyvä, jotka on laiskoja istumaan koulun penkillä ja ne tykkää vaikka tehdä töitä ja sillä lailla oppia enemmän. Onhan siinäkin, käydään sielläkin koulussa niitä teorioita. Mutta en tiijä, se on nyt vähän niin ja näin. En ainakaan ite näkis sitä sillä lailla, että se olis rankempi ehkä (kuin ammis). (Nuorten haast.)

Oppisopimusmalli näyttää nuorten asenteita ja odotuksia muokkaavalta tekijältä, joka karsii halua käydä ammattikoulua. Nuorilla on idea varaventiilistä. Odotuksia vastaavia vaihtoehtoja ei kuitenkaan ole tarjolla ja odotuksista muodostuu juonne, josta käsin ratkaisuja siirretään, kun odotellaan sellaista tilaisuutta, josta pääsisi suoraan töihin ja koulutukseen. Parhaiten oppisopimus sopisi jo tutkinnon suorittaneille pajanuorille joko pajan jälkeen tai jo pajalla. Toinen sopiva tausta olisi erityisen vahva oma harrastustausta, joka siis on harvinainen pajanuorten keskuudessa ja etenkin starttipajoilla.

5.2. KAVERIKULTTUURIT

Nuorten kaveripiirit ovat keskeisiä asioiden identifikaatiovälineiden ja niiden arvottamisen skaalan lähteitä. Nuorten kesken kehkeytyy erityisiä tapoja puhua välittömästi nähtävistä ”itsestänselvyksistä”. Työpajanuorten kaveripiirit ovat suurella osalla hyvin samankaltaisia kuin nuori itse, vain osalla oma työttömyys on kaveripiirissä poikkeus. Yleisesti Euroopassa on nähty, että työttömien nuorten omat verkostot koostuvat samankaltaisista nuorista, jotka eivät osaa tai halua arvottaa työn

aktiivista hakua positiivisesti; kaveripiiri passivoi (Gallie & Paugam 2004, 46–47). Tämä huomio pitää jossain määrin paikkansa myös Suomessa, mutta yleisesti pajanuorten kaveripuheissa työnhakua ja työnsaantia arvostetaan. Osa haastatelluista nuorista on nimenomaan toisilta nuorilta saanut moraalista tukea. Tässäkin kannustus on nähtävä eräänlaisena jälkipuheena tilanteessa, josta koetetaan päästä pois, mutta johon jämähtämistä oma kaveripiiri on saattanut tukea. Osalla taas kaveripiiri ei ole lainkaan valikoitunut kouluviihymättömyyden mukaan, vaan on se sama paikallinen joukko, joka ei myöskään muutu nuoren jäädessä työttömäksi.

Kyselyssä esitettiin pajanuorille joitakin yleisiä väitteitä keskusteluista kaveripiirissä ja kysyttiin, onko näin nuoren omassa kaveripiirissä. Pajanuorista 30 % sanoo työttömyyden tulevan puheeksi usein kavereidensa kanssa, ja 91 % sanoo sen tulevan vähintään satunnaisesti esille. Lukuja tukee se, että näin monet osasivat ja halusivat vastata tarkempaan kysymykseen. Yleensä kaveripiiri piti työttömyyttä arkisena asiana (67 %), joka voi kohdata ketä hyvänsä, ja vain 6 % oli eri mieltä. Pajanuorista viidennes sanoo, että työttömyyttä pidetään kaveripiirissä jossain määrin etäisenä asiana. Siis voisi arvella, että lähes 70 %:n kohdalla työttömyys on kaveripuheissakin melko tuttu asia. Nuoret tulkitsevat työelämän reunalla oloa omasta työhistoriastaan käsin, joka koostuu usein vain pätkistä ja satunnaisista työkokemuksista.

Yksimielisimpiä kavereiden kesken ollaan siitä, että työttömyys sekoittaa nuorten päivärytmiä (76 %). Se vierähtää väliaikaisen tuntuisesti ja lomaa hakien valvomisen puolelle.

Ei tiedä, koska mä taas saan töitä, ja sit kun mä saan, niin mä en sit taas saa nukkuu. Et se on lähinnä semmosta, et kun kerrankin voi, niin hyödynnetään sitä nukkumista ja rytmin muuttamista. (Nuorten haast.)

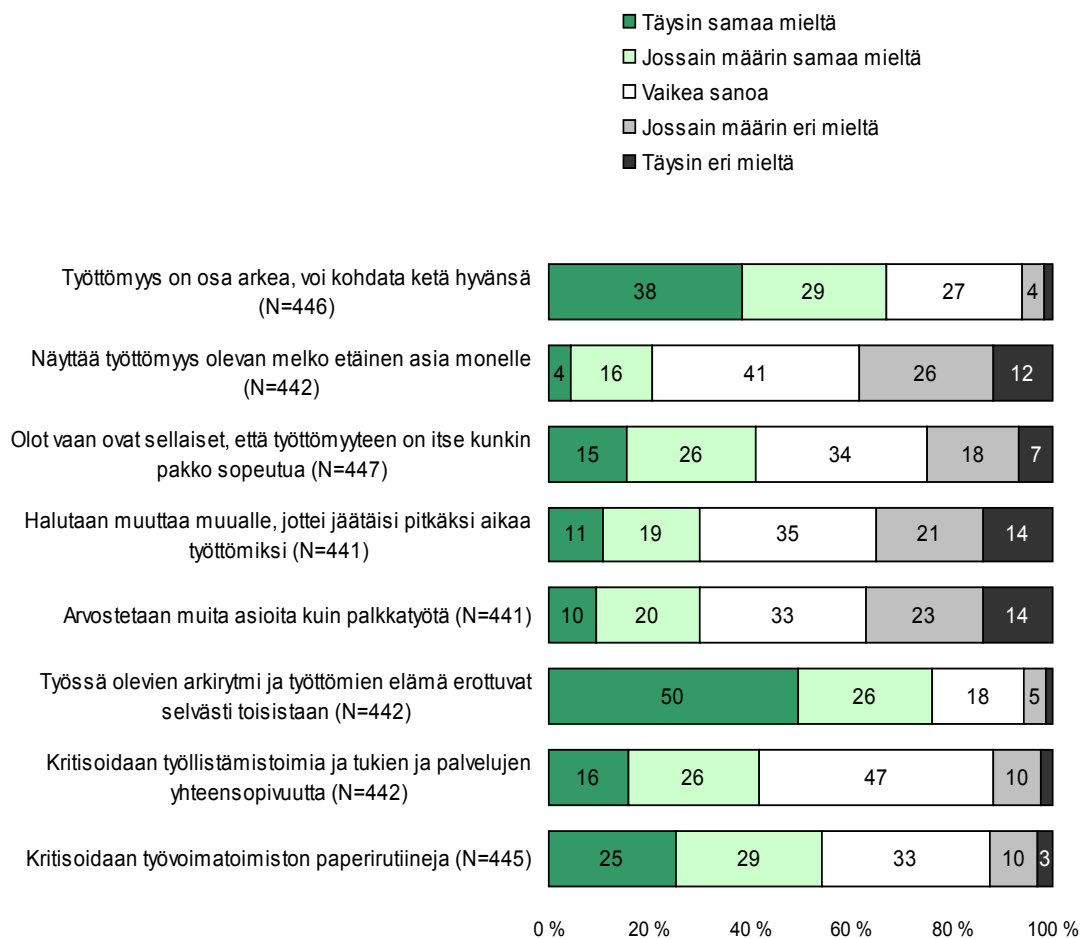
Vapaaehtoisena alkanut rytmivaihdos saa pitkittyessään uusia piirteitä. Se on epämääräinen ajanjakso, ei tiedetä seuraavaa vaihetta, kaikki on avointa.

- En mä tiedä, siinä varmaan, kun rytmi menee sekasin, niin siinä menee kyl varmaan kaikkikin - -
- niin, ja sitä laiskistuu.
- Niin, sit ei jaksa itte oikeen tehdä yhtään mitään, et on vaan silleen, et on.
- iin, et mä meen työkkäriin käymään, ai, tuolta tulee hyvä sarja, no mä katon tän ja meen huomenna. (Nuorten haast.)

Siihen tulee sit jokapäiväinen dokaaminen ja semmosta. Sit on vaan aina niin kännissä, ettei jaksa sit raahautuu muuta kuin kauppaan. Sen tekee just se, et kun ei oo mitään tekemistä ja sit vaan dokailee yleensä tai vetää jotain muuta. Mut sen se [työttömyys] tekee. (Nuorten haast.)

TAULUKKO 5.1. Nuorten kaveripuheissa näkyvät teemat

Työttömyyden aikaisiin oloihin sopeutumista kuvaava väittämä erottelee nuoria selkeimmin, mikä näkyy omaan koulutukseen ja työhön sekä pajalle hakeutumisen vaiheissa. Tavallaan se mittaa työttömyyteen sopeutumista. Edellisen luvun lopun kaikki kolme nuorten passivisuutta kuvaavaa koontimuuttujan ehtoa täytti 54 nuorta, joista yli puolet on samaa mieltä väitteen kanssa. Nuoret miehet jakavat mielipiteen selvästi useammin kuin naiset. Naiset näkevät työttömyyden ennemmin ”arkisena asiana”. Tämä mielipide neutraloi suhtautumista työttömyyteen, eikä sen kannattajakunta yhdisty selkeästi mihinkään passiivisen käyttäytymisen piirteeseen. Siis puheissakin näkyy käyttäytymisen jonkinasteinen sukupuolittuminen (tästä edellä). Siten työttömyyden käsittäminen sosiaalisesti ja kulttuurissa välittyväksi asiaksi on perusteltua. Työttömäksi joutuminen on suurelle osalle ulkoinen asia, että vain irtisanotaan, eikä saada uutta työpaikkaa, mutta tavat puhua työttömyydestä ja suhtautua siihen ovat sosiaalisia. Ajan olon nämä seikat ratkaisevat, miten suunnitellaan omia jatkotoimia.

Osa nuorista miettii muuttamista työnhaun vuoksi (30 %). Määrä on suurempi pienkunnissa, kun taas suurissa kunnissa on valinnanvaraa muutenkin. Muuttamishalukkuuteen vaikuttavat olosuhteet. Tavot puhua muuttamisesta osaltaan kertovat siitä, miksi työttömyyttä kokenut ei kuitenkaan lähde töiden perään. Muutto edellyttää rahaa ja varmuutta työstä, jotta voi ottaa vuokra-asunnon, ja saako sitten käteen enemmän kuin nyt työttömänä? Lisäksi nuorten ikä ja oma epävarmuus näkyivät haastattelutilanteissakin, nuoret eivät luota omiin mahdollisuuksiin.

siinsa. Kavereiden kokemuksista kiertää tarinoita. On tarinoita kotiin palaavista, ettei siellä kaupungissa kuitenkaan viihdytä ja elämässä halutaan jotenkin viihtyä.

Haettu etelämpää töitä?

- Enpä oo ihmeemmin.
- On kavereita lähteny, yks on Saudi Arabiassakin ja on lähemmäs lähteny, Kuopioon on. Jonkun aikaa pyssyy sielä töissä ja tulee sitten takasi. (Nuorten haast.)

Työkokemusta koetetaan hankkia ensin lähempää, mutta kun sitäkään ei tahdo löytyä, niin muuttamisen kynnyks kasvaa.

Toinen tyyppillinen kokemuksesta oppimisen aihe on suora työllistyminen. On aina joku tuttu tai tutun tuttu, joka on päässyt ilman koulutusta töihin. Ammattikoulun käyneet toteavat yleisesti, että paremmin menestyvät ne nuoret, jotka vain jollain tavalla pääsevät töihin. Tosin enemmän on tarinoita työllistymisen vaikeudesta ja mahdottomuudesta.

- Täällähän on periaatteessa sama missä sitä omi töissä, jääpi sitten kuitenkin välillä työttömäksi, ei siihen koulutuksella..
- Ei sillä koulutuksella hirveesti oo väliä, varmaan ilmentkin pääsee..
- sitten kouluttavat.” (Nuorten haast.)
- *Työkokemus on tärkeempi kuin koulutus?*
- Joo. On se siinä työhaastattelussa tärkeempi kuin että ootsä päässy sen koulun läpi (naurahtaa). (Nuorten haast.)

Kaveripiirin jutut selvittävät nuorten elämäntilanteeksi, että koulutus ei ole erityisen tärkeä asia, ja riittävän monella näyttää olevan kokemusta asiasta. Kerrotaan paradoksaaliselta vaikuttavista tapauksista, joista opitaan, ettei turha koulutus kannata. Yksi elämän kulkua koskevien valintojen lähde on kätevien vasta-argumenttien varanto.

Kaveripuheita koskevista vastauksista kokosin yhdistetyn muuttujan periaatteella, että ryhmään tuli valituksi, jos oli yhteen valitusta kolmesta passiiviseen olemiseen viittavasta kysymyksistä vastannut ääriarvon mukaan. Valitut kysymykset kuvaavat seuraavia asioita:

- työttömyys on tuttu asia monelle;
- oloihin on pakko sopeutua;
- muuttohaluttomuus.

Tähän ryhmään tuli 151 nuorta, joista enin osa on pienistä kaupunkimaisista kunnista tai alhaisen työttömyysasteen kunnista. Nuorten oma päihteiden käyttö on selvästi yleisempää tässä ryhmässä kuin muiden pajuorten keskuudessa. Muuttohaluja puolestaan on maaseudulla. Siten pajalle valikoitumisessa ryhmä näkyy. Sen sijaan vanhempien työttömyyskokemus ei pitkältä ajalta näy vahvasti erottelevana seikkana, vaikka se onkin yleinen tausta. Viimeisen kahden vuoden aikana koettu työttömyys erottelee selvästi, samoin heikko vanhemmuus. Molemmat näkyvät kaikkien osakysymysten kohdalla mutta selkeimmin muuttohalukkuutta koskevan. Vanhempien erokin painottuu hieman useammin tähän nuorten ryhmään.

Kaveripiirissä passiivisesti työttömyyteen suhtautuvien ryhmä näkyy merkitsevästi myös omasta työnhausta ja pajalle tulon tavasta kertovan muuttujan (passiiviset (1)) perusteella. Selkeimmin ryhmittelee työttömyyteen sopeutumista koskeva kysymys.

TAULUKKO 5.2. Työttömyyteen sopeutumista koskevien mielipideryhmien jakautuminen passiivisten käyttäytymispiirteiden mukaan.

		Passiivisuuden merkkejä (1, ei koulutus)			
			Ei	Kyllä	Yhteensä
Olot vain ovat sellaiset, että työttömyyteen on itse kunkin pakko sopeutua	Samaa mieltä	N	118	64	182
		%	64,8 %	35,2 %	100 %
	Vakea sanoa	N	105	42	147
		%	71,4 %	28,6 %	100 %
	Eri mieltä	N	92	20	112
		%	82,1 %	17,9 %	100 %
Yhteensä		N	315	126	441
		%	71,4 %	28,6 %	100 %

Samaa mieltä olevista passiivisten ryhmään kuuluu 35 % ja eri mieltä olevista 18 %. Kaveripiirin asenteet muokkaavat myös pajanuorten kesken erilaisia suhtautumistapoja omaan työttömyyteen. Tämän perusteella pajan vertaisryhmillä näyttäisi olevan hyvät mahdollisuudet avata joidenkin nuorten vanhassa kaveripiirissä ilmeisesti mahdollisuuksia sulkevaa asenteiden tai tiedon piiriä.

Kaverikulttuuri on merkittävä tekijä. Pajalle tullaan myös kavereiden suosituksista eli kavereiden juttujen perusteella. Sama kaveripiiri saattaa käydä pajajaksot kukin vuorollaan (Valm. haast.). Ja pajajakson ja sen jälkeen nuori elää omassa piirissään. Siten yksilön keskustelutojien vahvistaminen tai herättäminen on tärkeää, jotta pajan merkitys jäisi pysyvämmäksi ja että identiteettityö jatkuisi itsenäisempänä.

Kaveripiiri valikoituu siis osalle siten, että se täydentää passivoituvassa osassa pajanuoria vanhempien ja oman työttömyyden ja heikon vanhemmuuden kokemuksia. Täten pidemmältä kotoa ja toisaalta vanhempien lama-ajan työttömyydestä alkavat piirteet kertautuvat nuorten valmiuksissa tarttua lähinnä itselle tuttuihin keskustelun näkökulmiin. Vanhempien työttömyyskokemus näyttäisi ryhmittelevän myös puhetaapaa. Vanhemman työttömyys ja heikko vanhemmuus näkyvät myös nuorten oman työttömyyden kestossa. Kaveripiirin osuus on merkittävä, jos ei ole kokemusta vanhempien työttömyydestä. Tämä ei vielä kerro, etteikö kotona voisi olla muita pulmia, mutta työelämää koskevilla kaveripuheilla on ilmeisesti pajanuorten joukossa kuitenkin merkittävä sija. Jollain tavalla ne näkyvät edelleen, koska myös passiivisimpien pajanuorten eli kolme passiivisuusehtoa täyttävien nuorten osalta taulukko on samanlainen nuorten työttömyyden keston osalta. Passivisuus on myös sosiaalista ja keskusteltua, ja siitä on vaikea irtautua.

TAULUKKO 5.3. Nuoren oman työttömyyden keston jakautuminen kaveripuheiden ja vanhempien työttömyyskokemuksen mukaan.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa						
Vanhempien työttömyys	Kaveripuheissa: työttömyysajan oloihin on vaan sopeuduttava	Alle 3 kk	3 kk–1 vuosi	Yli vuoden	Yhteensä	
					%	N
Ei	On puheissa	35,2 %	50,0 %	14,8 %	100	54
	Vaikea sanoa	62,5 %	30,0 %	27,5 %	100	40
	Ei ole	50,0 %	50,0 %	0,00	100	30
	Yhteensä	47,6 %	43,5 %	8,9 %	100	124
On koettu	On puheissa	26,8 %	45,5 %	27,6 %	100	123
	Vaikea sanoa	25,8 %	46,4 %	27,8 %	100	97
	Ei ole	32,9 %	46,1 %	21,1 %	100	76
	Yhteensä	28,0 %	45,9 %	26,0 %	100	296

Kaveripuheet luovat myös hyvin erilaisia, aktiivisempia ja työttömiä työnhaussa tukevia puheiden piirejä, mikä tuli etenkin nuorten naisten haastatteluihin, mutta myös miesten kohdalla esille. Töiden hakua ja saantia ei pidetä negatiivisena asiana, mutta useimmiten kaveripuheissa tehdään omaa tilannetta ymmärrettäväksi ja siedettäväksi välitilaksi. Nuorten kaveripuheet kuvaavat siis jossain määrin pajanuorten toimintakulttuuria. Taulukon 5.2. perusteella työelämän suhteen melko passiivisessa ympäristössä elää passiivisesti arviolta noin 15 % (64/441) pajanuorista. Täten voisi arvella, että yleisesti koulun ja työelämän ulkopuolisista 90 000 nuoresta näin eläisi noin 14 000. Lisäksi mukaan laskettaisiin ne nuoret, jotka välttelevät viranomaiskontaktia. Vanhempien työttömyystaustan yleisyys liittyy tämän ryhmän selvästi lama-ajan historiaan. Miten työttömyys pääsi revähtämään? Ja miten jo aiemmat syyt ja sitten seuraukset vain pääsivät kasautumaan? Tähän ei ole selkeää vastausta saatu. Nuorten kaverikulttuurin tutkimus ei ota kantaa edelliseen, mutta sen perusteella nähdään selvästi, miten syvemmin työelämästä vieraantuva nuorten ryhmä laajeni laman jälkeen. Lisäksi nähdään, miten arkiset sosiaalisen elämän piirteet, esimerkiksi se, että haetaan samanmielisten seuraa, vain kasautuvat jo kotoa alkaen melko monen nuoren elämään. Nähdään myös, että nuorten kesken on erilaista asennoitumista, ja nuorten omat valinnat, jotka eivät oikeastaan ole valintoja vaan keinoja sopeutua omaan viihtymättömyyteen, näkyvät.

5.3. NUORIA ITSENÄISTÄVÄ ASUMINEN?

Pajanuorista melko suuri osa asuu itsenäisesti, vanhempien luona asuvia on 33 % pajanuorista. Näissä perheissä on hieman harvemmin vanhempi työttömänä kuin itsenäisesti asuvien joukossa. Ei siis voida otaksua, että vanhempien työttömyys erityisesti passivoisi nuoria jäämään kotiin, vaikka on useita tapauksia, joissa nuori tuntee velvollisuudekseen hoitaa vanhempansa. Ehkä kotoa pois

muuttamisessa näkyy myös sosiaaliviranomaisten tukema nuorten itsenäistäminen ja asuntojen tarjonta. Se kohdistuu lähinnä alkoholiongelmien kanssa painivien perheisiin, joiden jäsenistä moni on työtön.

Vanhempien luona asuvat ovat edellä käsiteltyjen passiivisuutta kuvaavien piirteiden osalta aktiivisempia kuin itsenäisesti ja avo- tai avioliitossa asuvat pajanuoret. Joiltain osin tosin passiivisia piirteitä on yhtä monella asumismuodosta riippumatta. Tällaisia asioita ovat pajalla löydetty työala ja pajan velvoitetyöksi kokeminen. Vanhempien kotona asuvat erottuvat siitä, että he ovat nuorempia, mutta joka ikäryhmässä kotona asuvien parissa on lyhyempi työhistoria kuin kotoa muuttaneiden ryhmässä. Tältä osin itsenäistyminen aktivoi.

Jos nuori asuu itsenäisesti tai avioliitossa, pidetään kaveripiirissä työttömyysaikaisen päivärhythmin sekoittumista itsestänselvyytenä useammin (77 % molemmista) kuin kotona asuvien ja toisaalta avioliitossa elävien parissa (62 %). Osaltaan tämäkin kertoo, että kaveripiiri joiltain osin muuttuu itsenäisen asumisen myötä ja ehkä vielä samankaltaisemmaksi sosiaalisen ja taloudellisen aseman sekä tapojen osalta. Uusi naapurusto on vuokratuloalueilla. Kun nuorta pyritään itsenäistämään asumisen voimin, ovat myös itsenäistymisen riskit merkittävät.

Jos nuori asuu kotona ja vanhemmista toinenkin on töissä, ei nuori saa mitään tukea, mutta kun ottaa kunnalta asunnon niin saa työttömyyskorvausta ja asumistukea ja muuta, mutta ei kotona, voisi olla idea antaa työttömyyskorvaus jo kotona asuville, olisi ehkä pitkässä juoksussa halvinta, vanhemmat katsoisivat vähän perään kuitenkin. (Valm. haast.)

Tosin suurelle osalle itsenäinen asuminen tilastollisesti katsoen sopii. Ammattikoulun keskeyttäneitä ei asumismuoto erottele, kun taas lukion käyntiä kotona asuminen tukee selvästi. Tämäkin kertoo nuorten sisäistäneen työläisammattien edellyttämät toimintamallit ja habituksen ja jatkavan koulua yhtä usein itsenäisesti kuin kotona asuessaan. Vanhempien kotona asuvat nuoret suorittavat lukion tai sen keskeytymistä seuranneen työttömyyden jälkeen melko usein ammattikoulututkinnon. Itsenäisesti ja yksin asuvilla lukion keskeyttäjiä jää kaikilla ammattikoulu kesken. Sen sijaan kumppanin kanssa asuvien jakauma on lähes sama kuin vanhempien luona asuvilla. Itsenäinen asuminen on ollut pajanuorten kohdalla erityisen riskialtis, jos lukio-orientoinut koulutusvaihe on ollut kesken.

Lukio on siis erityisen herkkä koulumuoto sekä vanhempien työttömyyden että nuoren oman itsenäisen asumisen tuomien riskien suhteen. Kouluttautuminen edellyttää toistuvasti uutta motivoitumista uuteen jaksoon, valintojen tekemistä, jatkuvaa oman alan hakua ja jatkon ideointia. Koulutuksen kautta motivoitumisesta ei ole pajanuorten kohdalla vielä muodostunut nuoren omaa prosessia, joka täydentyisi nuoren ja koulun kohtaamisissa. Sen sijaan ammattikoulussa alusta alkaen olleille ja siellä ehkä katkoksenkin jälkeen jatkavien on helpompi löytää toistuvasti myös itsenäisesti asuessaan se joka päivä tarvittava sama motiivi oppia ja käydä koulussa.

Ammattikoulua käyvillä ja itsenäisesti asuvilla on oma työssäkäynti haastattelujen mukaan yleistä ja yleinen ammattikoulun katkeamisen syy. Vaikkeivät nuoret tätä kyselyn avovastauksessa juurikaan maininneet, sattui haastatteluun useampi, jotka ehkä rauhallisemmassa poljennossa kertoivat useampia syitä koulun keskeytymiseen. Nuoret vastaavat täysin menoistaan, eikä lainaa oteta, tai ollaan niin nuoria, ettei sitä vanhempien tulojen takia ole saatu, koska pienetkin tulot katkaisevat opintotuet.

Kotona maaseutumaisessa kunnassa asuvien 30 nuoren joukko ei suoraan vastaa peräkammarin nuorista aikuisista annettua kuvaa. Oma työttömyyttä heillä on selvästi vähemmän kuin muilla, ja erityisen lyhyttä se on, jos vanhemmat ovat olleet jatkuvasti töissä. Tosin vanhempien työttömyydenkin kokeneilla on saman verran omaa työttömyyttä kuin muilla pajanuorilla, joiden vanhemmat ovat jatkuvasti olleet töissä. Muista passivisuudesta kertovista merkeistä täyttyvät lähinnä seikat, jotka kertovat, ettei pajalla ole selvinnyt juurikaan, mille alalle voisi suuntautua ja että paja koetaan velvoitetyöksi. Myös niiden osuus, jotka ovat hakeneet töitä lähinnä työvoimatoimiston kautta, on selvästi

suurempi kuin muiden pajanuorten. Nuorten haastatteluissa tuli esille joitakin tapauksia. Päivärytmin vaihdos näyttää sujuvan pajalle tultaessa helpommin, jos asutaan vanhempien kotona.

Itsenäinen asuminen voi osalla nuorista olla ratkaisu, joka johdattaa itsenäistymään ja ottamaan vastuuta, mutta melko yleistä on erityisesti pajanuorten ryhmässä, että itsenäisestä asumisesta on tullut ajelehtimisen majapaikka. Etenkin erittäin nuorena ammattikouluun etäälle ja asuntolaan muuttaneista monilla on vaikeuksia. Keskeyttämisen taustalla on itsenäistäminen ennen kuin siihen on valmiuksia:

Kuraattoreiden kanssa olen keskustellut. Kun on tultu pois vanhempien siipien suojasta, tänne kaupunkiin, niin alkaa kaljoittelu, itsenäistetään liian nopeasti. Asunnon järjestäminen osalla toimii, osalla ei. Tukiasunnot pitäisi saada, on puhuttu paljon. (Valm. haast.)

Mulla oli silleen, että ne ketkä oli tavallaan toiselta paikkakunnalta ja asuivat asuntolassa, niin ne oli sitten enemmän silleen, kun niillä ei ollu niitä vanhempia siinä, et ne rellesti sitten reilulle puolen yön jossain ja sit ei jaksanu aamulla herätä kouluun ja näin. Suurin osa meil tais olla luokasta ketkä niinku lintsas oli niinku sellasia, jotka oli tavallaan niinku omilleen muuttanu. (Nuorten haast.)

Asuin yksin liian nuorena, joten liikaa hauskanpitoa ja koulu jäi. (oma tyött. 1–3 v., vanh. eronneet, äiti alkoholisti, ei tapaa vanhempia.)

Itsenäisesti asuvien kaveripiiri saa monen elämässä aivan erityisen aseman, eikä sitä voita kevyesti valvottu tuettu asuminen. Lisätueksi tarvittaisiin muuta aktiivista vapaa-ajan harrastamista ja yhdessä tekemisen organisointia. Tuettu asuminen koetaan tärkeäksi työmuodoksi: ”ei nyt ihan sisäoppilaitos asumista, mutta päivittäistä tukea ja seuraamista, on tärkeä, jos vanhemmuus on ollut hukassa niin joku tuki on tarpeen” (Valm. haast.). Itsenäinen asuminen on siis ongelma jo nuorten iän takia. Tukiasumista tulisi tarkastella laajemmin kytkemällä asuminen paikallisten harrastusjärjestöjen piiriin.

Vaikka valmentajien mukaan monen kohdalla itsenäistäminen vanhemmista tai muista sukulaisista⁶⁸ on valmentautumisen edellytys, on osaa nuorista tuettava yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa. Itsenäistä asumista ei voi pitää mekaanisena keinona koettaa itsenäistää nuorta, koska se saattaa myös opettaa elämään tukien varassa. Toisille se on ensi vaihe tiellä, joka tukee nuoren itsenäistymistä vanhempien tai vanhemman itseensä sitovasta elämäntavasta. Edellisiä seikkoja punnitessa pajavalmentajat kallistuvat kuitenkin yleensä itsenäistämisen kannalle. Sitä vaan on alettava opetella, etenkin jos vanhempien tausta on huono.

Ylisukupolvisen työttömyyden katkaisuun kuuluu onnistunut itsenäisen asumisen vaihtoehto, jota on harjoiteltava ja johon tukea olisi tarjottava. Jäänti vanhempien luo ei nimittäin tue enää nuoren jatkokouluttautumista, vaan pikemminkin työttömäksi jäämistä ja ehkä tukien yhteenlaskua perheen piirissä. Tämä on myös syy siihen, että nuoren ei haluttaisi itsenäistyvän ja pienentävän kokonaisrahoitusta. Hyvin harvan nuoren kohdalla on kyse siitä, että perheen muut tuet riippuisivat nuoren tuloista, esimerkiksi työmarkkinatuesta ja että tästä tulisi este nuoren työllistämispolulle. Sen sijaan ruokakunnan koko on vuokratukien osalta tärkeä, koska tämä koskee vain alle 18-vuotiaita.

Itsenäisen asumisen keino on vielä erityisen ongelmallinen siksi, että asunnot ovat usein kunnan vuokra-asuntoja, joissa päihdeongelmat ja työttömyys ovat yleisiä. Ilmeisestikin suurin osa nuorista tulkitsee asian niin päin, että sieltä pyritään pois, mutta rahatilanteen takia sinne on jäätävä. Kunnan vuokra-asunnot eivät tässä sinänsä ole se ongelma, vaan se, että yksinäiset nuoret on helppo sijoittaa tiettyihin ongelmataloihin ja -rappuihin, helpompaa kuin perheellisten. Haastattelussa tuli esille, että joka kunnasta (ei poikkeusta) löytyy omat osoitteensa, joissa asuu sosiaalisen elämän riskien kanssa painivia aikuisia, osoitteita, joista ei juuri oteta töihin (työvoimatoimiston virkailijan haastattelu).

Onhan niitä joitakin sellasia alueita, joilla on niinku kasaantunu semmosta porukkaa, että jotka on alkoholiongelmia. Niin se, että on työtön, jos on alkoholiongelma.” (Nuorten haast.)

68 Kuten vanhempien katoamisen tai nuorten kaupunkiin muuton takia syntyvissä tilanteissa. Tällöin irtaudutaan vanhemman sisaruksen vastuusta, jolla itselläkin on saattanut olla vaikea nuoruus ja aikuisuus, ”alkoholi”, ”huoraaminen”, ”rikollisuus” (Valm. haast.). Tukiverkostojen hankinta sukulaisista voi olla joskus vaikeaa.

- Ehkä x-tie ja y-tie -- ehkä ne on vähän niitä – siellä assuu vähän näitä, rappioporukkaa” (nauraa).
- No mitä mie on kulkenu ja huomannu, ei siel oo ku työttömiä.
- Niin, ei siellä kovinkaan moni töissä käy.
- Ei. (Nuorten haast.)
- Ne on sellaset pienet paikat, sanotaan näin, et ku lähet asuntoo hakemaan ja sulle ehotetaan tiettyjä tiennimiä niin kaikki sanoo en lähde sinne. Että niitä niinku karttaa. -- Niin muutin ite sinne kun se rakennettiin, -- Ja nyt sinne on sijoitettu suurin osa Kunnan juopoista ja huumehörhöistä ja tämmösistä. Aina alue kerrallaan niitä vaihellaan paikasta toiseen.
- Mä tunnen sieltä aika paljon kavereita, kun oon asunu siellä melkeen kymmenen vuotta. Kyllä sieltä tuntee silleen. Ja siinäkin on yks semmonen tietty talo, mihin ne kaikki sijotetaan.
- No, mitä tunnen porukkaa, niin ne on tälläsiä sosiaalipummeja niin sanotusti, että ne ei halua mi-hinkään töihin lähteä. Ei oo aikomustakaan tehdä mitään.” (Nuorten haast.; Valmentaja mainitsi saman lähiön, josta ei saada nuoria käymään viittä kilometriä koulussa eikä asioilla.)

Asumismuoto ja asunnon sijainti kertovat paljon sosiaalisesta elämäntavasta. Jos nuori on työtön työttömyysalueella, löytyy työttömiä helpommin kavereiksi.

Kuntien sisällä on suuria eroja, ja tiettyjen osoitteiden lisäksi korostettiin ylipäätään kerrostalolähiöiden ja harvempaan asuttujen alueiden eroa. Vaikka kotona olisi työttömyyttä ja köyhyyttä, ei kaikissa lähiöissä eikä etenään lähiöiden ulkopuolella asiantila perheen sisällä muutu yhtä usein täysin toiseksi sosiaalisesti olotilaksi ja ongelmaksi kuin tietyissä lähiöissä. Työttömyys on perheen sisällä sosiaalinen asiantila: mitä perheenjäsenet pitävät vertaispiirissä ja miten jaketaan erottaa työelämä ja sitten muu elämä lähipiirissä. Vai puskevatko ne samankaltaisena työttömyytenä tai syrjäytymisenä läpi jokaisesta toiminnan lähipiiristä. Sosiaalisella elinpiirillä on merkitystä, ja kaupungin vuokratolopoliitiikan lisäksi näkyy edellä todettu suurten yksittäisten irtisanomisten kohdistuminen tiettyihin taloihin ja jopa lähiöihin, joita tehtaan takia rakennettiin. Keski-Euroopassa puhutaan taantuvista alueista. Vaikka aivan niin laajoista kokonaisuuksista Suomessa ei ole kyse, silti alkuja on.

Pajoilla on myös huomattu nuorten asumisen ja toisaalta työelämää koskevien odotusten yhteydessä, että aikuisuus nähdään melko kategorisesti tylsäksi, josta erottuu vielä vapaa nuoruus.

Nuori ei ole vielä itsenäistynyt kun laitetaan itsenäistymään, Nuoren mielestä itsenäinen on sitä, ettei kukaan kysele perään, saa tehdä mitä tahtoo, kun siihen vedetään mukaan aikuisempi malli, oma vastuu ja syyn ja seurauksen yhteys, niin ei se enää olekaan niin hirveän houkutteleva ja hauska asia se itsenäistyminen. Aikuistumisesta pitää tehdä haluttu olotila, ettei tää ole tylsä, on ihan kiva olla itsenäinen aikuinen, silloinkin voi tehdä paljon itsenäisesti asioita, eletään normaalisti, vastuuntuntoista elämistä, ettei vaan olla viihteellä. (Valm. haast.)

Mielikuva aikuisuudesta ja työelämästä on saattanut välittyä kotoa, mutta ilmeisesti yhtä lailla kaveripuheesta, nuorten kesken peilaamasta aikuisen kuvasta, josta ehdottomasti halutaan erottautua, johon on uhma-, viha- tai asian käsittelystä vetäytyvä ”en tiä sitten” -suhde. Toisaalta useimmat nuoret kuitenkin sanovat samastuvansa vanhempien elämäntapaan, vaikka ovat ”kapinallisia ihmisiä”. Etäisyydenotolla ei ole uudelleen suuntaavaa, vaihtoehtoista tapaa hakevaa voimaa, vaan tapahtuu etääntymistä ja sitten toistoa, palataan itsenäisesti asuen siihen arkeen, johon koetaan osattavan palata.

5.4. TYÖTTÖMÄN SOSIAALINEN EROTTUMINEN JA LEIMAUTUMINEN

Pajanuorten elämässä merkittävät arvot ovat todellakin muita kuin shoppailu ja erottumien kauppakujilla. Tässä suhteessa kaikki pajanuoret edustavat vaihtoehtokulttuuria ja kiertävät kirpputoreja tai ostavat muutoin käytettyjä tavaroita. Eroja ei koeteta tehdä rahalla, vaan elämällä jos jollain. Ollaan kapinallisia ihmisiä ja erottaudutaan sosiaalisesti koululaisten valtavirrasta ilman, että tästä tulee varsinaista, uutta tuottavaa vaihtoehtoista alakulttuuria. Koulutuksen ja yhteiskunnan valtavirtaa ei sen kummemmin mietitä, siis sitä, mistä erottaudutaan.

Ilmeisesti kansainvälinen solidaarisuus ei ole nuorille tuttu, kun jo termi solidaarisuus tuntui perin vieraalta nuorille haastateltaville, vaikkei sitten lopulta se asia tuntunut vieraalta. Valtavirtaan kuulumattomuus tarkoittaa monelle pajanuorelle etäisyyttä kaikkeen kansalaistoimintaan. Ei vaan kuuluta, se on etäinen asia, eikä se ole oma juttu. Kavereitten kesken jaetaan asiat ja rahatkin.

- Ja sitten taas, jos ei viihdy koulussa, niin sitte lähtee pois kavereiden kanssa. (nauravat)
- Sit se on kaikki ratkaistu?
- (Nauraa) Sit se on siinä. (Nuorten haast.)

Työttömyys ei yleensä leimaa nuoria kavereiden keskinäisessä maailmassa. Nuorille työttömyys on kavereiden kesken kuitenkin yleensä arkinen ja toisaalta väliaikaisena pidetty asiantila, eivätkä kaikki miellä itseään ja kavereitaan työttömiksi.

- Ei leimaa, kavereitten kesken voi puhua, suurimmalla osalla on kokemusta. Lähinnä just keskustellaan siitä, kun ei kukaan tykkää olla työttömänä. Jos on nuori ja jos on työtön, niin kyl siinä leimautuu, mutta ei kavereitten kesken, mut yleisesti. (Nuorten haast.)
- Niin varmaan vanhemmat ihmiset kattoo vähän pahalla, jos on vaan. (Nuorten haast.)

Nuoret erottuvat vanhemmasta sukupolvesta, jolle työttömyys on tärkeä asia. Työttömyys käsitetään arkiseksi asiaksi, samoin siitä selviäminen. Arkisuus ei tarkoita, että työttömyys saisi positiivisen arvolatauksen, vaan pikemminkin työttömyys koetetaan pitää mahdollisimman neutraalina asiana, jottei se kaatuisi liiaksi päälle. Monet puhuvat työttömyydestä ja työpaikkojen hakemiseen orientoitumisesta, joka on osalle pitkä prosessi. Osa puolestaan on jo pitkään hakenut töitä, mutta niitä ei ole järjestynyt ammattikoulututkinnosta huolimatta, koska tutkinto on paikkakunnan elinkeinoihin nähden väärältä alalta. Oman työttömyyden jossain määrin passivoimatkin pitävät työllistymistä ilman muuta itselleen parempana ja toivottavana asiana, ainakin nyt pajalla ollessaan.

- Meil ainakin kavereitten kesken puhutaan näistä, et mistä niitä töitä vois hakea, et pääsiskö jonnekin töihin ja et se on kuitenkin semmosta, et --- Et ei se oo vaan halusta olla työtön, et haluais kuitenkin mennä jonnekin töihin ja vähän semmosta. - - ei miul ainakaan oo semmosii kavereita, mitkä oikeesti, jos ”mie oon työtön” et en mee ikinä töihin (naurahtaa). (Nuorten haast.)
- Se on uutinen jos on saanu töitä. kaikki on siten ok. (Nuorten haast.)

Yleensä kaveripiirissäkin arvostetaan työssä käyviä. On vain arkista, että lasketaan tarkkaan tuet ja mahdolliset palkkatulon pienet lisäykset, koska eletään häilyvällä rajalla. Töitä ei vaan vielä ole järjestynyt, eikä niitä ehkä ole vähän aikaan haettu, mutta tilannetta pidetään väliaikaisena. Otetaan harkinta-aikaa, kun ei omasta alastakaan ole mitään tietoa, tai sitä otetaan pidemmän työelämän suhteen passiivisen jakson jälkeen, jotta saataisiin voimia hakeutua työelämään tai koulutukseen. Osalle harkinta-aika on paitsi alan myös yksitoikkoisen työn vastustuksen vaihetta, josta nuori voi motivoitua koulutukseen.

- [Kavereista] useimmat kokee sen lähinnä silleen niinku, että en halua tehdä mitään sellasta työtä mikä ei olis just sitä, mitä haluan tehdä, että mieluummin sitten oon vaikka työttömänä. Että tavallaan vähän

eletäänkin valtion kustannuksella. Että ei sitä pidetä niin hirveänä asiana silleen. Että ihan erilainen suhtautuminen kuin esimerkiksi meidän isällä siihen asiaan. (Nuorten haast.)

Tämä nuori totesi isänsä olleen pidempään työttömänä, mutta hän koki jatkuvasti olonsa vaivautuneeksi, ei oikein osannut olla ”kun ei tullut rahaa taloon sen puolesta”, mutta nuoren mielestä oli mukavaa, kun isä oli ollut kotona. Suhtautumisesta työttömyyteen oli tullut arkisempi, eikä suoraan itsen kannalta negatiivinen asia. Oli tilaisuus johonkin muuhun.

Haastatelluista nuorista kaksi epäili tai tunnisti etäänntyneensä kavereista, jotka ovat töissä. Prosenttiosuus on erittäin matala, mutta asia ei tullut esille samalla tavalla, koska kysymyksenä oli kaveripuhe, eikä se, jättävätkö kaverit. Kuitenkin asiaa siis pohdittiin, ja useimpien kaveripiiri ei vaihtunut, vaan se on arkisen elämän kivijalka, joka osalla myös nopeutti paluuta pajan kautta arki-rytmiin. Kuitenkin etäänntymistä jollain tavalla prosessoitiin: on vähän rahaa, eikä voi tehdä mitään. Lisäksi on katkenneita suhteita.

Et mullakin oli, monellakin oli just se, sit kun on vuodunki työttömänä, niin siinä on just se, et kuitenkin suurin osa, kaikki kaverit on töissä tai koulussa tai jossain, niin kyllähän siin sit on, et siinähan mullaki oli sellasta, ku et siinä tulee enemmän vähän niinku syrjäntymistä. (Nuorten haast.)

Kaveripiiri voi vaihtua uusien kuvioden takia, esimerkiksi huumeet tai muu uusi kaveripiiri vie mukanaan. Kaverit säilyttäneetkin kokevat omassa tilanteessa kuitenkin pinnan alla jännitteitä, mutta sosiaalinen elämä on tärkeä kiinnekohta, vaikka työn ja koulun suhteen vaan aletaan olemaan.

Työttömyyteen sopeutumisessa näkyvä sukupolvien ero perustuu osin odotettavissa olevaan tulevaisuuteen. Vanhemmat työttömät ikään kuin tippuvat pois työelämästä, ja edessä on taantuva tulevaisuus etenkin, jos omalla alalla ei ole töitä⁶⁹. Sen sijaan useimpien nuorten tulevaisuus on monien epävarmuustekijöiden takana. Varsinkin valikoituneessa kaveripiirissä on yleistä, että töihin meno pitkittyy. Nuoret voivat ottaa välivaiheen ja esiintyä kaveripiirissä välivaiheen ottajina. Nuorisotyöttömyys on kaveripiirissä yleistä. On keskustelujen aiheita eikä vain omia murheita. Aikuiset taas etäänntyvät helpommin tuttavapiiristään. Suhde siihen saattaa olla löyhempi kuin nuorten päivittäin tapaamaan kaveripiiriin. Vanhempien yhteydet perhetuttuihin”väheni ja silleesti, että oikeestaan enemmänki oli vaan sukulaisia tuli piettyä yhteyttä ja näin” (Nuorten haast.). On pakolliset kontaktit, ei juuri muuta.

Pajanuorten kaveripiirissä puhutaan vain vähän vanhempien työttömyydestä, eikä sen koeta leimaavan perheen nuoria. Kiertoteitä vanhempien pitkittyy työttömyys tulee esille, kun ei ole rahaa uusiin vaatteisiin ja sitten kiusataan. Lasten normina on, että tulee pukeutua tai harrastaa kuten muut.

Jos kaveripiirissä vanhempia työttömänä, leimaako perhettä?

Varmaan tuolla nuoremmalla iällä enemmänkin, nyt ei enää leimaa niin paljon kuin silloin pienenä. (Nuorten haast.)

Nuorista osa turtuu kiusaamiseen, ja hakee kaverit muualta, mutta kouluvihiymättömyys syvenee. (Nuorten haast.)

Suurin osa vanhemmista oli kotona puhunut työttömyydestä, mutta ilmeisesti vanhempien työttömyys jää etenkin nuorempina koettaessa kuitenkin jossain määrin mysteeriksi, vaikka asiasta puhuttaisiin. Pienetkin lapset näkevät aiempien haastattelututkimusten mukaan, että töiden saanti olisi toivottava. Vaikka siitä ei ole tietoa, mitä työ on, sitä ilman olon koetaan jotenkin vaikuttavan perheessä (Näätäsaari 1993). Tässä kyselyssä tuli esille, että vanhemmat työttömyyttä kokiessaan puhuvat myös työnhausta, joten nuorelle kertyy työttömyydestä monenlaisia kokemuksia. Ehkä se siksi vain nähdään nuorten parissa asiaksi, josta selvittää, ja niin moni muukin kaveri on työttömänä. Työttömyys ei leimaa nuorten kaveripiirissä nuoria.

⁶⁹ Vanhempien on vaikea muuttaa asumismuodon ja lasten koulunkäynnin ja kavereiden takia. Päätös ei ole yksilön arkinen laskelma kuluista ja menoista, vaan myös nuorten vaikeudet voivat olla muuton este. Muuttamisen on jo nähty niitä tuovan (Nuorten haast.). Etelään koottava työvoima on ihmisten toinen nimi.

Myöhemmin nuori voi tulkita uudelleen tai unohtaa vanhempien työttömyysajan. Merkittävää ei aina ole yksinomaan se, miten vanhempien työttömyys näkyi aikanaan nuoren elämässä, vaan kuva työttömyydestä, joka uutisista ja toisaalta lähikulttuurista saadaan. Kuvat luovat uusia mielikuvia. Asioita identifioidaan uudelleen asioiksi. Kokemuksia vanhemmista suhteutetaan uudelleen. Siten työttömyyden ja työn arvottaminen ei seuraa suoraan kotoa, vaikka tavat oppia ja käsittää syitä ja sattumia seuraisivatkin.

Syrjäytymisuhan ja työttömyyden yhteys on myös pajuorten kohdalla ilmeinen. Nuoret kokevat, että vaikka he ovat köyhiä, he eivät ole syrjäytyneitä. Nuoret käsittävät syrjäytymisen sosiaalisia suhteita koskevaksi asiantilaksi. Syrjäytynyt on irtautunut sosiaalisista suhteista muihin ihmisiin, eristäytynyt. Vastaavasti Elsi Veijola ja hänen mukaansa aiemmin Nyyssölä ja Pajala ovat saaneet tulokseksi, että

nuorten omissa tulkinnoissa eivät korostu perinteiset huono-osaisuuden tai syrjäytyneisyyden määritelmät. Vain pieni joukko nuoria kuvasi syrjäytymistä köyhyytenä tai huonona yhteiskunnallisena asiana. Nuorten syrjäytymisen määritelmässä korostuu kuuluminen ryhmään tai yhteisöön. Nuorille syrjäytyminen tarkoittaa yksinäisyyttä, joutumista syrjään ihmissuhteista, koulu yhteisöstä tai kavereista. (Veijola 2005, 24.)

Nyt haastatelluista nuorista vain kaksi totesi myös työttömyyden ja rahanpuutteen voivan johtaa syrjäytymiseen. Vaikka oma kaveripiiri säilyykin, näkevät nuoret kuitenkin etäisyyden yleensä kaikkien muiden nuorten ja oman tilanteensa välillä. Silti he eivät pidä itseään syrjäytyneinä, koska on kaverit.

Motiivien ja viihtymisen sosiaalisuus ja nuoren epävarmuus

Kouluttautumisen taito ja sosiaaliset valmiudet kulkevat osin perintönä, mutta ne ovat samalla yksilöllisiä ominaisuuksia, jotka vahvistuvat tai heikkenevät nuoren toiminnan eri kentillä. Kodin lähtökohta näyttää ilman välipuheitakin esimerkiltä. Perheen arkipuheessa välittyy nuorelle horisontti käsittää koulunkäyntinsä merkitys. Monessa pajalaisen perheessä taito kannustaa ja realistisesti motivoitua koulutusuralla kulkua on ollut melko vähäistä. Myös kuilu puheiden ja toisaalta vanhempien oman toiminnan välillä näyttää usein suurelta. Nuoret kokevat, että puheet ovat vain puheita, keinoja sivuuttaa asioiden käsittely, sanat eivät tarkoita asioita. Asioista varmistumisen polkuja ei osata arvostaa, eikä ole valmiuksia arvottaa niitä. Sosiaalisen ulkopuolisuuden kokemukset kasaantuvat (Järvinen 1999b). Nuoret kulkevatkin melko vähäisin kokemuksin koulutuksen, pätkätyön ja työttömyyden välimaastoa. Näitä nuoren on vaikea käsittää ja suhteuttaa niiden pidempää merkitystä. Siten nuoren on vaikea punnita omia kokemuksia, muiden puheita, eikä puhetta itselle osata ottaa vakavasti. Asiat on sitten nopeasti ratkaistu ja kuitattu millä hyvänsä seuraavalla toimella, kuten nuorten haastattelut kertovat.

Pajuorten kohdalla heikommat lähtökohdat käydä koulua näyttävät kertautuvan nuoren elämässä, kun sopeudutaan kouluviihtymättömyyteen samanmielisten kavereiden kesken. Taidot käyttää koulua oman identiteettityön kenttänä jakautuvat vanhempien taustan mukaan ja jakavat nuorten tulevaisuutta. Nuorten haastattelut selkeyttivät kuvaa, että ammattitaustan lisäksi koulutusuralla kiinnostaa vähän, koska siihen ei muutoinkaan kannusteta. Vanhempien aika, kiinnostus tai tiedot eivät riitä. Vanhemmat elävät sosiaalisessa piirissä, jossa koulutus ei ole merkittävä tekijä, ja sen merkityksen selvittäminen jätetään lapsen ja koulun vastuulle. Se ei ollut omakaan ”juttu”.

Nuoren muut elämän ympäristöt vahvistavat sosiaalista valmiutta kulkea koulussa ja sieltä ulos. Lähipiiristä identifioidut asiat saavat korostuneen aseman, jos jo ollaan epävarmoja oman koulunkäynnin suhteen. Vähitellen nuoren identiteetti vahvistuu sen mukaan, mitä nuoret koululta osaavat odottaa ja koulussa oppivat odottamaan itseltään, tai oppivat, ettei sieltä juuri mitään kannata (itselle)

odottaa. Kaveripiirin merkitys voidaan pelkistää näiden odotusten prosessoinnin yhdeksi kentäksi. Kaverilegendat ovat itselle merkityksellistä vertaispuhetta. Kaveripiirin valinnassa puolestaan kodilla on Lea Pulkkisen (2002a; 2002b) havaintojen mukaan merkitystä. Ylisukupolviset samankaltaisuudet vahvistuvat edelleen myös sosiaalisten valmiuksien ja oppimistaitojen edelleen oppimisen arjessa. Taidot kasautuvat kuljettaessa elämän eri kentillä. Nuoret itse hakevat tätä samankaltaisuutta, kuten ketkä hyvänsä aikuisetkin, kun ei viihdytä erimielisten parissa. Toisaalta on nuoria, joiden kaveripiiri on valikoitunut hyvin varhain ja kaverit pysyvät, vaikka koulun ja työn suhteen menisi miten tahansa. Eikä työttömyys erottele näitä kavereita, ei ainakaan yhtä nopeasti kuin aikuisten elämässä. Kaveripiirit voivat oheta ja vaihtua vähittäin, ja moni elää ilman uusia kavereita. Silti oma työttömyys ei näyttäisi erottelevan sosiaalisia kontakteja nuorten parissa yhtä selvästi kuin aikuisten elämässä. Vanhempien varallisuus ja koulutusmotivaation tuki saattavat erotella nuorten kesken paljon pidemmällä aikavälillä kuin 17-vuotiaana koettu työttömyys.

Asuinalueellakin on merkitystä ja etenkin korttelilla. Joka kunnasta tiedetään osoitteita, joista on vaikea työllistyä, ei vain siksi, ettei haeta töitä, vaan myös työnhakija kohtaa ennakkoluuloja. Sosiaalista eriytymistä on asuinpaikkojen mukaan, mikä on ylisukupolvinen suhde, osalle pajuorista myös oma tilanne, kun nuorta itsenäistetään ongelmalähiöiden kautta

Pajuorien elämässä epävarmuus ja tekemällä oppimisen taipumus ovat keskeisiä piirteitä. Epävarmuus tulee korostetusti esiin koulussa ja näkyy viihtymättömyytenä. Ei oikein osata eikä haluta olla koulussa. Kouluviihtymättömyys on kaikkien pajuorien jossain elämänvaiheessa suurta. Viihdytään muualla, ja varmuus tulee esille toisissa toiminnan ympyröissä. Varmuus voi olla hyvin hetkittäistä, kun tehdään valintoja, jotka on helppo jättää. Kulku kodin, koulun, keskeytysten, työttömyyden ja pätkätöiden välimaastossa on monien epävarmistumisten ja satunnaisten varmistumisten hakemista. Satunaiset sosiaaliset lähipiirit, lähiön nuoret, ovat osalle merkittäviä.

Pajuorien kouluviihtymättömyys on monelle ollut keskeinen elämänvaihe. Koulussa on koetettu olla kuten muut, ja siinä on jollain tavalla epäonnistuttu. Aletaan viihtyä muiden samanmielisten kavereiden kanssa tai eristäytyään. Nuoret näkevät kouluviihtymättömyyden edeltävän kaveripiirin valikoitumista ja alkoholinkäyttöä. Kouluviihtymättömyyden vaiheista alkavat käännteet elämänsä vaiheissa, jotka erottavat pajuoria muista nuorista. Suuri osa pajuorista on valmentajien mukaan tekemällä oppivia ja kouluviihtymättömyyden ongelmaa voidaan lähestyä tästä ja toisaalta muiden oppimisvaikeuksien näkökulmasta. Mitä on kohdata koulu, jos lukemalla oppiminen on vaikeaa? Monen vuoden oppimattomuuden kokemukset kasautuvat koulussa viihtymättömyydeksi. Aikaa ei saada kulumaan koulussa, kun ei heikoksi jääneen pohjan takia ole enää valmiuksia oppia uutta. Koulussa olemisen mittapuuna ei ole ehkä yläasteella ollut kertaakaan motivoituminen kouluttautumiseen, vaan koulussa olemista arvioidaan viihtymisen mittapuulla. Viihtymisestä tulee jo koulussa merkittävämpi tapa arvioida elämänmuotoa ja identiteettiä kuin motiivit.

Sosiaaliset valmiudet näkyvät siinä, mihin nuoret ovat valmiita tarttuman ja miten nopeasti vaihtamaan kiinnekohtia. Kyse ei välttämättä ole psyykkisestä epävarmuudesta, vaan muusta sosiaalisesta, identiteettien ja paikan haun ongelmasta. Tekemällä oppivien vaikeudet löytää paikka toimia mielekkäästi ovat reaalisia.

6. YLISUKUPOLVISEN TYÖTTÖMYYDEN KOHTAAMINEN TYÖPAJOILLA

Tarkastelen tässä luvussa valmentajien kyselyn ja haastattelujen perusteella, miten nuoret pajalla kohdataan ja mitä pajan työkäytäntöjä tässä vaiheessa ja yleisesti pajalla nuorten kohtaamisissa on valmentajien mukaan perusteltua käyttää. Toiseksi selvitän, miten yleiseksi asiaksi ylisukupolvinen työttömyys pajoilla tunnustetaan ja miten sitä on pajoilla käsitelty. Selvitän myös, millaisista nuoren käyttäytymisen merkeistä ylisukupolvinen työttömyys on pajoilla tunnustettu. Näistä tunnustamisen merkeistä käsin valmentajat ovat arvioineet, onko valmennustyössä syytä kiinnittää huomiota ylisukupolvisen työttömyyteen. Kolmanneksi selvitän valmentajien kokemuksen perusteella, kuinka suurella osalla pajanuorista työttömyys on muuttunut pajanuorten elämäntavaksi ja miten tämä näkyy nuorten elämässä. Lopuksi otan esille kysymyksen nuoren passivoitumisen, epävarmistumisen ja masennuksen tunnustamisesta.

6.1. NUORTEN KOHTAAMINEN

Valmentajat kohtaavat nuoressa arvoituksen. Tehtävänä on selvittää nuoren elämänhallinnan esteitä, ja mitkä niistä ovat pajalla raivattavissa. On pieniä ratkottavia pulmia, ja toisaalta on selvitettävä, mitkä asiat nuoren elämässä estävät nuorta arvioimasta omaa pitkän aikavälin tilannettaan realistisesti ja mitkä ovat esimerkiksi itseluottamuksen tai koulutusresurssien hankinnan reaalisia esteitä. Esteiden kirjo on usein laaja. Pajalle tulevan asiakkaan rekisteritiedot on koottu aiemmin nuoren kanssa asioineen viranomaisen näkökulmasta käsin. Kuntoutuksesta tulevan taustasta saadaan enemmän tietoa kuin työvoimatoimistolta tulevan tai vanhempia koskeneen sosiaalityön yhteydessä lähetteen saaneen nuoren omasta taustasta.

Pitkä oma työttömyys toki kertoo, että työelämän edellyttämät valmiudet ovat vähentyneet tai että tutkinto ei vastaa kysyntää. Näistä on vielä matkaa siihen, miten motivoida nuorta työstämään tilannettaan. Pajanuorilla ei yleensä ole vahvaa ja realistista käsitystä tilanteestaan. Siksi nuoren tilanteeseen tutustutaan vähitellen nuoren kertomana, ja nuorta ohjataan oman tilanteensa käsittelijäksi. Valmentajan on voitettava ensin nuoren luottamus, jotta nuori kertoisi ehkä sekavasta tilanteestaan tai joukosta selvitettäviä asioita, joita nuori ei välttämättä edes miellä selvitettäviksi. Tilanne-käsite saattaa siten olla harhauttava metafora, koska se kuvaa ikään kuin jo nähtävää tilannetta. Kuvatkoon se kuitenkin nyt yleisesti kokoelmaa tiedoista, joista valmentaja yhdessä nuoren kanssa hakee suuntaa nuoren valmentautumiseen. Nuoren sekavasta tilannetekijöiden joukosta koetetaan muodostaa valmentautumisen tilanne. Kohdataan nuoria, joille ”vasta aletaan luoda valmiuksia ja halua hakea koulutukseen” (Valm. haast.).

Jokainen nuori on kuitenkin yksilö. Meillä lähdetään kaikkien kanssa puhtaalta pöydältä. Leimoja tällä porukalla on jo entuudestaan. Ruvetaan käytännön hommiin ja asioita selvitellään nuoren haluamaan tahtiin pieninä palasina. Jos nuorella on joku akuutti järjesteltävä asia esim. asunto, maksut tai toimentulo tuetaan nuorta hoitamaan se heti kuntoon. Luottamuksen lisäännyttyä päästään kiinni niihin varsinaisiin hiertäviin asioihin. (Valm. haast.)

Vanhempien taustan selvittäminen ei ole pääasia, vaan nuoren henkilökohtainen tilanne. Jos asia tulee esille sitä käsitellään nuoren ehdoilla. (Valm. kysely)

Vaikka vanhempien ongelmat tiedetäisiin, nuoren tilanne on silti edelleen oma tulkittava asiansa. Ehkä siksi pajoilla ei kovin yleisesti koeta, että olisi erityistä tarvetta yleisesti valmennustyön osana selvittää kunkin pajuoren vanhempien taustaa. Valmennuksen alkuvaiheessa on tärkeintä herättää sekä nuoren luottamus itseensä että luottamus valmentajaan. Jälkimmäinen on väline edelliseen. Tavoitteena on käynnistää nuoren omia prosesseja, joissa nuori vähitellen alkaisi luottaa itseensä ja omaan toimintakykyynsä. Tähän on luontevaa liittää kysymys nuoren suhteesta vanhempiin, muttei utelu.

Keskusteluissa ei paneuduta kotioloihin ellei nuori ota asiaa itse esille. Mikäli he ottavat asian esille, käydään keskustelua ihmissuhteista perheessä, ei juurikaan elämäntavoista. (Valm. kysely)

Kartoitetaan vain se saako nuori tarvitsemaansa / toivomaansa tukea vanhemmiltaan / ja tukea laaditun työhönvalmennussuunnitelman toteutumisen edistämiseen, esimerkiksi aamulla heräämiseen yms. arkipäivän asioihin. (Valm. kysely)

Valmentajien arviot ja päätelmät perustuvat siihen, onko tiedosta hyötyä oman työn kannalta. Pajoilla selvitetään nuoren alkuhaastattelussa lähinnä hänen suhdetta vanhempiinsa, muttei kysytä heistä tarkemmin. Vanhempien työttömyys tulee silti satunnaisesti esille haastatteluissa ja yleisesti pajan arkisissa keskusteluissa, jossa myös työvalmentajat kohtaavat nuoren kokeman vanhemmuuden. Yksilövalmentajien vastuulla oleva nuoren alkuhaastattelu halutaan selvästi rajata luottamuksen hankinnan vaiheeksi, ja useimmat painottivat niin sanotun ratkaisukeskeisen valmentautumisen mukaista paneutumista nuoren välittömien ja itse tunnistamien ongelmien ratkaisuun, ”aletaan siitä, mitä ollaan”. ”Maksusuunnitelma ulosoton kanssa on aika yleistä.” (Valm.haast.)

Kokemusten perusteella tuntuu että riski kasvaa, mikäli aikaisemmissa sukupolvissa on esiintynyt samantyyppistä problematiikkaa, mutta joidenkin kohdalla tuntuu että ko. tekijöillä ei ole mitään merkitystä.

Mikä vaikuttaa mihinkin on ehkä vaikeinta arvioida, enkä ole varma onko siitä niin suurta hyötyä että siihen kannattaa uhrata kovinkaan paljon aikaa. Kokemukseni perusteella tuntuu, että ratkaisukeskeinen, tulevaisuusorientoitunut työote on tehokkain, toimivin ja jopa ihmisystävällisin. (Valm. kysely)

Ratkaisukeskeistä lähestymistapaa pidetään yleisesti pajoilla toimivana työmuotona, ja erityisen tärkeä se on pajalle tulon vaiheessa. Sen onnistuminen ei edellytä vanhempien taustan selvittämistä, mutta tiedosta, onko vanhemmilta saatavissa tukea perusasioissa, kuten päivärytmin pitämisessä, on hyötyä. Ratkaisukeskeistä menetelmää ei alkuvaiheessakaan tarvitse pitää vastakkaisena nuoren taustojen selvittämiseksi. Pidemmässä valmentautumisen työssä saatetaan tulla nuoren identiteetin pulmakysymysten ratkaisuun, jossa väistämättä kohdataan nuoren pidempi historia.

Pajojen työrytmille on tyypillistä, että erotellaan asiat ”välittömästi ratkaistaviin pulmiin” ja ”nuoren omaa kehitystä hiertäviin asioihin” (Valm. haast.). Välittömästi ratkaistavat asiat ovat niitä, joiden takia monet valmentajista korostivat, ettei sillä ole niin merkitystä, mitkä ovat nuoren taustat, kunhan saadaan prosesseja käyntiin ja nuori luottamaan itseensä. Kehitystä hiertävät asiat tulevat vähitellen esille, kuten koulutukseen motivoitumisen varsinaiset esteet ja elämäntavalliset asenteet. Hiertäviä asioita voidaan sitten käsitellä pajalla myöhemmin, ja niitä käsitellään käytännössä kaikissa alku- väli- ja loppuhaastattelun tilanteissa sekä pajakeskusteluissa.

Nuoren tilanne, asenteet, käyttäytyminen ja sosiaaliset valmiudet oppia uutta ovat peräisin hyvin pitkältä ajalta, ja niiden oman kriittisen arvioinnin tukemiseksi nuori ja valmentaja tarvitsevat otetta eri rytmisissä muuttuneisiin ja muutettavissa oleviin asioihin. Arkiset lainajärjestelyt vievät aikaa, mutta ratkaisu järjestelyjen suunnasta voi olla nopeasti tehty. Sen lisäksi on muita pidemmän ajan prosessointia edellyttäviä asioita, joita ei vain ratkaista, vaan joiden käsittely on valmentautumista.

Vanhempien tausta näkyy jollain tavalla edelleen nuorten elämässä, vaikkei ehkä juuri niissä konkreettisimmissa pulmissa, joihin pajavalmentajat ensimmäiseksi nuorena törmäävät. Tosin melko yleisesti valmentajat ovat sitä mieltä, että ”Meille tulevilla nuorilla on kotoa irtautuminen jo niin vahvasti käyty läpi, ettei vanhemmuus enää näy” (Valm. haast.). Silti nuoren omat valmiudet käsitellä tilannettaan ovat paljolti peräisin kotoa. Myös kotoa muuttaneiden nuorten joukossa vanhempien taustalla on edelleen merkitystä. Pajalle tulevien nuorten tausta

poikkeaa selvästi muista nuorista, ja vanhemman työttömyys näkyy erityisen selvästi nuoren työttömyyden kestossa. Vanhempien tausta näkyy myös siinä, miten itsenäistyminen onnistuu, mitä nuori motivoituu tekemään ja mitä käsittää mahdolliseksi tehdä. Vanhempien tausta näkyy sitten nuorten työnhaussa ja pajalla ja vieläpä selvemmin, jos nuoret ovat muuttaneet pois kotoa. Tällöin he todella toimivat perityin ja omaksutuin valmiuksin vailla vanhemman arkista tukea ja kontrollia. Sosiaalinen kontrolli on ohuenakin merkittävä. Siten pitkän aikavälin valmentautumisessa vanhempien taustan tunnistamisesta voisi olla hyötyä.

Nuoren taustan selvittelyä on vältetty osin myös siksi, että kerätty tieto saattaa leimata valmentajan käsitystä asiakkaasta ja toisaalta nuoren käsitystä tilanteestaan: että häneltä siis kuitenkin kysyttiin ”tämä”. Nuori voi nähdä viranomaispeilistä tapoja ja kieltä sopeutua omaan tilanteeseensa. Valmentajatkin saattavat ymmärtää asiaa liiaksi ja muuttaa suhtautumistaan nuoreen:

Tunnistamisesta voi olla hyötyä tai ei. Tiedostaminen toimii itseään toteuttavana ennusteena. Eli oma palvelumme muuttuu asiakkaan historian näköiseksi, vaikka uusi alku täytyy luoda kaikille. (Valm. kysely)

Tietty momenttiavain kaikesta tiedosta aina muodostuu, toimitaan toisin kuin ilman tietoa. Aina ei toki ole eduksi tietää toisesta ”liiaksi”, mutta tämä koskee yleensä henkilökohtaisia suhteita, eikä tilanteita, joissa toisen tukemisen tulisi tapahtua muutamassa kuukaudessa tai asioita vain jää tapahtumatta. Jotain nuorelta voisi kysyä vanhempien taustasta viimeistään välihaastattelussa keskustelun tapaan. Tämä osaltaan kertoisi myös nuoren kokonaistilanteesta, eivätkä nuoret ole niin vaivautuneita vanhempia koskevista kysymyksistä. Vaikeampaa heidän on puhua vakavasti itsestään.

Mutta onko pajuortien taustoja syytä lainkaan selvittää, jos ylisukupolvinen työttömyys on erittäin yleistä? Työttömyyden kulttuuriset piirteet ja nuoren suhde työelämään voidaan ottaa kaikkien pajuortien valmentautumisessa huomioon ja ottaa teema pajan ryhmätöiden aiheeksi. Palaan tähän luvussa 7. Nuoren erityisten pulmien kohtaamista saattaisi jäsentää tieto vanhemmista. Onko nuoren elämässä kertautumassa jokin ylisukupolvisen syrjäytymisen riski? Lähinnä on kyse nuoren omien sosiaalisten valmiuksien taustasta ja hänen itsensä kantamista esteistä. Yksilöllisyys kuuluu työn luonteeseen, ja sitä voisi hyvin täydentää nuoren pitkän historian tuntemus.

Yleisesti tieto vanhempien taustasta tukisi valmentajien harkintaa ja ammatillista suhtautumista asiakkaisiinsa. Mutta ei ole syytä edellyttää, että tiedot tulisi kerätä. Tulee välttää tilanteita, jossa nuorelle tulisi ensimmäiseksi mieleen, että tässä taas viranomaiset vain keräävät tietoja ja ”mitähän tollekin heittäisi” vastaukseksi. On yksilövalmentajan ammattitaitoa oivaltaa, mikä toimii kenenkin kanssa. Suhtautumista tietojen hankintaan voisi näin joustavoittaa.

Ei syvällisesti kaivella, mutta vanhempien tilanteet tulevat aika selvästi esille. Pyritään siihen että yhdessä ollaan paljon tekemisissä, kirjataan jotain ylös, jos on asioita, jotka vaikuttavat pajatyöskentelyyn, tehdään huomioita. (Valm. haast.)

Tästä voi jatkaa yksilöhaastattelussa, vaikka kyse onkin aikuisista nuorista, eikä alaikäisistä. Vanhempien tausta erottaa pajuoret muista nuorista edelleen tässä iässä.

6.2. YLISUKUPOLVISEN TYÖTTÖMYYDEN TUNNISTAMINEN

Ylisukupolvisesta työttömyydestä on pajoilla puhuttu lähinnä epävirallisesti ja yleensä yksilöiden tilanteita, kuten poissaoloja selvitettyä. ”Viime aikoina keskustelua on käyty koko ajan enemmän” (Valm. kysely). Harvalla pajalla asiasta on keskusteltu virallisesti (7 %), ja 26 % valmentajista sanoo, ettei pajalla ole lainkaan puhuttu asiasta. Asiasta keskustelevat ovat tietenkin tunnistaneet ongelman, toisaalta keskustelun käynnistäminen saa muutkin kiinnittämään huomiota asiaan. Suurin osa

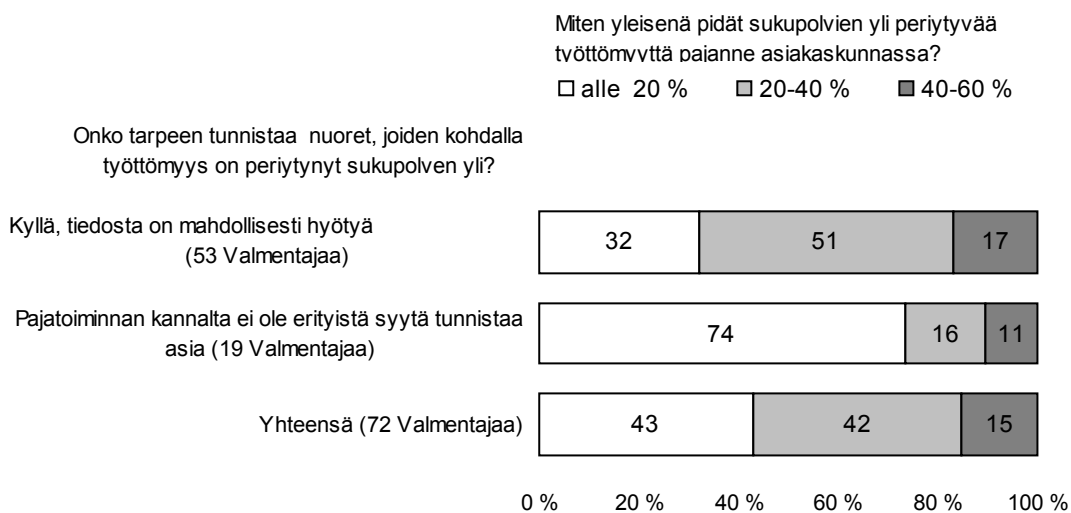
vastaajista eli 90 % toteaa nähneensä joidenkin nuorten toimissa ja asenteissa, että heidän kohdalla saattaa olla kyse ylisukupolvisesta työttömyydestä. Kuitenkaan kovin yleisenä ilmiötä ei pidetä.

Nuorten ja valmentajien vastausten välillä on ilmeinen ero. Nuoret kertovat kotona koetusta työttömyydestä, eikä se välttämättä näy nuoren käyttäytymisessä. Valmentajat puolestaan arvioivat ylisukupolvisen työttömyyden osuutta nuoren käyttäytymisestä pajalla näkyvien piirteiden perusteella. Ylisukupolvisen työttömyyden aste kuvaa siten valmentajien arviota ylisukupolvisesta elämäntavasta tai asennoitumisesta, joka voisi vastata passiivisten nuorten ryhmiä. Yli vuoden työttömänä olleita pajanuoria on 26 %, ja edellisessä luvussa on arvioitu, että jossain määrin myös työttömyyskokemuksen kautta passivoituvia olisi noin 30–40 % pajanuorista. Tämä osuus sisältää muistakin syistä passivoituvia, mutta vanhemman työttömyyskokemus on pitkä tai jossain määrin passivoiva.

Taulukon 6.1. alimmassa palkissa ilmenevä jakauma kertoo, että 85 % valmentajista näkee ylisukupolvisen työttömyyden koskevan alle 40 % pajanuorista, ja alle 20 %:n osuutena sitä pitää 43 % valmentajista. Ne, joiden mielestä työttömyystausta ei näy pajanuorista (10 % valmentajista), pitävät kaikki ylisukupolvista työttömyyttä harvinaisena eli se on heidän mielestään alle 20 %.

Valmentajien arviossa näkyy myös käsitys siitä, koetaanko asia pajalla merkittäväksi. Valmentajat, jotka näkevät, että vanhempien työttömyystausta koskevasta tiedosta voisi pajatyössä olla hyötyä, myös arvioivat ylisukupolvisen työttömyyden selvästi yleisemmäksi asiantilaksi ja myös nimeävät selvästi useammin joitain vanhempien työttömyydestä näkyviä merkkejä. Jos asiaa ei tunnusteta, ei sitä pidetä niin usein tärkeänä selvittää.

TAULUKKO 6.1. Valmentajien arvio ylisukupolvisen työttömyyden yleisyydestä asian selvittämistarpeen mukaan jaoteltuna.

Yleiseksi ilmiön arkityössä nähneet ovat ehkä jo aiemmin käsitelleet sosiaalisen huono-osaisuuden perintöä muussa työssään ja siten myös löytävät helpommin vastaavia piirteitä nuorten toimista tai asenteista. Valmentajilla on omat työhistoriansa. Ne eivät jakaudu valmentajakategorioiden (vetäjä, yksilövalmentaja, työvalmentaja) mukaisesti. Kaikkien ryhmien kohdalla taulukon 6.1. ilmaisemat osuudet ovat samankaltaiset, samoin arvio ylisukupolvisen työttömyyden yleisyydestä.

Varauksellisista kommentteista huolimatta 53 valmentajaa eli 74 % valmentajista arvelee, että taustatiedot voivat tukea pajatoimintaa. Tällä tarkoitettaneen kunkin nuoren tilanteen parempaa ymmärtämistä, eikä niinkään työn yleistä suunnittelua:

Työn lomassa tulee aina välillä nuoren aloitteesta keskusteltua hänen elämästään ja joskus vanhemmista vähän. Kiinnitän siihen kyllä huomiota. Lähinnä käyty keskustelu voi antaa minulle lisää ymmärrystä ja kärsivällisyyttä, jos nuoren työharjoittelu takkuilee. (Valm. kysely)

Se, millaisista piirteistä ylisukupolvista tilannetta luetaan, näyttäisi jollain tavalla liittyvän myös siihen, miten yleiseksi ilmiö arvellaan (taulukko 6.2, taulukossa ilmoitetaan määrät, koska osa ryhmistä on pieniä). Kun valmentajat pitävät tunnistamista mahdollisena tai he tunnistavat vanhempien työttömyyden lähinnä yksilöiden ongelmien perusteella, otaksutaan ylisukupolvinen työttömyys matalaksi. Se nähdään yksilöiden ja siten yksittäistapausten kokoelmaksi.

TAULUKKO 6.2. Valmentajien arviot ylisukupolvisen työttömyyden yleisyydestä luokiteltuna sen tunnistamisen helppouden mukaan.

Miten yleisenä pidät sukupolvien yli periytyvää työttömyyttä pajanne asiakaskunnassa?				
Miten helppoa tai vaikeaa on tunnistaa sukupolvien yli periytyvää työttömyyttä?	Alle 20 %	20–40 %	40–60 %	Yhteensä
On lähes mahdotonta tunnistaa	5	2	0	7
Saatetaan nähdä nuoresta, jolla on ongelmia	14	10	2	26
Nähdään yleisessä pajatoiminnassa joitain piirteitä	13	17	7	37
Nähdään melko selvästi nuoresta	0	2	2	4
Yhteensä	32	31	11	74

Jos ylisukupolvisen työttömyyden piirteitä on nähty pajalla nuorten yleisessä toiminnassa, otaksutaan ylisukupolvinen työttömyys yleisemmäksi. Ei tietenkään voi otaksua niin, jos sitä ei ole nähty, mutta tapa arvioida pajatoimintaa ja työkokemus näkyvät ilmeisesti tässäkin.

Ylisukupolvisen työttömyyden osuuden alhaiseksi arvioineista suurin osa kuitenkin toteaa nähneensä pajatoiminnassa ylisukupolvisen työttömyyden piirteitä (taulukko 6.3.). Kun suurin osa arvioi osuudeksi noin 20 % pajanuorista, voidaan minimietuna pitää, että lähes jokainen valmentaja (90 %) näkee jokaisesta pajaryhmästä kahden kohdalla joitakin ylisukupolvisen työttömyyden piirteitä.

Mistä valmentajat sitten ylisukupolvisen työttömyyden merkkejä näkevät? Yleisimmin ylisukupolvinen työttömyys näkyy valmentajien mukaan nuoren puheista ja asenteista itseä kohtaan etenkin tavassa suhtautua omaan tulevaisuuteen (taulukko 6.3.).

Taulukko 6.3. Valmentajien käsitykset pajanuorten vanhempien työttömyystaustan näkyvyydestä pajatoiminnassa.

		Kyllä	Ei
Näkyykö työttömyystausta?	N %	70 91 %	7 9 %
Puheissa ja yleisissä asenteissa	N %	53 69 %	24 31 %
Tavassa tehdä pajatoimintaan liittyvät työt ja harjoitustehtävät	N %	34 44 %	43 56 %
Suhtautumisessa muihin koulutettaviin	N %	10 13 %	67 87 %
Suhtautumisessa omaan tulevaisuuteen	N %	56 73 %	21 27 %

Se, minkä otaksutaan näkyvän, on työttömyyden leimaama elämäntapa ja sen mukaiset arvostukset sekä toisaalta nuoren itseluottamuksen vaje.

Puhekieli, suhtautuminen yhteiskunnallisiin asioihin tulee osin esiin ”kuullunopittuna” ei itse pääteltyä tai ajateltuna. (Valm. kysely)

Vaikuttaa asenteisiin ja motivaatioon, ”ei se kannata” ”ei niitä töitä kuitenkaan löydy” jne. (Valm.kysely)

Alistuminen, toivon ja iloisuuden puuttuminen arjesta, elämä on harmaan eri sävyjä. (Valm. kysely)

Passiiviset ja tulevaisuuden näkymiä syövä asenteet vahvistuvat kokemusten myötä. Kokemukset nähdään kaikin puolin harmauden ilmapiirissä, ja vetäytyminen tai muu epävarmuus on yleistä.

Lähes kaikki yksilövalmentajat toteavat sen näkyvän nuorten tulevaisuuden odotuksissa (Taul. 6.4.).

TAULUKKO 6.4. Työtehtävien mukaan jaotellut arviot siitä, näkyykö vanhempien työttömyystausta nuoren suhtautumisessa omaan tulevaisuuteen.

Työttömyystausta: näky suhtautumisessa omaan tulevaisuuteen				
Työtehtävä		Kyllä	Ei	Yhteensä
Vetäjä	N	14	7	21
	%	66,7 %	33,3 %	100 %
Yksilövalmentaja	N	22	3	25
	%	88,0 %	12,0 %	100 %
Työvalmentaja	N	20	11	31
	%	64,5 %	35,5 %	100 %
Yhteensä	N	56	21	77
	%	72,7 %	27,3 %	100 %

Nuoren oma pitkä työttömyys näkyy valmentajien mielestä pajalla, ja monen taustalla on myös vanhempien työttömyyttä. Nuoret ovat valmiimpia luovuttamaan, mikä nähdään luontevaksi toimintatavaksi, kun toisenlaisiakaan sosiaalisia valmiuksia ei ole.

Niitten nuorten kohdalla, joiden on vaikea tarttua harjoittelupaikan hakuun, on omaa työttömyyttä yleensä taustalla, on luovuttamista. (Valm. haast.)

Työttömyys on yleisin yhteinen nimittäjä passiivisten nuorten ryhmässä ja siten arveltavasti myös luovuttamisen asenteeseen taipuvaisten ryhmässä. Omaa tulevaisuutta koskevia tavoitteita joko ei ole tai niitä on sekalainen kokoelma.

Luovuttamisen asenteen ylittäminen ja itsevarmuuden asteittainen lisääminen kuuluvat sekä yksilö- että työvalmentajan työhön, enemmän kuitenkin edellisten. Yksilövalmentajat näkevätkin hieman useammin, että vanhempien työttömyyskokemuksen näkyessä nuoret edellyttävät enemmän valmentajan työtä. Kuitenkin on yleistä, ettei pajalla erotella kohderyhmiä. Tämän vaihtoehdon hyväksyminen kertoo lähinnä siitä, ettei tausta-asiaa pidetä oman työn kannalta tärkeänä. Yksilövalmentajista 40 % oli tätä mieltä. Lisäpanostuksen käyttö puolestaan kertoo käytännön pakosta, että nämä nuoret yleensä edellyttävät enemmän töitä, ei siis välttämättä valmistellusta toiminnasta, vaan työttömyystaustan erottumisesta.

TAULUKKO 6.5. Ylisukupolvisen työttömyyden tunnistaneiden tapa kohdata nuoret työtehtävien mukaan jaoteltuna.

Jos vanhempien työttömyystausta tunnetaan, niin motivoitako heitä normaalin ohjaustyön ohessa eri tavalla kuin muita koulutettavia?					
Työtehtävä		Kyllä, motivointi edellyttää valmentajan lisäpanostusta	Satunnaisesti	Ei erotella kohderyhmiä	Yhteensä
Vetäjä	N	3	9	8	20
	%	15,0 %	45,0 %	40,0 %	100 %
Yksilövalmentaja	N	8	7	10	25
	%	32,0 %	28,0 %	40,0 %	100 %
Työvalmentaja	N	6	8	14	28
	%	21,4 %	28,6 %	50,0 %	100 %
Yhteensä	N	17	24	32	73
	%	23,3 %	32,9 %	43,8 %	100 %

Haastatteluissa valmentajat totesivat, että jos nuoresta jo ennalta tiedetään tai nähdään heti pajalle tullessa, että taustalla on vanhempien pitkäaikaistyöttömyyttä tai muita ongelmia ja nuoren työttömyyttä, kiinnitetään nuoren toimiin jollain tavalla enemmän huomiota.

Asiakkaan taustan tuntemus täsmentää aina palvelun. Pitkäaikaistyöttömien vanhempien luona asuvan nuoren kohdalla pystytään kiinnittämään huomio esim. korostetusti työaikojen noudattamiseen ja säännöllisen elämänrytmin tavoitteluun. (Valm. haast.)

Jos kyse on esim. työttömyyden periytymiseen liittyvistä elämäntavoista, pyrimme nuoren pajajakson aikana tukemaan hänen itsetuntoaan sekä itsenäisyyttään tulevaisuuden suunnittelussa. (Valm. haast.)

Nuoren suhtautuminen omaan tulevaisuuteen ja yleiset asenteet saattavat valmentajien mukaan välittyä hyvinkin selvästi. Puhe työelämän arjesta on tällöin muuttunut työttömyyskokemuksen ja ehkä muidenkin seikkojen takia. Nuoret alkavat käsittää toiset asiat käytännöllisiksi ja toiset sellaisiksi, joita ei kannata tai tarvitse tavoitella.

Nuorten poissaolot pajalta nähtiin konkreettiseksi merkiksi monestakin seikasta, myös vanhempien syvemmästä työttömyydestä, joka näkyy suhtautumisessa työelämään.

Heikko sitoutuminen pajalla käyntiin näkyy selvittämättöminä poissaoloina. (Valm. kysely)

Vanhemman työttömyys näkyy nuoren puheessa, asenteessa, uskossa muutokseen, poissaoloissa ym.

voi olla merkkejä sukupolvien yli ulottuvasta työttömyydestä mutta yhtä hyvin heijastusta muustakin huono-osaisuudesta. (Valm. kysely)

He tuntevat olevansa oikealla tiellä eli leijailtava elämäntapa on hyväksyttyä eikä tulevaisuuden eteen tarvitse ponnistella. Poissaolo ei aiheuta oman tunnon kolkutusta. (Valm. kysely)

Ei ole totuttu sitoutumaan, eikä pajalle tulon vaiheessa ole sen verran vahvaa käsitystä itsestä, että yksilö sitoutuisi pajan käytäntöihin. Toisten kohdalla sitoutumisen merkit on nähtävä nuoren mit-takaavassa; se, että tulee alkuun joka päivä kymmeneksi tai edes soittaa, ettei tule tänään.

Sopeutuminen työttömyyden ajan normeihin näkyy yleisemminkin suhtautumisessa työelämään ja pajalla työharjoittelun normeihin. Paja-arjessa on kyse sopeutumisesta itseä koskeviin velvoitteisiin. Monen pajanuoren identiteettityö on oman tulevaisuuden osalta epävarmuuksien sävyttämä. Henkilö (anonyymi bodi) vain näyttää ajelehtivan ja ”itse” sen kera jossain. Itsen herättäminen voi alkaa päivittäisen herätyksen organisoinnilla, että bodi saadaan pajalle, jos ei vielä itseä.

Jos päivärytmi ja työajan noudattamisen malli ovat hukassa, haetaan motivaation tueksi uusia kiinnekohtia ja vanhemmat voivat tässä olla tärkeä tuki. Pajalla selvitetään, herättääkö nuorta kukaan. Keinot voivat olla hyvin konkreettisia, jotta ainakin seuraava päivä voisi onnistua. Yleisenä suuntana on nuoren oman vastuun herättäminen.

---vahvasti työttömyystaustainen nuori, jonka kohdalla on ollut tärkeintä ohjata hänen käsityksiään suuntaan, jossa vastuun ottaminen omasta elämästä ja tiettyjen pelisääntöjen noudattaminen on tärkeintä. (Valm. kysely)

Keskustelujen aiheet vaihtuvat vähitellen pajajakson kuluessa, ja nuoren asenteiden taustaa selvitetään laajemmin tai käydään suoraan keskustelua pajalla. Joskus on tärkeää tuntea nuoren läheiset, kun valmennustyössä pohditaan, onko syytä tukea nuoren itsenäistymistä.

Asioitten prosessointi etenee kuitenkin pääsääntöisesti asiakaslähtöisesti eli joskus jostain asiaa voidaan selvittää ns. kotoperäisesti. Esim. juuri jonkun negatiivisen asenteen kohdalla pyritään selvittämään mielipiteeseen vaikuttavat tärkeimmät henkilöt. (Valm. kysely)

Perheen sekava tilanne syö nuoren oman tulevaisuuden suunnittelua. Huolta voidaan kantaa niin sukulaisista kuin kavereistakin. Vanhemman asioiden hoitaminen on saattanut olla nuorelle jo pitkään elämän keskeinen asia.

Omassa työssä olen huomannut, että nuoren huoli omia vanhempia kohtaan on myös suuri. Esim. päivä pajalla voi olla raskas, jos joutuu miettimään omien huolien ohella myös vanhempien asioita. Jos huomaa nuorissa väsymistä, pyrin juttelemaan ja selvittelemään asioita heidän kanssaan, olipa kyseessä sitten vanhempien tai nuorten omat huolenaiheet. (Valm. kysely)

Huolesta tulee nuorta kuluttava. Suhde vanhempiin ja kavereihin voi siis olla erittäin vahva ja pitää nuoren elämänrytmin heidän mukaisena. Toisesta huolehtimisen merkit näkyvät usein nuorista ja niihin puututaan.

Ylisukupolvinen työttömyys näkyy lähes joka toisen mielestä myös nuoren tavassa osallistua työharjoitteluun ja tehdä harjoitustehtävät (44 % valmentajista, taulukko 6.3.). Ote työharjoitteluun kertoo myös otteesta itseän ja asioihin yleensä. Osa on turhautunut ja kokee harjoittelun velvoitetyöksi. Nuorten suhtautumisessa omaan työntekoon näkyvät omat odotukset. Nuori voi kokea, että olisi ikään kuin saatava ote jostain, mutta se ei ole vielä tässä, vaan se on jossain muualla. Erityisen vähän vanhempien työttömyystaustan todettiin näkyvän nuorten suhtautumisessa toisiinsa ja valmentajiin. Pajanuorten ryhmässä ei sosiaalisen taustan nojalla tehdä eroja.

Työvalmentajista yli puolet käsitti, että ylisukupolvinen työttömyys tulee esille nimenomaan työharjoittelussa. Yksilö- ja työvalmentaja seuraavat nuoria kumpikin omasta näkökulmastaan ja siitä käsin näkevät eri yhteyksissä enemmän ylisukupolvisen työttömyyden merkkejä. Mitä enemmän niihin kiinnitetään huomiota, sitä enemmän niitä nähdään.

Vanhempien työttömyystausta näkyi siis useimman valmentajan mukaan joidenkin pajuorten toimissa. Moni piti työttömyyden lisäksi tai sen sijaan muita sosiaalisen perinnön piirteitä tärkeinä. Seuraavaan taulukkoon 6.6. on koottu avovastauksista muita piirteitä ilmoittaneiden vastaukset muutamaa luokkaan.

TAULUKKO 6.6. Avovastaukset kysymykseen ”Mikä olisi tärkeämpi syy kuin ylisukupolvinen työttömyys?” jälkikäteen ryhmiteltynä.

	N	%
Vanhempien alkoholismi ja avioero tärkeä syy	4	12,1
Vanhempien näköalattomuus ja asenteet tärkeä syy	12	36,4
Nuoren elämäntilanne tai heikko itsetunto tärkeä syy	3	9,1
Näköalattomuus kavereilta tai yhteiskunnasta omaksuttuna	3	9,1
Riippuu henkilöstä, monen tekijän summa	5	15,2
Muu	6	18,2
Yhteensä	33	100

Avovastausten esittäneiden kommentteissa tärkeimmäksi osoittautui yleisesti vanhempien ”näköalattomuus”. Näköalattomuuden termillä valmentajat viittaavat pidempiaikaiseen olotilaan, joka alkaa kotoa ja jatkuu edelleen nuoren elämässä.

Kyllä nuoret ovat mieltäneet itsensä syvästi siihen ilmapiiriin, missä ovat kasvaneet. Mielestäni siihen liittyy niin paljon muitakin seurannaisasioita, kuten elämäntapaan liittyviä asenteita, elämän tavoitteellisuus vähäistä, ja näköalattomuus yleistä. (Valm. kysely)

Alle kaksikymppisillä ei ole mitään toiveita eikä tavoitteita, tämä yleistynyt.

Ei tule mitään paperille, ei osata kertoa, tulevaisuus on puolen tunnin päässä, kun mennään tupakalle. (Valm. haast.)

Näköalattomuus, passiivinen elämäntapa ja heikko vanhemmuus viittasivat tässä siis nuoren kotona kokemaan ilmapiiriin ja lähtökohtana olleisiin vähäisiin sosiaalisiin taitoihin. Nuorella ei ole valmiutta käsitellä tavoitteita, ja näkee, ettei niistä ole kotonakaan ollut puhetta. Täten taulukon 6.3. näkemys, että vanhempien työttömyyden tunnistaa nuoren oman tulevaisuuskuvan kapeudesta, kertoo lähinnä siitä, että passivoituminen yleisesti ja vanhempien pidempi työttömyys ohentavat nuoren sosiaalisia valmiuksia kiinnittämällä huomion päivästä toiseen selviytymiseen ja kadottaen konkreettiset tulevaisuuden asiat etämmälle.

Näköalattomuuden merkkeihin liitettiin myös jatkuva köyhyys ja sosiaalisesti eristäytyvä elämä, uskonnollinen liike, mielisairaudet, muut sairaudet, vähälahjaisuus ja rikollinen tausta. Yleisesti heikon vanhemmuuden oloissa kasvaminen nähtiin elämäntavassa ilmenevänä asiana, olemaan jäämisen vaihtoehto on nähty jo kotoa. Sosiaalisten valmiuksien ja oppimaan oppimisen taitojen vaje on ilmeinen. Nuoren omaa erityistä etevyyttä ei tueta, vaan se kuihtuu, kun elämäntapa sitoo. Osalle nuorista kaikki arkiset tilanteet ovat vaikeita, ja heillä on merkittävää kärsimättömyyttä (ei vain oppimishäiriöitä). Omia mahdollisuuksia ei ole kehitetty, ja koulussakin nuori on ehkä ollut vetäytyvä.

Yleisesti työttömyys on vain yksi tekijä monissa perheissä, mutta kun on muita ongelmia, työttömyydestä tulee eri tavalla näkyvä osa siinä, miten elämän ympäristöä jäsennetään.

Mielestäni nuoren työttömyys on monen tekijän summa, joihin voivat vaikuttaa esim. sidosryhmät ja siellä vallitsevat arvot, roolimallit, kielteiset kokemukset, pettyminen koulumaailmaan, (paljon jättää nykyään nuoret ammatillisia opintoja kesken), pitkäjänteisyyden puute, (mistä se taas johtuu?). Ilmapiiiri jossa eletään kuitenkin lähtökohtana. (Valm. kysely, sulut alkuper.)

Pajalla nuori kohdataan toisenlaisessa ilmapiiirissä kuin mihin hän on tottunut. Nuoren kannalta muutos voi olla karkottavakin ja edellyttää kynnyksen ylittämistä. On kyse hyvin konkreettisesta kuilusta nuoren omien ja joidenkin hänelle vielä vieraiden odotusten välillä. Ennalta koetun etäisyyden tunteen perustana ovat arviot virallisista tunnetuista paikoista, kuten työpaikat ja viranomaiset. Valmentautumisen paikka koetaan nopeasti erilaiseksi. Pajanuoren kohtaamisen ja pulmien tunnistamisen kannalta luottamuksen hankinta on valmentajien mieltämä keskeinen työväline. Se on väline, jolla asiakkaan arvoitusta koetetaan selvittää. Pajailmapiiiri on ensimmäinen asia ja jatkuva piirre, joka joko tukee valmentautumista tai karkottaa. Verstaan tapainen työpaja saattaa olla osalle helppo, koska se jo muistuttaa työelämästä ja siten motivoi, kun tavallaan ollaan työelämässä, tai se voi olla liian vaativa. Useimpien pajanuorten mielestä pajan ilmapiiiri on yllättävän rento, mikä tarjoaa taustan pidemmälle valmentautumiselle. Nuoren pajalle saapuminen ja asioiden kohtaaminen voidaan kääntää myös viranomaistoimiksi: Nuori kohdataan myös työpajan rakennuksilla, työtilalla, työntekijöiden vastuun jaolla. Ilmapiiiri on tavallaan epämääräinen ja toisaalta hyvin konkreettinen asia. Yrityselämässä puhutaan yrityskulttuurista. Pajan ilmapiiiri luo nuoren näkökulmasta katsottuna olemisen ja viihtymisen paikkoja ja vähitellen motivoitumisen paikkoja. Ilmapiiiritekiä (edelliset ja välittämisen ilmapiiiri) on ehkä keskeinen sen kannalta, miksi työpajat ovat toimineet niinkin hyvin jo varhaisista kokeiluvaiheista alkaen, vaikei ammatillista osaamista niin olisi alkuun ollutkaan. Vastaanoton organisointi on tärkeä vaihe.

6.3. NUOREN SOPEUTUMINEN TUETTUUN ELÄMÄNTAPAAN

Työttömän on väistämättä sopeuduttava elämään työttömyyskorvauksella, mutta hän ei välttämättä hae muita tukia, ja siksi arkinen puhekaan ei täyty tukiasiakkuudesta kertovilla jutuilla. Suuri osa vanhemmista puhuu myös työnhausta (luku 3), ja sosiaalisesti tuettu elämä voi olla hyvin aktiivista harrastamista. Tällöin ei muodostu sellaista perheessä jaettavaa elämäntapaa, jossa tukienvaraisen elämän pulmat, kuten uusien tukien hakeminen ja kriteerien täyttäminen olisivat merkittäviä arjen asioita. Vastaavasti nuoret kokevat tuet keinoksi sopeutua realistisesti omaan tilanteeseensa, eikä yleensä pysyväksi olotilaksi. Pajanuorista monet saavat tukea, mutta tämä kokemus on erotettava tukienvaraisen elämäntapaan sopeutumisesta, jolloin tilanteeseen ei haeta muutosta. Pajalle tulevista osa voi olla hyvinkin sopeutunut ja tulee vain täyttääkseen viranomaisten tämän vaiheen kriteerit. Täten tukikriteerit ohjaavat nuoren elämänvaiheita. Tällaisen asenteen yleisyyttä ei tässä selvitetty. On kuitenkin muita välillisiä keinoja arvioida sitä, onko nuori sopeutunut tukienvaraiseen elämäntapaan ja onko pajalle tulo aito asia. Onko sopeuduttu jo kotoa asti?

Sopeutumista elämään tukien varassa tehdään kotona ymmärrettäväksi monin puheina tai puhumatta. Työpaikkoja saatetaan hakea ja todeta, ettei se kuitenkaan kannata. Pajanuorten kokemukset vaihtelevat huomattavasti myös siinä ryhmässä, joka on kokenut vanhempien työttömyyttä. Tukien väliaikainen käyttö kuuluu monen elämän johonkin vaiheeseen. Perheen kokemukset saattavat pelkästään laajentaa nuorten kokemusvarastoa, tehdä elämässä selviämisen keinot ymmärrettäväksi, eikä nuori tee niistä tavoitetta tai mallia. Olennaista ylisukupolvisen välittymisen kannalta on, miten tukia käytetään ja miten niihin suhtaudutaan.

Jos nuoren kotona työttömyys on vaihtunut jo joksikin muuksi sosiaaliseksi olotilaksi ja elämäntavaksi, on käsitys työelämästä ja suhteesta työhön keskeinen pulma.

Nuoret eivät ole nähneet muuta mallia kuin vanhempien työttömyyden. Osalla nuorista ei ole kasvanut tervettä kunnianhimoa ja itsensä arvostamista, koska vanhemmista ei sitä myöskään ole löytynyt. Työnreko on ollut harvinaista, jolloin siihen ei myöskään ole syntynyt minkäänlaista sidettä. (Valm. haast.)
On se rakenne, et rahaa niinku tulee, niin häiriintyy se käsitys, et miks töitä tarttis tehdä.
On saattanu hävitä mielikuva et pitää aamulla mennä töihin. (Valm. haast.)

Käsitys työelämästä, sen eri aloista ja säännöistä sekä itsestä työpäivässä saattavat olla varsin etäiset, eikä pajalle tulla välttämättä työalan hakuun vaan hoitamaan harjoittelujakso muiden tukien säilyttämiseksi tai tukien kartuttamiseksi. Vaikka paja ei jaa avustuksia, tulevat pajavaiheessa esille monien muiden viranomaisten kriteerit.

Yksittäistapauksissa työttömät vanhemmat voivat olla erittäin kiinnostuneita, vaikka nuori olisi täysi-ikäinen, nuoren saamista tuista ja korvauksista. Siellä tulee selville taustat, että ollaan tietoisia mihin etuuksiin on oikeuksia, jos vedetään hanat kiinni, niin kyllä asiamiehen ja lakimieheen otetaan yhteyttä herkästi. Asenne, että kun pärjää avustuksilla, ei haeta töitä, ehkä saatetaan, mutta on sellainen sivuseikka, on selvästi sopeuduttu siihen, että eletään avustuksilla, ja mitään muuta ei tehdä kuin on tarpeen avustusten saamiseksi. --- Selvästi kuulee yhteisen taustan, että nuoren suusta tulee samat sanat kuin vanhempien. (Valm. haast.)

Vanhemmat tavallaan vahtivat, että nuoret saavat omat tukietunsa, ja saattavat nuoren ja ehkä omiakin intressejä hakien riitauttaa asioita. Nuoren ja vanhempien tukien sovittaminen on akuutti nuorimmille vuokratuen takia. Nuori haluttaisiin pitää kotona kirjoilla.

Perhetausta tulee ajoittain esille, vanhemmat saattava kysellä, miten nuoren tulot vaikuttavat perheen tukiin ja aiemmassa työpaikoissani olen törmännyt siihen, että nuorta on kielletty tulemasta työharjoitteluun, koska tuet perheessä putoavat. Vähän vastaavaa on, jos nuori keskeyttää yllättäen, on selvitetävä tämä tausta. Tukien tarkkailu ja lasku on yleistä, mutteivät tällaiset tapaukset. Nuoret ovat omista oikeuksista tukiin hyvin tietoisia. (Valm. kysely)

Pajajakson keskeytyminen voi olla merkki myös sosiaaliturvan alenemisen pelosta, lähinnä ruokakunnan koon pienentymisen takia. Kaikki tästä maininneet pitivät näitä yksittäistapauksina. Tukien aleneminen saattaa johtua myös siitä, että nuori ei ole asianmukaisesti hakenut yhteishaussa eikä saa jotain tukea. Tästä muodostuu työharjoittelun este. Vanhemmatkaan eivät ole ajoissa tätä huomanneet.

Monen nuoren käsitys oikeuksien ja vastuiden tai velvollisuuksien suhteesta on edellisten vastausten ja valmentajien arvioiden mukaan selvästi hämärtynyt. Oma työttömyyskokemus vahvistaa kuvaa sosiaaliturvasta, johon on oikeus, eikä elämäntapaan kuulu pyrkimys päästä irti tuista itsenäisempään elämään. Ei ole velvollisuuksia itseä kohtaan, vaan ne velvollisuudet ovat muilla. Tällaisten nuorten lähtökohtana on yleinen näköalattomuus, ei erityinen tahto eikä päätös käyttää väärin sosiaaliturvaa.

Näköalattomuus tulevaan, ei uskota tulevaan, negatiiviset uskomukset ja odotukset. Vetäydytään vastuusta, ei osata ottaa vastuuta, (Valm. kysely)

Identiteettityön aloittaminen on haasteellista. Nuoren elämästä ei löydy halua identifioida ympäristön merkkejä, vaan ajelehditaan tai asetetaan velvoitteita muille. Seuraavassa valmentaja, joka vastasi, että näkyy selvästi, keiden kohdalla työttömyys kulkee perintönä. Hän jatkoi, että:

Työttömyys näyttäytyy negatiivisena asenteena yhteistyössä. Niin kuin tämä palvelu olisi pakkotoimi, johon heidät pakotetaan. Näkyy myös asenteena, että yhteiskunta on velvollinen maksamaan toimeentuloturva ym. ja heidän mielestään aina saa liian vähän. Miksi heidän täytyy yrittää mitään kun tulee toimeen näinkin. (Valm. kysely)

Toisenlaisen kuvan antoi pieni osa vastaajista:

Tietojeni mukaan ei periytyvää työttömyyttä ole ollut. Asenne työntekoon saattaa olla ”veltto”, vaikka vanhemmat olisivat työssä ja kuinkakin hyvin toimeentulevia. (Valm. kysely)

Jälkimmäinen taustatilanne tuntuu nuorten kyselytietojen valossa heikommalta arvelulta. Yksittäistapauksia on, mutta valmentajahaastattelussa tuli esille, että muutaman vuoden takaiseen tilanteeseen nähden yhä vähemmän paremmin toimeen tulevissa perheissä. Työkiireisiin osataan ehkä suhtautua aiempaa paremmin, kun siihen on julkisuudessa kiinnitetty huomiota. Hyvin toimeentulevia vanhempia on pajanuorista murto-osalla, kohtuullisesti toimeentulevia työläisperheitä, joissa lyhyt työttömyys saattaa osua kohdalle, on runsaasti ja ehkä 30–40 % heikosti toimeentulevia eli sosiaaliturvan asiakkaita. Tätä arviota voi tukea seuraavalla tiedolla: Yksinhuoltajaperheistä suuri osa joutuu turvautumaan sosiaaliapuun, ”joka kolmas vantaalainen yksinhuoltajaperhe, jossa oli alle 18-vuotiaita lapsia, sai toimeentulotukea vuoden 2005 aikana.” (Vantaan kaupungin tilastokatsaus 11/2006). Puolet pajanuorten vanhempien perheistä on eroperheitä, joten arveltavasti vähintään 80 nuoren perhe on ollut sosiaaliturvan piirissä. Lisäksi on yhdessä asuvia tukea saavia perheitä, joiden kohdalla työttömyys tuntuu voimakkaasti, perheessä saattaa olla eläkeläisiä ja osa-aikaisia töitä. Nämä erityyppiset taustat ja konkreettiset anomusasiat näkyvät ilmeisestikin nuoren tavassa mieltää sosiaalivaltion tehtävät. Niitä katsotaan jo valmiiksi asiakaan näkökulmasta, jos hän asuu kotona ja jos samassa taloudessa on muitakin työttömiä. Tuen vastaanottamisesta on osalle perheistä tullut jo pysyvä tilanteeseen sopeutumisen keino.

Kuntien sosiaalitoimen laajoissa verkostoissa ja pajoilla on tuttua, että on perheitä ja sukua, joissa ongelmat ovat esillä toistuvasti ja samankaltaiset piirteet näkyvät nuorten elämäntarinoissa.

Meillä on pajahistorian ajalta useita tapauksia, jolloin saman perheen useat tai jopa kaikki sisarukset ovat olleet pajalla. Tällöin tulee tietysti syvällisemmin perehdyttyä perhetaustoihin. Näissä tapauksissa on yleensä jotakin poikkeavaa. Kummatkin vanhemmat ovat silloin jossakin suhteessa epätäydellisiä. (Valm. haast.)

On kokemusta serkusten tulosta pajalle, ehkä suvun sisällä on tietoa koulukeskeytymisen ja työttömyyden ajan menettelytavoista ja osataan olla jonkin verran aktiivisia. Monilla pajoilla on kokemusta myös saman perheen eri sukupolvista: ”jompikumpi vanhemmista sekä lapsi ovat voineet olla samalla pajalla tietyllä sopimusmuodolla.” (Valm. kysely)

Näitä kommentteja tuli useita, kolmen sukupolven työttömyydestä tuli esille yksittäisiä tapauksia.

Meidän pajan kohdalla mieleen muistuu yksi tapaus jossa vanhempien ja isovanhempien elämäntilanne ja -tapa näkyi jo omaksuttuna mallina ja samaistumisena, jota olikin jo sitten äärimmäisen haasteellista muuttaa. (Valm. kysely)

Vanhempien historiaa työttömyyden osalta ei kysytty, sitä voisi kysyä. Kun kysytään, että mitäs sä ajattelet sitten tulevaisuudelta, joku sanoi, että ”kortistoon”, ja käytti ilmausta, että kolmannen polven työtön, näköalattomuus omaa elämää kohtaan näkyy, mennään vaan kortistoon. ja kun kysyttiin, että mitäs se kortistossa olemine sulle antaa, niin sen että mä oon välillä jossain sijoitettuna, ja sit työmarkkinatuella ja sit saan korvausta sieltä tai tuolta. Jotkut nuoret näkevät kortiston elämänurana. (Valm. haast.)

Nuorten parissa tehtävän sosiaalityön piirissä puhutaan yleisesti nuorten herättämisestä ja joidenkin kohdalla pysäyttämistä, jotta nuori käsittäisi tilanteen niin, että tavoitteena on pyrkiä pois tukienvaraisesta elämäntavasta.

Ehkä se on passivoitumista, kun nuoret eivät näe syytä tehdä työtä, kun ei saada kunnon työtä ja sama raha tulee sossusta, tänne tullessa huomaavat, että tämä on ihan ok mesta, kun passivoituminen ei ole tullut ihan elämäntapapassivoitumiseksi, niin on vielä pajalla purettavissa pois ja tavoitteena on että meidän kautta löytyisi koulupaikka, tai työtä, ettei jäätäisi ajalehtimaan ja passivoitumaan uudestaan. (Valm. haast.)

Valmentajat ovat selvästikin tunnistaneeet omissa tilanteen arvioissaan, että pienelle osalle nuorista työttömyydestä on tullut elämäntavallinen asia. Yleisyydestä on vaikea tehdä tarkkoja päätelmiä, mutta esimerkkejä kerrotaan runsaasti eri puolilta maata. Myös nuorten kaveripiireissä puhutaan, että ”eihän

sitä kehtaa (=viitsi) töihin mennä, jos kerran sossusta saa rahaa” (Nuorten haast.).

Ja luukuttajat (nuoret), on turha puhua heille koulutuksesta, sanovat miksi mie lähtisin, saahan sitä toimeentulotukea, ei ole mitään syytä motivoitua koulutusuralle. Sossu maksaa, yksi kaveri tuli sellanen paita päällä, että luki rinnassa ”sossu on mun työnantaja”, pistin vaihtamaan paidan. (Valm.haast.)

Tukien hakemista ei nuorten parissa pidetä erikoisena asiana. Elämäntavallisen asenteen sijaan yleisemmin tukia käytetään vain väliaikaiseen selviämiseen, olemisen elämänvaiheeseen tai jotta voi hakea töitä ja etsiä koulutusala. Nuorten tilannetta voidaan kuitenkin arvioida sen mukaan, miten etäällä he ovat työelämän toimintakulttuurista, ovatko he sopeutuneet toimeentulon kulttuuriin ja passivoituneet vai onko kyse pelkästään työttömyydestä tai koulutuksen ongelmavaiheesta. Jälkimmäisissä tilanteissa tukien käyttö ei yleensä sopeuta nuorta ainakaan nopeasti niiden varaan rakentuvaan elämäntapaan. Tuet helpottavat nuoren sopeutumista ja mahdollisuutta vaihtaa koulutusala tai tasoa. Tämä voi edellyttää nuoren itsenäistymistä kotoa ja tietää lisäkustannuksia.

Yleensä nuoret mieltävät oman työttömyyden ja tuet väliaikaiseksi ratkaisuksi. Nuoret eivät oikein itsekään tiedä, miten ”sitä vaan ollaan”, ja ”ollaan vain väliaikaisesti”, ”ties että jotain tarttis tehdä”, ”en vaan tiä alaa vieläkään” (Nuorten haast.). Muutospotentiaalia nuorilla yleensä on, muttei juonta. Ajattelutapana ei ole tavoitteellisesti, että asioista selvittäisiin aina vain tukien varassa, vaikka lähitulevaisuus siltä näyttäisi. Tämä ryhmä on joka tapauksessa pieni, ja se on erotettava edellä todetusta luovuttamisen asenteesta ja siten siitä, että nuoren on pulmiensa keskellä vain sopeutuminen tukienvaraiseen elämään, jotta pystyisi hakemaan uusia ratkaisuja. Julkisessa keskustelussa ajoittain kuultava sosiaaliturvien käytön arvostelu nähtiin myös arvojen kapeutena:

Sehän on mejän ikäluokan sisällä, että on ennakkoluuloja, sehän on hyvä, että turvaa sen elämisen. Se häpeä siitä vielä puuttuisikin, minusta se luterilainen häpeä saa kadotakin, jos ei työtä kerran löydy, niin miksi pitäisi hävetä. (Valm. haast.)

Nuoren oma hiljainen valmentautuminen saattaa edellyttää myös pidempää rahallista tukea, jotta olisi tilaa hakea itseään. Itsenäistäminen tarjoamalla asunto voi toimia, ellei nuori sitten ajaudu itsenäisen asumisensa takia entistä pahempaan riippuvuuteen. Osa-aikainen työnteko matalapalkka-alalla tai työharjoittelukaan ei aina kannata, jos kunta maksaa vuokrat.

Tosin nuoren sopeutuminen omaan työttömyyteen näkyy heidän elämäntavastaan. 86 % yli vuoden työttömänä olleista nuorista on kokenut vanhempien työttömyyttä (taulukko 4.7.), joten on ilmeistä, että jollain tavalla työttömyyteen on helpompi suhtautua, kuin jos vanhemmilla ei sitä ole ollut. Valmentajat tunnistavat yleisesti piirteitä, jotka kertovat pitkäjänteisestä sopeutumisesta elämään sosiaaliturvien varassa.

Työttömyystaustaisilla nuorilla saattaa näkyä enemmän se, että työ ei ole arvo sinänsä eli perinteisen työläiskulttuurin arvostusta ei ole. Toisaalta näkyy myös ylikorostunut tietoisuus omista oikeuksista esim. sosiaalietuuksia sekä työttömyysetuuksia kohtaan. Tiedetään tarkkaan mikä itselle kuuluu, mihin on oikeus, mutta ei ole mietitty millä perusteella näitä etuuksia saa, eikä liiemmin pyritä aktiivisesti hankkimaan toimeentuloa muualta. Ollaan tyydytty tilanteeseen. (Valm. kysely)

Vaikka minä kuin kriittisesti haluaisin tehdä semmosen analyysin että ovatko nämä nuoret huolissaan tulevaisuudesta, sanon vaan et ei ne vaan ole huolissaan tulevaisuudestaan, ovat tottuneet sellaseen malliin, että 500 € kuussa riittää, ei huoleta. (Valm. haast.)

Käsitys palkkatyöstä on melko vieras ajatus. Mieltää sosiaalitoimiston sellaseks, et ollaan kasvettu kiinni siihen, vanhemmatkin käy siellä, käydään purnaamassa jostain ja tiedetään etuudet.

Jos sanotaan, et jos meet töihin, niin ei tarvitsis mennä sosiaalitoimistoon anomaan, niin vastauksena on ihmetys: ’Ai ettei tarttis mennä sosiaalitoimistoon’. Pitäis olla sossun väliaikainen apu, mut on kasvettu kiinni, tosin matalapalkka-alalla ei makseta paljon enempää. (Valm. haast.)

Nuorten elämään pätkätöiden rajamailla kuuluu realiteettina mitata tukienmenetyksiä ja mahdollisia matalapalkka-alan tai osa-aikatyön palkkoja. Nuoret saattavat sopeutua tukienvaraiseen elämään: 500 euroa pidetään alle 20-vuotiaiden parissa melko isona rahana, jos vuokra on pieni tai tuettu.

On sopeuduttu siihen, että eletään seuraava kuukausi, eikä haeta muuta ratkaisua. Turvautumista sosiaalitukeen ei pidetä erikoisena, mutta työmarkkinoilla on myös aidon työttömyyden tilanne. Yleisempänä tilanteena kuitenkin pidetään sitä, että nuoret lähtevät liikkeelle:

Ei ole sellaisia, jotka sanoisivat ettei kannata tehdä töitä, ei ole raha ainoa asia, tehdään töitä kun saa. Yksi oli nainen, jolla oli jo kaksi lasta ja yksinhuoltaja, niin ei kannattanut tulla töihin pajalle, pärjää paremmin lasten kanssa, laski niin tarkkaan, että kannattiko tulla töihin, ei ole yleistä. (Valm. haast.)

Työharjoittelukauden ei tulisi pudottaa käteen jäävää rahoitusta, vaan pikemminkin sen tulisi nostaa tuloja ja motivoida työelämään. Suurimmalle osalle jo pienikin ero motivoi käsitykseen, että tukienvaraisen elämän ulkopuolista elämää on olemassa. Tämä ei suinkaan ole valmentajien mukaan itsestäänselvyys, siis että nuori käsittäisi sen itselle realistiseksi mahdollisuudeksi.

Toistettakoon, että nuorten kyselyn ja haastattelujen perusteella kevyt sopeutuminen tukiin on yleistä, mutta asenteellinen ja pysyvä sopeutumien vähäistä. Nuorten haastattelujen perusteella sopeudutaan tukiin, eikä hakeuduta elämäntapaan, johon sidottaisiin tukien takia, eikä suoraan kotoa. Nuori aloittaa omaa elämäänsä, joka on muutoin jo ajautunut vaiheeseen, jossa tukia tarvitaan. Tässä ylisukupolviset ja etenkin kouluttautumisen tuen tekijät näkyvät. Elämänvaiheittain toki käy niin, että nuori siirtyy kotoa, jossa vanhempaa tuetaan omaan talouteen, jossa hän itse saa tukia. Ja nuori tietää, että tukia saa.

Kuinka yleistä on sopeutuminen toimeentuloisuuden kulttuuriin? Seuraavat luvut ovat tulkinnanvaraisia, eivät laskelmia. Edellä on jo luvussa 4 todettu passiivisten nuorten pienryhmiä, joiden osuudet ovat noin 15–20 %. Kyse on eri kriteereistä, joten koko ryhmä olisi ehkä hieman yli 20 % pajanuorista. Nämä tiedot eivät kuitenkaan kerro sopeutumisesta tukienvaraiseen elämään, mutta jotain ne tietenkään kertovat, jos ei haeta pajalle eikä töitä ja ollaan pitkään työttömänä. Passiivinen työttömänä olon (passiivisuus 1) ryhmä on 29 % pajanuorista. Tässä ryhmässä työttömyys on yleinen perintö, mutta tukienvarainen elämä koskee ehkä puolta vanhemmista. Tähän noin 15 % osuuteen tullaan, kun työttömyysajan passivoivat kokemukset ja passiivisuus (1) ristiintaulukoidaan. Valmentajien haastattelun perusteella ehkä keskimäärin hieman yli 20 % pajanuorista on pajalla jossain määrin näkyvistä merkeistä päätellen kokenut myös vanhempien työttömyyden. Työttömyyteen sopeutuneiden osuus olisi hieman alempi, vaikka jollain tavalla näkyvyys kertoo sopeutumisesta, muutoksesta toimintatavoissa tai asenteissa.

Jos sosiaalituen asiakkaita olisi noin 30 %, heistä kuitenkin vain osa sopeutuu pitkäksi aikaa, vaikka edellä todettu yksinhuoltajaperheiden osuus on suuri myös pajanuorten keskuudessa. Ulkomaalaistausta on ilmeisen monella suurissa kaupungeissa. Sopeutumisen sijaan on kyse syrjinnän seurauksesta ja vähittäisestä sopeutumisesta. Eri piirteitä kokeneita ryhmiä ei voi suoraan laskea yhteen, mutta ilmeisestikin jonkinasteista vanhempien sopeutumista tukienvaraiseen elämänvaiheeseen on 20–25 %:lla pajanuorista. Kokemusta työttömyydestä on sekä vanhemmilla että lapsilla vähintään 70 %:lla pajanuorista, ja siten jotain kokemusta sopimusyhteiskunnan ja sosiaalivaltion tuista, jos ansioidonaiset työttömyyskorvaukset lasketaan mukaan. Tukiin saatetaan sopeutua, ja rajapinnalla elävien nuorten ryhmä on merkittävä. Pajanuoria enemmän heitä on ilmeisestikin siinä nuorten ryhmässä, joka ei hae tukea työvoimatoimistosta tai hakee, muttei tule pajalle, vaikka olisi lähete tai keskeyttää pajajakson.

Olemisen paikan määrittää monelle pikemminkin erillään olo ja ajalehtiminen kuin jonnekin meno. Ollaan oltu erillään muista koulutuksen virrassa kulkevista ja opettajan opetuksesta, ei ole viihdytty mitenkään luokkahuoneessa. Erilleen joutuminen on erillään oloa, josta ei sitten kouluvaiheessa joko kukaan kutsunut mukaan tai kutsu oli jo perin vieraan tuntuinen, eikä kotoa löytynyt työntöapua. Viranomaisen pakottava lähete saa miettimään, mutta osa välttää kaikkia yhteydenottoja, ja viranomaisfobia on realiteetti.

- Jos on ongelmia, niin kehen ottaa yhteyttä?
- Kavereihin, viranomaisten kanssa ei mielellään puhu mistään. (Nuorten haast.)

Sosiaalivaltion keinot tukea nuoren itsenäistymistä alkavat monasti asumisen järjestämisestä, mutta monasti myös päättyvät siihen. Sosiaalisesti ohjajin tuetun asumisen järjestelmiä on selvästi liian vähän.

Ilman tukia elävän nuoren mahdollisuuksiksi jäävät vanhempien rahoitus, rikollisuus ja kerjääminen. Rikollisuus on Suomessa ollut erittäin pienen osan toimeentulon lähde. Sosiaalivaltion puolustuspuhe on edelleen tarpeen, jotta mittakaava ja keinojen ja mahdollisuuksien maailma jäsenyisi oikealla tavalla. Nuoret eivät nimittäin aloita siitä, että he vertaisivat rationaalisesti sosiaaliturvan ja muun työllisen elämäntavan vaihtoehtoa. Tapahtumat alkavat yleisimmin kouluun sopeutumisen vaikeuksista ja sitten seuraavat muut pulmat ja prosessit. Kotoa opitaan ensin suhtautuminen koulutukseen.

Passivoivien kannustinloukkujen purkaminen on silti aiheellista, mutta tulee ottaa huomioon, mikä on tukien päätehtävä. Tuet ja harjoittelu ovat sitä varten, että olisi jokin turva hakea muutosta elämään tai vain selvitä jonkin aikaa hengissä. Selviämisen varmuus on itseluottamuksen kasvattamisessa yksi tekijä. Yhtenä kannustinloukkuna on selvästi työharjoittelusta maksetun korvauksen pienuus. Harjoittelu olisi pedagogisesti mielekästä esittää nuorelle askelmaksi työelämän suuntaan, ettei hän enää elä vain tukien varassa ja että tukienvaraisen elämän ulkopuolista elämää on olemassa. Sellaisen kokemuksen seuraukset eli palkkatuella jo lähes varsinaisen palkan saavat nuoret kokevat elämänsä selvästi muuttuvan, kun on edes jollain tavalla varaa tulevaisuuteen.

6.4. TYÖKKARILTÄ PAJALLE

Pajalle tulevilla nuorilla on aiempaa kokemusta asioinnista viranomaisten kanssa. Paja on vain yksi lenkki viranomaisketjussa. Yleensä nuoret huomaavat melko pian pajalle tultuaan eron viranomaisten ja pajan välillä. Valmentajat korostavat, että omien työskentelyedellytysten kannalta on ratkaisevaa, että paja erottuu muista viranomaisista, jotka jakavat nuorille rahaa. Rahanjako luo aina valmentautumista vinouttavan sidoksen nuoren käyttäytymiseen. Pajalla voidaan aloittaa nuoren kanssa puhtaalta pöydältä ja alkaa yhteistyössä selvittää hänen tilannettaan. Nuoret joko heti tai hyvin pian huomaavat tämän eron suhteessa työvoimatoimistoon.

On erilainen tilanne pajalla, ja koetetaan näyttää, mikä on luukkujen todellinen merkitys, että sieltä pyritään pois sieltä. Yritetään saada nuori näkemään se suunta, ei oo tavoite se, että saat jonku kymmenen kuukautta täyteen, että pääset leimamaan, se on ollu paljon nuorten puheessa, sitä välinpitämättömyyttä nuorten puheissa, mutta sellanenhan se on ollu niiden maailmassa koko yhteiskunta, että korvilleen on saannu kaikki. (Valm. haast.)

Monista nuorista näkyy vielä pajalle tultaessa, että he välttelevät asioimista viranomaisten kanssa ja väistävät vastauksissa. Osa on tottunut asioimaan viranomaisten ”luukulla”, ja luottamuksen haku nuoreen on samalla sekä valmentajahenkilön että valmentajaprofession ja pajayksikön luottamuksen hakua. Omien asioiden selvittelyn esteenä on monella viranomaisfobia. Nuoren kokemukset ovat kasautuneet viranomaiskammoksi ehkä pitkässä ketjussa. Opettajien lisäksi on asioitu jo nuorena kouluviranomaisten ja ehkä sairaalan taikka sosiaalitoimen ja huostaanoton kanssa. Opettajaviha on vielä melko helposti puhuttava muoto (Valm. haast., Nuorten haast.). Osalle poliisi on tuttu.

Lähinnä ennen pajaa on useimmilla nuorilla kokemusta työvoimatoimistoista ja työvoiman palvelukeskuksista. Suhtautumista niihin kuvaa asenne työnhaun kursseja kohtaan, jotka pajajaksolla koetaan tärkeiksi, mutta työvoimaviranomaisten työnhaun kursseja nuoret eivät tunnu ottavan kovin vakavasti. Kerrotut tavoitteet ja henkilökohtaiset suunnitelmat ovat nuorten ja valmentajienkin mielestä pinnallisia, nuoret tekevät ”Aku Ankka cv:n” eivätkä mieltä omaa. Nuoria on helppo motivoida tukien menetyksen nojalla kertomaan tavoitteista virkailijalle.

Nuoret asioivat luukulla, jonne annetaan jokin tyydyttävä vastaus, jotta rahat saadaan anottua. Vaikka työnhaun kurssilla käsiteltäisiin myös yksilöiden tavoitteenasettelua, on pajajakson tarjoama mahdollisuus pidempään asioiden kypsyttelyyn edellytys sille, että nuoret myös itse ottavat vakavasti asian ja miettivät enemmän tavoitteita kuin lomakkeita:

- Ja sit vaikka työkkärissä järjestetään niitä työnhakukursseja vai mitä ne nyt onkaan, oon miekin yhdellä sellasella joskus, silloin kun on ilmoittautunu työkkäriin, niin käyny, niin ei miul kyl ollu paljoo hajuu, et miten sitä mennään hakemaan töitä. Tai niinku mistä. Tai mennäks sinne vaan ja kysytään, otatteks te miut töihin vai miten tää homma pelaa.

Oletko käyny hakemassa töitä?

- En. En oo käyny hakemassa töitä. Kesätöitä joskus oon hakenu, hakemuksia lähettäny ja tollasta.

Onks sulla kokemusta työnhausta?

- No, siis varsinaisesta työnhausta ei oo kokemusta. Et se on kans aika iso... (Nuorten haast.)

Monelle nuorelle kynnys hakea itse on korkea pitkän ja jo lyhyenkin työttömyysjakson jälkeen, tai jos ei ole haettu lainkaan töitä.

Myös pajalla järjestetään työnhaun opetusta, mutta osana laajempaa omien tavoitteiden haun prosessia. Cv:n laadinta ei ole vain lomakkeen täytön sormiharjoittelua vaan valintojen prosessointia. Täten pajalla nuorelle saatetaan onnistua luomaan simulaatio valintatilanteesta ja valinnan teosta seuraa motiivi. Nuoret siirtyvät pajalle välttelyvaiheesta aktiivisempaan ”en tiä” -vaiheeseen:

On opittua käyttäytymistä nuorten taholta, joutuvat täällä miettimän asioita. On juuri kaksi päivää ihan tuskaan asti väännetty tavoitteenasettelua. Kurssilla pitää saada nyt esille joku tavoite, eivät saa nyt mitään paperille, on aiemmin riittänyt joku oppisopimus tai muutan paikkakunnalta. Huomaavat pian, ettei täällä selvitä niin helposti kuin luukuilta. Tehdään sitten pidemmän kaavan mukaan. Siirtyvät sitten en tiä vaiheeseen, kun ei normivastaus enää kelpaa. En tiä vaihetta kestää aika kauan, ja haetaan sitten realistisempaa vaihtoehtoa vähitellen. Osa tulee kyllä melko valmiiden suunnitelmien kanssa, näitä on ohjattu työvoimatoimistosta. (Valm. haast.)

Pajajaksolla ja etenkin sen loppuvaiheessa nuoret kokevat työnhaun vaiheiden opetteluun tärkeäksi ja konkreettiseksi asiaksi. Osalle motiivi täyttää lomakkeita syntyy vasta pajajakson jälkeen, ja pajoille palataan niitä täyttämään ja kysytään valmentajien neuvoja. Pajaprosessi jatkuu selvästi pajajakson yli. Nuori prosessoii itse vaihtoehtoja ja palaa pajalle käymään.

Viranomaiset ohjaavat paljon informaatio-ohjauksen tapaan kertomalla vaihtoehtoista, ja edellä todettiin, että pajalle hakeutuvista nuorista moni kokee itse sinne hakeneensa ja että tämä motivoi pajatyöhön. Toisaalta työvoimatoimistoissa tulisi tarkemmin erotella, keille tämä sopii ja keille tulisi tarjota aktiivisemmin työpaikkoja ja kursseja. Nuori lähetetään itse miettimään, vaikka olisi nähtävissä, ettei sieltä kotoa työnhakuun lähdetä. Jokainen työttömyyskuukausi etäännyttää työpaikan oven avaamisesta, ja takalukon voittaminen edellyttää monen nuoren kohdalla ulkoista puuttumista, keskusteluja. Yleiset ohjeet, koulutuspaikkojen nettimainosivut ja hakulomakkeet eivät riitä.

Monen pajanuoren kohdalla työn tai koulutuksen haun valmistelu edellyttää yksilöllistä kohtaamista ja keskustelua siinä vaiheessa, kun hän on siihen valmis. Pajalla tätä vaihetta voidaan valmistella, ja työvoimatoimistossakin on ammatinvalinnanpsykologeja. Silti tiettyyn aikaan ajoittuva satunnainen määrätty kurssi, vaikka se olisi hyvin toteutettu, ei välttämättä toimi. Toki osalle työvoimatoimiston asiakkaista yleinen kurssi on tärkeä, omia asioita ei tarvitse taas kerran selitellä viranomaisille. Pajatoiminnan kysyntä kertoo kuitenkin yksilöllisen valmentautumisen tarpeesta. Potentiaalinen asiakaskunta olisi ilmeisesti laajempi, koska työnhakuun ryhtymisen kynnys ja muut tekniset pulmat ovat niin yleisiä pajanuorten piirissä.

Vastaavasti pelkkä yleinen netti-informaatio työpaikoistakaan ei riitä kaikille. Nuoret kokevat, ettei työvoimatoimisto suoraan osoita työpaikkoja. Pitäisi suoraan tarjota tarjottimella, kuten Aho ja Vehviläinen 1990-luvun lama-ajan tarkastelussaan (1997) toteavat.

Et mä oon oikeestaan hakenu laidasta laitaan mihin vaan, mis ei vaadita erikoiskoulutusta. Mut sekini on ollu enimmäkseen sillai, et ne ottaa vaan ne sinne koneelle ylös ja sitten toi, et pitäis sit mennä itte nettiin ja sieltä etsiä ne työpaikat. Et se on niinku sellasta, kovinkaan paljon ei nuori ainakaan – et sitten, jos on ollu kauan työttömänä, niin sit yritetään patistaa vaan, et kurssuille. Et kurssuille.. (Nuorten haast.)

- Vähän työpaikkoihin pitäis olla suhteita, että sais töitä. Ei oikeen niinku työvoimatoimiston kautta niin ei sieltä niinku mitään löy'y

Jos sieltä osoitetaan työpaikalle, niin onks sulla kokemuksia, että miten siinä käy?

- No, kun sieltä ei paljon ees osoteta niin. (Nuorten haast.)

Luottamus nuorten aktiivisuuteen toimii ehkä pääosassa nuoria, mutta pidempään työttömänä olleiden nuorten kohdalla he itsekin melko yleisesti (en kuitenkaan tiedä koko pitkäaikaistyöttömien nuorten kirjosta) kokevat, että oli hyvä että puututtiin asioihin.

No, siis periaatteessa jos sä käyt jossain laitoksessa, just vaikka työkkärissä tai sossussa, jos ne niinku auttais silleen oikeesti. (Nuorten haast.)

Ei siten ole kovin yllättävää, että moni valmentaja toteaa jotain vastaavaa: ”keskustelussa näkyy negatiivinen asenne viranomaisia kohtaan ja olen mennyt mukaan tapaamisiin työvoimatoimistoon ja muualle, jotta asioita voisi hoitaa keskustelemalla.” (Valm. haast.) Nuoren vanhemmat ja kaveripiiri ovat voineet tukea negatiivista asennetta.

Nuoret ovat valmiita luovuttamaan ja hyväksymään viranomaisen ensimmäisen kommentin ja ehkä suuretelemaan sitä oman tilanteensa taustaksi. On tapauksia, joissa valmentajien on vain mentävä nuoren mukaan selvittämään toisten viranomaisten toimia.

Kohtelu virastossa on ollut joskus niin ikävää, että jää tunne, ettei pidetä minään, sitten on selitettävä, että viranomaiselle on vaan sattunu huono päivä ja että yritä vaan uudelleen. (Valm. haast.)

Luovuttamisen mentaliteetin voittaminen edellyttääkin paikoin suoraa tukea nuoren asiointiin muiden viranomaisten kanssa, mutta myös toisenlaista näkökulmaa viranomaisiin. Ehkä on kotoa tai muutoin vain opittu, mikä viranomaisten valta on, miten ”niille” ei vaan voi mitään ja on pakko sopeutua päätöksiin. Voiko viranomaisen tahdosta lannistumista sanoa ensimmäisestä vastoinkäymisestä lannistumiseksi? Ehkä tässä asenteiden tausta on pidempi ja myös viromaiskäytännöt vaihtelevat, on satunnaisuutta ja on kuntien välisiä eroja. Nuori tarvitsee siten tukea huomataksaan omasta toiminastaan positiivisia identifikaation pisteitä, joiden kautta jaksaa sitten asioida viranomaisten kanssa.

Sosiaalivaltion ja asiakkaan välinen suhde on käytännön toiminnassa purettu sellaiseksi, että nuorta pakotetaan tukipäätösten ohjaamana kouluttautumisen uralle. Tukien menetyksen tullessa eteen nuoret menevät vain oleskelemaan ammattikoulun kurssille tai muuta vastaavaa, ja virallisesti asia on hoidettu. On selvästi tarvetta aktiiviseen yksilöityyn ohjaamiseen sekä työvoimatoimistoissa että pajalla. Työvoiman palvelukeskukset voivat tukea nuorta työvoimatoimistoa laajemmin.

Kritiikistä huolimatta nuorten haastatteluissa moni kertoi yllättyneensä myönteisesti työvoimatoimiston palveluista, ja henkilöiden suhtautumista kiitetään.

Mä menin sinne työkkäriin, mä sanoin, et mä en tiedä, mitä mä teen, mistä mä haen et voitko auttaa, niin et jos ne ei ois auttanu mua siellä, mä olisin varmaan työttömänä vielä. Mä tarviin tommosta. Et ei jätetä vaan sinne. (Nuorten haast.)

Minun kaverit on suurin osa muutaman vuoden nuorempia kuin minä, et ne on ammattikoulun lopettanu, niin mie oon potkinu niitä työkkäriin, että turhaan työ voitottelette sitä työttömyyttä, että menkää – aina löytyy harjoittelupaikka ja sitä kautta suurin osa saa työpaikan. Et kyl ne on ollu ihan tyytyväisiä siihen. Ei se oo paha paikka, vaikka niin luullaan (naurahtaa). (Nuorten haast.)

Työvoimatoimisto, kyllä sinne menee, ei se ole paha paikka käydä. Ihan mukavia siellä. (Nuorten haast.)

Myönteiset esimerkit ovat hyvin erilaisilta, mutta pitkään itse työttömänä olleilta nuorilta. Jälkimmäisellä nuorella ei peruskoulun lisäksi ole muuta koulutusta. Viranomaisten kohtaamisessa negatiivinen kemia ei välttämättä ole ”kapinallisen ihmisen” tuntemusta vaan eristäytyvän tai erillään, satunnaisine tahtoineen tai tarkoituksellisen väistämisestä periaattein kulkevan nuoren sosiaalista olemista.

Pajalla nuorta on siis koetettava sekä yksilöstä riippuen että ilmeisesti paikoin enemmän, paikoin vähemmän totuttaa muihin viranomaisiin ja omien asioiden hoitamiseen. ”Nuorilla on paljon sosiaalisia fobioita, ja masennusta, ei saada itseä liikkeelle” (Valm. haast.). Omien viranomaissuhteiden hoitaminen on edellytys sille, että voisi ajatella itsenäistymistä tukien kautta. Vaikka monelle nuorelle kehkeytyy tietoa ja osaamista luukku-asioinnin kautta, se voi olla hyvin rajallista myös tietopohjaltaan. Siksi arkiseen ratkaisukeskeiseen toimintaan kuuluu, että selvitetään tukien tarvetta ja ehtoja.

Keskusteluissa selvitetään mm. nuoren asumis-, ja perhetaustaa sekä selvitetään tarvitseeko nuori apua kyseisissä asioissa. Huomioidaan se, tarvitseeko nuori pajatoiminnassa ollessaan jotakin tukea liittyen esim. vanhempiin. Yleensä tuen tarve on neuvontaa mm. taloudellisissa asioissa, kuten miten vanhempien luona asuvan nuoren tulot vaikuttavat mahdollisesti vanhempien tuloihin ja saataviin tukiin. (Valm. haast.)

Valmentajat pyrkivät muuttamaan nuorten käsityksiä viranomaisista, koska he näkevät, että se on yksi tie saada nuori miettimään itseä eikä vain ulkoistamaan itsensä oman bodin liikkeiksi sosiaalisessa luonnossa ikään kuin olosuhteiden mukaan ja toimimaan luukuttajina ja syyttämään muita. Työvoimatoimistoissa on vaikea saada otetta näiden nuorten ohjaamiseen, koska itseluottamus omaan kasvutyöhön on hukkunut jonnekin itsen (bodin) retkille. Nuoren on vaikea hahmottaa kuvaa itsestään toisenlaiseen tulevaisuuteen suuntautuvana olentona.

Tulevat tänne ja sanovat, että ovat kyllästyneet kurkkua myöten sosiaalimummisiin ja luukutukseen ja monasti purkavat, että kun jossakin saa olla niinku oikeesti ihminen ja minäkin saan sanoa jotain ja se vielä otetaan huomioon, sitä luukutusta on ihan selvästi muualla ja epäystävällistä käytöstä. Selitän vaan, että älä silti polta siltoja sinne, kun joka tapauksessa joudut sinne menemään, hauku tällä sitten, mutta älä vaan mee sinne sanoo noin. (Valm. haast.)

On erilainen tilanne pajalla, ja koetetaan näyttää mikä on luukkujen todellinen merkitys, että sieltä pyritään pois sieltä, yritetään saada nuori näkemään se suunta, ei oo tavoite se, että saat jonku kymmenen kuukautta täyteen, että pääset leimamaan, (Valm. haast.)

Tukirahoitus voidaan pajalla eriyttää valmennustyöstä. Siksi pajatoimintaa luonnehtivat keinot poikkeavat työvoimatoimiston hallussa olevan tukipäätöksen ja rahanjaon suomista keinoista, joilla on selvästi pakottava luonne. Sosiaalivaltio kohtaa pajatoiminnassa asiakkaansa toisin eli aktivoi nuoria työllistymään toisenlaisin välinein. Nuoresta pyritään työharjoittelun ja keskustelun välinein saamaan valmentautuja, joka ohjautuu entistä itsenäisempään elämään. Nuoret eivät pidä pajaa viranomaisena. Pajalla ollaan pitkä yhtenäinen jakso, eikä nuori pääse karkuun puheitaan, kuten muilla sosiaalivaltion luukuilla asioidessaan. Hän kohtaa saman aikuisen puoli vuotta. Työn muotona on keskusteleva ohjaaminen ja mahdollistaminen, ei pakottaminen (mahdollistava modaliteetti). Asiakkaan kanssa toimitaan yhteistyössä, eikä rahallisten tukien eväämisellä uhaten. Tässä työmuodossa keskeistä on nuoren valmius osallistua ja kertoa asioistaan. Jos nuoren puhetta ohjaavat rahapäätökset, koko valmentautumisen idea katoaa.

Riippuu siitä mitä nuori haluaa kertoa, mitä voidaan tehdä. Menneisyys tulee sitten monasti tulla esille, kun ei onnistu, ja myös menneet tavat tulevat esille, Katottava mitä on valmis antamaan itsestään. Selitti mitä on ollut, ja sanoin, että eihän sun elämäs tartte enää olla sellaista, voit joku päivä aatella, että nää on sun elämäkokemuksias, eikä tarvi jäädä niihin kiinni, nyt aloitat jotain alusta. Ei menneen tarvi kaataa nykyistä elämää. (Valm. haast.)

Nuoren taustan tunteminen voi silti auttaa selvittämään, missä oman prosessin vaiheessa nuori on ja miten nuoren merkkeihin voisi suhtautua. Nuoret eivät osaa käsitellä omaa työttömyyttään elämänsä yhtenä periodina, jonka jälkeen voi tulla toinen. On yleistä, että omaa tulevaisuutta on vaikea hahmottaa ja rytmittää elämän vaiheita. Aikuistumisen prosessi on vaikea, ja se ehkä ollut sitä vanhemmillekin. Nuoren lähipiirissä ei ole tukevaa vertailupohjaa tai, vielä yleisemmin, keskustelu on vähäistä. Valmennustyössä kohdataan siten myös aikuistumisen ja elämän rytmittämisen asiat. Nuoret eivät välttämättä tunnista tulevaa aikaa omaksi tulevaisuudekseen, jossa voisi tehdä jotain, vaan se on vain lomaa, tai vaan ollaan, se vaan tapahtuu. Valmennustyön nollapiste on herättää nuorta jonain olemisen käsittämiseen: Miten ei oltaisi ei-mitään?

Toinen vaihe on tulevaisuuskuvien luonti tai työelämää koskevien odotusten, asenteiden ja tietovajeen purkaminen. On oltava aineksia sille, että pystyy mieltämään elämän eri vaiheita. Toisten ihmisten elämäntarinoiden käsittely vertaisryhmissä tuo tätä materiaalia keskusteluun tavalla, joka ei pakota paneutumaan vain nuoren omaan taustaan, vaan antaa aineksia nähdä, että ”näähän nyt on sun elämäkokemuksias” ja mitä jatkossa. Pajavalmentajista suuri osa on kertonut omia ja toisten tarinoita, ja pieni osa teettänyt ryhmätöitä, joissa muiden elämäntarinat tai kokemukset työelämästä on otettu vertaisryhmätyön materiaaliksi. (Tarkastelen luvussa seitsemän näitä tarkemmin.)

Pajanuorten vertaisryhmien toimintaedellytykset näyttävät sikäli hyviltä, että pajanuorten taustat ovat hyvin erilaiset. Kotiolot ja oma historia tuovat ryhmään eri näkökulmia, on erilaisia tapoja asennoitua omaan työttömyyteen, ja erilaiset kaveripuheet tulevat esille. Pajaryhmän monimuotoisuus on etu.

6.5. EPÄVARMUUDEN, PASSIIVISUUDEN, MASENNUKSEN JA OPPIMISVAIKEUKSIEN KOHTAAMISESTA

Valmentajan on nuoren arvoitusta ratkoessaan arvioitava, minkä tyyppisestä asiakkuudesta on kyse. Onko nuoren kohdalla kyse sosiaalisen epävarmistumisen, passivoitumisen vai masennuksen vaiheista, oppimisvaikeuksista vai jostain aivan muusta. Kuntoutuksesta tulevien taustat tiedetään, mutta pajalla kohdataan uudet tilanteet. Yksilövalmentajien tulo pajoille on parantanut edellytyksiä eritellä nuorten ongelmien kirjoa. On valmiutta sosiaalisen valmentamisen eri puoliin ja taitoa hankkia tarvittavia lisäpalveluja.

On joitain tyyppillisesti vaikeita arvioinnin tilanteita, kuten erottelu alkuvaiheen masennuksen ja vahvan sosiaalisen passiivisuuden välillä ja nähdä, miten jatkaa nuoren kanssa. Osa nuorista passivoituu pitkään työttömyyteen lähinnä sosiaalisesti, ja he ovat kohdattavissa toisin kuin masennuksen kokeneet. Ongelmana pajalla on, ettei tiedetä edes, kenellä on mielenterveyden lääkitys päällä. Kaikki nuoret eivät tätä kerro, koska epäilevät, että joutuisivat pois pajalta, tai he eivät halua muuten kertoa. Lisäksi on nuoria, joille ei ole tehty diagnoosia, mutta joiden osalta pajalla aletaan arvella olevan kyse masennuksesta.

Työttömyyteen ja toisaalta pätkätyöttömyyteen ja koulun ulkopuolisuuteen passivoituminen voi hyvin olla sosiaalisen valmennuksen tavoitettavissa. Jossain määrin elämäntavallisen työttömyyteen sopeutuneiden nuorten pulmat saattavat perustua sosiaalisen ulkopuolisuuden kokemukseen. On tavoitteettomuutta, ja nuorelle riittää selviäminen päivästä toiseen. Vanhempien hauras motivointipuhe menee ohi, ja arjen työttömyyden sävyttämä elämäntapa nousee tärkeämmäksi.

Työttömyys kyllä passivoi, mutta alkavat sitten käydä säännöllisesti pajalla, vie aikaa avautua, jos on pidempään oltu työttömänä tai eristäytytty. (Valm. haast.)

Eristäytymisen, passivoitumisen ja syrjäytymisen prosessissa nuori on saattanut pitkään myös itse sulkea itseään yhä enemmän muiden ulkopuolelle ja tuntee, ettei hänestä voi olla hyötyä missään, ”process of self-exclusion, a feeling of being of no use to anybody” (Littlewood & Herrkommer 1999, 14). Välttämättä tällaisessa sosiaalisessa prosessissa ei ole kyse masentuneisuudesta, vaan sosiaalisesta etäännyttämisestä tai mielenkiinnon siirtymisestä toisaalle. Itsensä ulossulkemisen prosessi on toki yleinen masentumisen merkki, mutta lievempää masentuneisuutta voidaan prosessoida sosiaalisessa kontekstissa. Sellainen voidaan luoda myös työharjoittelun ohessa. Selvästi passiivisten asiakkaiden kohtaamisen kokemuksia olisi pajoilla ilmeisesti syytä koota yhteen nimenomaan syvemmän sosiaalisen passivoitumisen ja masennuksen piirteiden tunnistamiseksi.

Tällä on merkitystä myös ylisukupolvisen työttömyyden kohtaamisen kannalta, koska pitkittyvän työttömyyden on todettu lisäävän masentuneisuutta (Kortteinen & Tuomikoski 1998). Pitkittyvä työttömyys on puolestaan nuorilla yleistä, kun on koettu vanhempien työttömyyttä.

Elämäntavan pysyvä tai pitkäaikainen sovittamien työttömyyden ja tukien varaan on pienelle osalle arkea. Pajallakin tämä ryhmä näkyy, mutta suurin osa ei ilmeisesti tule pajallekaan tai he keskeyttävät sen. Toisaalta tukien varassa eläminen on monelle nuorelle väliaikainen realiteetti. Ei oikein tiedetä, mitä voisi tehdä, eikä itse saada selvyttä omaan tilanteeseen, joka on saattanut jo muuttua perin mutkikkaaksi. Epävarmuus kasautuu ja passivoi. Tuet ja tukiin sopeutuminen mahdollistavat uuden haun, vaikka prosessi olisi pitkäkin. Passivoituminen on kuitenkin useimmilla nuorilla periodimaista ja väliaikaista olemaan jäämistä. Pelkät rahatuet eivät riitä, vaan pelkästään niiden varaan jäänti luo tukiin sopeutumista. Ja niihin on pakko sopeutua, on pakko selvitä niillä, ja nuoret hakevat sellaisen arjen poljennon, että niillä selviää. Rahan lisäksi tarvitaan siis aktiivisesti tukevia toimenpiteitä.

Elämäntavallisen ja sosiaalisen puolen erottaminen mentaalista on myös työkäytäntöjä jäsentävä seikka. Pajan sosiaalityön kannalta on tärkeä tunnistaa vielä varmemmin, milloin sosiaalinen valmentautuminen on paras menetelmä. Nuoren luottamuksen saanti riippuu paljolti siitä, kokeeko nuori saavansa oikeanlaista apua, ja jo alkuvaiheen oikea lähestyminen on ratkaisevaa. Tunteeko nuori, että hänet luokitellaan väärin? Useimmille nuorille pajan menetelmät työharjoittelusta ryhmätöihin ja keskusteluihin toimivat, ja näin paja tarjoaa oman mielekkään harkinta-ajan. Nuori hakee epävarman itsen ja jossain suhteessa ajelehtivan bodin sosiaalista kohtaamista. Osan ongelma voi olla syvempi ja edellyttää muiden palvelujen käyttämistä.

Sosiaalisen valmentamisen ydinalueen voi pelkistää pajavalmentajien arkikielestä. He puhuvat pajanuorten keskuudessa yleisestä tulevaisuuden näköalojen vajeesta näköalattomuutena. Jos näköalattomuus tarkoittaa yleisesti, ettei nuorella ole tulevaisuuskuva, Heikki ja Ulla-Maija Takkusen (2007) kommenttipuheenvuorossa luonnehtimat leijailevat nuoret ovat vielä vahvemmin irtautuneita tulevaisuuskuvista, joilla ei ole taitoa, halua eikä voimaa tarttua tarjottuihin välineisiin.

Mutta miten sitten arvioida sosiaalisen passivoitumisen asteita, onko passiivisimpien nuorten kohdalla kyse sosiaalisten valmiuksien vähäisyydestä ja siitä seuraavasta sosiaalisesta väistämisestä, velvoitteiden tunnon puuttumisesta, viihtymisen keskittymisestä satunnaisiin paikkoihin vai psyykkisestä rakenteesta? Valmentautumisen välineistön tulee vastata tätä asiakastarjontaa. Moniammatillinen yhteistyö on koettu tärkeäksi kehittämistieksi. Asiakkaan kohtaamisen kannalta olennaista on, että myös pajan valmentajalla on riittävä ammattitaito arvioida nuorten tilanteita.

7. PAJAN KEINOT YLISUKUPOLVISEN TYÖTTÖMYYDEN KATKAISEMISEEN

Pajan nuorista suurimmalla osalla on kokemusta vanhempien työttömyydestä, joten lähes kaikki pajalla toimiviksi nähdyt keinot toimivat ylisukupolvisen työttömyyden katkaisijoina. Ja kääntäen: ylisukupolvisen työttömyyden katkaisukeinot ovat paljolti samat kuin yleiset pajatoiminnan kehittämisen keinot. Näkökulma on siten toisaalta kartoittava: nähdään, missä ja miten puututaan ylisukupolvisen työttömyyden piirteisiin, ja toisaalta kehitetään pajatyötä näiden osalta.

Nuoren suhde työelämään ja koulutukseen saa keskeisen osan, koska itsen ja työelämän suhteuttaminen on ylisukupolvisen työttömyyden kannalta yhteinen sisällöllinen nimittäjä. Osa nuorista kohtaa nämä keskustelut kuntoutuksen jälkeen viimeisenä valmentautumisen vaiheena, ja osalle se on riittävä työharjoittelun tuki. Tarkastelen jonkin verran myös yksilön vahvistamista passivoitumisen tai masennuksen jälkeen, koska se kohdistuu ylisukupolvista työttömyyttä kokeneisiin nuoriin, mutta näitä enemmänkin työedellytysten kuin työn sisällön osalta.

Aloitatan pajatoimintaa sosiaalivaltioon asemoivasta ennalta ehkäisevästä näkökulmasta. Sen jälkeen tarkastelen valmentajien toimintaa ja asiakkaiden seurantaan pajajakson jälkeen. Lopuksi tulen yhteistyötä ja verkottumista sekä organisaatiomuotoa koskeviin kysymyksiin.

7. 1. PAJATYÖ ENNALTA EHKÄISEVÄÄ?

Monet ylisukupolvisesta työttömyydestä pajalla epävirallisesti keskustelleet toteavat, ettei se ole niinkään pajakäytännöin ratkaistava ongelma kuin yleisemmän yhteiskuntapolitiikan ja koulutuspolitiikan ongelma. Tämä on hyvin totta, mutta myös pajatoiminnalla on sanansa sanottavana, koska pajoilla kohdataan ylisukupolvisen työttömyyden ja syrjäytymisen riskejä kokeneista nuorista huomattava osa.

Periytyminen enemmän yhteiskuntapoliittinen juttu kuin valmennusmenetelmiin vaikuttava juttu. (Valm. kysely)

Asian puiminen tutkimusmielessä lienee paikoillaan, että tiedetään mihin suuntaan tämä yhteiskunta on kehittymässä. Työttömyyden periytymiseen tulisi ehkä kiinnittää huomiota ennaltaehkäisevästi jo varhaisessa vaiheessa, ennen kuin lapsi/nuori on työpajaiässä. (Valm. kysely)

Pajatoiminta mielletään eräänlaiseksi jälkihoidoksi, koska se kohdistuu jo syrjäytymisvaaraan joutuneisiin ja tiettyihin yksilöihin, eikä laajemmin tiettyyn ikäluokkaan, kuten koulutus.

Silti myös työpajaa on syytä ajatella ennalta ehkäisevänä ja nuorta itseä uudelleen vahvistavana vaiheena. Toimien tuotos nähdään pitkällä aikavälillä. Pajojen kautta kulkee huomattava osa syrjäytymisvaarassa olevista nuorista, joiden tilanne on vielä suhteellisen hyvä, mutta työttömyyden tai koulutuksen valinnan vaikeuden pitkittyessä heille kasautuu yhä enemmän muitakin esteitä. Pajoilla voidaan siten ennalta ehkäisevästi koettaa:

- a) Valmennuksen keinoin tukea nuoren itsenäistymistä ja katkaista jo muodostunut ylisukupolvinen ketju. Täten ennalta ehkäistään negatiivisten kokemusten kasautuminen edelleen nuorta itseä passivoivaksi asiantilaksi ja epävarmistumisen ja satunnaisen myöntämistä tukevaksi kehystarinaksi;

- b) Ennalta ehkäistä työttömyyskulttuurin ja muiden syrjäytymistä tukevien lähtökohtien siirtäminen seuraavan sukupolven lähtökohdaksi. Pajanuorista monella on lapsi.

Käsittelen ensin lyhyesti jälkimmäistä kohtaa, koska kohta a) on esillä seuraavissa alaluvuissa. Pajanuorista monella on lapsi ja siksi pajatyö on nähtävä myös tässä suhteessa ennalta ehkäisevänä työnä. Nuorten käsitys aikuisuudesta ja vanhemmuudesta on monella nuorella työstämisen tai aikuisuuteen valmentautumisen alun vaiheessa. Vasta lapsi on tuonut nuoren elämään jonkin päivärytmin ylittävän motiivin. Pajalla tehdään lastensuojelun näkökulmasta ennalta ehkäisevää työtä.

Känkänen & Laaksonen (2006) toteavat Kallandin 2005 tutkimukseen perustuen, että ”Lastensuojelussa ylisukupolvisuus tarkoittaa usein lastensuojelun tragedian ja kierteen siirtymistä sukupolvelta toiselle. Näitä vaurioita ei korjata lyhyessä ajassa, vaan usein tarvitaan pitkäaikaista tukea.” Pajanuorten joukossa on ilmeisesti yliedustus tästäkin ylisukupolvisesti toistuvasta kokemuksesta.

Pajan tarjoama väylä koulutuksen tai työn saantiin on kiinnostanut pajanuoria lapsen syntymän jälkeen selvästi enemmän kuin nuoren aiemmassa elämässä (nuorten ja valmentajien haastattelut). Paja on nuoren kannalta yksi sijoitusvaihe, mutta ehkä ensimmäisiä, jonne on ainakin puolittain vapaaehtoisesti hankkiuduttu. Nuori hakee omaan sosiaaliseen elämään ja työelämään johdattavaan aikuisuuteen kuuluvia ratkaisuja. Tämä koskee sekä nuoria naisia että miehiä. Paja on merkittävä mahdollisuus koettaa katkaista tämän kierteen jatkuminen seuraavalle sukupolvelle, koska pajajakso on pitkä, ja nuorella on mahdollisuus keskustella epävirallisesti myös vanhemmuuteen liittyvistä arkisista asioista. Monelle nuorelle naiselle yksinhuoltajien rinki on tärkeä tukiryhmä.

Myös muiden sijaiskotien kautta tulneiden nuorten kohdalla paja on tärkeä juuri ensimmäisenä osin vapaaehtoisena sijoituksena. Tämä nuorten ryhmä ei mitenkään poikkea muiden pajanuorten aktiivisuuden ja passiivisuuden merkeistä, vaikka koulussa ei selvästikään ole viihdytty. Mittakaavana on sijoitusten maailma, ja pitkäjänteinen tuki on positiivisten kokemusten kasaamisessa erittäin tärkeä asia. Seurannan organisointi viranomaisten yhteistyönä tiedetään tärkeäksi. Huostaanotetuista lapsista on aiemman tietämyksen mukaan selvästi muita nuoria useampi tullut erittäin nuorena äidiksi tai isäksi. Tämä näkyy pajalla.

Tavallaan ennalta ehkäisevää työtä tehdään joka pajanuoren kohdalla hänen oman tulevaisuutensa suhteen. Yksilövalmennuksen vahvistaminen tekee pajasta yhä vahvemman jälkikäteisen ja samalla tulevaisuuden suhteen ennaltaehkäisevän toimijan.

7.2. YKSILÖ- JA TYÖVALMENNUKSEN KEINOISTA

Työpajoilla työharjoittelu on ollut hyvin merkittävä valmentautumisen ja itseluottamuksen kokoamisen keino. Osalle pajanuoria se ja sen yhteydessä käytävät keskustelut ovat riittävä kiinne kohta nuoren omalle sosiaaliselle identiteettityölle. Työharjoittelun merkitys on, että se antaa nuoren toimintaan perustuvan keinon käynnistää sosiaalisia prosesseja. Pajan toimintahistoriaa ajatellen yksilövalmennus tavallaan täydentää tätä, vaikka se on myös oma itsenäinen lajinsa, ja osa pajoista on erikoistunut nimenomaan yksilövalmennukseen. Osalle nuoria taas yksilövalmennukseen perustuvat starttipajat on nähty välttämättömäksi vaiheeksi, jotta nuoret voisivat päästä muuhun työ- ja yksilövalmennuksen rytmiin kiinni.

Työ- ja yksilövalmennus jakaa pajan toimia, mutta keskustelutyötä tekevät sekä yksilö- että työvalmentajat. Valmentajien tehtäviä on yksilövalmentajien tulon myötä eriytetty, mutta samalla työ on muuttunut tiimityöksi. Työvalmentajan vastuuta valmentautumisesta on

voitu selkeyttää. Vanhastaan monella pajalla työvalmentajat ovat vastanneet koko pajasta. Yksilövalmentajan tulo pajalle on antanut tilaa muokata myös työharjoittelusta entistä vahvemmin valmentautumista tukevaa. Valmentajien tehtävät profiloituvat ja professionalisoituvat.

Yksilövalmentajien myötä pajoille voidaan ottaa nuoria, joilla on paljon vaikeuksia ja päivärytmi hyvinkin sekaisin. Nuoria voidaan ottaa muuhun pajatyöhön, ohjata vahvemmin yksilövalmennuksen keinoin tai voidaan perustaa erityisiä starttipajoja itseluottamuksen koostamiseksi varten. Yksilövalmentajien työ tekee, jo asiakaskunnan kokoonpanoa ajatellen, varmemmin mahdolliseksi puuttua ylisukupolvisen syrjäytymisen piirteisiin. Pajan asiakaskunnan laventamisen tarve on nähty jo aiemmin työvalmennukseen keskittyneillä pajoilla. Niissäkin asiakaskunta on ollut hyvin kirjava. Yksilövalmennus vahvistaa yksilöllistä identiteettityötä ja taitoa ohjata nuorta edelleen palveluihin sekä koulutusvalintoihin.

Yksilövalmentajien tulon myötä pajan toimintaa on voitu kehittää uudella tavalla. Myös työvalmennusta voidaan kehittää tiimityössä toisella tavalla kuin aiemmin. Yksilövalmentajat tuovat työpaikan sisäiseen keskusteluun oman asiantuntemuksensa mukaisesti uusia asioita, ja työvalmentajille karttuu alan osaamista päivittäisessä tiimityössä. Jotta tämä ideaali toimisi, olisi työvalmentajien oltava vakinaisia.

7.2.1. Työvalmennus ja tiimityö

Pajan miljöön tarjoaa motivoivan taustan kaikelle valmentautumisen työlle. Miljööseen kuuluvat rakennukset, koneet ja tilat, mutta se ei ole vain rakennettua, vaan se on myös työntekijöiden toiminnalla luotua ympäristöä. Työtilan suunnittelua pidetään yrityksissä työskentelyä motivoivana seikkana, sama koskee työpajoja. Monet sijaitsevat verstaalueella, ja näin osaltaan syntyy kuva siitä, että jo pajalle tultaessa mennään jonnekin töihin. Työpajalle tullaan tietenkin työharjoitteluun, osa lähetteellä, ”et sosku pakotti”. Kun nuori tulee työpajalle, harvan mielikuva lähitulevaisuudesta jää lähetteen varaan, vaan alkaa muodostua pajalta käsin.

Työpajan verstaan tai työhuoneen tapainen ympäristö ohjaa nuorta arvottamaan kulemansa asiat jollain tavalla työyhteisöön tai työelämään kuuluviksi. Monella pajalla tämä työvalmennuksen ympäristö on hallitseva piirre. Se saattaa motivoida myös yksilövalmennuksen tilanteissa, mutta työvalmentajalle se antaa uskottavat raamit, jossa valmentajan oma ammattitaito edelleen luo nuorille miljööstä vakuuttavan kuvan. Pajan uskottavuus on kevyemmin passivoituneille nuorille luottamuksen yksi perustekijä ja pajatyöhön motivoitumisen tausta. Miljööllä siis tehdään myös sosiaalista valmennustyötä.

Myös nuoret totesivat haastatteluissa, että he tulevat työpajalle. Valmentajat pitävät tätä mielikuvaa tavoitteena, jotta nuorille voitaisiin opettaa työelämän sääntöjä ja luoda kuvaa elämästä työpajalla. ”Puhutaan työpäivästä, ja nuori tulee siinä mielessä niin kuin työpajalle.” (Valm. haast.) Työpajalla nuori voi siten rakentaa kuvaa itsestään työpajalla ja hahmottaa itsensä työpaikan jäseneksi. Näin nuori kokoaa sosiaalisia valmiuksia. Kaikessa työpajatoiminnassa pätee, että kyse on etenkin alkuvaiheessa valmentautumisesta eikä työnteosta. Osalle työharjoittelu on jo alusta alkaen merkittävä motivaatiokeino, silti työharjoittelusta tehdään vasta vähitellen vaativampaa:

Työharjoittelu alkaa pienillä askeleilla, asetetaan matalat tavoitteet, että huomataan, että on onnistunut ja ylittänytkin tavoitteet, samalla luottamus omaan itseensä, ja varmuus tehdä kasvaa. Onnistumisten järjestäminen. (Valm. haast.)

Asenteisiin vaikuttaminen ja motivointi, tätä tehdään, vaikka puhutaan työvalmennuksesta esitteissä,

niin ensin asenteet päivärytmiin, työntekoon, ja monet ovat selvästi valmiita muuttamaan tapojaan toimia, on jokin valmius asennemuutokseen, ei tarvita manipulointia. (Valm. haast.)

Vastuuta annetaan aluksi vähän, jotta syntyy positiivisia onnistumisen kokemuksia. Erityisen tärkeitä ne ovat itseluottamuksen menettäneille, ”vaatii kannustusta, ei ole oma-aloitteisuutta kaikilla. Työntekoon rohkastaan, kun eivät oikeen uskalla tehdä mitään.” (Valm.haast.) Nuoren pitkä työttömyys näkyy etenkin asenteissa itseä kohtaan, ei luoteta itseän, mikä näkyy työnteossakin. Ei tartuta niin helposti töihin. Nuoren asenteessa työntekoon näkyy valmentajien mukaan itseä koskevaa epävarmuutta ja luovuttamista eikä sitä, että ei haluttaisi tehdä töitä.

Nuorilla on halua tehdä töitä ja harjoitella, ei niinkään sellaista, että tämä olisi hankalaa. Ainakaan kun saavat itsetunnon vähänkin kohdalleen. On varmaan epävarmuutta alkuvaiheessa, monella, näkyy pienissä asioissa, vie aikaa totuttautua työhön. (Valm. haast.)

Itseluottamuksen vahvistaminen on myös työvalmentajien keskeinen tehtävä. Myös he ratkovat asiakkaan välittömiä ongelmia, jotta nuori rauhoittuu osallistumaan pajan työharjoitteluun. Jos pajalla on yksilövalmentaja, hän kantaa kuitenkin päävastuun. Tiimityössä arvioidaan valmentautumisen tilannetta ja tarpeita. Myös työvalmentajat saavat vastuuta yksilöiden tarkemmasta ohjauksesta.

Tiimityöllä luodaan myös pajan keskustelemaa ilmapiiriä. Jo yksilö- ja työvalmentajan erikseen tekemä työ on keskustelemaa. Työtapa eroaa muiden viranomaisten toimintavasta, ja siinä onnistuminen edellyttää nuoren luottamusta. Pajalla nuori ei vain vastaa lomakkeen täytön verran viranomaisen asioihin, vaan asiointi ja valmentautuminen koostuvat pätkittäin jatkuvista keskusteluista, joihin myös työvalmentajat yksilövalmentajien kanssa neuvotellen osallistuvat. Jos pajan ilmapiiri on onnistuttu luomaan myönteiseksi, nuori hakee itsekin tukea valmentajilta.

Oli nuori, oli ollut koulutuksessa 2 v sitten ja tuli tänne työharjoitteluun ja sanoi, että haluaisi vähän jutella, ja alettiin viikoittain keskustelemaan. Ilmeni, ettei halua kouluun, on tällainen elämäntapaintiaani, ja sitten muutaman keskustelun jälkeen sanoi, ettei halua jäädä tähän alimpaan sosiaaliluokkaan, että oli päästävä opiskelemaan, elikkä hän teki ite sitä työtä. Minä kuuntelin sitä viikoittain, kysyin jonkin kysymyksen väliin, itse päätteli ja aloittaa opiskelun työvoimapolitiisessa koulutuksessa, kypsyi tähän. (Valm. haast.)

Ryhmätyömenetelmiä ei varsinaisina menetelminä, yksilövalmennus keskeinen osa työpäivien arkea, ja pyritään pitämään sellainen ilmapiiri, että keskustelemaan tulo on helppoa. (Valm. haast.)

Pajalla pyritään ylläpitämään luottamusta herättävä, keskustelemaan kannustava ilmapiiri, että nuori huomaisi olevansa toisaalta ryhmässään muiden joukossa ja käsittämään, mitä valmentamiselta voidaan odottaa ja miten suhtautua, ettei enää olla virastossa.

Me nähdään päivittäin ja jo viikon jälkeen tunnetaan aika hyvin, nuoret kertovat aika avoimesti, osa, luottamuksellinen suhde syntyy suhteellisen helposti. (Valm. haast.)

Vanhastaan työvalmentajille on vakiintunut keskustelemaa työtapa, joka kattaa sosiaalisen valmentamisen piirteitä.

Kouluttajana kuulostelen yleistä asennoitumista yleensä työntekoon, itsensä kehittämiseen sekä siihen käsitykseen, mitä nuoret ajattelevat työelämän vaativan. Jokaisen kohdalla pyrin horjuttamaan vääristyneitä käsityksiä, korjaamaan niitä, mutta myös vain huomaamaan niiden epäloogisuuden. Pyrin luomaan uusia kokemuksia ja oivalluksia harjoittelupalautteiden ja tehtävien kautta. (Valm. kysely)

Työvalmennuksessa muokataan jatkuvasti yksilön suhdetta työntekoon ja sitä koskeviin käsityksiin. Työvalmentajat ovat jatkuvasti nuorten kanssa ja näkevät konkreettisesti, missä ovat nuoren vaikeudet kohdata työelämä.

Lähes kaikille nuorille työelämän rytmissä on opettelemista ja vähintään totuttelua. Valmentajat seuraavat töihin tuloa aikoja, ja erityisen tärkeää se on heikon vanhemmuuden ja työttömyyden kokeneiden osalta.

Myöhästyneitä ollut, mutta tehdään takaisin, jos on myöhästyty. Seurataan, ohjaa nuorta työelämään. (Valm. haast.)

On arvioitava, jaksako nuori olla koko päivän pajalla, miten paljon pitää joustaa ja antaa vähän enemmän taukoja. ”Osalle vastuun kasvattaminen niin että ilmoittaa, jos ei tule, tunnustaa päivärytmin.” (Valm. haast.) Nuorille luodaan vähitellen vastuuta omista tekemisistä ja tekemättä jättämisistä.

Pitkä työttömyys näkyy päivärytmissä, etenkin alkuvaiheessa ja että jaksako olla koko päivän pajalla, miten paljon pitää joustaa ja antaa vähän enemmän taukoa. Tullessa nuoren kanssa käydään selvästi läpi työharjoittelu. Selvitetään erot työn sääntöjen ja koulun välillä. Työelämää koskevia vääriä asenteita käsitellään sekä yksilö- että työvalmennuksen yhteydessä. (Valm. haast.)

Toisaalta taukojen pitämisen merkitystäkin on opeteltava ja työajan sääntöjä, joten monella pajalla on kellokortit. Selvitetään erot työn ja koulun sääntöjen välillä.

Nuorta motivoidaan työelämän sääntöjen noudattamiseen, mutta nuorelle tehdään selväksi, että kyse on harjoittelusta eikä vielä töistä. Voidaan harjoitella tekemistä ja tehdään useampaan kertaan.

Nuoret voivat tehdä työt uudestaan, mutta joitain motivoi vasta kun annetaan tehdä väärin, ja palataan takaisin. Annetaan purkaa työ, tällainen harjoittelu kuuluu joidenkin valmennukseen. (Valm. haast.) Ei tehdä yhtäkään sutta ulos, opitaan laadukkaasti työn tekemistä. Työharjoittelu lisää taitoja. Jakson jälkeen yleensä [nuori] ymmärtää paremmin mitä työssä oleminen tarkoittaa, asenteet työssäoloa kohtaan ovat muuttuneet, nuoret kokevat ainakin näin omien taitojen ja tietojen muuttuneen. (Valm. haast.)

Nuoren käsitys itsestä ja työnteosta tulee esille jo pienissä harjoitustöissä ja toisaalta ammattitaitoa kehittävässä työssä. Jos ei ole itseluottamusta tehdä asia uudelleen tai tarkkaan, nuoret tulevat kärsimättömiksi, koska työn pitäisi olla heti valmis. Kärsivällisyyden opiskelu on työvalmennuksessa keskeistä identiteettityötä.

Vaikka osaa nuorista on vaikea motivoida työharjoittelun edellyttämän työtaidon hankkimiseen ja toistuvaan harjoitteluun, todetaan myös näin:

Ammattitaidon opetteluun on yleensä halua, ei ihmeemmin ongelma, mutta työsuojelu ja tavaroiden järjestys, näissä työpaikalle kuuluvissa asioissa on hankaluuksia. On vaikea motivoida nuorta tähän. Toistuvasti kuitenkin kun jauhetaan, niin yleensä vähitellen muuttuu asennekin. Asetetaan ehtoja, jollei käytä suojalaseja niin ei tee hommia. (Valm. haast.)

Oman työn suhteuttaminen työpaikan sääntöihin kuuluu työelämän sosiaalisten taitojen oppimiseen. Työelämää koskevien odotusten prosessointi koskee suoraan itseä. Tietenkin itseä kvalifioidaan näin työmarkkinoille, mutta opitaan myös syvemmin oppimaan asioita, eli mitä se tekemällä oppiminen sitten on. Näin voidaan vahvistaa luottamusta samalla omaan oppimiskykyyn ja vahvistaa omaa identiteettiä muillakin sosiaalisen elämän alueilla.

Monelle nuorelle yhteys työvalmentajaan on pitkään aikaan ensimmäinen pysyvämpi aikuiskontakti, jossa joku puhuu hänelle ja puuttuu hänen tekemisiinsä. Työelämän sääntöjen ja työharjoittelun konteksti tarjoaa ikään kuin neutraalin ympäristön puhua ja kuunnella.

Pajajakson mittaan nuoren vastuuta lisätään, ja monilla pajoilla nuoret otetaan mukaan tilaustöihin ja asiakaskontakteihin.

Pajalla minun työssä pääpaino on TYÖLLÄ, ja sen opettamisella, asiakastöiden valmistamisella jne. ja työhön motivoimisella esim. positiivisen realistisen palautteen avulla tai mukana tehden tai sopivasti vastuuta antaen eli ei liian helppoja töitä. (Valm. kysely)

Työn kautta toimitaan, ammattitaitoon opitaan vähitellen, on tilaustöitä ja työt vaihtuvat. 90 % on tilaustöitä, ei tehdä kuin erittäin vähän omaan myyntipisteeseen. (Valm. haast.)

Näkyvät etteivät nuoret miellä ammattitaidon merkitystä, perusteltava nuorelle tekeminen. Toisenlaista kun näkevät, että joku haluaa ostaa työn, ja siksi saatava laatua aikaiseksi. (Valm. haast.)

Tilaustöitä pidetään erittäin tärkeänä välineenä prosessoida nuoren sosiaalisia taitoja. Monen on vaikea solmia uusia sosiaalisia suhteita ja ryhtyä kommunikoimaan ja hoitamaan asioita. Syntyy myös vahvempi vastuu työstä, jota on itse ollut sopimassa. Nuori otetaan asiakastöihin mukaan työn tilaamisesta ja suunnittelusta alkaen. Kommunikointi, lupaaminen ja tekeminen vahvistavat

itseluottamusta ja motivoivat työharjoittelujaksoa ja muuta identiteettityötä. Kaikille nuorille menettely ei sovi, ja valmentajat suodattavat asiakaspalautteen.

Nuoret mukana asiakaspalvelutilanteessa, kun joku tulee tilaamaan, niin mietitään yhdessä asiakkaan kanssa mitä halutaan ja mikä hinta ja suunnitellaan. Nähdään kuka voi vaatia laatua, että voi tulla reklamaatioita, mutta me suodatetaan ne ensin ohjaajan kautta ja sitten vasta kerrotaan nuorelle asiasta jollain tavalla, kun harjoittelussa onnistumisen tunteen luonti on kuitenkin pääasia, mutta myös laadun tekemisen oppiminen. (Valm. haast.)

Käsitellään myös työn kustannuksia ja mahdollisuuksia maksaa palkkaa, ”ettei kukaan maksa leipäpiosta sataa euroa”.

Ei vaikeuksia, kun selitän miten asia on, että jos itse tilaisit ja saisit tällaisen työn, niin mitä sanoisit? Ja sitten huomaavat ja sanovat, että en kyllä minäkään ostaisi tuollaista, ja menee sitten huumorin puolelle. Ymmärtävät kyllä. Kustannuspuolta opetettu, metalli on kallista. (Valm. haast.)

Työelämän itsestäänselvyyksiin ja sosiaalisiin tilanteisiin oppiminen tulee monella tavalla esille juuri tilaustöiden ja laatuvaatimusten kautta. Laatu ei ole jotain, mitä juuri opettaja vaatii oppilaalta, vaan se on asiakkaan toive.

Ehkä asiakkaan antama työ on siinä mielessä motivoiva, että asiakkaalla on kasvot ja on neuvoteltu tilauksesta. (Valm. haast.)

Työvalmentajat näkevät nuoren asiakaskontakteista monesti, mihin he voivat nuorta suosittaa, onko jokin koulutusala, työharjoittelu tai työpaikka sopiva.

Asiakastöiden teon ei koeta häiritsevän nuorten muuta valmentautumista ja itsenäistymistä, koska vaikeammat tilanteet on pitänyt käsitellä jo ennen tätä vaihetta. Täysin varauksetonta suosiota asiakastöiden osuuden nostaminen ei kuitenkaan saa, koska valmentaminen halutaan pitää ensisijaisena tavoitteena, ei sitä, onko paja omavarainen vai ei. On silti arveltavissa, että välityömarkkinoilla olisi huomattava kasvun vara, ja työpaikat voisivat niveltä niihin. Säätiöpohjaisilla pajoilla on jo kokemusta tästä. Kun toiminta on riittävän laaja-alaista, voidaan taata, että valmennettavien työharjoittelu vastaa valmentautumisen tarvetta. Eriasteisen kuntoutuksen ja työllistämisen tilanteiden sijoittuminen samaan pajayksikköön on myös nuorelle motivoiva tilanne, kun hän näkee, että voi edetä vaiheittain työelämään.

Osalla pajoista on tuetun palkkatyön mahdollisuus harjoittelujakson jälkeen, ja silloin tätä korostetaan työvalmennuksessa. Nuorta motivoidaan palkkatyöhön tukeutuvaan elämäntapaan, joka monelle on hyvin vieras, ei välttämättä vanhempien takia, vaan siksi, ettei ole omaa kokemusta kuin esimerkiksi osa-aikaisista pätkätoista. Nuorilla ei välttämättä ole käsitystä, että voi elää riippumatta tukien anomisesta eikä siitä, miten se muuttaa elämisen tapaa ja lähtökohtia.

Ammattitaidon oppimiseen ei tahdo olla kärsivällisyyttä. Palkkaliselle jaksolle päästessä nuoren asenteet alkavat muuttua, painotetaan palkkatyön merkitystä, se motivoi nuoria, kun ei tarvitse enää hakea avustuksia. (Työvalmentaja)

Pajajakson kuluessa on siirtymä palkkatyöhön ja sitä tavoitellaan oikeasti, tuo eron, saa kolme kertaa enemmän palkkaa ja vaikuttaa selvästi ryhdistäytymiseen ja töissä kulkemiseen kun on palkka, saa jotain toteutettua. (Valm. haast.)

Nähdään mitä työssä oleminen tarkoittaa, kun koulukokemukset [ja arkirytmii yhdessä tekemiseen] saattavat olla kaukana takanapäin. (Valm. haast.)

Kärsimättömyys ja vain päivittäiseen elämän rytmiin sitoutuminen muuttuu hieman aiempaa pidempijänteiseksi.

Keskustellaan tuella elämisen sopeutumisesta, kokevat, että on helppoa rahaa, vaikka sen eteen on käytävä monen viranomaisen luona, täytettävä papereita, perusteltava viranomaisille erityiset tarpeet, jos tarvitaan lisää johonkin ylimääräiseen. (Valm. haast.)

Kun käyt töissä, ei tarvitse kellekään perustella mitään, Tästä kyllä keskustellaan nuorten kanssa. (Valm. haast.)

Monelle palkan myötä herää ajatus, ettei enää haluta mennä luukulle: palkka on konkreettinen uusi kokemus. Loppupalautteessa nuori saattaa todeta, että

”en enää työttömäksi halua”, tekeminen sinänsä tärkeää ja taloudellinen itsenäisyys. Nuori huomaa, että osaaikin tehdä asioita, että käy töissä, raha motivoi, tuo jotain semmoista uutta, katkoa aiempaan. Jos ensin on odotuksia, että haluaa tiettyyn ammattiin, niin loppuvaiheessa, kun on oltu jo palkalla, ollaan jo valmiita sopeutumaan mihin tahansa, mistä saa palkan.

- Muodostuuko palkkatyöläisen identiteetti?

- Kyllä, kyllä, tästä on tavallaan omassa mittakaavassaan kyse. (Valm. haast.)

Suurelle osalle jo työharjoittelu, etenkin kun se jatkuu vähintään puoli vuotta, luo uudenlaista rytmiä elämään, mutta konkreettinen palkkatyösuhte muuttaa selvästi mielikuvaa omista mahdollisuuksista. Näköalattomuus palkkatyön idean suhteen on hyvin konkreettista. Nuorten kyselyssä tuli esille pajajakson tärkeimmäksi anniksi avovastauksissa harjoitteluajan palkka: ”Pääsyt vähän palkan makuun” (mies 17 v. ammattikoulu kesken, väärä ala). Siten palkkatuki muodossa tai toisessa on terapeutista. Raha puhuttelee, kun työharjoittelussa jo muutoin pärjätään.

Tässä nuoren valmentautumisen vaiheessa muutoksen välineet ovat hyvin konkreettisia, että saa palkkaa ja tulee näin hyväksytyksi palkkatyöläisenä. Hyvät argumentit ja kysymykset ovat jatkuvasti tärkeitä, koska palkkatuki päättyy ja edessä voi olla paluu kortistoon. Näkökulma asioiden odottamiseen saattaa kuitenkin olla toinen. Menestykselliseltä vaikuttava pajajakso edellyttää seurannan organisointia.

Työpajan yleiset toimintaperiaatteet vaikuttavat paljon työ-, yksilö ja ryhmävalmennuksen suhteisiin. Osa pajoista on joko työ- tai yksilövalmennuksen pajoja. Osa pajoista toimii vähitellen pitkin vuotta uusia nuoria ottaen, jolloin puhutaan non-stop -periaatteella toimivista pajoista. Toisaalla työharjoittelu ja valmentautuminen järjestetään ryhmä kerrallaan. Jos nuoret tulevat pajalle periodiksi, on kaikille mahdollista järjestää yhteinen lyhyt starttijakso, jolloin ongelmallisimpia asioita selvitetään ja keskustellaan työelämästä ja odotuksista yleisesti. Ryhmätyöt on myös jatkossa helpompi pitää ohjelmassa. Non-stop -tyypisellä pajalla on vaikeuksia järjestää valmennukseen ryhmätyöjaksoja. Este sekään ei ole, koska saatetaan nytkin käyttää joka toinen perjantai ryhmätyöhön. Muutaman päivän ryhmätyö toimisi samoin.

Non-stop -periaatteella toimivan pajan etuna pidetään sen vakautta. Nuoret tulevat yksitellen mukaan jo toimivalle työ(harjoittelu)paikalle. Ryhmäytyminen tapahtuu työn ohessa. Työvalmentaja ohjaa työyhteisöön ja opastaa luottamaan toisiin ja itsen yhteisessä työssä. Yksilövalmentajat puolestaan voivat keskittyä niihin nuoriin, jotka tarvitseva enemmän tukea.

Ryhmäyttäminen onnistuu non-stopina [toimivalla pajalla] nimenomaan kun jokainen joutuu tulemaan ryhmään mukaan, on jo ryhmä johon on sopeuduttava, ryhmällä on kokemusperusta. Jos aletaan tyhjästä ryhmäyttämään, niin on rakennettava kokonaan kuva ryhmästä, ja yksilövalmentaja on kovilla, kaikille nuorille pamahtaa kuormitus päälle samaan aikaan. Non-stopina kun tullaan, niin voidaan keskittyä ja hallita yksilövalmennuksen suhte nuoreen. (Valm. haast.)

Työnteon rytmi sovitetaan myös non-stop -pajoilla yksilön valmentautumisen vaiheeseen ja kykyyn tulla työryhmään. Yhtä aikaa aloittavilla pajoilla on toisaalta helpompi hyödyntää nuorten keskinäistä vertaisryhmää ja prosessoida nuorten odotuksia. Työharjoittelu on silti molemmissa sosiaalista valmentautumista, ja ryhmäytyminen on molemmissa sekä yksilö- että työvalmentajien toimintaväline.

Ryhmäyttäminen ei aina tarkoita vertaisten keskinäisen toiminnan hyödyntämistä valmentautumisen tai yleisesti ryhmän tavoitteiden saavuttamisessa. Ryhmäytyminen voi tarkoittaa myös yksilöiden motivointia, jotta kukin yksilönä saavuttaisi ryhmälle yleisesti nähdyn ja siten nuoren tilanteeseen vertautuvan tavoitteen. Tämäkin on tärkeää pajan valmentautumistoiminnassa.

Pajanuorten toiminta vertaisryhmänä ja sen ryhmäytyminen koetaan erittäin tärkeäksi passiivisuuden voittamisen välineeksi. Onnistuessaan se tukee vahvasti valmennustyötä.

Kaikilla nuorilla on joitain pulmia koettuna, ja asioiden prosessointi onnistuu jossain määrin yhteisten tai ymmärrettävien kokemusten kautta. Pajan vertaisryhmää koottaessa siihen haetaan myös lähtökohdiltaan erilaisia nuoria. Jotta keskustelut toimisivat, eivät kaikki voi olla samalla tavalla passiivisia, tai vältetään ottamasta liian montaa valmentajan ajan vievää asiakasta. Starttipaja on erikseen.

On myös koettu tilanteita, joissa ryhmäytymisvaihe epäonnistuu, koska on liaksi valikoitunut nuoria, joiden passiivinen vastarinta on iholla ja kohta muidenkin. Työpajajakso ei lähde käyntiin. Työvalmentajien vakinaistaminen on tässäkin suhteessa keskeinen kehittämisväline. Non-stop -menetelmä on puolestaan varmempi ja turvallisempi menetelmä vahvemmin ongelmaisten nuorten työharjoittelun järjestämiseksi.

Kun työvalmentajat olivat itse työllistettyjä, saattoi valmentaja helpommin samastua (liiaksi) nuorten työttömien tilanteeseen.

On tapauksia, että ohjaaja on jäänyt vain taustalle, nuoret tekivät pajalla mitä halusivat. Pitäny vaan odottaa, että jakso päättyi -- ohjaaja meni mukaan. (Valm. haast.)

Vaikka tukityöllistetty olisi erityisalalla ammattitaitoinen, on työnohjaaja aina esimiesasemassa.

Ohjaajan taustalla on sitten joitain sellaisia asioita, että samastuu liikaa valmennettavien tilanteeseen. On vaikea asettua esimiehen asemaan, kuitenkin pitäisi, koska me opetellaan oikean työelämän pelisääntöjä. Siellä pitää olla avainvastuu, vaikea ottaa sellainen rooli [jos on itse työllistetty]. (Valm. haast.)

Edelleen työllistettyjä käytetään työnohjaajina, ja heidän esimiesasemansa tai työharjoittelutiimin vetovastuun tukeminen ja asemaan pikakouluttaminen on tärkeää.

Nuorten kannalta pajajakson anti saattaa olla erilainen sen mukaan, onko työllistetyt kausi jo päättymässä, ja siten hän on itsekkin jäämässä työttömäksi.

Vakituiset työntekijät mahdollistavat pitkäjänteisen suunnittelun. Työllistetyt esimiehinä elinkaari 2 v, jos ihan alussa tai loppujaksossa, niin ohjaus ei niin täysipainoista, ote hommaan oli erilaista kuin keskellä periodia. Ja vaihdos tehtiin niin, ettei oltu päällekkäin, ohjaaja vaan vaihtui, niin kokemus ei siirtynyt. (Valm. haast.)

Valmentajan ammattitaidolla ja motivaatiolla on hyvin konkreettisia seurauksia nuoren pajakoemuksen ja pajan vaikuttavuuden kannalta.

Kun ei tarvi aloittaa alusta, näkyy nuorista. Nuoret tietävät että on vakituisia, ottavat vakavammin, kuin jos olisi puolen vuoden pätkällä kuin ovat itekin. Suhtautuminen on toisenlaista, ottavat tosissaan, kun tietävät että on pätevä. Helpompi motivoida nuoria, myös ammatillisiin taitoihin, näkyy, nuoret arvostavat sellaista asiantuntijuutta. (Valm. haast.)

Työssäolon malli ei ole ollut kaikille pajanuorille tarjolla samalla tavalla. Tilanne on riippunut valmentajan persoonasta. Pajoilla keinoksi on keksitty ketjuttaa tukityöllistettyjen kaudet: kun Matti menee ulos, Liisa tulee sisään ja kun Liisa menee ulos, Matti sisään. Näin on saatu epävirallista tietä kasattua kokemusta, ja työhön perehdyttäminen on helpottunut.

Tukityöllistettyihin rakentuva järjestelmä asettaa omat rajoitteensa pajatoiminnan ja myös työvalmennuksen kehittämiseksi. Pajatoiminnan kannalta laadun tasaisuus on tärkeä tekijä paitsi nuorten myös tilaajien suuntaan.

Luottamus muiden viranomaisten silmissä on noussut, pidetään yhtenä palvelujen tuottamajana kaupungissa ja vahvistaa pajan asemaa sille tärkeissä verkostoissa. Laatu on tasaisempaa ja taatumpaa sitoutuminen ei vaihtelee, ammattitaito kehittyy pikkuhiljaa ja varmuus. (Valm. haast.)

Suuri osa työvalmentajista on nykyään palkattuja työntekijöitä, mutta työsuhteet ovat pätkittäisiä. Tästä seuraa toisenlaisia hankaluuksia. Pätkittäiset työsuhteet ovat este hyödyntää ja jalostaa jo työvalmennukseen muodostunutta, kokemukseen perustuvaa resurssivarantoa siinä määrin kuin olisi mahdollista pysyvien työpaikkojen oloissa. Koulutusta ja sitoutumista itsenäiseen perehtymiseen on vaikeampi motivoida, jos työsuhteet ovat lyhyitä. Silti useimmat pätkäsuhteilla töissä olevat luottavat työsuhteiden jatkuvan ja ovat hyvin motivoituneita. Tämä osaltaan kertoo siitä, että työsuhteet

pidetään keinotekoisesti pätkittäisinä, vaikka työt tiedetään suhteellisen pysyviksi. Turhautuminen omaan työsuhteeseen saattaa näkyä ohimennen ja luoda erikoisen taustan valmentaa nuoria luottamaan työmarkkinoiden työsuhdemaailmaan.

Ammatillinen ja vakiintunut työvalmennus on yhtä lailla nähtävä tärkeäksi kehittämisen välineeksi kuin yksilövalmentajien professionalisoituminen. Työvalmentajien täydennyskoulutuksessa on käytetty oppisopimusmenettelyä.

Monialainen työpaja tarjoaa työvalmennuksen kehittämiseen omia mahdollisuuksia. Työvalmentajat voivat käyttää työnohjaajina vanhempia työpajoille harjoitteluun tulevia asiakkaita, joilla on ammattitöistä kokemusta. Kainuun ”mestari- ja kisälli” -kokeiluvaiheesta todettiin aikanaan, että työ motivoi myös mestareita ja erityisesti nuoria. Pajoilla on yleensä hyviä kokemuksia vastaavista järjestelyistä, vaikka tätä ei erityiseksi työmuodoksi kutsuttaisi. Oikeita henkilöitä ei kuitenkaan löydy joka jaksolta mestareiksi. Paremmat mahdollisuudet tähän on suurilla monialaisilla työpajoilla. Pienpajoilla asiaa voisi kokeilla yhteistyössä työvoimatoimiston kanssa. Nuorten pajan paikallisiin ohjesääntöihin on ehkä tehtävä muutoksia, jottei niistä seuraa esteitä. Näin myös laajennettaisiin pajan asiakaspohjaa, jossa pienessä kunnassa saattaa ajoittain olla vajausta.

Yksilövalmennus tukee valmentautumista, mutta osa pitää silti työharjoittelua kaiken valmentautumisen perustana.

Yksilövalmennuksessa keskustellaan asenteista itseä kohtaan, mutta ei niillä ketään autuaaksi tehdä, kyllä se on se arkityö, arkine työharjoittelu, mikä itsetunnon kohottaa, saa aikaan muutoksia nuoren elämässä. Ryhmätyömenetelmiä ei erityisemmin käytetä, ei ole valmennusjaksoa, vaan sellaisenaan työharjoittelu on valmennusta, ei voimakkaasti eroteta valmennusta ja työharjoittelua. (Valm. haast.)

Edeltä ilmenee myös jonkinasteinen jännite yksilövalmennuksen ryhmätyömenetelmien ja työvalmennuksen välillä. Yksilö- ja työvalmennus tälläkin pajalla kytketään silti vahvasti yhteen, vaikka ryhmätyöt kuvataan abstraktiksi. Ne eivät ole arkista työtä, vaan keskustelua asenteista. Valmentajat perustelevat itselleen omia käytäntöjään ja samalla tulevat rakentaneeksi ympärilleen ajattelutapaa, joka perustelee, miksi non-stop -työpajaan on vaikea liittää ryhmätyön muotoja.

7.2.2. Yksilövalmennuksen keinot

Yksilövalmentajien määrä on 2000-luvulla olennaisesti kasvanut, ja näin pajat ovat voineet laajentaa asiakaspohjaansa. Starttipajat ovat edelleen keskeinen kehittämiskohde. Niihin voidaan ottaa sellaisia nuoria, ”joilla on kokonaan päivärytmi sekaisin” ja ovat passivoituneet, monet heistä ovat olleet pitkään työttömänä. Itseluottamusta tuetaan ja epävarmuutta ohennetaan monissa elämän asioissa. ”Osalle riittää rohkaisu”, osan kanssa ”haetaan asioita omaan elämään” (Valm. haast.). Yksilövalmennus mahdollistaa pajalle laajemman yhteistyön kuntoutusvalmennuksen toimijoiden kanssa, koska se varmentaa tilaajalle kuntoutuksesta tulevien sopeutumisen työharjoitteluun.

Ylisukupolvisen työttömyyden katkaisun näkökulmasta yksilövalmennuksen vakinaistaminen tekee mahdolliseksi laajentaa asiakaskuntaa suurimmassa syrjäytymisvaarassa oleviin. Yksilövalmennus tuo pajoille asiantuntemusta kohdata ongelmat vyyhdiksi sekoittaneet ja vahvimmin työttömyyteen ja tukien varassa elämiseen sopeutuneet nuoret.

Vähiten yksilövalmentajan tukea tarvitsevat ovat ehkä jo ennalta pajajaksoon motivoituneita, itse hakeutuvia ja työharjoittelusta alan valinnan aineksia itselleen keräviä. Silti hekin tarvitsevat tukea arvioida omien mahdollisuuksiensa ja koulutustarjonnan suhdetta. Alan valinta voi olla vaikeaa, koska on epätietoisuutta ja epävarmuutta, joka passivoi, muttei syväpassivoi nuorta, hehän hakeutuvat pajallekin. Epävarmistumisen prosessien purkaminen soveltuu hyvin työvalmentajan kanssa

tehtävään tiimityöhön, jossa työtilanteen tai työyhteisön sosiaaliset puolet tukevat valmentautumista. Myös passivoituneisiin saadaan kontakti työharjoittelussa, mutta yleensä yksilövalmennuksen tarve on heillä suurempi. Epävarmistumista voidaan helpommin suhteuttaa pajanuorten keskinäisessä osin ohjatussa keskustelussa ja kahvipöytäkeskusteluissa muiden kokemuksiin ja hakea valmentajien johdattamana perspektiiviä arvioida oman elämän valintoja ja yrityksiä (edellä luvut 5 ja 6).

Syvästä passivoitumisesta on vaikeampi puhua muiden kanssa, vaikka jo olisi ohittanut sosiaalisen passivoitumisen syvemmän vaiheen. Luottamus työ- ja yksilövalmentajiin on erityisen tärkeää, ja yksilövalmennuksen keskustelut antavat laajemmin mahdollisuuksia hakea luontevaa puhetilannetta. Jo kahdenkeskisten keskustelujen järjestämisen koetaan muuttavan nuoren asennetta ja valmiuksia omien asioiden prosessointiin. Täten työvalmentajatkin voivat onnistua, koska kyse on nuoren itsetunnon herättämisestä. Mutta passivoitumisessa voi olla kyse muustakin sosiaalisesta passivoitumisesta, kuten erilaisista sosiaalisista fobioista. Yksilövalmentajien diagnoosi on erityisen tärkeä passivoitumisen ja epävarmuuden eri piirteiden tunnistamiseksi. Kaikkein passivoituneimpien kohtaamiseksi yksilövalmennus on keskeinen väline.

Sosiaalisen passivoitumisen ja kanssakäynnin esteiden purkaminen tukee nuoren valmiutta työharjoitteluun ja siten edistää koulutukseen ja töihin hakeutumista. Siten kaikki yksilövalmennuksen keinot, kuten työvalmennuksenkin keinot voivat yksilöllisesti vaihdellen katkaista ylisukupolvista työttömyyttä, jota pajanuorista useimmat ovat kokeneet. Painotan tässä ylisukupolvisen työttömyyden tematiikasta käsin vain hieman enemmän joitain jo muutoinkin yksilövalmennuksessa käytettäviä näkökulmia ja työvälineitä.

Kahdenkeskisistä työtavoista tiivistän huomion ratkaisukeskeiseen näkökulmaan. Ryhmätöistä keskityn lähinnä narratiivisten menetelmien sovelluksiin. Ryhmätöiden kautta saadaan aineksia yksilövalmennuksen prosessoitavaksi. Pajan ilmapiirin luonti on myös yksilövalmentajien ryhmätöiden ja yksilövalmennuksen tukena.

Työvalmentaja voi aloittaa keskustelut työtehtävistä ja tulla työtapojen kautta yksilöllisiin toimintatapoihin ja ennakkoasenteisiin itseä ja työtä kohtaan. Yksilövalmentajalle vastaavat välineet ovat käytössä ryhmätöissä. Yksilövalmentaja kuitenkin voi ottaa suuremmin vaikeimmat pulmat esille kahdenkeskisessä keskustelussa. Tosin aluksi lähdetään liikkeelle niistä, jotka on syytä ratkaista ennen kuin nuori rauhoittuu valmentautumaan.

Ratkis

Ratkaisukeskeisen periaatteen tapaan nuoren pulmista pyritään ensin puuttumaan niihin, jotka nuori näkee ratkaisua kaipaaviksi ongelmiksi. Pulmien ratkaisu on väline herättää nuoren omaa kasvuprosessia. ”Itseluottamuksen kasvattaminen on kaiken a ja o. Jos pelokkaasta ja uhmakkaasta nuoresta tulee joku joka osaa ja haluaa hoitaa asiat,” on tavoite saavutettu (Valm. haast.). Osa nuorista ei ole pitkään aikaan luottanut kehenkään, ei etenkin viranomaisiin eikä aikuisiin eikä itseensä. Siten luottamuksen herättäminen voi olla koko pajajakson tavoite⁷⁰.

Itseluottamuksen kokoaminen vaihtuu vähitellen vahvemmaksi identiteettityöksi, valmentautumiseksi johonkin, minkä nuori itse löytää tärkeäksi. Nuorten luottamuksen herättäminen on avain muuhun toimintaan, jotta nuori tavallaan itse tarjoaisi työstettävää itsensä valmentautumiseen.

70 Pajajakson osajaksolle asetettavat tavoitteet ovat mahdollisimman pieniä, jotta ne voidaan saavuttaa. Tavoitteet voidaan asettaa kahden viikon päästä uudelleen, jotta nuori pystyisi sitoutumaan niihin ja vähitellen lisäämään tavoitteitaan. ”Konkreettisia tavoitteita, tullaan joka päivä töihin ja ollaan töissä, ei korkealentoisia tavoitteita, sellaisia mitä työvalmentaja ja yksilövalmentaja voivat seurata päivittäin, tavoitteena voi olla saada yöuni kestämään muutaman tunnin.” (Valm. haast.)

Valmennustyön tarpeet saadaan valmentautuvilta nuorilta. Nuoren myöntämät ja esittämät pulmat ovat niitä, joille voidaan tehdä jotain, ja ne näkyvät, tunti vanhempien taustan tai ei.

Nuorta ohjataan itse toimimaan asioissa, joissa hän kokee joutuneensa vaikeuksiin, ohjataan soittamaan itse, asioimaan itse. Useimmiten ensimmäiseksi selvitettäväksi asioiksi tulevat kasautuneet maksut, mutta oli ongelma mikä hyvänsä, itseluottamusta vahvistavien prosessien käynnistäminen nähdään olennaiseksi.

Aina kun nuori saa jonkin ongelman ratkaistua, niin hän huomaa, että asiat, kun ne hoitaa, niin ne toimii. Useinhan on ensin yksi ongelma, pyritään, että asiakas itse miettii sen ratkaisun ja sen jälkeen tulee usein sitten se toinen ja taas seuraava ongelma. (Valm. haast.)

Myös työvalmentajat toimivat keskustellessaan nuorten kanssa ratkaisukeskeisesti, ei vain työtehtäviin orientoidessaan, vaan ohjaavat nuorta ratkomaan pulmiaan ja käyvät nuoren kanssa virastoissa. Tiimissä tehtävät voidaan jakaa.

Velka-asiat otetaan aina puheeksi ja niitä järjestellään, jotta nuoren valmentautuminen pääsisi käyntiin. Pajanuorten kohdalla rahatilanne on saattanut karata pienten laskujen takia omista käsistä ulosottomiehen salkkuun. Vuokrat ovat suurimmat erät. Velka ei yleensä ole niin iso, että summa sinänsä passivoisi, vaan yleisemmin velat ovat osa nuoren sekavaa tilannetta, ja velkojen järjestely saadaan nopeastikin aikataulutettua. Velkaneuvojan oven kynnyksellä tuntuu korkealta, ja monen nuoren kohdalla asiat olisivat aikanaan lähteneet jo sitä kautta purkautumaan.

Ratkaisukeskeinen näkökulma painottuu kahdenkeskisissä keskusteluissa. Jos ensi vaiheessa ”tavoitteiden kysyminen on myrkkä”, koska nuoret mieltävät tavoitteet suuriksi asioiksi, koskevat käytännön kysymykset kuitenkin osatavoitteita.

Kysytään, mitkä ovat nuoren tavoitteet. - - Mitä hyötyä meistä on sille nuorelle, tästä lähdetään. Jos päätötdistuksen keskiarvo on huono, niin on tästä sanottava, tällä tavalla pitää olla realisti, muttei kasata ongelmia. (Valm. haast.)

Keskustelussa voidaan nuoren kanssa rytmittää asioita ja tehdä ne itselle käsiteltäviksi. ”On asioita, joille ei voi tehdä mitään, koetetaan sitten elää sen kanssa.” (Valm. haast.). Arvioidaan nuorten odotuksia, ja osalle haetaan aiheita olla jossain suhteessa tavallisia ihmisiä. Kaikkien nuorten kohdalla valmentajan ja asiakkaan välisen dialogin tulisi käynnistää itsen sisällä dialoginomaisia prosesseja.

Ratkaisukeskeistä tai motivoivaa haastattelua, eli ei saa kysyä niin, että vastaamisen voi ohittaa vain sanomalla kyllä tai ei, ei ole niin mietitty niitä menetelmiä. Ratkaisukeskeisyys on sellainen perusasia, se on työssä mukana, työ on muodostunut sellaiseksi. (Valm. haast.)

Nuorta ohjataan kysymyksin identifioimaan ympärillä olevia asioita uudella tavalla. Nuorta ohjataan aloittamaan oman identiteettityön hiertäminen.

Ratkaisukeskeisen otteen lähtökohta on siis myös käytännön pajatyössä sama kuin teoriakirjassa, että asiakas kertoo, mistä asioista aletaan, ja valmentajan työstettävänä on asiakkaan ja hänen nimeämiensä ongelmien suhde (de Shazer 1995, 72–76). Ratkaisukeskeistä otetta pidetään pajoilla toimintaperiaatteena.

Valmennusideologiamme mukaan ei ole oleellista, mikä on tilanteen syy, ratkaisukeskeisyys ja yksilöllisyys korostuu, siksi ei työttömyyden periytymiseen ole erityisesti puututtu. (Valm. kysely)

Kaikkia nuoria motivoidaan yksilöllisesti valmennusjakson aikana. Jokainen nuori tarvitsee motivoitua jossain suhteessa. Työttömyydestä ei ole mikään erityisyys motivoinnille. Ei erityispanostusta työttömyydestä vuoksi. (Valm. kysely)

Työttömyyden perintöä ei pidetä niin tärkeänä asiana, että sen takia muutettaisiin toimintatapoja, joiden logiikka rakentuu asiakkaan luottamuksen hausta ja nuoren itsensä aktivoinnista valmentautujaksi. (Edelliset kommentit isoilta pajoilta vetäjiltä ja yksilövalmentajilta). On siten vahvat käytännön työn kautta jäsentyneet argumentit olla arvioimatta erikseen nuoren sosiaalista taustaa ja edetä ratkaisuja esille tuleviin kysymyksiin hakien.

Edellisessä luvussa kuitenkin todettiin, että käytännössä nuorta arvioidaan myös lähtökohtatietojen ja alkuhaastattelun kautta. Myös käsitys nuoren elämänprosessista ja siitä, mihin vaiheeseen pajajakso nuoren elämässä sijoittuu, voisi jäsentyä ratkaisujen maastoksi, jos taustasta tiedettäisiin enemmän. Käytännössä valmentajat tietävät melko paljon monista asiakassuvuista. Arvellaan jo ennalta, mitä pajajakson kuluessa voidaan tehdä, miten valmentajana suhtautua asiakkaan toimiin ja mitä nähdään positiiviseksi merkeiksi tämän nuoren kohdalla. Valmentajat myös koettavat ottaa etäisyyttä muiden viranomaisten määrittämiin pitkän keston elämäntarinoihin ja arvioivat nuoren tilannetta uudelleen ja sitä, mihin hänellä on valmiuksia. Tavallaan toimitaan ikään kuin taustasta riippumatta, mutta se, mitä nuorelta voidaan odottaa ja mitä tulee pitää positiivisena, on jollain tavalla kuitenkin jo arvotettu pajatyössä esille tulleiden mittapuiden mukaan. Eikä niitä saada nuoren suusta. Valmentaja työstää nuoren tilannetta laajemmin kuin nuoren puheiden mukaan. Käsitetään, että näin tuleekin menetellä. Ratkaistavat asiat ovat niitä, joista voidaan nuoren kanssa dialogissa päästä yhteisymmärrykseen, kun kysytään, että ”mihin kouluun tämä sun mielestä riittää ja haetaanko sittenkin jotain muuta ammattikoulutusta”, tai kysytään jotain muuta. Näin ratkeaa se, mitä pidempään hiertäneitä asioita aletaan ratkaista. Taustan tietäen valmentajat rytmittävät pikaista apua kaipaavat asiat ja sitten pidempään hiertäneet asiat (koulutus, työttömyys).

Vaikka siis korostetaan, että nuoren oma kertomus ja ratkaistavien ongelmien syöttäminen on olennainen asia, saatetaan nuoresta kuitenkin tietää paljon, ja on syytä selvittää ja kysyä esimerkiksi todistuksen keskiarvo, jotta selviäisi, voiko nuori päästä jonnekin. Ratkaistavien pulmien kirjoitäsmentyy lisäksi kysymyksin, valmentajan työllä ja tiedoilla. Taustan selvittäminen ja ylisukupolvisen perinnön kysymys ei siis ole ratkaisukeskeiselle näkökulmalle vastakkainen asia. Tarinat ja viitteet, joita nuori tuo esille ja ratkaistavaksi, vain muuttuvat kysymysten mukaan toisenlaisiksi. Pajalla ei tosin voida käsitellä perheen ongelmaa, mutta nuoren suhtautumista hänen ympärillään oleviin ongelmiin sen sijaan voidaan. Suhtautumisen tapa saattaa juontua pitkältä, ja nuoren henkisen itsenäistämisen prosessissa suhde vanhempiin on edelleen kesken.

Lähiryhmät

Ratkaisukeskeinen ote on käytännöllinen tie tutustua yksilön ongelmiin ja herättää nuorta. Pajanuorten ongelmat ovat yksilöllisiä, mutta jossain suhteessa myös yhteisiä, vertaisryhmän ja työharjoittelun käyttö tuottaa kokemustietoa tästä. Ryhmätyöt, pajaryhmänä työskentely sekä ryhmäyttäminen tukevat yksilön omaa identiteettityötä. Nuoren kannalta olennainen sosiaalinen pitkän aikavälin ryhmäytyminen tapahtuu kuitenkin hänen omassa lähipiirissään, ja pajavaihe tukee nuoren sosiaalisia valmiuksia toimia näissä. Kysymys omasta aikuistumisesta ja itsenäisestä asumisesta on monesti myös väline suhtautua uudelleen vanhempiin, jos nuori näkee sen mahdolliseksi.

Nuoren lähimmäisverkoston selvittäminen ei pajoilla ole ollut itsestäänselvyys, tosin yleisesti jo alkuhaastattelussa kysytään nuorten suhteesta vanhempiinsa. Suhteista puhutaan pajakeskusteluissa vapaamuotoisesti ja erikseen yksilövalmentajan kanssa.

Yksilövalmentajana keskustelen nuorten kanssa millaiset suhteet vanhempiin on ja millainen vanhempien elämäntilanne on? Voiko nuori käydä kotona ja saako hän sieltä tarvittaessa apua ja tukea. Kiinnitän huomiota vastauksissa siihen miten nuori vastaa. Puhuuuko hän hiljaa vanhemmistaan ja vähän vai iloisesti ja melkein ihannoiden. Huomioni kiinnittyy tietenkin myös siihen mitä nuori sanoo vanhemmistaan. (Valm. kysely)

Nuoren suhtautuminen kertoo hänen tilanteestaan, löytyykö taustaverkostoa ja onko aihetta kannustaa keskustelemaan vanhempien kanssa ja vahvistamaan sosiaalisia sidoksia ehkä uudelleen. Nuoren lähimmäisverkoston elvyttäminen voisi jatkossa tukea nuoren pajajakson aikana kokoamaa motivaatiota koulutukseen tai töihin. Se olisi itseohjautuva seurannan väline, mutta se saattaa purkautua nopeasti.

Lähimmäisverkoston luonti pajan valmennustilanteen työvaiheeksi pidettiin kuitenkin lähinnä valikoivasti toimivana. Jo nuoren kannustaminen keskusteluihin tai tapaamisiin voi toimia, mutta jos työ edellyttää vanhempien tai muiden sukulaisten tapaamisia, on se yleisenä menetelmänä melko raskas. Se voi tapauksittain toimia ja tuottaa uusia työskentelytapoja:

Yksilövalmentaja on toiminut mm. sosiaalitoimen työntekijän työparina koko perhettä koskevien asioiden käsittelyssä. Etuna on havaittu nuoren helpompi tukeminen, kun tunnetaan koko perheen tilanne, yksilövalmennuskin helpottuu, kun perhe tutustuu yksilövalmentajaan. (Valm. kysely)

Perhetaustasta keskustellaan nuoren omien tarpeiden mukaan, mikäli perheellä on suuri vaikutus nuoren elämään, prosessoidaan se mukaan yksilöohjaukseen. (Valm. kysely)

Motivoitumista yksittäisten ongelmien ratkaisuun saatetaan siis tukea vanhemman mukaantulolla ja myös arvioimalla, kenen kanssa voidaan jatkossa olla yhteyksissä ja mitä tulisi tarjota suhteita uudistaviksi välineiksi. Pyritään luomaan nuoren ympärille toisenlainen jatkuvien sosiaalisten kontaktien piiri kuin mitä se oli aiemmin, ja tähdentämään vastuualueita perheen piirissä. Perheen voi ottaa mukaan jo pajavalmentaja tai hän yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa. Perhesuhteen käsittely tuo usein ”pöydälle” myös työttömyyttä kokeneen perheen.

Vanhempien mukaan saanti voi kuitenkin muodostua verkostotyön esteeksi, ja heikosti motivoitavissa olevat vanhemmat saattavat viedä liiaksi pajavalmentajan työaika.

Oli projektihanke, yritettiin saada koko perhe mukaan, jos ihminen itse haluaa - ei onnistu houkuttelemalla. Pyrittiin kolmessa vuodessa saamaan kaiken kattava menetelmä. Kun puuttuu vanhemmuutta ja menetelmä vaatii liikaa, kuinka moni jaksaa ja haluaa? Puuttuu aika ja niin suuri sitoutuminen, mitä edellyttää. Ei riitä että käydään yhden kerran, vaatii toistuvia tapaamisia, kulkemista iltatilaisuuksiin, matkoja. (Valm. haast.)

”Vanhempien auktoriteetin puute ja kyky havaita nuoren ongelmien luonnetta ajoissa”, voi perustua myös vanhempien omaan tilanteeseen, on ”epätietoisuutta ja pelko hakea viranomaisapua” (Valm. kysely). Vanhemmalla saattaa ennalta olla tunne, ettei hän halua omia asioitaan enää pengottavan tai että hän ei jaksaa sosiaalisesti käydä läpi tapaamisia (Valm. kysely). Siten ylisukupolvisen syrjäytymisen kokemuksissa verkostotyö olisi tärkeää, mutta verkostotyön onnistumisen edellytyksiä on punnittava yksilöllisesti.

Pieni osa pajanuorista on kantanut enemmän vastuuta vanhemmista ja muista sisaruksista kuin itsestään. ”Äiti sairastu ja jouduin hoitamaan sen asiat ja kodin ja en sen takia enää jaksanu käydä koulua” (Nainen 17 v.). Vastuu vanhemmista korostuu lähiöissä, joissa työttömyys on yleistä (Valmentajien kommentteja ja nuorten haastattelut). Nuori ei jaksaa suunnitella koulunkäyntiään, eikä arvioida tulevaisuuden suunnitelmia, kun arkitilanteesta selviäminen syö ideointivoimat. Oma alkoholinkäyttö heikentää edelleen mahdollisuuksia. Vastaavat nuoren taustat tietäen valmennuksessa venytään ehkä enemmän ja koetetaan pitää nuorta aktiivitoimien piirissä. Nuoren konkreettinen vastuu perheen asioista on merkittävä kouluttautumisen ja siten työllistymisen este.

Yhteistyö sosiaalitoimen kanssa toimii, jos nuori on alaikäinen. Vanhempien nuorten kohdalla nuoren itsenäistämiseen pyritään järjestämällä hänelle oma asunto. Tässä keinossa on omat vaaransa (luku 5). Kun perhe on selvästi nuoren yhtenä pulmana, voi nuoren itsenäistyminen olla erityisen vaikeaa. Vanhemmat tavallaan vain tulevat valmennustyön aiheeksi, koska nuoren suhtautuminen heihin on pulmallista. Siten tarvittaisiin tämän suhteen prosessointia. Itsenäistäminen ei ehkä käynnisty ilman tukea ja tukiasumista. Nuoren itsenäistäminen asunnon turvin edellyttää ehkä muiden aikuisten kokoamista nuoren tueksi.

Joskus perhetaustan kielteisiä vaikutuksia pyritään ratkomaan ns. verkostoterapian avulla, jolloin nuoren tueksi saatetaan löytää joku toinen henkilö (henkilöt) kuin aikaisemmin olleet. Joskus on hyväksi ottaa etäisyyttä omiin vanhempiinkin. (Valm. kysely)

Mut siinä pitäis olla joku sellanen aikuinen tukihenkilömeinki, joka voi oikeesti selittää sille nuorelle ja lapselle, et oikeesti toi ei ole normaalia. Niinku ihminen ei voi toimia niin, että se vaan ryyppää kaikki päivät. (Nuorten haast.)

”Aikuista tukiverkosta” haetaan nuoren tueksi, ja tässä saatetaan onnistua, mutta työtapa on yksilöllistä ja suhteellisen harvinainen (Valm. haast.). Yksilövalmentajat eivät kovin yleisesti kannata vanhempien apuun turvautumista, koska pajajaksolla ehditään toimia lähinnä nuoren kanssa.

Silloin kun lähimmäisiä tai lähimmäisverkosta on nuoren ympärille koottu, on se valmentajien mukaan kuitenkin yleensä tuottanut positiivista tulosta (taul. 7.1.). Koetut ongelmat ovat kuitenkin jo johtaneet valmentajat valikoimaan soveltuvat tapaukset, ja on opittu näkemään, milloin tapa voi toimia. Luvut kertovat siis pajoista, joilla joskus on keinoa käytetty, eikä sitä, kuinka usein sitä käytetään.

TAULUKKO 7.1. Onko käytetty lähimmäisverkosta (vanhemmat, sisarukset, sukulaiset, puoliso) nuoren valmennuksen tukena?

	N	%
On ja ratkaisu on tukenut pajalaisen motivoitumista työharjoitteluun	20	30,8
On, mutta tämä ei ole tukenut pajalaisen motivoitumista	4	6,2
Ei ole otettu	41	63,1
Yhteensä	65	100

Positiiviset kokemukset perustuvat nuoren vapaaehtoiseen yhteistyöhön vanhempien kanssa. Siis jos nuorta tukeva yhteistyö vanhempien kanssa tai aikuisverkoston kokoaminen lähtee vaivattomasti käyntiin, kertoo se mukaan lähteneiden osapuolten motiivista ja samalla onnistumismahdollisuuksista. Tällaista toimintaa kannattaa jatkaa. Yleiseksi malliksi vanhempien tai sukulaisten verkottaminen ei siis nykyresurssein käy, mutta tapauskohtaisesti siihen kannattaa panostaa. Se kuuluu myös ylisukupolvisen työttömyyden katkaisijan työkaluihin, mutta työttömyyttä kokeneen vanhemman mukaanotto ei ole helppo ratkaisu. Tällöin asiakkaaksi muodostuu koko lähiverkosto, eikä vain nuori.

Lähiverkoston tunnistaminen voi alkaa jo asiakasvalinnasta, jota tehdään yhdessä sosiaalitoimen kanssa. Yhteistyössä on ajoittain tullut esille myös vanhempien ja lasten työttömyys, ja yhdessä viranomaisten kesken on mietitty keinoja lähestyä perhettä. Yhteistyöstä on hyötyä asiakaan kannalta: ”Tietysti valmentautujan itsensä kannalta yhteistyöstä on etua, jos hän asuu kotona ja samassa taloudessa on muitakin työttömiä” (Valm. kysely). Asiakasta ei pyöritetä luukulta toiselle, eikä hän toisaalta pääse pyörähtämään niin helposti ulos toisen lähetteestä. Viranomaisten yhteistyö on siis erityisen tärkeä työttömyyteen ja sosiaalityöhön sopeutuneissa ja toisaalta myös niistä piittaamattomissa, pidempään viranomaisten kiertämiseen tottuneiden kohdalla. Tämä ryhmä voi satunnaisesti saada joitakin pätkätuloja tai pimeitä tuloja, tai se voi olla enimmäkseen työttömänä. Pajan työharjoittelujakso voi olla vaikeasti motivoitavissa suoraan lähetteenä, ja se ehkä edellyttäisi valmistelemaa yhteydenpitoa.

Perusteet yhteistyölle nähdään nyt useimmiten lähettäjätahon puolella, mutta ajoittain vasta pajalla. Päävastuun laajaa lähiverkosta tukevasta työstä tulisikin olla sosiaalitoimella tai työvoimatoimistolla, ja nuoren osalta päävastuullinen olisi pajan yksilövalmentaja. Vaasan pajalla yksilövalmentaja on saanut tällaisen roolin sosiaalityön verkostoissa. Nuoren seuranta muutetaan joksikin aikaa jatkuvaksi tukivalmennukseksi. Sosiaalivaltion toimijoista työpajoille kehkeytyy pisin kokemus tiiviistä yhteistyöstä nuoren kanssa ja taito arvioida nimenomaan nuoren mahdollisuuksia, ei vain tukirahoituksen tarvetta. Nuoren luottamus pajavalmentajaan on yleensä hyvä. On myös nuoren ammattikoulun käyntiä tukevaa valmennusta, joka jatkuu pajan jälkeen. Yksilövalmentajalla on

Tampereella vastuuta Koho-toiminnan ajan. Tukisuhteen erottaa viranomaissuhteesta se, että se on pitkä, ja että voidaan käydä myöhemminkin neuvoa kysymässä. Myös työvoimatoimistoissa nuorten asioista pitkään vastaava henkilö on hyvä tuki pajavalmentajien kanssa tehtävälle yhteistyölle asiakasvalinnassa. Järjestely on eduksi myös nuoren kannalta.

Ryhmätyöt

Ryhmätyössä vertaisryhmä voi keskenään työstää itseilmaisun välineitä, valmentaja luo olosuhteita positiiviselle keskustelulle, hän ”vaan sivusta seuraa ja vähän kommentoi” (Valm. haast.). Valmentajat voivat palauttaa myöhemmin keskustelua esille tuotuihin asioihin ja pitää yllä prosessia ryhmässä tai kahden kesken. Vertaisryhmä pui itselle tuttuja kertomuksia tarjoten välineitä suhteuttaa omaa tilannetta, koska kaikki eivät osallistu keskusteluun, mutta voivat prosessoida sitä. Tarjontakin on tärkeää, koska osa vain kuuntelee, kuten valmentajat toteavat.

Ryhmätöitä käytetään yksilövalmennuksen tukena starttipajalla ja starttijakson tapaan alkavilla pajajaksoilla, ja satunnaisemmin niitä yhdistetään non-stop -pajoilla työharjoitteluun. Tällöin yksilövalmennus painottuu kahdenkeskisiin keskusteluihin.

Osa valmentajista suhtautuu varauksellisesti ryhmätyömenetelmiin ja käyttää niitä hyvin valikoivasti lähinnä arjessa selviytymisen taitojen opetukseen.

Oletteko käyttäneet narratiivisia menetelmiä?

Ei ole käytetty. Yksilövalmennus tärkeä ja työelämän harjoittelu. (Valm. haast.)

Toisaalta työharjoittelu voidaan nähdä välivaiheeksi, joka puolestaan tukee muuta yksilövalmennusta:

Ryhmätyömenetelmiä, elämäntoimintamalli, on koulutusosiossa, valmennusverstaas, on työvoimahallinnon rahoittamaa, minun elämä ja minä itse on keskeinen, kolme viikkoa teoriajaksossa, kaksi viikkoa työharjoitteluun ja siten palataan pajalle. (Valm. haast.)

Osa taas hyödyntää laajemmin narratiivisia otteita ja keinoja tunnistaa ja puhua nuorten kanssa oppimisen tavasta. Tällöin kahdenkeskinen työ ja ryhmätyö limittyvät, ja useimmiten hyödynnettävänä on jokin nuoren elämäntoimintamallista saatu tieto.

Elämänviivan jokainen tekee itse, vaativa harjoitus, jos ei halua mennä eteen, niin sit voi antaa mulle ja esitetään vaan kuva elämänviivasta.

Kyl kaikki halua sen näytää. Kaikkea ei tarvi kertoa tämä tehdään selväks,

On tehtävä jakson alussa. Voi tulla jo liian kovaa tavaraa, kun tunnetaan liiaksi.

Aloitettiin heti leirillä ja kaikki mukana, kaikki yhtä tunteettomia. (Valm. haast.)

Elämänviivaharjoituksen teko ryhmässä tuo sosiaalisen puolen työhön mukaan. Nuoren harkittavaksi jää, mitä hän haluaa kertoa ja miten asioita toisten kanssa. Useimmat valmentajat jättävätkin elämäntoimintamallin prosessoinnin pajajakson myöhempään vaiheeseen ja keskeiset osat kahdenkeskiseen keskusteluun. Kuitenkin vertaisryhmässä käyty avoin keskustelu, joka saatetaan kokea rankaksikin, on yleensä toiminut. Useimmiten elämäntoimintamallien työstämisen ryhmät ovat pieniä.

Pienryhmissä elämäntoimintamallit muutaman hengen ryhmissä toimii paremmin, kuuden ryhmässä vielä toimii. (Valm. haast.)

Keskustelun antina on nuorten jakama kokemus, joka voi katkaista epävarmistumisen kierteen. Ehkä suotta varotaan avointa keskustelua, koska erityisen negatiivisia kokemuksia ei ollut. Valmentajat kuitenkin valvovat prosessia.

Nuoren työttömyyden katkaisemisessa on jo edellä todettu tärkeäksi itseluottamuksen kokoaminen ja tulevaisuuskuvien herättäminen. Valmentajien mukaan pitkään (yli vuoden) työttömänä olleiden nuorten oma työttömyys näkyy selvästi asenteista, ja tavasta puhua näkyvät muutkin taustatekijät.

Näkyvät asenteista, ettei itsetunto ole kohdallaan, en mä osaa, en mä pysty, tämä näkyy vanhempien taustasta pajalla. (Valm.haast.)

Nuorella ei ole varmuutta kieleen prosessoida työttömyyden yleisiä raameja, nuori yksilöllistää työttömyytensä itsesyytösten tapaan tai ulkoistaa työttömyytensä erilaisten syiden kautta jo itselle etäiseksi asiaksi. Hyväksyty tai toistuva asiantila muodostuu itseään täydentäväksi ennusteeksi. Nuoren motiivi näyttää kadonneen turhiin yrityksiin. Sosiaalisen taidon eräänlainen unohtuminen tai rappeutuminen on saatettu tulkita nuoren arkisessa ympäristössä asenteeksi, ”ei se edes hae töitä”. Nuoren näkökulmasta se on epävarmuutta ja luovuttamista takapakkien jälkeen.

Asenteiden sijaan on monia muita asioita, ei tarvi suoraan asenteita muokata, että koetettaisiin vaikuttaa asenteisiin. Useimmilla on pohjalla kuitenkin terveet asenteet, ne vaan on syystä tai toisesta peittyneet, kun on kiusattu pidempään. (Valm. haast.)

Motivoivat asenteet ovat silti ”väliaikaisesti” hukassa, eli nuori ei ole yksin niitä tavoittanut, eikä niillä ole ollut merkitystä. Tavallaan jotain kuitenkin on säilynyt, jos ne voidaan niinkin lyhyessä kuin pajajakson mittaisessa sosiaalisessa valmentautumisessa herättää. Identiteetin keskeiset piirteet ovat taituneet tai peittyneet muiden asioiden alle. Haetaan yhdessä nuoren näkökulmaa.

Mietitään asioita hänen näkökulmastaan ja tuodaan hänelle esille myös toisenlaista ajattelutapaa ja peilataan mikä vaikutus kielteisillä/myönteisillä asenteilla on hänen omaan tulevaisuuteensa. (Valm. kysely)

On ehkä sittenkin syytä puhua myös asenteista ja asenteiden prosessoinnista, jos ne erotetaan identiteetistä. Asenteet ovat yksilön näkökulmia identifioituihin asioihin, ne voivat olla kuultuja arvioita, hokemia, kaverilegendoja, jotka motivoivat tulkitsemaan identifioitavia asioita. Passiivisen itsen luottamus arvioidia identifioituja asioita perustuu asenteisiin eikä arvostelmien tekemiseen. Asenne ei anna itselle perustetta käsittää omaa rooliaan, vaan rooli on omaksutussa asenteessa.

Asenteet voivat ohjata identiteettityötä toistuvasti erikoisiin suuntiin. Identiteetti voi kaveta taikka se voi hajota, ei vain olla moniaineksinen ja aina vähemmän kuin yksi varma kokonaisuus (Joseph Brodsky, ”Less than one”), mikä on tavallista, vaan se voi hajota tai tukkeutua sekavan asenneröykkiön ohjatessa identifioimaan toisaalta, toisaalta, toisaalta. Yksilö voi silti koettaa epätoivoisestikin sopeutua asentein identifioimaansa ympäristöön. Asenteita koskeva työ on pajoilla uusien tunnistamisvälineiden kartoittamista, tilanteiden ohittamisen ja aloittamisen välineistön kartuttamista. Etsitään välineitä suhtautua omaan ympäristöön, jonka nuori jo jollain tavalla on tuonut esille.

Narratiivinen työ tarjoaa välineistön nuorelle ilmaista enemmän näitä identiteettityössä työstettäviä elementtejä. Etenkin kohteena on odotusten ja asenteiden jonkinasteinen hallinta. Itsen herättäminen on sosiaalisten taitojen hakua, haetaan sosiaalisessa elämässä selviävää itseä. Tätä voidaan tukea käynnistämällä sosiaalista ympäristöä koskevien kertomusten uudelleentulkintoja.

Ryhmätyöt voivat tukea yksilövalmennuksen kahdenkeskistä työtä. Nuorten kertomuksia tai muita ilmaisuja voidaan käsitellä ensin nuorten vertaisryhmässä yleisinä teemoina. Ne voivat käsitellä myös elämänkaarta, mutta helpompi on käsitellä asioita, joita voidaan pitää yhteisinä tai jotka ovat vain tehtävistä annettuja. Materiaalia keskusteluihin voidaan hakea lehdistä tai laittamalla nuoret itse haastattelemaan ihmisten työkokemuksista. Vertaisryhmässä voidaan itse tuottaa keskusteluihin soveltuvaa materiaalia käsitellä koulutuksen merkitystä työelämässä.

[M]uodostetaan tarinoille varastoa, annettu nuorille tehtävä haastatella kahta aikuista, mitä niiden ammatti on, miten vaalittu, miksi, kokivat tehtävän ihan älyttömän mielekkääksi. Koottuja haastattelumateriaaleja oli verrattava itseensä, omiin ajatusmalleihin. Nuoret saivat toisten tarinoista aineksia omiin tarinoihinsa, oman tulevaisuustarinan muokkaamiseen. (Valm. haast.)

Narratiiviset ja kognitiiviset menetelmät voivat sopivassa vertaisryhmässä purkaa takalukkoja ja vahvistaa valmiuksia muuhun valmentautumiseen ja identiteettityöhön. Asenteiden vaihtamisen

välineenä ovat kerronnan välineet, eivätkä suoraan toiset tai oikeat asenteet. Vertaisryhmä merkitsee jo vaihdosta nuoren sosiaaliseen tilanteeseen, kaveripiiriin tai yksinäisyyteen. Ryhmätyön onnistumisen edellytyksiä voidaan tukea muilla ryhmäytymisen keinoilla.

Valmentajien kommentoissa tuli esille, että nuoret tulee selvästi motivoida ryhmätöihin. Nuorelle ei tietenkään sanota, että tässä nyt koetetaan selvittää syyn ja seurauksen yhteyksiä arkielämässä, mutta sekin voisi toimia. Kokonaisuuden hahmottaminen nuorelle on silti tärkeää, että työstä tulee jokin ”juttu”. Nähdään yhdessä enemmän, nähdään, että yhdessä puhutaan eri asioista kuin yksin murehditaan ja että työskentely kehittää nuoren sosiaalisia taitoja, josta kaveritkin hyötyvät. Keskustelunaiheet voidaan kertoa tärkeiksi: nämä ovat asioita, joista aikuisilla on mielipiteitä ja joista muutoinkin keskustellaan.

Lehtileikkeistä haetaan tilanteita ja polkuja, miten valita jos tietyssä tilanteessa, ja miten lehtien mukaan on toimittu. Pajalla kohdataan välittävä aikuinen ja aikuisen tarjoamat ratkaisumallit, kun on aiemmin toimittu nuorten mallien mukaan: jätetään hoitamatta, kirotaan kauheasti tai jätetään silleen, so what mitäs sillä on väliä. Syy ja seuraus on vaikea asia, ei nähdä omaa vastuuta tekemisistä. (Valm. haast.)

Aikuisuus on monille pajanuorille vaikea asia, jota eletään jo itse, mutta itsenäistyminen ei ole vaikeaa. Aikuisuus ja suhtautuminen itseen aikuisen tapaan ovat nuoren oman identiteettityön välineitä. Jokainen valmentaja omalla toiminnallaan tietenkin kertoo aikuisen tavasta suhtautua asioihin. Vertaisryhmän keskustelut käänteisen draaman keinoin voivat olla terapeuttisia.

Draaman keinoin on jonkin verran, että osaisivat esiintyä, kun ovat ujoja ja arkoja. Ja tehdään niinkin, että kun kaikki tietää miten pitäisi tehdä ja toimia, niin käännetään tavanomaiset asiat pääläelleen, miten asiat voivat pahimmillaan mennä pieleen. Saavat liioitella, yleensä menee nauruksi, toimii ryhmässä, jotain tapahtuu. (Valm. haast.)

Omaa tarinaa on purettu, käydään ryhmässä. Tulee vanhempien tarina ajoittain mukaan, siinä ryhmätyössä nähdään nuoren horisontti miltä vanhemmat näyttävät siinä. Vanhempien asenteet ja odotukset vaikuttavat huomattavasti.

Vahvistaako nuoren itsetuntoa, jo se että pääsee kertomaan asioistaan?

Kyllä, kuvitelleet omat ongelmat on ainutlaatuisen poikkeavia, ja sit kun ne huomaa, et muillakin samanlaisia nousuja ja laskuja, antaa mittasuhteita omille kokemuksille, antaa välineitä tulkita vanhempienkin ongelmia. (Valm. haast.)

Ylisukupolvisen työttömyyden työstämisessä on syytä käsitellä etenkin niitä asioita, joiden nojalla syntyvät mielikuvat työelämästä ja työttömyydestä. Myös työvalmentajat tekevät tätä työn ohella. Valmentajat toimivat eräänlaisena tulkintoihin ohjaavana välittäjänä, joka virittää uusia tulkintoja, ei tarjoa niitä. Tai tarjoaa kysymysten muodossa vastaväitteitä, ”mitäs se kortistossa eläminen sulle antaa?” On tyypillisiä vastadialogin kautta herätettäviä asioita, jotka jäävät sitten hautumaan ja joihin voidaan palata myös työvalmennuksen ja ryhmien toimissa.

Eikö yksilövalmentajan työ ole ollut tarinoiden kanssa työskentelyä, ilmausten vaihtamista asioille, miten voisi kertoa asioista toisiin, nähdä toisia tavoitteita?

Eroaa tästä, ryhmä tuo toisenlaisen tilanteen, käynnistää prosessin keskustelussa, tulee uusia tulkintoja toisten kautta, tämä on selvää, nähty että toimii. Ryhmä eroaa kavereitten keskustelupiiristä, nyt aikuisen mukana, tällä on merkitystä. (Valm. haast.)

Ryhmätyönä voidaan kerätä materiaalia ja käsitellä koulutuksen merkitystä tarinoista, joissa on alku ja loppu. Tiedonsaannin sijaan nuorten pulmana on motivaatio ja valinta sekä elämänvaiheiden punninta.

Pajan ryhmätöissä voi selvittää ammatteja, saisiko nuori tukea jonkin koulutus- ja työalan valintaan, onko suvussa tukea jollekin alalle tai onko mahdollista selvittää jonkin sukulaisen työuraa. Suvussa nähty ala on joillekin nuorille ollut tärkeä kontaktipinta. Nuoret ovat arkoja käyttämään itselle helpoimpia yhteyksiä.

Annan etätehtäviä, että menevät haastattelemaan omaa tuttavaa, kysy ikää ja koulutustaustaa, miten edennyt. Että se yksi ammatti ei ole se koko elämän, on ammatinvaihdoksia ihmisten elämässä. ja muita

asioita, saadaan aineksia omaan tarinaan, ja tietoa ammattialoista. -- Haastatteleamalla tehdään, jotta tulee sosiaalinen puoli mukaan. Voivat esittää ryhmälle, usein käsitellään ryhmässä. (Valm. haast.)

Nuoret pystyvät konkreettisista tarinoista suhteuttamaan koulutuksen yhdeksi elämänvaiheeksi, ja koulunkäynnin merkitys konkretisoituu. Valmentajat kertovat omista kokemuksistaan. Nuorten omaan harjoitteluun kuuluu myös sosiaalisten kontaktien luonti tai vahvistaminen. Nuori saadaan ottamaan yhteyksiä myös ryhmän ulkopuolisiin. Tämä on helppoa etenkin tytöille ja toimii vielä sekaryhmissä, mutta poikaryhmissä tämä voi olla vaikeampaa.

Narratiivisten menetelmien soveltajien mielestä sukupuolikysymys on merkittävä. Yleensä nuoret naiset on miehiä helpompi motivoida tarinoiden työstämiseen ja haastattelujen tekoon. Ilmeisesti ryhmätyön otsikointikin on tärkeää. ”Saadaan pojat mukaan, saadaan” kun ei puhuta eikä taidekasvatuksesta ”vaan luovana toimintana puhutaan. Ei taideterapian nimellä. Eikä lue että draama, vaan ympäristötietous, vihreä draama.” (Valm. haast.) Narratiivisten menetelmien sovittaminen miesten ryhmiin olisi tärkeää, koska suurin osa pitkään itse työttömänä olleista on nuoria miehiä. Sosiaaliset taidot, joita työllistyminen edellyttäisi, ovat monen mutkan takana, ja niitä tulisi työn ohella harjoitella.

Kun nuorten vanhempien työttömyyskokemukset ovat kaikilla pajoilla yleisiä, niin myös ryhmätyössä voi erottelematta tyypittää vanhempien kuviteltua työttömyyttä, siitä selviämistä, päivärutiineja ja tapoja, joilla työttömyydestä ei selviä. Tämäkin ulkopuolisella materiaalilla tehty työ etäännyttää nuorta jonkin verran aiheesta ja luo keskustelupohjaa valmentajalle. Vertaisryhmän draama sosiaalitoimistosta voisi valottaa käsitystä palkkatyöstä, joka osalle starttipajalaisista on melko ”vieras ajatus”.

Mieltävät sosiaalitoimiston sellaseks, et ollaan kasvettu kiinni siihen, vanhemmatkin käy siellä, käydään purnaamassa jostain ja tiedetään etuudet.” (Valm. haast.)

Tilanteita sosiaalitoimistossa ja suhtautumista niiden toimiin voidaan käsitellä itsestä etäännyttään draaman keinoin, vaikka esitykset ovatkin henkilökohtaisia.

Työttömät nuoret miehet tekivät draaman työssä käyvistä, ja esittivät työssä olon tiukkana asiana, et sen jälkeen sit vaan dokattiin. Pojilla oli mielikuva, että käydään pinna kireään töissä ja oppineet tän ehkä vanhemmiltaan, ja omaksuneet käsityksen, ett sellaseen ei mennä. Toinen keskeytti pajan, toisen piti hakea ammikseen josta oli kiinnostunut, mutta alisuoritti tai ei menny. (Valm. haast.)

Pelkkä ryhmätyö ei aina toimi. Nuoret eivät halua sitoutua tai pysty sitoutumaan pajatoimintaan, eikä sen identiteettityöhön, mutta osa ryhmästä ottaa kiinne toiminnasta. Voidaan keskustella myös ankeasta aikuisuudesta ja purkaa sitä koskevia mielikuvia.

Oman lähipiirinsä historiaa toistaen passivoituneet nuoret tarvitsevat tulevaisuustyökaluja. Kotoa käsin puheiden ja elämäntavan kuilu on saattanut tehdä sanat varsin syvässä mielessä merkityksettömiksi. Ei ole luottamista kielen välittämiin merkityksiin, muiden puhe on ulkoista, eikä koske itseä. Tarvitaan toisenlaista arkikieltä, jossa ei vain anneta itselle lupaa olemiseen vaan jonkin valmistamiseen ja toimintaan.

Vanhempien asenteet, arvostukset, toimintatavat tuntuvat juurtuvan helpommin nuoriin, joiden oma minuus on muutenkin heikko. He tuntuvat turvallisimmin pysyvän opituissa kaavoissa, eivät näe uusia ratkaisuja tai eivät osaa toimia toisin. (Valm. kysely)

Tulevaisuutta hahmottavin välinein nuori voi hakea ja tulkita kiinnekohtia lähitulevaisuuteen. Tarinat ovat välineitä kiinnekohtien prosessoimiseksi. Niistä voi saada kootuksi toisenlaisen välineistön kuin mitä on tarjolla vanhoista asenteista käsin. Kun ryhmässä nuoret toistavat itselle tuttua historiaa, voidaan siinä ja yksilövalmennuksessa työstää nuoren tulevaisuuskuvia nuorelle tutulla, katu-uskotavalla tavalla.

Näköalattomuus näkyy toistona. Se on toiston käytäntöihin turvautumisen varasto, itsestään selvänä pidetyn sosiaalisen pääoman ja habituksen ilmentymä. Kaikissa narratiivisia otteita soveltavissa ryhmätöissä puretaan tätä näköalattomuuden varantoa. Vaikka esille otetaan nuoren tausta,

työstetään samalla ratkaisukeskeisen otteen tapaan tulevaa. Niitä välineitä, joiden keskellä nuori elää ja selittää asioita pois näköalastaan ja avaa näköalaa toisaalle. Ratkaisukeskeiseen tapaan pyritään tukemaan nuorten omia tarinoita, mitä sieltä löytyy, ja ohjataan vertaisryhmää löytämään ratkaisuja itse esittämiinsä tai muotoilemiinsa ongelmiin.

Ratkaisuyrityksissään nuori oppi luottamaan itseensä. Nuorten tunnistaman tekemällä oppimisen taipumusta voidaan prosessoida narratiivisin tai taidekasvatuksen keinoin taikka suoraan oppimistapaa koskevien tieteiden antamin välinein. Nuoren omaa tilannetta voi selvittää ”käymällä oppimiskaavat läpi, miten ihminen oppii ja testataan, kuka mitäkin on, kuinka kukin oppii” (Valm. haast.).

Kaikki valmennustyössä nuorta itsenäistävät ja identiteettityötä tukevat keinot työharjoittelusta kertomuksiin toimivat myös keinona katkaista työttömyyden perinnön toistava tulkinta. Niillä tuetaan valmiuksia prosessoida uutta kohdattavaa tilannetta, jos päästään kouluun tai töihin. Narratiivisin menetelmin päästään suoraan työttömyyskokemusten ja työelämää sekä itseä koulutuksessa koskevien käsitysten uudelleentulkintoihin.

7.2.3. Valmennustyön kehittämisestä

Yksilövalmennuksen lisääminen ja työvalmentajien ottaminen palkkasuhteella ovat olleet viime vuosien tärkeimmät pajaa koskeneet uudistukset, ja molemmat tukevat mahdollisuuksia katkaista ylisukupolvaisia syrjäytymisen ketjuja. Ne vahvistavat pajan osaamis pääomaa, ja koulutukseen panostaminen kannattaa.

Tiimityö yksilö- ja työvalmentajien kesken vahvistaa yksilövalmennuksen prosesseja kantamaan läpi koko pajajakson. Työvalmentaja saa valmentajien keskusteluista vahvemman taustan sille, miten hän nuoren työharjoitteluun suhtautuu ja mitä puolta nuoren toimissa koetetaan erityisesti tukea. Tiimityössä avautuu kehittämisen mahdollisuuksia. Ne ovat paljolti arkisia yhteistyön tiivistämisestä seuraavia etuja, joita on vaikea pukea joksikin työskentelytavaksi. Seurantapäiväkirjat netissä ovat yleinen työmuoto. Ryhmätöitä kannattaisi ajatella myös non-stop -periaatteella toimiville pajoille, ja niiden suunnittelu soveltuu tiimityöhön. Ei ole syytä liiaksi erotella täysin valmennusmuotoja toisistaan, sillä työvalmennus on myös valmentautumista, jossa nähdään, mitä sosiaalisia taitoja tarvittaisiin ja kuullaan, mistä tulisi keskustella. Toimintatavoista voisi koota jonakin vuonna läänien seurantaraporttiin tiedon, mitä erityisesti pidetään tiimityön etuna, miten vastuu ja työn rytmitys on järjestetty sekä onko erityisiä työmuotoja.

Jos ylisukupolvisen työttömyyden ja syrjäytymisuhan näkökulmasta kehitetään yksilövalmennusta, ovat edellä esitetyt narratiiviset ja oppimisen tapaa nuorille selvittävät keinot keskeisiä. Vertaisryhmät tukevat näitä, erityiset välineet ovat vain keino pyörittää vertaisryhmää ja käynnistää nuorten omia prosesseja. Täten ryhmävalmennus voi selvittää, mihin yksilövalmennuksessa tulee kiinnittää huomiota. Jo siksi vertaisryhmien hyödyntäminen olisi tärkeää. Toisaalta vertaisryhmä antaa kuitenkin myös nuorelle materiaalia ja vauhtia omaan valmentautumiseen ja keskusteluihin yksilövalmentajan kanssa.

Paikoin ryhmätöitä on käytetty jo pitkään, mutta yleisesti ne ovat vasta asettumassa pajatoimintaan. Eri pajoilla käytetään erilaisia välineitä, ja samakin toimi eri tavoin pienissä ja suurissa ryhmissä ja erilaisten toteutustapojen mukaan. Pajavalmentajien omien kokemusten perusteella ryhmätöistä on selvitettävä, mitkä soveltuvat molemmille sukupuolille. Pajakokemuksia kannattaa verrata.

Menetelmien soveltamisesta avautuu identiteettityöhön merkittäviä innovoinnin ja kehittämisen mahdollisuuksia. Valmentajilla on perustietoja ja taitoa menetelmistä, joten

soveltamisesta kertyvien kokemusten arviointi tuottaisi tärkeää toisen asteen tietoa pajakäytännöistä, mikä niissä voisi toimia ja miksi. Työtä voi koordinoida ja tukea seminaarein ja työpajayhdistyksen toimin.

Työvalmennus on myös kehitettävissä oleva pajatoiminnan resurssi. Työharjoittelun kaikki muodot näyttävät toimivan melko hyvin. Kehittämisen varaa löytyy työtehtävien, materiaalien, koneistuksen ja yrityskontaktien osalta. Työvalmennuksen kehittämällä työharjoittelupajasta voidaan tehdä viimeistään loppuvaiheessa vahvemmin työhön orientoiva, ja siten se varmemmin täydentäisi jo hankittua ammattitaitoa sekä pajan ja ammattikoulun yhteistyötä. Tämä ei ole ristiriidassa valmentautumisen periaatteen kanssa. Osalle tosin itseluottamuksen kokoaminen riittää tavoitteeksi. On nähtävä, milloin on kyse nuoren pidemmästä kehitysprosessista, joka ei estä työharjoittelun kehittämistä.

Valmentautuminen perustuu luottamukseen, ja uskottavuus on luottamuksen edellytys. Nuoret ovat nähneet näennäiskurseja, ja työharjoittelulta halutaan työn tuntua tai taitoja tukevaa kolutusta. Työvalmentamisen ammattitaitoa on sovittava asiakkaiden yksilölliset työvalmennuksen tavoitteet pajan raameihin niin, että jotain konkreettista nuorelle tuntuu jäävän käteen. Se voi olla jonkin työalan eliminointikin, jolloin syntyy jotain varmuutta. Mutta uskottava karsinta edellyttää myös välineistöltään uskottavaa ympäristöä. Tilausasiakkaiden ja työharjoitteluyhteyksien hankinnassa voisi olla kehittämisen varaa, joka suoraan näkyisi työvalmennuksen mahdollisuuksissa (alla yritys-kontakteista).

Materiaalisia mahdollisuuksia pajoilla on vaihtelevassa määrin. Väli työmarkkinoiden kehittäminen ja samalla eri sukupolvien asiantuntemuksen kohtaaminen mestari-kisälliperiaatteen mukaan on mahdollista suurissa valmennuskeskuksissa. Tämä koetaan erityisen motivoivaksi keinoksi, kunhan mestari on ollut alan ammattilainen. Myös pienpajoilla voisi kokeilla järjestelyjä yksittäistapausten turvin. Nuorelle luodaan muidenkin ammattilaisten mittapuuta toiminnalle kuin pelkästään valmentajan.

Yksilövalmennuksen ja toisaalta työvalmentajien vakinaistamisen myötä pajojen mahdollisuus verkottua paranee. Työn laatu paranee, ja pajalle osataan varmemmin luoda valmentautumista tukevaa verkostoa. Oman osaamisen erittely ja itsearviointi kuuluvat palvelujen tuotteistamisen käytäntöihin. Tuotteistamista ja itsearviointia ei voida kehittää, ellei ole tietoa vakaista työsuhteista. Itsearviointi on väline luoda innovaatioita sekä yksilö- että työvalmennukseen. Epävakaat pajatoiminnan taloudelliset raamit hankaloittavat huomattavasti uusien toimintatapojen hyödyntämistä.

7.3. SEURANTA

Seuranta antaa välineitä tehostaa jo olemassa olevan pajatoiminnan vaikuttavuutta. Se pidentää jo aloitettuja prosesseja, kantaa niitä, ja jollain tavalla jo prossoidut asiat alkavat muuttua nuoren oman elämän lähtökohdiksi. Tämä on erityisen tärkeää, koska useimmille ei heti pajajakson jälkeen tarjoudu koulutuspaikkaa tai töitä. Pajojen loppuhaastattelu on tavallaan saattokeskustelu, jossa nuoren kanssa kerrataan esille tulleita mahdollisuuksia, vahvistetaan, että nuori tietää hakuajoista ja arviot muista suunnitelmista.

Jokaiselle nuorelle painotetaan, että vaikka pajajakso päättyy, niin aina voi tulla tänne kysymään neuvoa. Ovat tuoneet kavereitakin tänne. Harkinnanvaraisesti pidetty yhteyttä omatoimisesti, enemmän joihinkin nuoriin. Koetetaan ohjata työkkäriin, jos jäänyt kotiin sohvalle. (Valm. haast.)

Valmentajien haastatteluissa tuli kautta maan esille, miten nuoren oma motivaatiotyö voi kestää vielä vuoden tai kaksi pajajakson jälkeen. Yhteydenotto tukee nuorta, vaikka se olisi vain tiedustelu, ja tekstiviestejäkin käytetään.

Ministeriöiden (TE-keskus, läänihallitukset) ja ESR-hankkeiden tuoma virallinen kolmen vuoden seurantavelvoite on merkinnyt panosten siirtämistä seurantaan ja paikoin myös uusia lisäresursseja siihen.

Aloitimme nuorten seurannan opetusministeriön tukiprojektilla viime kevään. Nuorille kysely, kolme vuotta seurataan valmistuneita. Määrä kasvaa koko ajan, tulee lisätyötä, saimme siksi lisää yhden vakinaisen. (Valm. haast.)

Seuranta ei välttämättä ole esimerkiksi työpajan tehtävä, vaan esim. työvoimaviranomaisten tms., joka muutenkin on jatkossa mukana nuoren työllisyyspolulla sen eri vaiheissa. Tiedon toki tarvittaessa pitäisi siirtyä pajojen käyttöön jossakin muodossa. (Valm. kysely)

Seuranta edellyttää verkoston tukea, vastuiden ja tietojen jakamista, ja tässä tulevat säädökset vastaan. Ilmeisesti työvoimatoimisto on luonteva hallinnollinen seuraaja, tosin tehden yhteistyötä työpajojen kanssa, eli tuoden tulokset esille ja selvittäen, onko yhteydenoton tarve ilmeinen. Seurannan toteutusta tukisi tieto, että paja voisi tarvittaessa ottaa nuoren uudelleen pajalle.

Kaikki pajat ovat tehneet edes satunnaisesti seurantaa (pajan vetäjien vastaukset kyselyyn). Tasan puolet otoksen pajoista tekee hankkeiden takia säännöllisesti seurantaa, ja kaikki lähettävät vähintään satunnaisesti kyselyn jollekin erälle. Lähes kaikki seurantaa tehneet näkivät siitä huomattavia hyötyjä pajatoiminnan suunnitteluun (83 %) eli suoraan omalle toimintatavalle.

Ilman muuta merkitystä oman toiminnan suunnittelun kannalta, myös jos nähdään, mihin työllistyminen on kariutunut, tarkemmin vielä tähdennetään tätä. (Valm. haast.)

Toinen ja ehkä sittenkin merkittävämpi asia on, että seurannan ja saattovaiheen tuki korostaa pajatyön merkitystä nuoren elämässä, kannustaa häntä jatkamaan tai ohjaa uudelleen työvoimatoimistoon, aktivoi. Seuranta motivoi myös valmentajia pajatyöhön yleisesti. Nähdään, että sosiaalivaltiossa panostetaan siihen, että pajalla saadaan aikaan seurauksia nuoren elämään ja että on välineitä, jotka tukevat seurausten syntyä vielä pajajakson jälkeenkin. Seurantaan laitettuja lisäpanoksia pidettiin yleisesti tärkeinä. Pajan vetäjistä 32 % olisi valmis suuntamaan jo nykyresursseista enemmän seurantaan.

TAULUKKO 7.2. Olisiko valmennettavan seurannan organisointi mielestäsi tärkeää?

	N	%
Niin merkittävää, että siihen voi suunnata panoksia muualta	15	22,1
Tärkeä tehtävä lisäpanoksilla	31	45,6
Saattaa olla merkitystä, muttei kovin tärkeä	11	16,2
On muita tärkeämpiä kehittämisen aiheita	2	2,9
Eos	9	13,2
Vastanneita	68	100

Ja varauksia: Seuranta syö resursseja. Hallinnollinen seuranta viranomaisrekistereistä on mahdollista hoitaa nykyvoimin yhteistyössä työvoimahallinnon kanssa, mutta yksilöllinen seuranta, joka tavoittaisi myös nuoren ja saattaen tukisi häntä, on mahdotonta ilman erityisiä resursseja. Yksilövalmentajien edellä todettu yleisvastuu nuoresta läpi seuraavien tukimuotojen, koulutuksen ja työn haun prosessien tarkoittaa, että siihen varataan määräästä riippuen huomattava osa valmentajan ajasta tai täysipäiväinen valmentajan paikka. Seurattavien määrät kasvavat vuosien mittaan yllättävän suuriksi, vaikka seuranta

keskittyisi vain osaan nuorista. Silti laskelmia voisi ajatella niin, että jos nuoreen on panostettu pajan verran ja hänellä on tietty pohja ottaa vastaan ohjausta, voisivat lisäpanokset tuottaa tulosta. Tilanne on arvioitava tapauksittain, olisiko esimerkiksi sosiaalityöntekijä sittenkin oikea henkilö.

Useimmille pajanuorille kuitenkin jo pelkkä yhteydenotto on tärkeää, että joku kysyy perään ja kysyy tilanteesta. Jo tämä patistaa ainakin miettimään asioita. Vaikeutena on nähty, että nuoret muuttavat useampaan kertaan, vaihtavat kännykkäliittymiä ja ovat tavoittamattomissa, ja taas epäilyjä herättää kysymys viranomaistietojen luovuttamisesta, tietosuojasta ja rekistereiden ylläpidosta.

Entiset pajalaiset tulevat käymään, rekisteriä ei ole, mutta kirjataan, minne lähtee meiltä ja yritetään muokata mallia seurantaan, että voitaisiin soitella perään, mutta lait tulevat vastaan, ettei saa kerätä rekisteriä. (Valm. haast.)

Yhteyksien haku vie aikaa eikä aina onnistu. Silti monella pajalla yhteyksiä pidetään yllä:

On valtakirjat pajajaksolta, että saadaan soittelemalla kysyä, seurataan puolivuositain työvoimatoimista. Tekstiviestein tavoitetaan, ne jotka antavat luvan kysellä henkilökohtaisesti ja saadaan palautetta teksteillä. (Valm. haast.)

Seurannan kannalta saattovaihe olisi tärkeä verkostoyhteistyön suunnittelun kohde, vaikka seuraavassa tulee esille vallan ja vastuunjaon kimurantti asetelma, voidaan yhteisvastuu jakaa rahoituksen ja valmennuksen vastuuseen, kuten pajatoiminnassakin:

Ei pajalta sijoituta työelämään, mutta koulutukseen tai saadaan työvoimatoimiston tukema yksityispuolen työharjoittelupaikka, aika paljon lähdetään työharjoitteluun, ovat 2 kk tavoitteellisessa työharjoittelussa, ovat silloin työvoimapolitiittisessa koulutuksessa.

Jos me voisimme sijoittaa nuoren edelleen työharjoitteluun, olisimme mukana [seurannassa], nyt työvoimahallinto sijoittaa nuoren työharjoitteluun ja jatkopaikalle, on ongelmakohta, jotta paja olisi mukana jatkovalmistelussa, ja nuori olisi, jos ei meillä kirjoilla, niin tiedettäisiin. (Valm. haast.)

Pajoilla seurataan nuoria myös epävirallisesti. Heidä kannustetaan käymään pajalla, selvitellään hakupapereita jne. Pajoilla on järjestetty myös pikkujouluja ja kevätjuhlia vanhoille pajalaisille (avec), jotta nähdään, miten heillä on mennyt ja kenen kanssa he kulkevat. (Valm. haast.) Samalla tulee sitten juttua hoidettavista asioistakin.

Tietoja entisten pajalaisten myöhemmistä vaiheista voidaan prosessoida myös pajalaisten kanssa. ”Saadut opiskelu- ja työpaikat kannustavat ja motivoivat uusia valmentautujia tekemään töitä oman tulevaisuuden eteen” (Valm. kysely). Nuoret näkisivät, mihin konkreettisesti siirrytään ja mitä pidetään kriittisinä vaiheina. Materiaalia voisi hyödyntää elämäntarinoita koskevissa ryhmätöissä. Lähitulevaisuuden kuvista saisi virtuaalisen vertailuryhmän tyypittämällä pajan jälkeisiä reaalisia kulkureittejä.

Pajajakson ja seurannan tuloksia on vaikea arvioida, koska nuori on usein mukana monessa tukiprosessissa. Yli kaksikymppiset alkavat useammin miettiä kokemustensa nojalla, mistä sittenkin saisi jotain koulutusta (Valm. haast.). Siten heidän osaltaan ennusteet ovat muutoinkin paremmat. Tulokset riippuvat pajalle tulevien lähtökohdista. Lisäksi nuoret elävät nopeaa kasvun aikaa, ja murrosvaiheet seuraavat toisiaan. Mikä osuus tässä nuoren kasvussa tai sen katkeamisessa tulee lukea hallinnollisen menestyksen ja tappion tiliin? Keskimäärät tasoittavat sattumia, mutta pajalle tulijoiden taustat ovat silti tärkeä erotteleva tekijä. Selvää on, että kaikilla pajoilla työpajakso katkaisee nuoren työttömyyden joksikin aikaa ja tarjoaa tukea harkita omaa elämäntilannettaan, onko ylipäättään olemassa jotain muuta kuin pajajaksoa edeltäneen kaltainen työttömyys ja takalukko.

Nuorten käsitykset oman pajajakson hyödyistä itselle kertoo jälleen kerran vanhempien taustan tulevan melko selvästi esille. Keskustelut vanhempien kanssa ja vanhempien jollain tavalla positiiviset odotukset näkyvät erityisen selvästi myös siinä, mitä nuoret kokivat pajalta saavansa. Vanhemmuus näkyy, vaikka nuoret olisi itsenäistetty.

TAULUKKO 7.3. Pajajakson merkitys alan valinnan kannalta vanhempien odotusten mukaan ryhmiteltynä.

Onko pajatoiminta vahvistanut käsitystä siitä, mille alalle tai millaisiin töihin voisit sijoittua?						
Vanhempien odotukset Järjestyisi jatkokoulutusta		On selkiyttänyt	Jossain määrin on selvittänyt alan valintaa	Ehkä jotain	Ei ole	Yht.
Kyllä	N	39	57	44	12	152
	%	25,7	37,5	28,9	7,9	100
Ei	N	63	73	114	59	309
	%	20,4	23,6	36,9	19,1	100
Yhteensä	N	102	130	158	71	461
	%	22,1	28,2	34,3	15,4	100

Heikko vanhemmuus ja vanhempien pitkä työttömyys näkyivät lähes yhtä selvästi (nekin tilastollisesti merkitsevästi). Edellä käytetty työttömyyskokemuksen laaja kriteeri ei näy yhtä selvästi kuin viime vuosien aikana vanhempien kokema työttömyys. Siten vanhempien tausta näkyy jatkuvasti ja myös pajajakson jälkeen nuorten elämässä. Silti voidaan arvella, että pelkästään aiemmin ja lyhyttä työttömyyttä kokeneiden parissa nuoren valmiudet toimia olisivat parantuneet.

Oman pitkäaikaisen työttömyyden kokeneiden ryhmässä alan valinta selkiytyy harvemmin kuin muilla (16 %, keskimäärin 22 %). Tulos on silti lyhyen ja pitkän työttömyyden lähtökohtat erot huomioon ottaen positiivinen.

Nuoren pitkä työkokemus tuki alan valintaa. Jos puolestaan nuori ei itse ollut hakenut töitä, löysi hän selvästi harvemmin merkitystä pajajaksolta. Tämä ryhmä erottuu jossain määrin muutoinkin passiiviseksi. Alkuhaastattelussa saatettaisiin kysyä tarkemmin myös työnhaun tavasta, eli onko itse hakenut vai lähinnä työvoimatoimiston tai muiden ohjauksella. Joka tapauksessa työnhaun opastus kuuluu pajan ohjelmaan, ja oma-aloitteisuuteen panostetaan. Sitä kannattaa tähdentää vielä pajajakson lopuksi ja sitä, että neuvoja saa edelleen pajalta. Tarve näkyy siinä, että pajalta tullaan kysymään vielä jakson jälkeen koulutuksen ja työnhaun käytännön asioista.

Nuorten oma koulun keskeytys tai tutkinnon suorittaminen näkyy keskimääräisestä pajakokemuksesta poikkeavasti vain lukion suorittaneiden ryhmässä. Heistä vain harvalle pajajakso on selvittänyt alan valintaa. Työharjoitteluympäristöä on viime vuosina kehitetty suuntaan, joka ottaisi paremmin huomioon myös lukioista tulevat, mutta niidenkin osalta on syytä seurata, toimivatko ne hyvin. Nuorten haastatteluissa tuli esille lukion käyneen mahdollisuus suorittaa oppisopimus mediapajalla. Lukion tai ammattikoulun käyneillä on pajanuorista parhaat valmiudet oppisopimuksen suorittamiseen. Osalle pajoista sopii jo nyt vastuu oppisopimuskoulutuksesta. Osalla pajoista menettely edellyttää kuitenkin työvalmennuksen välineistön kehittämistä ja vakinaisia työvalmentajia.

Pajajakson seuranta on kaikkien pajanuorten osalta tärkeä. Jos on resurssien takia valittava jokin suppea kohderyhmä, olisi edellisen perusteella mielekäästä panostaa nuoriin, jotka jo alkuhaastattelussa kertovat, etteivät ole itse hakeneet töitä tai että siitä on pitkä aika. Myös muut haastatteluissa esille tulevat yksilölliset passiivisuudesta kertovat piirteet voisivat olla tiiviimmän seurannan kriteereinä.

Osa tilanteeseensa sopeutuneista nuorista ei ilmeisestikään tule pajalle, tai he käyvät vain kääntymässä ja katoavat. Pajalta lähetetään pois noin 5 % sinne osoitetuista nuorista. Osa nuorista on viranomaisten tavoittamattomissa, ehkä juuri pisimpään itse työttömänä olleet,

ja vahvimmin myös vanhempien kautta työttömänä oloon ja tukien varassa elämiseen sopeutuneet. Pajavalmentajien haastatteluissa kuuluvat heidän käynnit pajoilla ”kattellessa ja kaahamassa sit pois, ei sit näy enää”. On selvä, että he eivät aja uusilla autoilla tai mopoilla, eivät ehkä omallakaan. Ylisukupolvisen työttömyyden katkaisussa on myös pajatyön kannalta tärkeä ryhmä, jonka tavoittamisessa on perustavia ongelmia ja jolla on kyse muustakin kuin työttömyydestä. Yhteyksiä heihin on koetettu luoda seurantavastuun tapaan koottavilla työryhmillä. Sosiaalisen nuorisotyön tukema harrastustoiminta voi kortteleihin kohdentaa tarjota kontaktipintaa.

Pajatoimintaa seurataan ulkopäin. Arvioidaan, onko siitä hyötyä ja tuottaako se odotettuja seurauksia. Vaikka on vaikea erotella, mikä olisi pajajakson osuus siinä, että pitkäaikaistyötön nuori alkaakin hakea kouluun tai töihin, on pajajaksolla keskimäärin selvästi merkitystä. Keskimääräislukuja seuraten voidaan esittää varovainen arviolaskelma pajajakson seurauksista. Puoli vuotta pajajakson jälkeen keskimäärin 60 % pajuorista onnistuu sijoittumaan koulutukseen tai tuetun työn tai työelämän piiriin (Pajaselvitys 2005). Kaikki pajuoret eivät tosin olisi syrjäytyneet työelämästä pysyvästi, mutta monelle työttömyyden ja työllisyyden välitilasta olisi muodostunut se yleinen malli. Karkeasti arvioiden kolmanneksella pajuorista olisi ollut pysyvän syrjäytymisen riski.⁷¹ Laskentaperusteeksi voidaan lainata Jouko Kajanojan (2000, 241) kriteeriä, että syrjäytynyt nuori tuottaa kuluja julkiselle sektorille elämänsä aikana noin 350 000 euroa (ilman inflaatiotarkistusta). Nuorten työttömyyden hoitoon työpajoilla panostettu alle 90 miljoonaa euroa voidaan suhteuttaa lukuun 1/3 7 100 nuoresta eli noin 2 300 nuorta, ja vertailusummaksi saadaan noin 805 miljoonaa euroa. Jos tässä joukossa onnistutaan 60 %:sti, summa on 480 miljoonaa. Jos edelleen löyhennämme kriteeriä niin, että arvelemme tästä ongelmallisesta osasta vain puolen työllistyvän koko työuraksi pysyvästi, on hyöty jaettava vielä kahdella eli saamme noin 240 miljoonaa. Kun lisäksi sen toisen puolen osalta tilanne on hieman parantunut, on arvioitavissa, että joitakin julkisen talouden säästöjä syntyy. Siten saadaan noin 240 ja lisäksi noin 100 miljoonaa euroa epävirallisen arviolaskennallisia säästöjä. Vuoden 2000 rahamäärin se on 340 miljoonaa euroa, ja elinkustannusindeksin mukaisen noin 8 %:n nousun mukaan se on nykyrahassa noin 370 miljoonaa euroa. Jos laskelma tehtäisiin sosiaalisen läsnäolon osalta heikon vanhemmuuden kokeneet riskiryhmään lisäten, olisi loppusumma 500 miljoonaa euroa. Vaikka pitkäaikainen onnistumisprosentti olisi vielä edellisiä lukuja huomattavasti heikompi, näyttäisi arviolaskelman tulos silti olevan positiivinen.

Jo nuorten sijoittumisprosentti pajajakson jälkeen kertoo, että syrjäytymisen estäminen pajan keinoin on yksilöiden kannalta kannattavaa toimintaa. Työttömyyden esteiden raivaaminen kannattaa myös välittömän rahatalouden kriteerein, etenkin kun kansantalous on suhteellisen pitkäaikaisessa työvoimapulan vaiheessa. Jos seurantavaiheen tuella saadaan onnistumisprosentti kasvamaan ja seuraukset pitkäaikaisiksi, ovat hyödyt suuremmat.

7.4. TYÖPAJAN VERKOTTUMINEN

Pajan tehtävänä on ns. ”ongelman” tunnistaminen ja jatkotoimenpiteeseen ohjaaminen tilanteessa kuin tilanteessa, esim. päihdeongelma. Pajatyö perustuu yhteistyöhön eri yhteistyötahojen kanssa. Verkoston käyttömahdollisuus suhteellisen lyhyellä varoitusajalla on hyvä tuki työllemme. (Valm. kysely)

⁷¹ Yli vuoden työttömänä olleet nuoret, ja nuoret, joiden vanhempien työttömyysaikana arkisten asioiden päivärytmi meni sekaisin tai työttömyys passivoi perheenjäseniä. Riskiryhmä kasvaisi olennaisesti sosiaalisen läsnäolon osalta heikon vanhemmuuden kokeneet mukaan lukien, jolloin ryhmän kooksi tulisi 55 %.

Verkottuminen tukee suoraan pajan työtä, ja se vahvistaa käytössä olevaa asiantuntemusta. Se tukee asiakasvalintaa yksittäisissä tapauksissa ja yleisten kriteerien määrittelyä. Se vahvistaa tilaajien osamista pajaa koskevan tiedon konkretisoituessa yhteistyöhankkeissa. Se tekee pajasta osan paikallisen sosiaalivaltion (eli kunnan) toimintaa. Vaikka kyse olisi yksityisestä säätiöstä, on tehtävänanto sosiaalivaltion. Verkottumista pidettiin yleensä kaikin puolin hyvänä vaihtoehtona. Se on elävä työväline, jonka kehittämiseen kannattaa jatkuvasti panostaa, vaikka siitä puhuminen saattaa jo puulta tuntua. Julkisen sektorin näkökulmasta ajatellen verkottaminen tehostaa resurssien käyttöä ja luo uusia mahdollisuuksia, innovaatioita⁷². Käytäntöjä ja niiden hallintoa koskevat suurimmat muutokset tulevat, pajavalmentajien vakinaistamisen jälkeen, nimenomaan verkottumisesta. Verkostoissa tapahtuu jatkuvasti, ja ne on syytä nähdä suhteellisen pysyvinä toimintaympäristön osina ja toimintavälineinä.

Muutosten nopeudesta kertoo sekin, että osalla pajoista on laajat verkostot, osassa kuntia taas ei verkostoja ole saatu toimimaan positiivisesti, koska ehkä vahvat toimijat käyttävät niitä entisten toimintamallinsa tapaan tai ehkei ole kyetty luomaan paineita muuttaa toimintatapoja. Kaikkiin mielekkäisiinkin verkostoihin paja ei kuitenkaan voi ehtiä, koska perustoiminnot pitävät verkottumisen aina rajallisena. On valittava, keiden kanssa on tärkeintä tehdä yhteistyötä ja ketkä sitä tekevät. Asiakasvalinnan ja lähiverkoston asiakkuuden kohtaaminen ovat selvästi yksilövalmentajan ja pajan vetäjän vastuualuetta. Yksilö- ja työvalmentajat toimivat monissa ennaltaehkäisevän sosiaalivaltion verkostoissa. Perusasiat voi rytmittää, ja myös verkostoissa muokata verkoston toimintatapaa, tuleeko sitä keventää informaation välittämisen vai syventää yhteistyön harjoittamisen suuntaan. Näitä peruskuvioita olisi pajoittain syytä kaikkien valmentajien kesken yhdessä palaverissa arvioida, ja näin monella pajalla menetelläänkin. Työpajayhdistys on järjestänyt joitakin tilaisuuksia, ja ALU-toiminta tukee tietojen vertailua. Kaupungeittain tilanteet voivat olla erilaiset, mutta verkottumistapojen vertailussa on pajojen kesken jaettu ilo eli toisen asteen asiantuntijatieto ilmeisesti tärkein toimintaväline.

Tarkastelen tässä pajan verkottumispintaa asiakasvalinnan ja asiakkaiden tilaamisen osalta sekä muutamaa verkottaen tuettavissa olevaa nuorten polkua työelämään ja koulutukseen. Jälkimmäisen osalta ammattikoulut ovat keskeinen osapuoli ja toisaalta vaikein, koska niitä on paljon, eikä yhtenäistä sopimus pohjaa yhteistyölle ole. Tarkastelen ensin muutamaa yleistä näkökohtaa ja sitten yhteistyötä verkottumiskumppanien kanssa erikseen.

Työharjoittelua ja nuoria itsenäistävää valmentautumispalveluja järjestäville pajoille kohdistuu yhteistyöodotuksia monelta suunnalta: työvoimahallinnosta, kunnan sosiaalitoimesta, mielenterveydestä ja kuntoutuksesta, kriminaalihuollosta sekä nuorisotyöstä käsin. Toisaalta pajatoiminnalla on omat velvoitteensa ja tavoitteensa. Tiettyä jännitettä on, mutta verkostoyhteistyö nähdään välineeksi purkaa jännitteitä, jotka ovat vain erilaisia odotuksia. Aiemmin piilevistä jännitteistä tulee verkostossa näkyvämpiä sosiaalisia tilanteita. Palvelujen tilaaminen voi saada julkisuutta, mikä voi olla etu. Yleisesti yhteistyömenetelmät nähdään pajojen toimintaa tukeviksi, ja niihin halutaan panostaa. Tilaajalle halutaan selvittää jo varhaisessa vaiheessa, mitä voidaan tarjota, jotta pajalle saadaan pajatyön kannalta oikeat asiakkaat.

Pajan asiakaskunnan koostumus on merkittävä pajatyön suunnittelun asia. On pohdittava, vastaavatko pajan asiakkaat valmennuskapasiteettiä, onko hukkakäyntiä, miten saada osoitetut nuoret pajalle ja miten koota riittävän monipuolinen vertaisryhmä. Näissä perustoimissa on jo kauttaaltaan jollain tavalla ”verkotettu” tai toimittu satunnaisessa yhteistyössä lähettävän tahon kanssa.

Yhteisymmärrys lähettävän tahon kanssa on lähtökohtana, tiedetään nuoren tilanne, mitä tavoitellaan. Työtehtävien tarkempi kirjaaminen helpottaa varmaan tilaamista, on palvelujen tuotteistamista. Tätä on alettu tekemään itsearvioinnin perusteella jo aiemmin. (Valm. haast.)

72 Ks. yleisemmin verkostoihin tukeutuvan julkishallinnon kehittämisen näkökulmista: Hiironniemi (2005).

Yhteistyö lähettävän tahon kanssa tekee mahdolliseksi hyödyntää pajatoiminnan resursseja ja suunnitella ja kehittää niitä pitkällä aikavälillä relevantilla tavalla. Pajan valmennustoiminnan monipuolinen tuotteistaminen on ajankohtainen keino profiloida pajaa. Palvelujen profiloinnin tarpeen ohella on syytä muistaa vertaisryhmän kokoamisen periaate. Tilaajamallien korostuminen saattaa johtaa pajaryhmien erikoistumiseen, joka voi heikentää mahdollisuutta käyttää vertaisryhmiä sosiaalisessa valmentautumisvaiheessa.

Asiakastietojen luovuttaminen ja siirtämien voi olla pulmallista. Yleisesti nuorelta kysytään suostumus tietojen käyttöön viranomaisten yhteistyössä nuorta koskevien tietojen luovuttamiseen ja lisätietojen hankintaan muilta viranomaisilta. Suostumuksen jälkeen on viranomaisien keskinäisiä pulmia. On ilmeisiä tulkintavaikeuksia siinä, mitä tietoja saa luovuttaa toisille viranomaisille, ja salailusta seuraa pulmia. Joudutaan punnitsemaan asiantuntijayhteistyön esteitä ja tietosuojaäädöksiä, mutta verkottuminen tarjoaa tähän eri osapuolille välineen.

Ei haittoja yhteistyöstä, yleensäkin toisinpäin eli salassapito ym. asiat hankaloittavat, joskus jopa estävät tuloksekkaan yhteistyön tekemisen ja kaikki jäävät ”polkemaan omillaan”. Tämä on omiaan lisäämään polku-ajattelua, jossa kukin taho ”tuuppaa vuoronperään” vuorollaan ja tulokset jäävät laihoiksi. (Valm. haast.)

Miten oikeusturvanäkökohdat voisi ottaa huomioon, jos ne ovat yhteistyön ja resurssien järkevän käytön esteenä?

Nuoresta asiakkaasta jo tilaamisen yhteydessä välittyvät tiedot saattavat puolestaan lastata nuorta kohtaan ennakko-odotuksia. Tosin ammatillinen valmennustyö pystyy niistä vapautumaan. Pajalla alkaa aina uusi asiakassuhde.

Yleensä verkostoista on ollut vain ja ainoastaan hyötyä ja tukea toisiinsa, ja asiakkaan asioiden hoitoon. Toki mielessä on tapaus jossa muu verkosto oli mustamaalannut asiakkaan, ”eikä nähnyt” asiakkaan oikeasti päässeen jaloilleen ja parempaan elämäntilanteeseen – tällöin oli hyvä että asiakas tuli meille ja me pystyimme tuomaan uuden näkökulman asioiden hoitoon. (Valm. kys.)

Työvoimatoimistosta on saattanut tulla viestiä, ettei laitettaisi jatkoon, mutta me laitetaan nuori eteenpäin paikkaan, jossa uskomme nuoren onnistuvan, ei kaivata lisää epäonnistumisia [mutta jotain muutosta]. (Valm. haast.)

Asiakkaan tilanne voi uudessa toimintaympäristössä näyttää myös hänelle itselleen erilaiselta ja muutosmahdollisuus konkretisoitua.

Ehkä joskus yhteistyökumppanin liian negatiivinen (tai liian positiivinen) arvio saattaa johtaa aluksi lievästi vääränlaiseen suhtautumiseen, tapahtuu ani harvoin, kyllä verkosto omansa tuntee kuitenkin aika hyvin. (Valm. kysely)

Työvoimatoimistossa on ymmärretty yhteistyö, saadaan taustatietoja ja helpottaa meidän työtämme. (Valm. haast.)

Tilaajat tuntevat vaihtelevassa määrin pajan palvelutuotannon arsenaalin. Siten tilaajankin kannalta pajan tarjoamia mahdollisuuksia jää hyödyntämättä. Pajaa ei kytketä riittävästi osaksi muiden toimijoiden perusprosesseja. Toisaalta pajalta käsin tilaajaan kohdistuu odotuksia, ja nähdään itse, mitä voitaisiin tehdä. Tilaajiin kohdistuvat kriittiset arviot kuuluvat usein valmentajapuheen pintaan. Tietovajeen lisäksi muita tyyppillisiä kriittisiä kommentteja ovat arvelut, että tilaajalla ei ole pätevyyttä tilata kyseistä palvelua. Yhteistyökuvion vahvistaminen voisi silti olla toimiva keino, mutta yhteistyö ei aina muuta osapuolten asennoitumista resurssipäätöksiin.

Verkottuminen on tärkeää jo tiedonvälityksen kannalta etenkin, kun pajatoiminnan valmiudet ovat selvästi vahvistuneet 2000-luvun kuluessa, ja se on tavallaan suhteellisen uusi sosiaalivaltion toimija. Yhteistyön esteenä saattavat olla myös yleisemmät hallinnolliset tai sosiaalivaltion toimintaa ja yksiköiden vastuita koskevat toimintatraditiot ja käsitykset yksiköiden päätehtävistä tai vastuista. Oma ongelmansa on vakaiden toimijoiden hankeruljanssi ja toteuttavan tason eli etenkin kuntien vähäiset resurssit käsitellä uusia hankkeita:

On hankkeita, jotka tulee ja menee, on tuettuja projekteja, ne imevät kunnissa kaikki viranomaisresurssit, jäädään [pajalla] sivummalle, kuten Uraa uurtamassa on vanhojen yli 50-vuotiaiden projekti, mutta viranomaiset eivät ehdi keskittyä meidän asioihin. Rummun lyöjät ovat muualla. Ei sitten osata tilata palveluja kun ei tunneta ja resurssit menevät projekteihin. (Valm. haast.)

Poliittiset ohjelmat syövät toteutusvaiheessa toistensa resursseja. On myös kyse tietovajeesta ja hallinnollisesta epäselvyydestä.

Työvoimatoimistoissakin on pitkäaikaistyöttömänä nuoria, joita joillain paikkakunnilla voitaisiin ohjata entistä aktiivisemmin pajalle. Osalla pienkuntien pajoista olisi mahdollista tarjota enemmän palveluja nykyresurssein, eli ottaa välittömästi enemmän nuoria toimintaansa. Rahoitus on kaikkien osapuolten ongelma. Kunta tai työvoimatoimisto säästää tai muutoin alimitoittaa kysynnän. Pajalla voitaisiin aloittaa aiemmin pahenevien prosessien katkaisu ja siten jatkoa ajatellen ennaltaehkäisevä työ. Vajaakäytön voisi selvittää lääneittäin ja arvioida julkisten resurssien käytön näkökulmasta, ei yksikön vuosibudjetin. Enemmistö pajoista on kuitenkin ylikysynnän tilanteessa: pajoille jonotetaan.

Säästöt ovat erittäin merkittävä verkottumisen ja tilaamisen kritiikin aihe, vaikka se on vanha asia, eikä verkottumiseen suoraan liittyvä. Verkottuminen on kuitenkin muuttanut myös säästämissä päätösten teon ympäristöä. On luotu odotuksia yhteistyöstä, jotka sitten katoavat vanhaan toimintatapaan. Nimenomaan kunnan verkostoihin osallistumista kannattaa harkita myös oikeiden viranomaistahojen informoinnin kannalta. Miten esimerkiksi sosiaalitoimen prioriteetit muuttuvat päätöksenteon päiväjärjestyksen asioiksi? Mitä vähäisempi pajan rooli tässä tietovirrassa on, sen vähemmän sillä ja sinne keskittyvien ylisukupolvisen syrjäytymisuhan kokevilla asiakkailta on sijaa virallisessa päätöksenteossa.

Valmentajilta kysyttiin yleisesti, ovatko he verkostoyhteistyössä käsitelleet ylisukupolvista työttömyyttä, ja 12 % totesi valmistelleensa joitakin toimia. Epävirallisesti keskustelleita on enemmän, mutta 64 % toteaa, ettei asiaa ole lainkaan käsitelty pajan verkostoissa.

TAULUKKO 7.4. Työpajalle tulevien asiakkaiden valinnassa ja työpajatoiminnan suunnittelussakin näkyy monen viranomaisen kädenjälki. Onko yhteistyötilanteessa puhuttu työttömyysperinteen katkaisemisesta?

	N	%
Kyllä ja on valmisteltu asiaa	9	12,3
Kyllä muttei valmisteltu	16	21,9
Ei käsitelty	47	64,4
Yhteensä	72	100

Ylisukupolvista työttömyyttä ei siten yleisesti pidetä viranomaisten kesken isona ongelmana, mutta on mahdollista, että eri virastoilla on omat arvionsa, joiden mukaan on tuntuma kortteleista ja rapuista, ja on käsitys sosiaalitoimen suvuista. On myös epäselvyyttä, miten asiaan voisi puuttua, kun tiedot ovat kuitenkin luottamuksellisia ja salaisia. On ehkä muodostunut ammattikuntakohtainen käsitys toiminnan omista tavoitteista ja rajoista. Verkottuminen muuttaa näitä ennakoasetelmia vähitellen.

Työvoimatoimistot ja kunnat

Työpajan toiminta riippuu tilaajista, ja tärkeimmät tilaajat pajoilla ovat työvoimatoimistot ja kunnat etenkin niiden sosiaalitoimi, mutta myös kunnan työllistämistä tukevat varat ovat tärkeitä. Pajan oma tarjonta luo osin kysyntää, ja verkottumalla pajat voivat itse päästä asiakaskunnasta tilaajien kanssa parempaan yhteisymmärrykseen. Edellä jo todettiin, että pajoilla yhteistyön nähdään tuovan lähes yksinomaan hyötyjä aiempaan toimintaan nähden. Tilaajasektoreiden omat kehittämisen ja säästämisen toimet puolestaan asettavat omat rajansa, ja verkottumisesta riippumattomat seikat näkyvät nyt verkostoyhteistyössä.

Osassa suuria kuntia ja työvoimatoimistoja ei ole työpajatoimintaa, tai se on rajattu erityisen kuntoutuksen osaksi. Nuorten työpajatoimintaa ja työharjoittelua ei ole kokeiltu, ja vaikka siihen verkoston kautta pyritään, nähdään, että vastarinta seuraa joistain vanhoista preferensseistä. Yleensä ongelmia on työvoimatoimiston suuntaan, mutta näinkin päin asiat ovat: ”On säännöllisiä tapauksia työvoimatoimiston kanssa, sosiaalitoimisto ei ole ollut kiinnostunut” (Valm. haast.). Tässä taustalla saattaa olla muu poliittinen päätös, mutta päätöksentekoon vakiintunut mielikuva pajasta on vielä paikoin peräisin valmentajien tukityöllistämiseen perustuneelta kaudelta. Kuntien toiminta rakentuu melko lailla vuosibudjetin karsintanäkymien mukaan, eikä pitkän aikavälin toiminta nouse itsestään toistuviin päätöksenteon vaiheisiin. Verkottuminen alhaalta päin kunnan asiantuntijuuden verkostoihin on yksi keino.

Työllistämispäätöksiä tehdään kunnissa yhä vähemmän. Monella pajalla työharjoittelu on ainoa toimintamuoto. Palkkatyön kokemus jää puuttumaan pajajaksolta. Yleensä pajoille kuitenkin riittää tulijoita, mutta kuntien ja toisaalta työvoimatoimistojen päätöksiin ei kaikkialla saada harjoitteluakaan kasaan. Taustalla on valtioneuvoston päätöksiä.

Pajalla voisi olla muutama nuori enempi tällä sakilla, kolme neljäkin nuorta enemmän on kaupungin puolelta kiinni kun tukityöpaikkoja on vähennetty, koska valtion osuus tuessa on laskenut 50 %:iin palkkakuluista kun oli n. 80 % 90-luvun alussa, kautta linjan on kunnassa karsittu tukityöpaikkoja. Ollaan nyt niin vähissä, että kohta on valittava, kumpi työpaja täällä pidetään puu vai tekstiili. (Valm. haast.)

Pienkunnan pienpajalla saattaa yksilövalmentajien palkkauksen sijaan lähtökohtana olla jatkamisen kysymys. Tilaamisen ja tukirahan vähyys johtaa harkitsemaan toimien supistamista. Pajalta tilaamisen välttäminen on kunnissa ilmeisesti nähty helpoksi säästökohteeksi. Ehkä seudullinen malli on ratkaisu, jos rahoitus jää nykytasolle. Kuntien toimintojen ehkä muutoinkin yhdistyessä Paras-hankkeen nojalla, on pajoilla selvitettävä kuntien ja työvoimahallinnon seutuistumisen suunnat ja omalta alalta kuntien keskinäiset yhteistyömahdollisuudet. Pienempien pajojen osalta seutuyhteistyö tai maakunnallinen yhteistyö voisi tuottaa toimivan professionaalisen tuen valmennustyöhön.

Tilaajien muuttuminen seudullisiksi ja toisaalta laajan toimialueen palvelukeskukset voivat lisätä tilaamisen osaamista, mutta myös etäännyttää paikallisista tuottajista. Pajat voivat verkottua seudullisesti ja toimia aluekeskusten kanssa, mutta tämä merkitsee hankaluuksia asiakasvalinnassa. Asiakkaita ei voida kuitenkaan lähettää pajalle kovin laajalta alueelta, koska on tarjottava asunnot. Kiertävät pajat ovat yksi keino aloittaa seudullinen toiminta. Niissä yksilövalmennus on keskeinen, ja työharjoittelu on yrityksissä. Ne eivät ole vastaus jo vakiintuneen pajatoiminnan piirissä. Pajoilla on omat asiakkaansa, ja ne toimivat välityömarkkinoilla. Nuoret saavat täten pidemmän työharjoittelujakson. Yhteisen kiertävän yksilövalmennuksen idea on kuitenkin sovittavissa pienpajoille, ellei niihin saada yksilövalmennusta työtä tukemaan ja vakauttamaan.

Seutuyhteistyön kehittämisessä ja Paras-hankkeen tiimoilta maakuntaliitto tai lääninhallitus ilmeisesti tarjoaa tietoa ajankohtaisista seutuistumisen näkymistä. Tällaisella tiedolla ja lähipajojen keskinäisellä yhteisymmärryksellä on erityisen suuri painoarvo pajatoiminnan

suunnittelussa. Myös työpajayhdistysten ALU-toiminta tukee tätä. Muutosten keskelle luotu vakauden tuntu on tietyillä seuduilla pajojen kehittämistyön edellytys ja siten ylisukupolvista työttömyyttä katkaisevien kehittämistoimien edellytys.

Eryteisesti yhteys työvoimahallintoon on koettu paikoin ongelmalliseksi, ilmeisesti palvelukeskusuudistusten keskellä on harjoittelua puolin ja toisin. Pääosin kuitenkin yhteys työvoimatoimistoihin ja verkostojen kehittäminen todetaan toimiviksi. Alueelliset palvelukeskukset ovat tuoneet päättäjiksi uusia virkamiehiä, mutta käytännöt muuttuvat ja vaihtelevat kunnittain. Työvoimatoimistoissa ei aina ajatella asiaa nuorten valmentautumisen ja yleisen kasvun kautta, vaan työllistämistoimien tilastoitavuuden mukaan.

Työvoimatoimistossa on muutettu säädöksiä. Pajalle ei saada ottaa uudelleen kerran jo ollutta. Olisi kuitenkin hyvin motivoitu toimenpide. Pitäisi olla jokin väylä nuorelle, ettei näytä umpikujalta. Työkkäri vaan tarjoaa hommia, eikä onnistu sitä kautta. (Valm. haast.)

Pajalle uudelleen tulevat nuoret kiertävät ongelmaprosessinsa moneen kertaan, mutta yleensä toiseen kertaan tulevien kohdalla, onnistumisprosentista en tiedä, motiivi on yleensä parempi (haastatellut nuoret). Nuoret oppivat sosiaalisesti omista kokemuksistaan tässä omassa sosiaalisen elämän piirissä.

Valmentajat kritisoivat työvoimatoimistoja yleisesti tilaamisen osaamattomuudesta. Tilaamisessa voidaan nähdä resurssia säästävää tarkoituksellista lähettämättömyyttä. Työvoimatoimistoissa saataan pitäytyä muodollisiin kriteereihin, että jotain suunnitelmia nuorella on, eikä häntä siksi tarvitse lähettää pajalle (useampi vastaava kommentti).

”[N]ähdään, että on työttömiä, mutta ei lähetetä pajalle, kun tulkitaan liian tiukkaan esimerkiksi sitä, että nuorella on jo jokin muu suunnitelma, lähete jollekin työpaikalle, tai tavoite ilmaistuna.--- [P]iti vedota työvoimatoimiston johtoon, että saatiin osoituksia pajan esittelytilaisuuteen.” (Valm. haast.)

Myös suurissa kunnissa ja työvoimatoimistoissa säästäminen ja preferenssit näkyvät. ”Ei ole ammatikoulun keskeyttäjiille pajapaikkaa, eivät työvoimapalvelukeskuksella (siten) ensimmäiseksi tarjoa (mielenterveyskuntoutukseen keskittyvää) pajapaikkaa” (Valm. haast.).

On hallinnollista tilaamista, eli tilaaja tilaa oman rahoitusmahdollisuuden mukaan, mutta tavoiteltua asiaa ei voida ko. ajassa toteuttaa. Jättääkö paja tarjouksen silti vai ei? Tässä tapauksessa ei jätä.

Työvoimahallinnolla on asiakas, josta he tietävät, ettei hänelle voi tehdä mitään tavanomaisin työllistämistoimin ja harjoittelun avulla, ja että meillä on tällaisen palvelun rakentamiseen valmius olemassa, joka soveltuisi asiakkaalle, niin sitten työvoimahallinto pyytää tarjouksen x päivän työvoimapolitiisesta koulutuksesta, josta me tiedämme, ettei auta tässä kohderyhmässä yhtään mitään. He saisivat siitä tavallaan työvoimahallinnon puolelle merkinnän tilastoihinsa, että nuori on ollut aktiviteeteissa, mutta ei auta yksilön kohdalla mitään, nähdään, että tarvii puoli vuotta. Tilanne on absurdi. (Valm. haast.)

Kun työvoimatoimiston kanssa tehdään onnistuneesti yhteistyötä, saadaan tilaaminen ja asiakkaiden valikointi paremmin kohdalleen. Verkottuminen ei riitä, jos virkailijoilla ei ole sosiaalialan osaamista.

[Työvoimatoimistossa] ovat melko joustavasti mukana ja mahdollista pidempiin periodeihin, kun tietävät lähtökohdat, mihin valmennuksella pyritään.

Jos x-nomi työvoimatoimistossa niin tässä on aina oppimista, ja on ostajapuolella yleisesti tilaamisen osaamisesta, mitä halutaan ja mitä asiakas tarttee, mitä tarjotaan asiakkaalle, ostanko oikeaa palvelua asiakkaalle, myös teknisessä ostamisessa oppimista, mutta määrittelyssä suurin vaikeus. (Valm. haast.)

Useimmat pulmat koskevat vaikeammin työllistettäviä, starttipajavaiheen tai muun erityisen palvelun järjestämistä, jossa osaamista tarvitaan puolin ja toisin. Siis on kyse tilanteista, joissa on tavallista enemmän ylisukupolvisen syrjäytymisen kokeneita asiakkaita.

Jos tilaajapuolella ei ole ammattitaitoa tilata oikein, ehkä pajoilla ei ole riittävästi panostettu verkottumiseen ja valmistelua tukevan taustatiedon välittämiseen. Tulee panostaa

pienimuotoiseen lobbaukseen ja jatkuvaan informointiin, johon myös kunnallinen päätöksenteko käytännössä perustuu. Jos asia ei juuri tuolla budjettiviikolla tule esille, se ei ole olemassa. Ehkä nuoriso- ja sosiaalialan asiantuntijoiden verkottuminen muuttaa alan yhteistä informaatiopohjaa poliittisen päätöksenteon suuntaan, jolloin muodostuu erilainen kuva relevanteista komponenteista.

Sosiaalitoimen ja työvoimahallinnon suuntaan on verkostoyhteistyössä ideoitavissa myös joitain konkreettisia hankkeita. Pajoilla pidetään tuetun asumisen tarvetta suurena, ja tarvetta on myös sosiaalitoimesta käsin. Myös pajavaiheeseen tulevien itsenäistymisen tuki on tarpeen, joko tuki nykyisen asunnon tai uuden asuntolan yhteyteen tai erityinen tukiasunto. Sellainen tukisi valmentautumista, jos päivärytmi on vahvasti sekaisin, eikä kotoa löydy tukea⁷³. Vastaavasti koulukeskeytymisten ehkäisyyn tarvittaisiin kouluasuntoloihin aikuistukea, koska virallinen valvoja ei ole oikea menettelytapa, vaan tarvitaan tukihenkilö ja harrastustoiminnan tukea.

Työvoimahallinnon suuntaan yksi käytännön kysymys on ikärajojen muuttaminen siten, että työvoimatoimistoon voisi päästä myös alle 17-vuotiaana. Tämä on enemmän keskushallinnon toimijoiden asia, mutta myös paikallisessa verkostossa voidaan tuoda esille työvoimahallinnon suuntaan, että tällainen muutostarve on olemassa.

Ikärajat pajoilta pitäis poistaa, ja työvoimatoimistoon pääsy, tulisi olla avoinna kaikille peruskoulun päättäjille iästä riippumatta. Nyt jos nuori ei peruskoulun jälkeen jatka, jos tippuu, niin on vaikea integroida takaisin koulutus- ja työyhteiskuntaan. (Valm. haast.)

Yhä enemmän pajoille tulee peruskouluun opinnot päättäneitä, joilla ei ole 10.-luokkaa käytynä, ja he vain ovat työtä vailla. Nivelvaiheen työryhmä esittää kaikkiin kuntiin pakollista kymppiluokkaa. Tämä vähentäisi pajalle tulijoiden määrää, mutta varmasti pajalle hakeutuisi edelleen joitakin alle 17-vuotiaita, jotka eivät saa työvoimatoimiston työharjoittelurahaa. Ilmeisesti pajat ottavat vastuuta näistä nuorista omalla kustannuksellaan, koska osa tulee sosiaalitoimen kautta.

Kriminaali

Tilaaajista kriminaalipuoli koetaan vaikeimmaksi. Koetaan, että sen asiakkaita ei pajalle voida ottaa kuin yksi tai kaksi kerrallaan, koska muutoin vertaisryhmärakenne on vaarassa muuttua niin, ettei se tue valmennustyötä eikä nuorten valmentautumista. ”Otetaan yksi kerralla nyt, ryhmäytymisen takia” (Valm. haast.). Riippuu tietenkin henkilöstä, miten hän ylipäätään pajalle sopii ja kuinka monta kriminaalitaustaista kerralla. Kriminaalipuolen kanssa yhteisymmärrystä on löytynyt, mutta ajoittain tulee toisenlaisia periaateongelmia.

On periaatekysymys, että pajoille päästään eikä jouduta. Vankeusjakson lopun yhteiskunnallisen orientoinnin suorittaminen pajalla on toisaalta perusteltua, ja toisaalta se kertoo nuorelle, että toinen nuori on suorittamassa rangaistusta pajatyöllä, kun taas hän itse on pajalle hakeutunut. Oman jakson status jäsenyytä tässä viiteryhmässä. Vankilatausta on siten tärkeä prosessoida ryhmäytymisen vaiheessa, koska se tulee kuitenkin jossain vaiheessa esille. Se tukisi myös kriminaalitaustan omaavan sopeutumista työharjoitteluun. Myös sijoittaminen pajan lähipiiriin, kuten kierrätyspajoille näkyy sosiaalisen työllistämisen verkostoissa ja nuorten omissa kaveripuheissa. Määrät tulisi pitää kohtuullisina nuorten pajoilla, ”hyvä ratkaisua tässä ei ole”. Vankilakundien näkyminen pajamiljöössä on luonut yleisemminkin kuvaa nuorten keskuuteen. Vain työttömänä olevien nuorten maailmassa paja on saattanut näyttää etäiseltä paikalta:

⁷³ Esitettiin ideaaliksi, että ”Tarvittaisiin asuntola pajan viereen, että saisi sitten joutusasti hakea, jos ei itse tule” (Valm. haast.). Nuoria on haettu kotoa pajoille ja samalla selvitetty, miten nuoret asuvat.

Pajalle tulo – yllättikö joku asia? Säännöt, työharjoittelu?

P: Ei oikeestaan.

T: Ei - -

P: - -niin mielumminkin yllätti, kun mä oon just kuullu juttua, et täällä on niinku pikkurikollisia - -

T: - -juu -

P: - - oli vähän sellanen suhtautuminen, et en mä haluu sinne - -

T: - -niin - -

P: - - mut sit kun tänne tuli, niin eihän täällä nyt sellasta oo. Et ihan positiivisesti on yllättäny.

(Nuorten haast, haastateltavilla pitkä työttömyys).

Vastaava kommentti rikollisista pajoilla tuli esille toisaallakin, eikä tätä erikseen kysytty. Osaltaan joidenkin pajanuorten satunnainen käyttäytyminen, autovarkaus tms. on saattanut luoda kuvaa. Rikollisleima on negatiivinen realiteetti, vaikka nuorten vankien sopeuttamista pidetään kuinka suotavana toimena.

Kuntouttava toiminta ja terveystila

Mielenterveyspalvelujen, A-klinikan ja huumevierotuksen kuntouttavat toiminnat muodostavat omat yhteistyökuvionsa, jotka yleensä toimivat melko hyvin. Kuntouttavan toiminnan näkökulmasta nuori on työllistymisen prosessin alussa, ja työharjoittelu pajalla on koettu yleisesti toimivaksi. Työharjoittelujakso tuottaa nuorille itselleen käännteentekeviä kokemuksia.

On ollu paniikkihäiriöisiä kuntoutettavia ... jo seuraavana päivänä työ oli ryhmäytyneet ja hän odotti tällä ennen kahdeksaa töihin pääsyä. Oli paha tausta, mutta ollut pitkään kuntoutuksessa, ja paja on turvallinen ympäristö aloittaa, koettaa miten lähtee liikkeelle. (Valm. haast.)

Onnistuneen taustatyön jälkeen nuoret voivat olla erittäin motivoituneita. Pajat saattaisivat soveltua jo varhaisemmassa vaiheessa kuntoutuksen osa-aikaiseksi tueksi. Tästä on hyviä kokemuksia. Kuntouttaminen on pitkä prosessi ja työharjoittelua on järjestetty aluksi päivä viikossa tai lyhyt jakso, josta palataan muuhun kuntoutukseen.

Yhteisen kielen haku seminaareissa tai informaatiota välittävä järjestöjen tai pajojen verkottuminen on tämän asiakaskunnan suuntaan ajankohtaista. Kajaanissa on kehitetty WHO:n ICF-luokitukseen perustuvaa työvälinettä, jonka avulla on mahdollista sekä kohdentaa valmennustyö että osoittaa valmennuksen vaikuttavuus. ”Emme tiedä asiakkaan tänne tullessa kuinka pitkän jakson hän tarvitsee, tähän tarpeeseen on kehitetty vattia, jotta nähdään, mikä valmius puuttuu.” Seurattavat asiat ovat niin konkreettisia, että kaikki osapuolet, lähettäjä, paja ja asiakas itse saavat yhteisen pohjan arvioinnille (Leinosen haast.; ks. vat:sta liite 6). Perusteiltaan samaa menetelmää Stakes on suositellut sosiaalityöhön parin vuoden ajan (<http://sty.stakes.fi/FI/luokituskeskus/sosiaalityo>). Kela kokeili menetelmää Turussa vuonna 2006 syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kuntoutuksen kartoituksessa, ja menetelmä saattaa jatkossa selkeyttää tilaamista (Halonen et al. 2007).

Terveydenhoito on tärkeä nuoren tuki mielenterveystyössä ja muussakin. Etenkin alkuvaiheessa terveystilanteen kartoituksen koetaan lisäävän nuoren luottamusta valmentajiin. Se on osa ratkaisukeskeistä menettelyä.

Terveyskeskukseen ohjaaminen, on terveydenhoidon puolella joku kumppani, jonka kanssa keskustella, voitaisiinko lääkitystä vähentää, ja nuorellekin kuva, että joku välittää. (Valm. haast.)

Kyselyssä ei erikseen selvitetty mielenterveyden kysymyksiä, mutta on todettu, että työttömien mielenterveyden ongelmat ovat selvästi muuta väestöä yleisemmät. Nimenomaan työttömyysajan totesi passivoivan muitakin perheessä 14 % työttömyyttä kokeneista nuorista, myös merkit ajan kulumisesta vanhempien omiin asioihin kertoo vastaavista seikoista. Nuorten osalta ei kysytty tietoja heidän omasta masennuslääkityksestä, mutta edellä todettiin, että mielenterveyden ongelmat ovat erittäin yleisiä pajanuorten keskuudessa ja myös siinä osassa, joka tulee pajalle suoraan ilman kuntoutustaustaa.

Sekä kuntouttavan toiminnan jatko että nuorten kohtaaminen pajoilla edellyttävät lisää mielenterveyden asiantuntemusta. Pajoilla yleiseksi nähty masentuneisuuden tila on ehkä merkki työttömyyden perhettä passivoivasta roolista, joka voi sekoittua neuvottomuuteen, epävarmuuteen ja nuoren omaan passivoitumiseen, ja näitä eri piirteitä on vaikea tunnistaa. Yksilövalmentajien koulutus pohja tarjoaa perustaa heille arvioida tilannetta ja puuttua sosiaalisen passivoitumisen tapauksiin sekä ohjata nuoria mielenterveystyöhön. Mielenterveystyön työpajatoimintaan integroivissa kuntoutussäätiöissä on hyvät valmiudet toimia, muualla asiantuntijaverkosto on tärkeä asiakastyön tuki.

Tulisikin erikseen käytännön pajatyön näkökulmasta selvittää, millaiset ovat masennuksen erilaiset oireet ja selvemmin eritellä sosiaalisen passivoitumisen asteita tai piirteitä sekä epävarmuuden ja näköalattomuuden kirjoa. Ehkä tästäkin olisi työpajayhdistyksen tai lääninhallitusten kautta organisoitavissa toisen asteen käytännön tietoa kokemuksista työpajoilla ja tehtävä arviota sen jälkeen.

Alkuhaastattelussa voi olla syytä sanoa nuorelle, ettei tieto mielenterveyden lääkityksestä ole este pajajakson jatkolle. Ilmeisesti osa jättää sen mainitsematta alkuvaiheessa keskeytyspelon takia. Lisäksi lääkityksen yleisyyttä ja muiden palvelujen tarvetta tulisi seurata pajoilla ja lääninhallitusten vuosittaisissa kyselyissä. Tämä voi vaikuttaa yksilövalmentajien täydennyskoulutukseen ja koulutuksen suunnitteluun.

Ammattikoulut

Yhteydet ammattikouluun ovat pajalle luonteva kontaktipinta. Suurimmalla osalla asiakaskunnasta on kokemusta ammattikoulusta ja merkittävällä osalla jo (työmarkkinoilla erittäin nopeasti vanhentuneeksi tulkittu) tutkinto. Ammattikoulujen ja pajatoiminnan yhteydenpidossa voidaan erottaa seuraavat pääkohdat:

- 1) Pajoilta ohjataan nuoria oman alan valintaan.
- 2) Tuetaan keskeyttäneiden paluuta ja alan vaihtoa ja valmistuneille täydentäviä ja ajanmukaistavia kursseja.
- 3) Ammattikoulut tukevat keskeyttävien hakeutumista pajalle.
- 4) Erityisiä yhteistyömuotoja, joilla vähennetään keskeyttämisä ja tuetaan paluuta koulutukseen: tukipalvelut koulussa, oppisopimus, yritys-suhteet, ammattilaisen kurssit.

1) Pajoilta ohjataan nuoria oikean alan valintaan, tämä on pajan perustehtävä ja tässä pajalla on päävastuu. Ammattikoulut voivat tukea tutustumisen mahdollistavin yhteistyöjärjestelyin. Esitettiin mahdollisuutta tutustua ammattikoulun alaan opaskäyntiä laajemmin. Osa pajanuorista tarvitsisi mahdollisuuden osallistua alan opetukseen esim. kuunteluoppilaana viikon, opaskirja ei selvitä eikä motivoi.

...että voi mennä tutustumaan jonkin suunnan opetusta, tutu-oppilaaksi, jos metallipuoli kiinnostaa, niin mitä se on, miten opiskelu etenee ja mitä tehdään. (Valm. haast.)

Vastaavaa järjestelyä on kokeiltu ja se toimii. Se selkeyttäisi sekä peruskoulusta tulevan alaa vasta valitsevan ja myös vaihtajan käsityksiä ja motivoisi uudelleen.

2) Suurin osa ammattikoulun keskeyttäjästä on ilmeisesti keskeyttänyt opintojen alkuvaiheessa, ollut vajaan vuoden työttömänä, ”eikä kotona oleminen niin hirveesti kiinnostakaan” ja hakeutuu sitten pajoille. Enemmän opintoja suorittaneita on vähemmän, joten alan valintakysymyksen äärellä on moni pajanuorista.

Pajoilla annetaan oman alan työharjoittelua tutkinnon suorittaneille ja pidempään opiskelleille keskeyttäjäille. Edellisille alan taitojen päivityksenä ja jälkimmäisille keinona tukea paluuta oman alan opintoihin. Yleisesti pajajakso motivoi paluuta. Jos paja toimii nuoren omalla alalla, tarjoutuu mahdollisuus saada pajajakso luetuksi ammattikouluopintojen osaksi. Yhteistyökumppaneina on monia ammattikouluja

... muttei ole automaattista, että olisi sopimukset, nyt ollaan tekemässä toimintapohjaa, on perustunut henkilökohtaisiin suhteisiin, nyt kirjataan toimintakäytänteitä, jotka eivät vaihtuisi henkilöiden (valmentajien, opettajien) mukana. (Valm. haast.)

Järjestelyjen sopimus pohjaa tai väljää eräänlaista ohjesääntöä ja muita virallisia menetelmiä haetaan. Oulussa yhteisten käytäntöjen kirjaamisen vaiheet ovat sujuneet hyvässä yhteistyössä ammattikoulujen kanssa. Ammattikoulutkin käsittävät hyötyvänsä järjestelystä, ettei oppilas kokonaan keskeyttäisi ja siten usein myös palaisi samaan oppilaitokseen.

Kaikki asiakastyö on kuitenkin räätälöitävä. Joustavan paluun organisointi edellyttää kunkin nuoren kanssa erikseen yhteistyötä ammattikoulujen kanssa, jotta selviäisi, mitä vanhat opinnot ja pajajakso voisivat korvata. Pajan ja aiempien ammattikouluopintojen suoritusten hyväksyminen on pulmallinen asia, etenkin alaa vaihdettaessa. Onko kieltenkin opiskelu alettava alusta?

Räätälöityyn menettelyyn on pajapuolella valmiutta, jos nuori on jo opinnoissaan edennyt pitkälle, ja loppu on näkyvissä.

On tutkinnon kesken jättäneitä tekemässä tutkintoa loppuun, mitä voidaan tehdä meidän verstaalla ja katsotaan mitä voidaan tehdä yrityksissä, näiden kohdalla tutkinto on jo selvästi yli puolenvälin, ei tätä alusta alkaen aleta. (Valm. haast.)

on kaksi työssä oppijaa, he suorittavat opinnot loppuun pajalla, suurimman osan ”työssäoppijana”, osa ammattikoululla. Kunnon hopsit on. (Valm. haast.)

Pajan ja ammattikoulun resurssit ovat rajana:

Ei kuka tahansa nuori voi tulla tänne, jos vaan ei koulun penkillä istuminen nappaa, ett tulkaa vaan tänne suorittamaan tutkinto loppu, et tosi tarkkaan valitaan yhteistyössä ammattikoulun kanssa. (Valm. haast.)

Resurssien lisäksi rajoitteena on työpajojen valmennusjakson pituus. Ammattikoulua jonkin verran suorittaneen työharjoittelu saattaa pajajaksolla ensin lykkäytyä nuoren ongelmien selvittelyn ja uuden itsenäistämisen takia ja vaihe, jossa nuori olisi jo motivoitunut yhdistämään pajan ja ammattikouluun paluun reitiksi, katkeaa. Ammattikouluun paluun olisi joka tapauksessa oltava pääsuunta.

3) Kun ammattikoulun puolelta nähdään keskeyttämisen alkuvaiheet, olisi heidän mahdollista ohjata oppilas pajalle, ennen kuin hänet kirjataan ulos ammattikoulusta. Ammattikoulujen kuraattorit eivät vain ehdi ohjata keskeyttävien virtaa.

Ammiksessa, juuri oli keskeyttänyt, ja ollut jo pitkään näkyvissä, niin ei ole tukea riittävästi tarjolla. (Valm. haast.)

Tämä tuorein esimerkki on hyvin tyypillinen tarina, jossa poissaolot vaan kasautuivat.

Ammattikoulun kanssa on yhteistyötä, muttei niin päin, että ammis ohjaisi keskeyttämässä olevia pajalle, vaan niin, että me ohjaamme ammikseen takaisin jo keskeyttäneitä. (Valm. haast.)

Nuoren mielikuva opintojen keskeytymisestä on lähtökohta mahdollisuudelle palata tai jatkaa muualla opintoja. Keskeytymisen organisointi, vaikka vain jälkihoitona, olisi ajateltava toisin kuin oppilaat, että ”hyvä, että siinä se meni se viimeinen koulupäivä”. Uloskirjaamisen vaiheissa on saatettu tukea tätä asennetta. Yhdestä ammattikoulusta ei tarvitsisi lähteä tunteella, että kaikki sillat koko ammattikoululaitokseen on poltettu. Osa kokee menettäneensä mahdollisuudet palata kouluun⁷⁴.

⁷⁴ Koulun kuraattori on saattanut palaa kiistoissa päreille, ja hänen autonsa on potkittu, eikä nuorella ole enää paluuta ainakaan siihen kouluun. Koulutuksen katkeamisen ja oudon ohjaamisen yhteydessä syntyvä viha on todellista, kuten toisille jo yläasteen kouluviihymättömyyden aikaan.

On myös myönnettävä, että osa on jo päättänyt vain mennä töihin, ja pajalle he tulevat vasta, jos työnsaanti ei onnistu.

Pajalle ohjaaminen on ammattikouluissa aina yksittäinen valikoitu toimi. Se ei ole koulutusväylän osa, mutta tietty polku kuitenkin melko monelle.

Opinto-ohjaajien kanssa avattu väylää, että kun ammiksessa lyödään hanskat tiskiinkin, niin kerrotaan nuorelle, että menisi pajalle jäähylle harjoittelemaan ja suorittaisi siellä valinnaisia aiheita, niin että opinnot karttuisivat koko ajan ja joillekin tämä auttaa, ja voivat palata ammikseen takaisin. (Valm. haast.)
Kun havaitaan riski, että tarvitaan muunlaista tukea, niin olisi otettava kiinni. Ei vain jäähylle, puututtava ongelmaan. Pajalla voidaan auttaa henkilökohtaisen rajoitteen poistamisessa. --- Pelkkä jäähylle tulo ja rauhoittuminen ei riitä, tarvitaan syihin paneutumista, jotta voi palata takaisin ammattikouluun. (Valm. haast.)

Ammattikoulupuolelta katsottaessa työpajat ovat kuitenkin alatarjonnaltaan melko suppeita. Niidenkin tarjontaa voisi laajemmin hyödyntää ja jos mahdollista, hakea käytännön tukea myös pajan vastuulla toteutettavasta mutta työpaikalle sijoittuvasta työharjoittelusta.

Hankin asiakastyöt ja koetetaan katsoa niin, että sopisivat opintojen täydennykseksi. On yksi tutkinto saatu suoritettua ja toinen juuri menossa. Jos ammattikoulu osaisi kysyä ja käyttää pajaa, niin kyllähän me muokattais ja venyttäis aika moneen vaihtoehtoon. (Valm. haast.)

Pajojen pääasiallinen rooli myös ammattikoulujen kannalta on kuitenkin yleinen motivointi ja itsen vahvistaminen, jotta nuori saa varmuutta alan valintaan tai sosiaalisia taitoja ja valmiuksia jatkaa kaikesta huolimatta. Niitä ei ammattikoulu tarjoa, ja ne saattavat olla tarpeen jo huomattavan aikaisin ennen keskeytystä.

4) Ammattikoulun keskeytysten alentaminen on muun muassa Vantaan kokemusten valossa mahdollista. Puutumiskynnystä on syytä laskea, mutta onko tähän varoja vai voidaanko koulussa vain toimia toisin? Yhtenä keskeisenä toisin toiminnan paikkana olisi nuorten haastattelujen perusteella muuttaa ammattikouluissa teorian ja käytännön opintojen rytmitystä. Teoriapainotteinen alkujakso on opiskelijoiden mielestä tervan juontia. Lukihäiriöisille ja tekemällä oppiville sekä heikosti koulun lukuaineissa menestyville kerrotaan heti ensimmäisten viikkojen aikana hyvin konkreettisesti, että tämä ei ole teille tarkoitettu ammatillisten taitojen oppimisen paikka.

Kun nuori lähtee peruskoulusta ammattikouluun, niin hän kuvittelee, että pääsee tekemään käsillä jotain ja ensimmäinen vuosi onkin pelkkää teoriaa. Se mikä on aiemminkin inhottanut, niin sitä annetaan lisää. 80 % meille tulevista nuorista on tekemällä oppivia. Käytännössä kukaan ei tiedä sitä, että tarvitsee erilaisen oppimisen metodin, on keskusteltu ammattikoulun kanssa, pallo on heillä. (Valm. haast.)

Oulussa on ammattikoulutusta arvioitu myös työpajoilta saadun kokemuksen perusteella, ja syrjäytymisvaarassa olevien nuorten joukon pienentämiseksi on ammattikouluissa rytmitetty teoriaopinnot toisella tavalla. Nuorelle synnytetään ensin ammattikoulutukseen motivaatio, jonka voimalla nuori jaksaa teoriajaksonkin.

Teoriajaksosta riippumatta on toki muita syitä, joissa nuorelta:

häviää motivaatio käydä koulua, alkoholi - tulee se keskiviikko ja ollaan sitten pois torstaina koulusta, ja yhdellä oli tällä sama juttu, jäi sitten kun otin puhutteluun, alkanut käydä nyt koulussa. (Valm. haast.)

Koulun keskeytyminen voi alkaa yllättävän helposti. Nuori ei liiemmin piittaa alkuun satunnaisista poissaoloista, ne vain kasautuvat, sitten niitä on liiaksi ja luovutetaan. Ammattikoulun puolelta motivoiva yhteydenotto oppilaaseen olisi tärkeä. Sellainen selvittäisi nuorelle, onko paluun mahdollisuutta seuraavaan kurssiin tai seuraavana vuonna, vai onko todellakin parempi hakea vaan suoraan töitä. Toistettakoon, että opintojen ohjaajien ja kuraattoreiden vaje on ilmeinen.

Vaikka nuoret jatkavat ammattikoulussa lähes vanhempien taustasta riippumatta, muodostuvat omat ongelmat merkittäviksi esteiksi. Huomattakoon kuitenkin, että työttömyyttä kokeneiden lapsista enemmistö ohjautuu lukion sijasta ammatilliseen koulutukseen.

Pajan ja ammattikoulujen kannalta yhteistyömuodoille on selvät resurssirajat. Pajat eivät voi ottaa kuin pienen osan keskeyttäjästä. Ne eivät ole koulutusjärjestelmän vaihe, ja ne ovat vain joissain tapauksissa koulutusalaan vastaava työharjoittelun paikka. Mahdollisuus suorittaa mielekkäästi pajalla joitain opintojen käytännöllisiä osia edellyttää pajan työvälineistöön ja tiloihin panostamista. Niiden tulee olla ajantasaiset jo pajalaisten motivoinnin takia.

Työvalmentajien oman alan pohjakoulutus ja vakainaistaminen tukevat yhteistyömahdollisuuksia. Ammattikouluissa on vähemmän kiinnostusta yhteistyöhön työpajojen kanssa, jos siellä tiedetään, että työvalmentajat jatkuvasti vaihtuvat ja työn erikoistumisalatkin saattavat vaihtua.

Pajavalmentajien sosiaaliset kontaktit alan työpaikkoihin ovat, satunnaisesti mutta melko usein, merkittävä tekijä nuoren työhön sijoittumisen kannalta, etenkin jos valmentaja näkee, että voi ohjata nuoren jo pajalta suoraan töihin (tutkinnon suorittaneita; tai keskeyttäneitä alan varastotöihin tms.).

Nuorten työhön pääsyn yksi merkittävä este on kontaktien vähyys, ja työttömillä vanhemmilla ne ovat yleensä vähäisemmät tai niitä ei tule käytettyä, kun oma sosiaalinen eristyminen on jo alkanut. On myös mahdollista, että työttömän suositus ei ole työhönottajan silmissä yhtä arvostettu kuin työllisen. Monen pajanuoren vanhempien ammatti puolestaan on sellainen, ettei siitä käsin pääse suosittamaan ammattikoulutuksessa olevaa töihin. Pajanuorilla on ilmeisen vähän ollut mahdollisuuksia päästä suoraan suhteilla töihin, tästä en kysynyt systemaattisesti tietoa, mutta asia tuli kysymättäkin esille suurimmassa osassa haastatteluja. Oma työura on lyhyt, joten ylipäätään siihen ei mahdu montaa itse haettua ja saatua paikkaa.

Työvalmentajien verkottuminen tulee astetta vakaammaksi, jos työpajalla on omaa tuotantoa ja asiakaspintaa. Paikalliset yritykset ja yksityiset tilaavat asiakastöitä. Asiakkaiden kohtaamisissa nähdään, soveltuuko nuori esimerkiksi palvelutehtäviin.

Työharjoittelupaikkojen organisointi luo kytkeä yrityksiin.

Työharjoittelusta on jäänyt osa nuorista yrityksiin, työvoimahallinnon tuki ja työmarkkinatuki rahoitukseksi ja pajan lisäarvo, nämä ovat tukena työnantajalle ja nuorelle. Jos ei mene putkeen, niin soitto meille ja otetaan nuori meille pajalle hakemaan brieffausta, tässä on selvä rooli pajalle. Meidän tuen maksaa nyt TE-keskus. Yrittäjän helpompi ottaa harjoitteluun, jos tietävät että on tukea tarjolla. (Valm. haast.)

Yhteydet yrityksiin ovat edelleen perusta sille, että pajalta voisi ajatella nuorten tuettua ohjausta oppisopimusperusteiseen järjestelyyn

Oma rajoitteensa toiminnalle on pajakauden pituus. Paja voi olla vain jonkin muun ammattikouluun sijoittuvan järjestelyn alku, motivoiva tukivaihe tai ajantasaistava vaihe. Oppisopimusvastuun antaminen pajalle on yksi keino luoda pidempi yhteistyöjärjestely. Osalla pajoja pystytään tarjoamaan oppisopimuksen edellyttämä työharjoittelu, mutta paikkoja on erittäin vähän. Teoriajakson vastuu on ammattikoululla.

- Oppisopimus pajan jälkeen?
- Sopii, on meilläkin pajalla oppisopimuksella pajalla, työt tekevät täällä ja opiskelu muualla. On työntekijät ja suunnitellaan jatkoa pajalta lähteville. (Valm. haast.)

Oppisopimuksen loppuvaiheessa nuori voisi käydä yksityisessä yrityksessä työharjoittelussa ja palata pajalle loppuvaiheeksi. (Valm. haast.) Järjestely soveltuu kuitenkin vain pienelle osalle pajanuorista, joiden ammattikouluopinnot ovat pitkällä tai suoritettuna, tai jos lukio on käytynä ja on kokemusta koulunkäynnistä. Joillain pajoilla on mahdollista tarjota oppisopimuskoulutusta, mitä pidetään tärkeänä kehittämisväylänä, joka soveltuu pienelle osalle pajanuorista.

Oppisopimusjärjestelmä ei ole vaihtoehto vailla peruskoulutusta ja työtä olevalle. Poikkeuksellisesti se voi toimia, jos työharjoittelu voidaan suorittaa pajalla ja pajalta käsin yrityksessä. Tavallisesti yrityksissä edellytetään, että on oltava joko tutkinto tai työkokemusta ja mielellään jo töissä samassa yrityksessä. Eikä se sovellu pajalle tuleville itsenäistymisen ongelmista kärsiville nuorille moneen vuoteen, vaan valmentajat näkevät ammattikoulun keskeiseksi vaihtoehdoksi.

Sellanen tutkimustulos oli muutama viikko sitten esillä että oppisopimuskoulutus tuottaa tulosta, mutta ohjaava koulutus ei tuota. Ei tämä ole mielekäs asetelma, koska oppisopimukseen pääsemisen on tosi kovat kriteerit. (Valm. haast.)

Oppisopimuskriteerin täyttäviä ei voi rinnastaa pajalle tuleviin. Oppisopimus soveltuu osalle pajan jälkeen ja yleisesti sitä käytetään jo töissä olevien täydennyskoulutukseen tai tutkinnon omaajien tueksi. Se ei ole itsenäistymisen hakemisen väline. (Valm. haast.)

Pajajakson jälkeenkin vain harvalle voidaan suoraan suositella oppisopimusta. Se voisi toki soveltua nykyistä hieman laajemmin, mutta yrittäjät eivät tähän ole lähteneet. Eikä se ole välittömästi pajan jälkeen realistinen keino pajanuorille. Se koetaan ja aina vaativammaksi kuin ammattikoulu, jonka keskeytyminen on pajalle tulon yleinen syy.

Jokin ammattikoulua kevyempi ja sen taikka pajan tukeen kytketyn palkallisen työharjoittelun malli olisi tarpeen. Nuorten taipumus ja motiivi oppia tekemällä tulisi sitoa vahvemmin ammattikouluihin.

Voisi Ruotsista ottaa mallia, siellä on muitakin työssä oppimisen malleja käytössä, voisi sopia paremmin jo aiemmassa vaiheessa. Ja voisi ammiksen suorittaa osin työharjoittelussa täällä tai yrityksessä, suorittaa työssä oppimisen tapaan - equal-hanke? Tähän suuntaan jos rakentaisi olisi varmasti monella meidän asiakkalla tarvetta. (Valm. haast.)

Työllistämiskurssit ovat yksi väline, mutta sovittautuminen työelämään vailla työkokemusta on sen jälkeenkin vaikeaa.

Työharjoittelun kytkeminen työpaikalla perehdyttämiseen ja kurssiin, voisi olla yritysten kannalta kevyempi rekrytointitapa kuin oppisopimus. Voisi edelleen kehitellä tuetun työharjoittelun vaihtoehtoa, jossa paja hoitaisi pidempään saattovaihetta yrityksen suuntaan, jolloin joku selvittäisi työpaikalla asioita aluksi päivittäin ja viikoittain ja myöhemminkin, jos ilmenee vaikeuksia ja arvioisi, ovatko ne voitettavissa. Yrityksissä tiedettäisiin kehen ottaa yhteyttä, jos tulee pulmia. Tuettua työharjoittelua voisi täydentää ammattikoulun tarjoama ammattilaisen kurssin (ks. luku 8) suorittaminen.

Työharjoittelu pajajakson keskellä organisoidaan yrityksiin jo nyt vastaavasti. Työharjoittelusta maksettaisiin palkan tapaan osa TES:n mukaisesta palkasta, ja yritys saisi tukirahaa palkan maksuun. Tämä siis koskisi valmentajien (ja työvoimahallinnon) valitsemia pajajakson päättäneitä nuoria ja olisi kuuden kuukauden mittainen tutustumisjakso. Menettely helpottaisi yrityksen kynnystä ottaa nuori koeajaksi, joka kestäisi harjoittelun 3–4 ensimmäistä kuukautta. Yritys tietäisi, ettei joudu vastaamaan myös jollain tavalla sosiaalivaltion tehtävistä. Yritys voisi keskittyä työhön ohjaamiseen, ja nuoren tukiverkosto tukisi nuorta määrätyn ajan. Tämä motivoisi nuorta ammatillisen tutkinnon suorittamiseen myöhemmin oppisopimusmenettelyn turvin.

Nuorisotoimi

Verkottuminen kunnallisen nuorisotoimeen vaihtelee huomattavasti sen mukaan, onko paja sen osa vai säätiö. Työpajatoiminta niveltyy osassa kuntia suoraan muuhun kunnalliseen nuorisotyöhön. Monen valmentajan työtausta on nuorisotyössä, ja osa kunnallisista pajoista on nuorisotoimen alaisuudessa. Pajan työntekijöillä on hyvät kontaktiverkot tällä suunnalla.

Verkottuminen on helppoa, koska pajat ovat nuorisotoimen osana. Niiden toiminta on kasvatustyötä, eikä työvoimapolitiikkaa, ja voidaan joustavasti toimia koulutusalan viranomaisten kesken. Paja tunnustetaan verkossa toimijaksi, kysytään näkemyksiä, toimitaan asiantuntijana. (Valm. haast.)

On kuntia, joissa hallinnollista sidosta ei ole, ja paja on kaikenikäisille, eikä erityisesti nuorille. Tällöin paja saatetaan nuorisotoimessa mieltää enemmän työvoimatoimiston kumppaniksi.

Toisaalta nuoriso-ohjaajat osaavat kertoa pajasta, ja saattavat ohjata nuoria. Nuorisotoimen kon-takti nähdään myös ennaltaehkäisevän työn väylänä:

Kerran tuli 17-vuotias tyttö, joka vaan oli jäänyt nuokalle (nuorisotalo) istumaan ja siinä oli aika lailla passivoiva perhe taustalla. Normaalistihan vanhemmat kannustavat kouluun. Tuli vinkki nuoriso-ohjaa-jalta, ja tyttö oli aika nopeasti aktivoitavissa, perhe oli sellainen, että passivoituminen oli alkamassa, en tiää mitä olisi tapahtunut, ellei nuorisotyöntekijä olisi häntä tänne pajalle noukkinut työharjoitteluun. (Valm. haast.)

Perinteisellä nuorisotalolla on oma merkityksensä, että on vakituiset ihmiset. Nuoriso-ohjaajat kuulevat asiat jo varhaisessa vaiheessa ja ovat tärkeä tiedon kokoamisen kanava ennaltaehkäisevässä työssä, muut viranomaiset ovat jo askeleen edempänä, jos tämä kanava käytössä. (Valm. haast.)

Yleensä nuoriso-ohjaajat välittävät tietoa nuorille ja kertovat pajasta mahdollisuutena. Nuoriso-toimen ohjausta pidetään yhtä lailla nuoren pajamotivaatiota ennalta tukevana kuin nuoren oma hakeutuminen.

Paja voi verkottua myös nuorisotoimen kautta yleisemmin nuorten harrastustoimintaa tu-keviin yhteyksiin. Asuntolatoimintaan ja ongelmalähiöihin kaivataan erityistoimia. Kolmannen sektorin mahdollisuudet paikallisen harrastustoiminnan kohdentamisessa ovat monen kunnan verkostoissa esillä, monessa kuitenkin ei.

7.5. PAJAORGANISAATIOIDEN MONIMUOTOISUUS?

Pajojen työmuodot vaihtelevat huomattavasti. On pajoja, joilla ei ole varsinaista työvalmennusta ja on pajoja, joilla ei ole työvalmentajien lisäksi erikseen yksilövalmentajia. On säätiöpohjaisia ja on kunnan pajoja ja kaikenikäisiä asiakkaita monelta taholta ottavia pajoja. On alueellisia eroja ja on vakiintuneita toimintatapoja, haetaan erilaisia organisatorisia innovaatioita palvelutuotannon jär-jestämiseen. Mallia on otettu kuntayhtymistä ja säätiöpohjaisista kuntoutuslaitoksista, ja on luotu omaperäisiä välityömarkkinoille suuntautuvia toimijoita.

Kaikkia pajatyyppejä edustavat pajat ovat vakiinnuttaneet asemansa sosiaalivaltion teh-tävien toteuttajana ja konkreettisesti paikallisten tilaajien verkostoissa. Yhteen formaattiin pakottaminen merkitsisi tarvetta organisoida pajojen muu kuntouttava toiminta eri tavoin. Työpajatoimintaa ohjaavien poliittisten tavoitteiden kannalta tärkeintä on, että organisaatio-muodosta riippumatta toimitaan asetettujen tavoitteiden mukaan. Paikallisten toimijoiden voidaan antaa itse määrittää organisoitumisen muotonsa.

Ylisukupolvisen työttömyyden ja syrjäytymisen tunnistamisen ja toimiin ryhtymisen osalta ei voida yksiselitteisesti sanoa, mikä malli on paikallisessa ympäristössä annetuilla resursseilla toimivin. Tavoitteiden toteuttamisen kannalta monialaiset palvelu- ja kuntoutuskeskukset ovat sikäli etuasemas-sa, että asiakkaille on tarjolla riittävästi valmentautumista tukevia erikoispalveluja ja asiakas voidaan ohjata hänelle parhaiten soveltuvaan työharjoitteluun. Myös kunnan pajoilla yksilövalmentajat voivat verkottaa asiantuntijapalvelut monipuolisesti pajatyöhön.

Pienkunnissa ja etenkin harvaanasutuilla alueilla on sopeuduttava ja tukeuduttava pienpajan etuihin ja tiiviiseen sosiaaliseen valmentautumiseen. Työpaja voidaan rakentaa työverstaan ja -miljöön tapaan tai pelkästään yksilövalmennukseen keskittyväksi, jolloin työharjoittelu tapahtuu yrityksissä.

Harjoittelu muualla, ei ole järkeä varustaa pienkuntien pajoja siten että tarjottaisiin jokaiselle jotakin, ei haluta investoida koneisiin ja laitteisiin vaan osaamispäähän, ei varmaan hirveästi palvelisi nuoria, jos

lyhyesti koetettaisiin tarjota jotain ammattitaitoa, meidän lähtökohta on muussa valmennuksessa. (Valm. haast.)

Nuoret ohjataan ryhmätyövaiheessa itse yrityksiin työharjoittelupaikan hakuun, ja tuetaan hakua, jos se ei lähde käyntiin. Itse haettu paikka lisää nuoren motivaatiota, ja hän saa työnhaun käytännön harjoitusta jo ryhmätyövaiheen aikana. Paja voi myös pohjustaa hakua yrityskontaktein.

Nuorten tarpeiden mukaan etsitään työnantajaa. Olen ollut yrittäjäyhdistysten kokouksissa esittelemässä projektia ja on kontakteja, muttei varsinaista verkostoa, joka kokoontuisi. Voisi kehittää. Viime vuonna-kin jatkoapaikat sai 60 % harjoittelun jälkeen. (Valm. haast.)

Harjoittelun jälkeiset työpaikat ovat nykyisen työvoimapulan aikaan entistä todennäköisempiä.

Kiertävillä pajoilla, joilla yksilövalmentajat kiertävät kunnasta toiseen ja järjestävät kurssin vuorotellen alueen kunnissa, ja pienillä seudullisilla pajoilla työharjoittelu on ryhmävalmennuksen jälkeen noin kuukauden jaksona, jolta vielä palataan pajalle. Kiertävä pajatoiminta ei voi rakentua työverstaana toimivalle pajalle, vaan työharjoittelulle yrityksissä. Seutupohjainen yhteistyö voi perustua myös kiinteille työpajoille.

Seutupohjainen työpajatoiminta tarvitsee kuitenkin paikalliset toimipisteensä, jos ei aina verstasta. Pajat eivät voi toimia niin, että nuoret kulkisivat pitkiä matkoja päivittäin, koska tästä muodostuisi pajalla käynnin este. Päivärytmin saavuttaminen on osalle vaikeaa, ja matka korottaisi lähtemisen kynnystä. Toimintaedellytykset eri puolilla maata ovat kuitenkin erilaiset ja myös toiminta on ulkoiselta muodoltaan erilaista, muutoin kannettavaksi tulevat suuret kustannukset. Harvaanasutuilla seuduilla voi pajajaksoon osallistuminen edellyttää asunnon järjestämistä. Tukiasuntojen tarvetta on muutoinkin, mutta näissä tapauksissa on kyse toiminnan aloittamisen kynnyksestä.

Seutuyhteistyö tarjoaa pienkunnille mahdollisuuden hankkia yksilövalmennuksen reper-tuaari omaan käyttöön. Sosiaalityön paikallinen luonne ja etenkin jatkuvan kontaktin tarve asettaa omat rajansa piirikoolle. Pajoilla on nähty, että ammattikouluilla satunnaisesti käyvä kuraattori ei ole tukenut nuoria riittävästi. Seurannan ja jatkovaiheen tuen takia pajan valmentautumisvaiheen linkittäminen kunnan muuhun sosiaalitoimeen tai työvoimatoimiston toimintaan on etenkin kiertävien pajojen toiminnassa tärkeä osa-alue.

Työpajat voivat keskinäisissä verkostoissa arvioida ja verrata seudullista yhteistoimintaa. Sekä organisaatiomuotoja yleisesti että arvioida niitä käytännön tarpeen kautta, eli kysymällä mitä asi-antuntemusta pajoilla eniten tarvittaisiin lisää yksilövalmennuksessa ja mitä työvalmennuksessa. Myös yhteydenpito alueen ammattikouluihin olisi syytä antaa alueelliselle pajayhteistyöelimelle (ALU-toiminta). Ammattikouluja on yleensä runsaasti lähialueella, ja perussopimusten teko kunkin kanssa erikseen on aikaa vievää. Pajat ovatkin toimineet lähimmän ammattikoulun kanssa, mutta opiskelijoiden orientoitumisen kannalta saattaisi alueellinen verkottuminen ammattikoulujen suuntaan olla toimiva malli. Onko sitten ammattikouluilla vastaavaa toimijaa? Lääninhallitus tai opetushallitus voisi tukea tätä nivelvaiheen perusteiden rakennustyötä, selvittää mitä jo on tehty ja mitkä sopimusohjat toimivat.

Pajakirjo ei muodosta estettä kehittämistyölle, vaan tarjoaa vertailtavaksi hyvinkin erilaisia melko uusia toimintamalleja. Monialaisten säätiöiden toiminta näyttää merkittävältä myös välityömarkkinoiden kehittämisessä. Niistä voi keksiä sovelluksia myös kunnan toimijoiden yhteistyölle tai kehittää kuntiin omia malleja. Niiden luonti tukisi myös nuorten pajan asi-akkaita, ja monelle koulun jo jättäneelle ne olisivat kynnys hakea kokemusta ja tarjoaisivat tietyn ajanjakson hakea suhteita. Työvalmentajien ja työpaikanetsijöiden yhteistyö saattaisi tukea tätä ja lisätä myös alihankintatyötä pajoilla. Jatkuvat alihankintatyöt muokkaavat yri-tyselämässä kuvaa työharjoittelusta työpajoilla.

Suurten paja- ja kuntoutuskeskusten on mahdollista panostaa kehittämistoimintaan ja innovaatioihin enemmän kuin perinteisillä pienpajoilla. Niiden kautta voidaan hakea malleja

myös pienpajoille. Soveltaen voidaan hakea vastaavaa kumppania toimintaan kunnan tai terveydenhuollon palveluista, työvoimatoimistosta ja asiakkuuksia yrityspuolelta.

Monialaisilla pajoilla on arkisessa työssä hyödynnetty toistuvasti mestari-kisälli -periaatteen sovelluksia, aina kun sopivia vanhempia ammattilaisia on löytynyt. Välityömarkkinat tarjoavat kehittämismahdollisuuksia. Pienpajat voisivat palkata työvoimatoimistosta vanhemman ammattitaitoisen työttömän. Säädökset nuorten pajojen ikärajoista on syytä kirjata mahdollisimman avoimesti, jottei niistä seuraa esteitä työmuotojen valintaan.

Pajaorganisaation kehittämisen kannalta on edellä todettu valmentajien vakinaistaminen avainasiaksi. Muut kehittämistoimet eivät lähde riittävässä määrin käyntiin ilman sitä. Pajojen suunnittelutyössä on yhtenä horisontin tekijänä ollut jatkuva sopeutumien määräaikaisten raameihin. Kehittämiseen sitoutuminen ja myös kouluttamisresurssien käyttö edellyttävät, että työntekijöiden työ on vakinaista.

Pajan keinot tukea nuorta jäsenyivät paljolti organisaation rakenteen (eli myös henkilöstörakenteen) mukaisesti, mutta organisaatiot ovat vain välineitä sovittaa valmennustyön yleiset tavoitteet paikalliseen ympäristöön. Valmennustoiminnan yleiset yhteiset piirteet ovat pajatoiminnan ohjauksen ydin. Ongelmana ei ole, ettei tiedettäisi, mitä tavoitella, vaan toimintaympäristön epävakaus. Toisaalta kehittämismahdollisuuksia on. Ylisukupolvista työttömyyttä alentavat kaikki pajatoimintaa kehittävät keinot, niin yleistä vanhempien työttömyys on. Erityisen tärkeää kuitenkin on yksilövalmennuksen ulottaminen kaikille pajoille ja passivoituneiden, usein pidempään työttömänä olleiden nuorten tavoittaminen. Heitä tulee pajoille, mutta osa jää tulematta. Pajoilla tarvitaan monipuolisesti passivoitumisen piirteet tunnistavaa ammattitaitoa ja yhteistyön resursseja pajan ulkopuolelle jäävien tavoittamiseksi ja seurantaan.

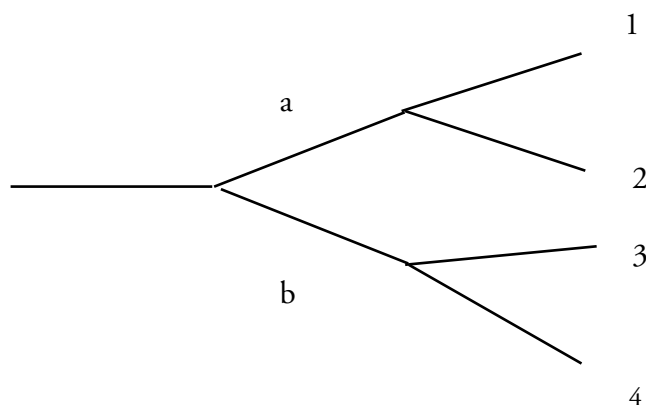

8. PAJANUORTEN TAUSTA JA KULKU KOULUTUSYHTEISKUNTAAN

Työpajoille tulevien nuorten sosiaalinen tausta eroaa selvästi muiden nuorten lähtökohdista. Jo tässä tarkastellut sosiaaliset riskitekijät kuten työttömyys, perhe-elämää häiritsevä alkoholinkäyttö ja vanhempien ero näkyvät kukin monikertaisina pajanuorten ryhmässä. Vanhempien sosiaalinen tausta näyttää erottelevan nuorten elämäntilannetta tavalla. Sosiaaliset riskitekijät näkyvät yleisesti siinä, miten nuoret kotona kasvaessaan omaksuvat erilaisia sosiaalisia, psyko-sosiaalisia ja oppimaan oppimisen valmiuksia. Nämä luovat perusvalmiudet hyödyntää koulutustarjontaa ja etenkin koulutusta omassa identiteettityössä, oli se sitten vahvasti koulutus- tai työorientoitunutta. Molemmissa koulutus on väline johonkin, mutta työorientaation omaava näkee sen lyhyen välivaiheen keinoksi tai väheksyy koulutuksen merkitystä. Silti molemmille koulutus on väline oppia jotain ja kulkea siten elämässä uuteen paikkaan, olkoon se toinen koulu tai työ. Koulutuksen välittävien käytäntöjen hyödyntäminen edellyttää edellä mainittuja valmiuksia, joiden omaksuminen jakautuu sosiaalisen taustan mukaan. Siten olisi kyse perusteiltaan sosiaalisesta em. valmiuksien välityksestä, ja täten koulunkäynnin ongelmien sosiaalinen kasautuminen olisi ymmärrettävissä. Samoin työttömyyden perinnön sosiaalinen välitys, joka toteutuu nuoren omissa toimissa, jos hänen em. valmiutensa ovat jääneet heikommiksi kuin muilla. Kyse on suhteellisesta edusta tai haitasta muihin nähden.

Koulutussosiologiassa on todettu, että koulutuksen käytännöt jo sinänsä jakavat ihmisiä yhteiskunnallisiin asemiin. Lisäksi on huomattu vanhempien ammatin merkitys koulutuksen jatkamisen ja koulutus- ja työorientaation muodostumisessa. Siten koulutusvaihe jakaa nuoria kulkemaan vanhempien ammattien mukaisesti (Silvennoinen 2002; Kivinen & Rinne 1995; Järvinen 1999; Aho & Vehviläinen 1997). Pajanuorten osalta on nähtävissä kaksivaiheinen sosiaalisen elämäntilannuksen haarautumisen koulutusyhteiskunnassa heikompina pidettävien valmiuksien omaksumisen suuntaan: ensin kotona ja sitten koulussa. Pelkistän kulkuvaiheet kuviossa 8.1. tyypillisten tapahtumien ketjuiksi.

KUVIO 8.1. Pajanuorten taustasta arvioitu kulku koulutusyhteiskunnassa, tyypitettynä kahteen vaiheeseen: Valmiuksien omaksuminen kotona (b = syrjäytymisriski, a=ei ole) ja niiden hyödyntäminen koulussa (1=koulutus menestyksellä suoritettu, 4=jäänyt kesken).

Kuviossa kodin olot on pelkistetty syrjäytymisriskien kokemisen (b) ja riskittömyyden (a) vaihtoehtoiksi. Pajanuorten ryhmässä vanhempien syrjäytymisriski on yleistä työläisammateissa, koska heitä on niin paljon, ja hieman useammin riskit kasautuvat tähän ammattitastaan. Tämä ei anna aihetta päätellä asioita koulutussosiologisesti ammateista käsin, vaan on jälkikäteen rekonstruktio syrjäytymisen polkujen yleisimmistä yhteisistä nimittäjistä. Koulutusasteen valikoitumisen polut perustuvat sekä siihen, millaisin valmiuksin ja miten nuoret kohtaavat koulun, että siihen, miten koulu kohtaa nuoret. Neljäs vaihtoehto kertoo kohtaamisten epäonnistuvan. Se kuvaa kouluttautumisen katkeilun ja väärän koulutusalan ja keskeytyksen polkuja, ei tiettyä koulutusastetta. Vaihtoehdot 1–3 kuvaavat yleisesti koulutusasteita. Edelleen huomattakoon, että kyse on pajanuorten ryhmästä, ja ylimmät asteet kuvaavat ammattikoulun tai lukion menetyksellistä suorittamista. Toinen ja kolmas vaihtoehto kuvaavat jossain määrin heikkoa koulumenestystä. Kuvattavana ovat nuoren elämänpolut, joten polkujen 2 ja 3 välillä on eroa: polun kaksi kulkijalla on paremmat valmiudet jatkaa kouluttautumista ja parempi taito itse hakea töitä työmarkkinoilta.

Toisenlaiset yhteiset nimittäjät syrjäytymisen poluille saadaan nuorten huumekekokeiluista ja nuorten mielenterveyden järkkymisestä ja toisaalta oppimishäiriöistä. Kaksi edellistä voi limittyä koulutuspolkuun. Jos kotoa ei kartu valmiuksia tai ei saada riittävästi tukea vaikeuksien käsittelyyn, on kouluviittemättömyys yleistä. Valmiudet koulunkäyntiin voivat olla heikot myös oppimishäiriöiden tai lukihäiriön takia. Tässäkin vanhempien tuki on tarpeen, jotta nuori silti selviäisi koulussa. Siten sosiaalisen taustan riskit näkyvät nuoren vaikeuksien kasautumisena kouluviittemättömyydeksi. Täten kuvioon 8.1. voitaisiin lisätä ensimmäiseksi haaraksi esimerkiksi, onko lukihäiriö vai ei, ja sen jälkeen todeta erityisesti riskittömien kotien tuen silti yleensä mahdollistavan koulunkäynnin. Vaikeat oppimishäiriöt edellyttäisivät vielä enemmän tukea, jottei koulu olisi suoraan yhteiskunnasta ulos tai ”ehkä sisään” jakava vaihe.

Kolmantena polkujen jakautumiseen vaikuttavana tekijänä ovat tekemällä oppivien polut. Vastaavasti piirre voidaan lisätä kuvion 8.1. ensimmäiseksi jakajaksi. Tekemällä oppimisen taipumus on joillakin luontainen ja toisilla ilmeisesti sosiaalisesti opittu. Jälkimmäiseen voi yhdistyä taipumus, mutta myös vähitellen opittu halu ja vahva taito toimia muodostuvat nuoren elämään valmiuksiksi, jotka karsivat, jos muita välineitä ei ole arvostettu. Tekemällä oppimisen sosiaalisesti välittyvän perimisen puolesta puhuu pajanuorten vanhempien ammattitasta. Työläiskodit ovat yleisin tausta, ja pidempää koulutusta edellyttävä ammattitasta on harvinaisen. Koulutussosiologiassa on havaittu, että vanhempien ammatit näkyvät jatko-opintoihin suuntautumisessa, joten pajaympäristöstä saatu tulos vastaa hyvin tätä. Vanhempien työläisammattitastaisen kodin on nähty vahvistavan ammattikouluo-rientaatiota (Järvinen 1999a, 76-77). Koulutusta ei arvosteta vaan ammattien ja käytännöllisten taitojen oppimista, käytännöllistä asennetta ja töihin hakeutumista. Työläiskulttuurin mukainen habitus saattaa antaa koululaiselle luvan olla oppimatta ”epäkäytännöllistä”. Toisaalta tämä kotitasta on nuoren vahvuus. Hän selviää ammattikoulusta, joka vastaa kodin tavoitetasoa, vaikka kotona koettaisiin joitakin sosiaalisia riskitekijöitä. Vanhemmat myös osaavat aidosti kannustaa tähän suuntaan, mutta lukiossa opiskelun tukeminen on vaikeampaa. Uskottavuus on merkittävä seikka motivoinnissa, kuten edellä puheen ja esimerkin kuilun osalta huomasimme. Kouluttautumisen valmiudet, motiivit, tavoitetila ja osin myös suuntautuminen tekemällä oppimisen ammatteihin omaksutaan sosiaalisesti kotoa käsin.

Tarkasteltavana ovat siis pajanuorten kokemukset, eivätkä työläisperheet yleisesti. Pajanuorten perheet eivät edusta keskiluokkaista kuluttajaperheen elämää viettävää työläisperhettä, koska sosiaalisia riskitekijöitä on tavallista enemmän. Nuorille työläisperheen tai vähintään itsenäisen työläisen elämästä on kuitenkin muodostunut ideaali, joka nähdään itselle konkreettiseksi mahdollisuudeksi. Jotkin piirteet siitä ovat kodin tavoitepuheissa ja osan kohdalla arjestaikin tuttuja.

Sosiaalisen taustan merkitystä on edellä tarkennettu sosiaalisen oppimisen ja oppimaan oppimisen käsittein ja seurattu Silvennoisen, Järvisen sekä Ahon ja Vehviläisen tavoin Bourdieu'n näkökulmasta, miten sosiaaliset seikat näkyvät ajan mittaan koulutuspoluilla. Sosiaalisen oppimisen välinein nuoret kasvavat myös kansalaisiksi, ottavat roolinsa sosiaalisen, markkinoiden ja työelämän sekä kansalaisyhteiskunnan piirissä. Pajatoiminnan ja nuorisopolitiikan⁷⁵ kansalaiskasvatuksen näkökulmasta voi tämän klassisen kolmijaon sosiaalisen, taloudellisen ja poliittisen kansalaisen rooleista ja niiden mukaisista kasvun ympäristöistä muotoilla näin:

- a) Kansalainen ihmisenä oman elämän läheisissä sosiaalisissa piireissä (perhe, kaverit, kylä, lähiö).
- b) Työmarkkinoiden kansalaiseksi kasvamisen (koulu, työelämä, omistus; sosiaalivaltio).
- c) Aktiiviseksi kansalaiseksi kasvamisen (tiedostusvälineet, toiminta sosiaalisessa lähiympäristössä, tiedot, motiiviperusta (tunne, kriittisyys, idea), osallistuminen ja julkinen toiminta).

Kansalaisroolit limittyvät toisiinsa, mutta koulutus näyttää toimivan kaikkien kansalaisroolien omaksumisen ja niihin kasvun välineenä. Elämme koulutusyhteiskunnassa. Koulutusyhteiskuntaa ja sen käytäntöjä voidaan pitää yhtenä syrjäytymisen mittana. *Koulutusyhteiskunta* ei tarkoita, että yhteiskunnalliset tavoitteet ja vastuut oivallettaisiin koulutuksesta käsin vaan sitä, että yhteiskunnalliset ja työmarkkinoiden tarpeet sanelevat jossain määrin koulutuksen tavoitteet ja keston, ja näiden kansalaiskriteerien täyttäminen on muun kansalaisuuden perustana. Perustava käsite onkin siten yhteiskunta ja sen muutokset, joihin tiedon ja koulutuksen käyttö välineenä kuuluvat (kuten ovat moderneiksi yhteiskunniksi järjestäytymisen vaiheissa aina kuuluneet).

Koulutus on siten rakennettu väyläksi työelämään. Toisille se muodostuu valtatieksi, toisten kohdalla kapeatkin polut katkeilevat. Nimenomaan nuorten syrjäytymisriski jäsenyyttä paljolti koulutuspolkujen kautta. Kouluviihlyttömyyden jälkeen nuoren elämässä vain alkaa tapahtua asioita, jotka peittävät näkyvyyttä, jos ei ole valmiutta niitä käsitellä.

Pajalla nähdään selvästi, miten koulutuksesta ja/tai työmarkkinoilta saatujen negatiivisten kokemusten perusteella passivoituneiden nuorten taidot muodostaa sosiaalisia kontakteja, kohdata ihmisiä on heikentynyt. Nuorten varmuus toimia sosiaalisesti keskittyy tutuimpaan kaveripiiriin. Epävarmistumisen prosessi passivoi yksilöä kuitenkin ajan mittaan kaikissa kansalaisrooleissa, ensin julkisen toiminnan ja sitten työmarkkinoiden piirissä. Vanhemmiten sosiaaliset piirit jäsenyvät myös edellisten perusteella, vaikka vahva sosiaalinen itse voikin profiloitua vahvana aikuisena myös perheessä ja täten sosiaaliset riskitekijät eivät näy. On arveltavissa, että riskitekijät näkyvät nopeammin, jos jo vanhempien valmiudet niiden prosessointiin ovat heikot, joten suoraan perintönä saattavat kulkea valmiudet, vähintään ajankäytön vajeet heikentävät valmiuksien välittymistä. Mielikuvat ajateltavissa olevista kansalaisrooleista ovat yhtenä aikuiseksi kasvun mallina.

Sosiaalinen elämäntapa saattaa pelkistää sosiaalisen oppimisen maailman toistuvaksi tukien hankintaan sopeutumisen maailmaksi: ”Nuorista saattaa huomata, että koulutusta ei ole opittu näkemään väylänä työelämään vaan pakkona yhteiskunnan suunnalta tukien saamiseksi” (Valm. kysely). Vahvojen oppimisen valmiuksien sijaan kodin lähtökohtatilanteena saattaa olla elämäntapa, jossa olennaista on selviytyminen päivittäisestä arjesta, ja pitkän aikavälin tavoitteellinen toiminta on kadonnut näkymättömiin. Työttömyys voi passivoida muidenkin perheenjäsenten elämäntapaa. Ehkä noin 20 %:n kohdalla pajanuorista on joitakin tällaisen elämäntavan piirteitä, arvio on varovainen. Vaikka nuorta toivomuspuheihin kannustettaisiin muuhun, ympäriltä identifioitavat asiat vahvistavat omaa asennoitumista uusiin asioihin. Valmius kokemusten erittelyyn ja vertailuun ja omien tavoitteiden tulkintaan on perusteiltaan, mielikuviltaan, kieleltään tai tiedoiltaan ohutta ja harvaa. Valmentautumisen lähtökohdat on haettava näistä säikeistä. Sosiaalisen kansalaisen val-

⁷⁵ Ks. nuorisolain pohjana ollutta hallituksen esitystä HE 28/2005, yksityiskohtaiset perustelut §1.

miuksien kokoaminen on pajanuorten kohdalla edellytys mieltää itsensä jossain olevaksi, jotain tekeväksi, ja siten myös kouluttautumiseen jokin motiivi. Hyvinvointivaltio voi aktiivisesti tukea nuorta sosiaalityöllä motivoitumaan, mutta motiivit ja tavoitteet on nuoren itse haettava. Tämä aktivoivan hyvinvointivaltion malli on perusteltu, koska pajanuorten tilanne kertoo jonkinasteisen passiivisuuden tai epävarmuuden olevan yleistä.

Pajanuorten osalta esille tulevat ylisukupolviset yhteydet viittaavat siihen, että pajanuorten sosiaalisuus on melko staattista, samaan yhteiskuntaryhmään kuulumista toistava. Pajanuorten ryhmää luonnehtii valmentajien mukaan epävarmuus ja passiivisuus. Pajavalmentajat käyttävät yleisesti ilmausta näköalattomuus (termi kuuluu toisen asteen käytännön kieleen, jossa asiakkaita luokitellaan valmennuskokemuksen perusteella sosiaalisten valmiuksien mukaan). Ei ole tulevaisuuskuvaakaan. ”Leijailevat nuoret”, joita Takkusten ja Heikkurin (2007) esitys kuvaa, ovat vielä vahvemmin irtautuneita tulevaisuuskuvausta, heillä ei ole taitoa eikä halua tai voimaa tarttua tarjottuihin välineisiin.

Pajanuorten epävarmuus ja passivoituminen näkyvät toisaalta satunnaisina valintoina ja toisaalta samastumisena itselle tuttuun ympäristöön tai elämäntarina. Samastumisen perustana on epävarmuuden voittaminen, jonkin selkeyden hankinta, ja se nähdään vanhempien ideaalista käsin. Toisto luo tunnetta, että jokin voisi jatkua kuten toinen tuttu, ei ehkä niin turvallinen, mutta käsitettävä tarina.

Pajanuorten sosiaalistuminen näyttää siten poikkeavan yksilöllistymisteesin⁷⁶ mukaisista nuorten mahdollisuuksista ja toimeliaisuudesta aikamme koulutusyhteiskunnassa kuvaavista malleista. Pajanuorilla ei ole sellaisia valmiuksia, joilla hakeudutaan yksilöllisesti vanhemmista poikkeavaan koulutusvaihtoehtoon tai keksitään muu yksilöllinen tapa hakea elämään oma polku, joka ei määrity läheisen sosiaalisen ympäristön mukaan. Teesi ei luonnehdi pajanuorten käyttämiä mahdollisuuksia, vaan yleisemmin heidän elämänsä reunahehtoja, jotka vain jäävät käyttämättä ja joita toiset käyttävät. Teesi koskee siis siinä mielessä pajanuoria, että se kuvaa, miten tärkeää omaehtoinen elämäntalon haku koulutusyhteiskunnan kautta nykyään on.

Koulutusyhteiskunnassa täyden kansalaisuuden sijaan ideaalina on maksimaalinen kansalaisuus. Aiemmin perusoppimäärän mukainen koulutus on riittänyt yhtä lailla suorittaviin töihin kuin kansalaiskasvatukseen tarpeisiin. 1800-luvun koulutuksen keskeinen idea oli kasvattaa rahvaan lapsista kansalaisia. Vastaava idea ei toimisi nykyaikana, pelkästään kansalaistaidot tarjoava koulutus ei riittäisi työmarkkinoilla. Ja kääntäen: Jos yksilö jää vaille erikoistaitojen koulutusta, ohenevat myös mahdollisuudet toimia kansalaisena. Kansalaisten arvostus ja onnistumisen mitta nähdään työmarkkinoilta käsin. Vahvat yksilöt toki elävät kansalaisina hankaluuksista riippumatta, mutta koulutuksen ja työmarkkinoiden ulkopuolelle jääville kasautuu työmarkkinoiden reunalla olosta vaikeuksia tunnistaa oma roolinsa. Keskeiset elämän merkit kertovat ulkopuolisuudesta, ja tästä kertoo osaltaan nuorten puheesta näkyvä passivoituminen ja ”vaan olemaan jääminen”.

Lama läpäisee perhe-elämän, ja muutokset välittyvät yksilöllisten kokemusten kautta pidempi-aikaisiksi sosiaalisten valmiuksien kokoelmaksi, sosiaalisten tai psyykkisten tilojen muunnelmiksi. Vanhempien työttömyys on noussut keskeiseksi syrjäytymisen syyksi, ja laman seuraukset näkyvät. Syrjäytymisen uudet perusteet näyttävät muuttuvan patkätyömarkkinoiden synnyttyä. Puhutaan heikosta työmarkkina-asemasta, kun tarkoitetaan, että työpaikat eivät ole vakituisia ja että on tapahtunut suuri muutos myös yritys-elämässä. Laman taittuminen ei siten tule pienentämään syrjäytymisriskien ja turhautumien kanssa elävien perheiden piiriä. Pajanuortenkin ryhmässä suuri osa työttömistä vanhemmista on vähintään ajoittain töissä.

Toisaalta on nähtävä, että ylisukupolvinen työttömyyskokemus ei välttämättä tee nuoruudesta työttömyyteen sopeuttavaa jaksoa. Syrjäytymisen käsite voi antaa liian dramaattisen sävyn, koska useimmat pajalle tulevat nuoret ovat valmiita hakemaan jotain uutta. Vain uutta tekemällä tavat

76 Ks. Giddens 1991; Järvinen 1999a, 9–10; Veijola 2005, 24.

muuttuvat, ei niin, että ensin tavat. Oikeiden vipusinten tuominen nuorten toimintaympäristöön (myös lähiöittäin kohdennettu harrastustoiminta) on tärkeää koko elämänkaaren kannalta. Pajoille tulevien nuorten oma harrastaminen näyttäisi olevan maaseutumaisen miljöön ulkopuolella vähäistä. Ote omaan tekemiseen ja uuteen päivärhythmiin löytyy ehkä siksi maaseudulla ja korkeankin työttömyyden alueilla melko helposti, vaikka oma työttömyys olisi pitkää. Otaksuttavasti tämä koskee myös valmiutta hakea koulutukseen.

Työpajat ovat ongelmiin nähden jälkikäteen toimija. Pajatoiminta tukee itsenäistymistä kaikkiin kansalaisrooleihin. Välittömästi se valmentaa lähinnä sosiaalisen elämän ja siten työmarkkinoiden kansalaiseksi. Koulutukseen ohjaaminen tukee puolestaan kasvua kaikkiin kansalaisrooleihin. Nuoren omaa jatkoa ajatellen pajat ovat myös ennaltaehkäisevä toimija. Pajatoiminnan kokemukset antavat aiheen arvioida joitain koulujen mahdollisuuksia toimia ennaltaehkäisevinä toimijoina.

On edelleen korostettava pajavalmentajien koulujen kannalta merkittävää huomioita, että kyse on valtaosin tekemällä oppivista nuorista. Miten koulu heidät kohtaa?

Kun lasten vanhempien sosiaalinen tausta näkyy siinä, miten nuori vuosien kuluessa kohtaa koulun vaatimukset, herättää myös tämä kysymään, miten koulu kohtaa lapset ja nuoret?

Mitä koulussa tulisi nuorten työpajatoiminnan kokemusten näkökulmasta uudistaa?

Koulut ovat syrjäytymisprosessien kannalta ennaltaehkäisevänä toimija, mutta ylisukupolviset suhteet huomioon ottaen ne tavallaan kantavat vastuuta myös syrjäytymisprosessien jälkihoidosta. Jälkimmäinen puoli näkyy siinä, että koulukuraattoreiden ja oppilaanohjauksen merkitys on kasvanut. Osa nuorista tarvitsee selvästi sosiaalista tukea, vähintään aikuista keskustelijaa voidakseen sovittautua koulujen kautta koulutusyhteiskuntaan. Valintatilanteiden tueksi nuoret tarvitsevat elämäntarinoita, jotka konkretisoivat eri alojen koulutuksen merkitystä. Lisäksi edellisten tehtävissä näkyvät koulukiusaamiset ovat pajuorten elämässä erittäin yleinen kokemus, lähes kaikki haastatellut olivat kokeneet, ja valmentajien kommentit ovat vastaavat. Kouluissa on korostettu ryhmäytymistä ja luokkayhteisön merkitystä, mutta kiusaamiseen puuttumisen tulisi pajakokemusten näkökulmasta kuulua vielä vahvemmin opettajien vastuulle. Kuraattoreita ja oppilaanohjausta tarvitaan lisää, ja ohjauksen tulee olla konkreettista ja tasapuolista.

Koulun ennaltaehkäisevä rooli painottuu opetusmenetelmiin, tosin opetuskin voidaan nähdä jälkihoitona, joka tasaa kotioloissa syntyviä kouluttautumisen eroja. Läntisissä demokratioissa koulutus on nähty juuri tässä roolissa. On tosin mahdollista, että koulu edelleen vahvistaa pienen ryhmän osalta eroja, ja epävarmistumisen prosessi voi vahvistua koulun kohtaamisissa. Tämä koskee ilmeisesti melko yleisesti tekemällä oppivia ja vähäisen koulutusorientaation omaavia. Näin ainakin voi arvella, koska valmentajat pitävät pajuoria lähinnä tekemällä oppivina, eikä koulussa ole viihdytty.

Kannustetaanko heikoimmin menestyviä tai tekemällä oppivia heitä motivoivalla tavalla, vai näyttääkö koko koulutusjärjestelmä tekemällä oppivasta nuoresta melko pian sellaiselta, että hänen ei kouluissa tarvitsekaan viihtyä? Tukeeko koulu välillisesti luovuttamisen asennetta ja kasvattaa kansalaisista itsensä suhteen välinpitämättömiä? Kansalaiseksi kasvu ei edellytä suuria tietoja, mutta epävarma ja etäinen tapa suhtautua oppimiseen voi muodostua kaikkea kansalaistoimintaa koskevaksi asenteeksi, ei vain ammatillisten opintojen esteeksi.

Pajuoret paikantavat kouluviihtymättömyyden tunteen yleisesti omien ongelmien alkuvaiheeksi. Sen jälkeen ovat alkaneet muut klassiset sosiaaliset pulmat. Kouluviihtymättömät eivät tosin automaattisesti menesty elämässään huonosti, vaan usein hyvinkin, mutta katsottaessa taaksepäin koulun ja/tai työelämän suhteen hankaluuksia kokeneiden nuorten taustaa nähdään, että taustalla on pitkä kouluviihtymättömyyden kausi. Tuossa vaiheessa löydetään se kaveripiiri, jonka kanssa sitten mennään ja löydetään ongelmat, tai ei löydetä enää kavereita lainkaan, ja tämäkin yhdistelmä tukee luovuttamista. Toisen vaiheen kouluvalintojen sijaan korkeintaan ajaututaan lukioon tai am-

mattikouluun, kun ei ole muuta tekemistä tai jättäydytään niiden ulkopuolelle. ”Hyvä että meni se viimeinenkin koulupäivä”, on pajoilla kuultu kommentti.

Mutta miten tehdä koulu myös tekemällä oppiville ja lukihäiriöisille nuorille viihtymisen ja jatkuvan motivoitumisen paikaksi? Voisiko koulu ruokkia myös tekemällä oppivien kasvua kansalaisiksi, että he saisivat onnistuvan oppimisen kokemuksia?

Erityisen tärkeää olisi nivelvaiheen työryhmän mielestä, että jo ”perusopetukseen kehitetään toiminnallisia ja työpainotteisia opetus- ja työskentelymuotoja” (Opm. työselv. 2005:33, 76). Perusopetuksen tavoitteita ei tarvitse välttämättä muuttaa, vaan lisätä havainnollista ja monimuotoista opetusta, jossa tehdään itse, verrataan asioita havainnollisesti ja tuodaan vaihtelua päivärytmiin. Pelkät ylimääräiset harrastetunnit eivät kuitenkaan riitä, vaan kyse on opetuksen sisällöstä. Kouluviihtymättömät kokevat opetuksen etäiseksi, he eivät koe epäkäytännölliseksi mieltämänsä oppimisen arvoiseksi, eivätkä motivoitu opittavaan asiaan. Koulunkäynnin kehys on toinen kuin kaikkien opiskeluun motivoituvalla.

Jos nuorella ei ole koulutusmotivaatiota, on asiat motivoitava asioina, vertaillen ja selvittämisen laajemmin asian merkitystä. Kouluviihtyvyyttä ei tarkoita suurta nautintoa eikä menestystä, vaan että jaksaa kuitenkin selvittää koulunsa. Viihtymättömyys tarkoittaa, ettei jaksaa.

Tarkkailuluokkaan eristämien ei voi olla keino motivoida nuorta kansalaiseksi, jos pulmana ovat lukihäiriöt tai tekemällä oppimisen taipumukset. Tarkkailuluokkiakin tarvitaan. Kuitenkin koulutuksen ja työelämän poluista syrjäytyvien nuorten määrät ovat niin suuria, että tekemällä oppivien tulisi voida kulkea tavallisia kouluväyliä yläasteen läpi ja käydä edelleen ammatillinen koulutus. Tekemällä oppiville soveltuvaksi rakennettu yläaste voisi tukea kaikkien opiskelua, konkretisoi koulutuksen merkitystä ja toimisi ennaltaehkäisevästi. Se ei merkitsisi oppimistavoitteiden laskemista.

Opettajien näkökulmasta koulusta kiinnostumattomuus on nähty oppilaiden heikkoudeksi. Sitä se varmasti lopulta onkin. Ei ole syytä epäillä seuraavaa ammattikoulun opettajien näkemystä:

Monet oppilaat ovat hirvittävän heikkoja täällä, emu-tasoisia ja miten sä heitä suurissa ryhmissä opetat. Sitten jos siihen liittyy vielä keskittymiskyvyn puutetta eikä motivaatiota ja ei oikein itekää tiijä miks on koulussa. Ohjeita ei automaattisesti kunnella ja ne pitää jokaiselle toistaa. Tää johtuu enemmänkin siitä että nää on niin heikkoja. – Miten niitä opetat? (opettajan haastattelu, Ruoho & Ihatsu 1997, 36.)

Suurella osalla vaikeuksia ammattikoulussa kokevista on ollut oppimisvaikeuksia jo peruskoulussa. Monet opiskelijat ovat jo peruskoulun kuluessa oppineet oman ”huonommuutensa” ja ”kyvyttömyytensä” (Ruoho & Ihatsu 1997). Koulussa ei viihdytä, eikä koulutusta ole ajateltu elämänuralla etenemisen väyläksi, vaan työntekoa.

Ammattikoulujen opetuksen alussa tarjottu teoriapaketti tiputtaa työorientoituneet oppilaat joko koulun ulkopuolelle tai koko ammattikoulujaksoksi alempaan oppimistasoon. Nivelvaiheen työryhmän mukaan: ”Sitoutuminen ja kiinnittyminen koulutukseen ja oppilaitokseen tapahtuu ensimmäisten opiskeluvuokkojen aikana.” Siten ammattikoulutuksen ei tule alkaa ”teoriaopinnoilla vaan ammattitehtäviin tutustuttavalla työvaltaisella opiskelulla.” (Opm 2005:33, 82.) Voi kysyä, kuka tästä on eri mieltä, ja miksei jotain tehdä? Oulussa on ammattikoulutusta järjestelty ammattikoulujen toimesta niiden puhuttua keskeytyksistä pajan kanssa niin, että työvaltaista opetusta on nivelletty teoriaopintoihin. Muutokset ovat mahdollisia.

Aho ja Vehviläinen ovat aiemmin ehdottaneet Marketta Saarisen selvitykseen tukeutuen ammatillisen koulutuksen järjestämistä moduuleiksi, eli jaksottaisiksi kokonaisuuksiksi, joita voisi Ahon ja Vehviläisen mukaan suorittaa myös käytännön työharjoitteluna ja työpajoilla (1997, 243). Työpajoilla tulisi kuitenkin edelleen olla ammattikoulutukseen valmentava ja ohjaava rooli, eikä niitä tule nähdä koulutusväylänä. Koulutusmoduulien idean esitti uudelleen koulutuksen nivelvaiheita käsitellyt työryhmä (Opm 2005:33, 82). Yksittäisen nivelvaiheen ylittämisen sijaan työryhmä esitti

koulutusjärjestelmän mukauttamista niin, että tekemällä oppivat voisivat käydä koulun sen nykyisten perusrakenteiden mukaan joutumatta tarkkailuluokille tai ajautumatta koulun ulkopuolelle. Pajaselvityksen näkökulmasta perusasiat näyttäivät samankaltaisilta.

On pitkään nähty, että osa ammattikoululaisista tarvitsisi läpi ammattikoulujakson teoriasta kevennetyn version, jotta saisi jonkin ammattimiehen tai -naisen tutkinnon. Vaihtoehtona näille nuorille on vain jäädä peruskoulutodistuksen varaan, koska ammattikoulun tutkinto ei ole realistinen tavoite. Kyse ei aina ole lahjoista, vaan kiinnostumattomuudesta taikka luovuttamisen asenteesta, jonka syyt voivat olla hyvin sosiaaliset eli kotitausta tai kiusaaminen. Rantanen (2004, 65) viittaa vuonna 1982 tehtyyn tutkimukseen ammattikoulun keskeyttäjästä, jossa suurimmaksi ryhmäksi (35 %) osoittautuivat riittävästi koulunkäyntitaitoja omaavat, mutta koulun arvoihin ja normeihin sopeutumattomat. Asia saattaisi nuorten haastattelujen perusteella olla edelleen näin. Osalla pajanuorista ei ole mitään motiivia kouluttautua, mutta hyvinkin taitoja ja halua selvitä työelämässä. Työmotivaatio saattaa pitkäänkin työttömänä olleelta löytyä nopeasti. Koulutuskin saattaisi onnistua, jos olisi ammattitehtävien perusteella motivoitu, mutta tämän käsittäminen edellyttää nuorelta kokemusta eli työharjoittelua.

Osalle vain koulutus ei ole se väylä, josta elämään asemoidutaan. Nuoret eivät arvosta koulutusta, jos eivät koe sitä itselleen realistiseksi vaihtoehdoksi. Jos koulunkäynti on vaikeaa ja menestystä ei tule, tai vaikka tulisi, on nuorelle saattanut kehkeytyä muita kiinnostavampia mielikuvia tulevasta. Ideana on ehkä töihin meno, rahan tienäminen jonkin verran, kohtuullinen elämä liian pingottamisen ja suurten odotusten sijaan. Oivallinen kiteytys tästä melko yleisestä horisontista on nuoren toteamus, ”ettei se niin pahoja tuo se”, ettei jaksakaan käydä kouluja. ”Minä vaan, en sitä koulunkäyntiä jaksanu, kyllästyin.” Oma työttömyys koetaan ohimeneväksi välivaiheeksi, on oltu töissä ja haetaan töitä, muttei vaan nyt saatu. Kouluttamattomuuden ei tarvitse muodostua kansalaisuuden esteeksi, vaikka se koulutusyhteiskunnan mittapuun siltä näyttäkkin.

Yleisesti tilastollisesti katsoen onkin selvää, että koulun keskeyttäminen lisää työttömyysriskiä. Tästä saatetaan päätellä, että kaikki tulisi saada käymään tutkinnot loppuun. Mutta jos omat taipumukset ovat ongelma, olipahan niiden alkuperä yksilöllinen taikka sitten sosiaalinen, että luovuttamisen asenne on voimakas, eikö olisi ideaa luoda ammattilaisen tutkinto, joka näyttäisi realistiselta mahdollisuudelta ja joka kuitenkin mahdollistaisi jatkokoulutuksen? Nyt nuoret käyvät satunnaisia lyhyitä ammattinimiketutkintoja hyvin erilaisten koulutuksen tarjoajien instituuteissa. Lisäksi nuoret tietävät, että myös tutkinnon suorittaneiden on vaikea päästä töihin. Tämä on perustava tieto monen elämässä, joka edelleen ruokkii omaa epävarmuutta.

Koulutusyhteiskunnan virallinen optimismi esittää koulutuksen mallit ja kouluttautumiseen motivoivat abstraktit kuviot (kalvot) lähinnä niiden nuorten tulevaisuuden kuvina, jotka menestyvät koulussa. Koulutus nähdään siis virallisia toimenpiteitä suunniteltaessa eri elämänvaiheet lävistäväksi lineaariseksi nuoleksi, joka mukauttaa ihmisen työmarkkinoille. Optimistinen malli peittää koulutusvalintojen kanssa vaikeuksia kokeneiden nuorten reaalisen tilanteen. Monella ei ole aikomustakaan jatkaa koulunkäyntiä pidemmälle kuin on pakko. Osa jättää kesken ja joutuu sitten miettimään koulutuksen vaihtoehtoja. Osa huomaa olevansa tekemällä oppiva vasta käytyään lukion erityisen huonoin arvosanoin. Hämmennys ja epätietoisuus ovat yleisiä, eikä nuori osaa niihin yksin suhtautua. Opiskelijoille on oton tunneilla iskostunut mielikuva lineaarisesta koulutusmallista ja elämästä, eivätkä he osaa sen varassa arvioida itseään koulutuksen poluilla. Nuorten työttömyydelle on leimallista, ettei oikein tiedetä edes sitä, ollaanko työttömiä, vai ei enää tai ei vielä koulussa. Keskeytymisen polut ovat pitkiä. Uusi koulutusvaihtoehto ei ole heti mielessä, suuntaudutaan suoraan töihin ja ehkä työkokemuksen jälkeen haetaan jotain koulutusta.

Olisiko laadittavissa uudenlainen kuva koulutuksen poluista, positiivinen skenaario *kouluttautumisen verkostoista*, joissa liikkuen nuori voisi koota itseä tukevaa pätevyyttä. Ammattikoululaisten alan

vaihto kävisi mielekkääksi, vaikka siitä seuraisi lisävuosi, jota ei ikään kuin nähtäisi takapakkina, vaan haettuna täydennyksenä. Motivoivat mielikuvat ovat tarpeen. Etenkin lukion kautta on tällä hetkellä erityisen vaikea kulkea ammatilliseen koulutukseen. Koulutusalan vaihto tuntuu taaksepäin menolta, vaikka nuorelle saattaa vasta lukion jälkeen varmistua, mitä haluaa ja miten täydentää koulutustaan. Nivelvaiheen työryhmän raportin kaltaiset ammattikouluista löydettävissä olevat koulutuspolut sopivat täydentämään nuoren kuvaa siitä, miten vahvistaa omaa ehkä heikkoa lukiokoulutusta.

Koulutus näyttää nyt houkuttavalta ja turvalliselta vain suoraan ylös etenevän itsen kannalta. Nuoren olisi helpompi sijoittaa itsensä positiivisella tavalla kuvaan koulutusverkostosta. Nuori voisi koota relevantteja tutkintojen osia, täydentää koulutusta työharjoittelulla tai toisinpäin. Ammattikoulun kolmevuotinen tutkinto voisi edelleen olla runkona, mutta jaettuna kahteen vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe voisi olla myös koulutuksen keskeyttäneille realistinen ja motivoiva kuva yrittää paluuta koulutuksen piiriin, täydentää jotain jo hankittua ehkä nimenomaan työharjoittelun ja näyttötyön perusteella.

Pajanuorten näkökulmasta näyttää selvältä, että nuorten vaikeudet valita oma koulutussuunta ja ala eivät ole argumentti ammattikoulun ja lukion yhdistävän nuorisokoulun⁷⁷ puolesta. Alan vaihto on toki tehtävä joustavammaksi ja luotava mielikuva mahdollisuudesta kulkea koulutusverkostossa. Pentti Puoskarin mielestä yhtenäinen nuorisokoulu olisi tarpeen myös siksi, että työmarkkinoille tulo kestää kauan. Liian moni jää vain lukion varaan ja siten ilman ammatillista koulutusta. Lukion ja ammattikoulun yhdistävässä laitoksessa opiskelijoiden olisi Puoskarin mukaan mahdollista koota ammatillisia ja yleissivistäviä aineita ja saada siten jo toisen asteen jälkeen tietty ammatillinen pätevyys ja valmius pyrkiä ammattikorkeaan. Näinkö se voisi mennä, samaan putkeen kaksi linjaa ja pienemmin kustannuksin ja vielä nuorelle yksilöllinen ”abi-ammi” (ei vain nykyinen ammattikoulun ”lakkilinja”) läpi samassa ajassa? Nuoren kiinnostukset ja taipumukset selviävät yleensä vasta yritysten jälkeen. Nuorisokoulu saattaa näyttää poistavan nämä pulmat, mutta se myös poistaa erityiset motivoitumisen kiinnostuskohdat. Sekamuoto ei synnyttäisi nuorelle käsitystä siitä, mitä itse yrittää koulutuksellaan saavuttaa.

Suurelle osalle nuoria jo ammattikoulun valinta (siis ettei jää peruskoulun varaan) kertoo pitkälle menevistä koulutussuunnitelmista, joiden toteuttaminen edellyttää vahvaa sitoutumista omiin ja selkeästi ymmärrettäviin koulutustavoitteisiin. Suuri osa nuorista ei ole motivoitunut käymään kouluja muuta kuin käytännöllisen koulutuskehityksensä mukaisesti. Ongelmana ei ole se, että ammattikoulut olisivat nuorille jotenkin alempiarvoinen ja leimaava vaihtoehto, ja siksi tarvittaisiin yleistä stigman poistavaa nuorisokoulua (Puoskari 2007, 61), vaan ettei ammattikoulu tarjoa motivoivalla tavalla rytmitettyä ammatillista opetusta. Ei sieltä odoteta yleensä lisää lukioaineista, tai se ei enää nykyään ole ammattikouluissa ongelma, niin paljon siellä jo voi suorittaa kursseja. Ongelma on keskeyttävien prosentti.

Puoskarin selvityksestä käy ilmi, että valtiovarainministeriön mielestä kouluja on liikaa, ja etenkin syrjäseudulla pienen ammattikoulun ja pienen lukion yhdistäminen olisi mielekäs. Ehkä, ellei

77 Valtiovarainministeriön selvitysmies Pentti Puoskari (2007) ehdottaa koulutusmuotojen yhdistämistä, mutta se ei poistaisi motivaatio-ongelmaa, vaan mitä ilmeisimmin pahentaisi sitä. Puoskarin lähtökohtana on oletus, että nuoret ovat homogeenisia yksilöitä, joiden oppimistaipumuksissa ja koulunkäyntimotivaatiossa ei ole eroja (58), siis ettei niitä ole syntynyt perheessä jo vauvaiästä alkaen, tai ei ainakaan niin, ettei koulu niitä voisi poistaa. Oletus on melkoinen. Sitä tukee otaksuma, että nuoret ovat valmiita pitkiin yleissivistäviin opintoihin, vaikka on jo ongelmia saada nuoret peruskoulun läpi jollain alennetun standardin mukaisella tutkinnolla. Hän kuitenkin oikeutetusti toteaa, että koulutusjärjestelmästä on karsittava käytäntöjä, ”jotka mitätöivät yksilön uskoa oppimiseen” (59). Erityistukea tarvitsevien määrät ovat niin suuret, että on alettava yläasteen opetuksen uudelleenarvioinnista. Koulutusjärjestelmä vahvistaa oppimistaipumuksiltaan erilaisten nuorten epäonnistumisen ja kouluviihymättömyyden kierrettä. Tätä Puoskarin esitys ei näe, vaan keinoksi hän esittää vielä entistä yhdenmukaisemman nuorisokoulun. Se tosin antaisi tilaa variaatioille eli vahvoille sekatyöläisnuorille, mutta ei toisi lisää toisaalta selkeästi korkeampaan koulutukseen tähtäville eikä selkiyttäisi rajattua ammatillista koulutusta hakevan nuoren elämää. Ja jo rajatun tavoitteen mieltämien omaksi tavoitteeksi on pajakokemusten valossa suurelle osalle nuorista saavutus, jonka eteen kunkin on tehtävä suuri työ. Ammattikouluun on luotava ammattilaisen tutkinto, jotta jatkossa koulutuksen ja työn vuorottelu kävisi mahdolliseksi, eli täyttäisi jatkuvan koulutuksen tavoitteen, jota Puoskari perustellusti puolustaa.

yhdistetyn koulun pyörittäminen kuitenkin edellyttäisi samaa opettajamäärää ja töihin soveltuvia koulutiloja tai uuden kalliin ja kompaktin rakentamista. Ehkä ammattikoulutuksen alan kaventamisen sijaan lisää pelimerkkejä löytyisi järjestämällä työharjoittelu yhteistyössä alueen yritysten kanssa. Ehkä ammattikouluun voitaisiin luoda lyhyempi ammatillinen tutkinto, jota voi myöhemmin täydentää oppisopimuksella, taikka ammatillaisen tutkinnon jälkeen jo hieman vanhempi nuori olisi valmiimpi siirtymään kauemmas opiskelemaan. Toisen asteen koulutuksen koko rakenteen muuttaminen ei ole ainoa tapa hakea ratkaisua resurssipulaan.

Ammattikorkeaan suuntautuva lukiolainen voisi puolestaan saada oikeuden täydentää lukiota ammattikoulun kurssilla jo nyt. Yhä enemmän nähdään, että heikosti sujuneen lukion jälkeen nuorilla on suuria motivaatiovaikeuksia, ja monet jäävät työttömiksi. Motivaatiota tarttua kolmevuotiseen ammattikouluun ei ole. Lyhyempään lukiolaisille valikoituun opetukseen olisi valmiutta. Ehkä ammattikorkean ja ammattikoulujen sekä lukion välimaasto on vielä selkiyttämättä.

Koulutusjärjestelmän tulisi tukea myös tekemällä oppivien oppimista ja siten luoda arkisesti motivaatiota luontaisen oppimisen taidon harjoitteluun. Oppimisvalmiuksien kehkeytyminen jää vajaaksi ja samalla monet sosiaaliset taidot. Kouluviihtymättömyys on yleistä, ja sosiaalisten valmiuksien epävarmistumisen myötä nuoren elämään kasautuu usein muita satunnaisia piirteitä. Koulun keskeytyessä ollaan valmiita päivittäin vaihtamaan toimeentuloa ympäristöä. Jos tekemällä oppivien nuorten sosiaalisia valmiuksia kohdata elämän pulmia voidaan vahvistaa pitkittämällä nuorten kouluttautumista ja tarjoamalla koulu oman elämän identifikaatioiden ympäristöksi eli identiteettityön paikaksi, olisi näitä keinoja kokeiltava, mitä ne koulualan ammattilaisten mielestä olisivatkin. Tämä kehittämisen suunta ei laskisi koulutuksen tasoa, vaan voisi konkretisoida oppimista, tuoda vertailut ja arvioinnin valmiudet osaksi koulunkäyntiä.

Ongelmana on myös se, että koulutusyhteiskunnan ulkopuoliset saattavat kokea, etteivät ole niin vahvasti laajemman yhteisön kansalaisia, eivätkä halua osallistua sen asioihin. Näin ei käy, jos nuoren työorientaatio on selkeä ja hän pääsee töihin. Oppisopimusta vaatimattomamman työharjoittelun organisointi kouluttautumisen väyläksi on tarpeen ja soveltuisi ammatillisen tutkinnon suorittamiselle rinnakkaiseksi reitiksi.

Negatiiviset koulukokemukset lisäävät nyt tekemällä oppivien nuorten epävarmuutta ja heikentävät itsenäistä vaihtoehtoista kasvua kansalaiseksi myös lähimmässä sosiaalisen elämän piirissä. Pajoilla näkyvät piirteet eivät rajaudu vain pajanuoriin, niin yleisiä ja yksiselitteisiä kokemukset ovat, ja ne koskevat niin suurta osaa koulujärjestelmässä läpi kulkevia, että tarkkailuluokat eivät voi olla ratkaisu, vaan on arvioitava opetuskäytäntöjä.

Koulutus nojaa peruskoulusta alkaen siihen, että se tukee nuoria valikoitumaan ja karsiutumaan siirryttäessä ammattikouluihin taikka lukioon. Nuorisopolitiikan näkökulmasta ei ole tarvetta muuttaa koulun valikoivaa perustehtävää vaan tukea laajemmalla kirjolla koulun kansalaisyhteiskunnan kasvatuksen tehtävää, jotta koulutus ei liian aikaisin karsisi ja ettei karsinnasta muodostuisi nuorelle estettä kasvaa kansalaisuuden eri rooleihin⁷⁸.

78 Maailmankansalaisuus voidaan mieltää kunkin kansalaisroolin kautta tai sitten abstraktimmassa teoriassa, mutta se ei ole syrjäytymisuhan alaisten nuorten ensimmäinen tukipuu.

LÄHTEET

- Aaltojärvi, Pia & Paakkunainen, Kari (toim.) (1995) Nuorten työpaja - sosiaalinen peli, palkkatyö vai varasto. Nuorisotutkimusseuran tutkimuksia No 2, 1995. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Abrams, Dominic & Hogg, Michael A. (eds.) (1999) *Social Identity and Social Cognition*, Oxford: Blackwell.
- Aho, Simo & Halme, Jukka & Nätti, Jouko (1999) Tukityöllistämisen ja työvoimakoulutuksen kohdentuminen ja vaikuttavuus 1990?1996. Työpoliittinen tutkimus, 207. Helsinki: Työministeriö.
- Aho, Simo & Vehviläinen, Jukka (1997) Keppi ja porkkana. Tutkimus alle 20-vuotiaita aktivoivan työvoimapolitiittisen uudistuksen vaikutuksista ja koulutuksen ulkopuolelle jäävistä nuorista. ESR-julkaisut 3/1997. Helsinki: Työministeriö.
- Andress, Hans-Jürgen (ed. 1998) *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*. Aldershot: Ashgate.
- Andress, Hans-Jürgen & Schulte, Katja (1998) Poverty risks and the life cycle: The individualization thesis reconsidered. Teoksessa Hans-Jürgen Andress (ed.). 331–356.
- Bourdieu, Pierre, (1985) Kielen Markkinat. Teoksessa *Sosiologian kysymyksiä*. Kääntäjä J.-P. Roos. Tampere: Vastapaino. 111–123.
- Bourdieu, Pierre, (1987) La codification. Teoksessa Pierre Bourdieu, *Choses dites*. Paris: Minuit. 94–105.
- Filatov, Tarja (2007) Seitsemän vuotta työministerinä – Tarja Filatovin haastattelu 4.1.2007, haastattelija Pekka Tiainen. Työpoliittinen aikakauskirja 1/2007. 13–25.
- Gallie, Duncan & Paugam, Serge (2004) Unemployment, Poverty, and Social Isolation: An Assessment of the Current State of Social Exclusion Theory. Teoksessa Duncan Gallie (ed.) *Resisting Marginalisation: Unemployment experience and social policy in the European Union*. Oxford: Oxford UP. 34–53.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Granfelt, Riitta (2000) Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) (2000) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: Sophi. 99–116.
- Halonen, J.-P. & Aaltonen, T. & Hämäläinen, A. & Karppi, S.-L. & Kaukinen, J. & Kervilä, A. & Lehtinen, M. & Pere, E. & Puukka, P. & Siitonen, V. & Silvennoinen, S. & Talo, S. (2007) Syrjäytymisvaarassa olevien vajeakuntoisten nuorten kuntoutustarpeen arviointi. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 73. Helsinki: Kela.
- HE 28/2005: Hallituksen esitys eduskunnalle nuorisolaiksi sekä laiksi opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 1 §:n muuttamisesta.
- Heikkilä Matti (2000) Syrjäytymisen tutkimus 1990-luvulla. Teoksessa Heikkilä, Karjalainen toim. (2000) 167–181.
- Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.) (2000) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion muutos*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heikkinen, Minna & Keinonen, Tuomas & Paakkunainen, Kari & Pekkala, Terho (2000) Etsijänuoria, mestareita ja kisällejä. Lex Kainuu Erityistyöpajahankkeeseen kuuluvien Etsijänuoret- ja Mestari-Kisälli -projektien arviointitutkimus. Opetusministeriö. Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja Nro 7/2000. Helsinki.
- Helne, Tuula (2002) Syrjäytymisen yhteiskunta. *Stakes*, tutkimuksia 123. Helsinki: Stakes.
- Herkommer, Sebastian; Koch, Max (1999) The 'Underclass': A Misleading Concept and a Scientific Myth? Teoksessa Littlewood et al. (eds.) (1999). 89–111.
- Hiironniemi, Silja (2005) Suomen hallinto verkostona - 2000-luvun haasteiden hallintaa. Sisäasiainministeriö, Keskustelualoitteet No 14/2005.
- Hogg, Michel A. & Mullin, Barbara-A. (1999) Joining Groups to Reduce Uncertainty: Subjective Uncertainty Reduction and Group Identification. In Abrams & Hogg (eds.) (1999). 249–279.
- Hoikkala, Tommi (1993) Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Helsinki: Gaudeamus.
- Hoyt, Michael F. (ed.) (1994) *Constructive Therapies*. New York: Guilford Press.
- Häggman, Erik (2007) *Polarisaatiomuistio. Muistion käsikirjoitus*. Länsi-Suomen lääninhallitus.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) (2005) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes

- Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis. No 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino. 201–232.
- Järvinen, Tero (1997) Mitä peruskoulun jälkeen. Yhteisvalintojen luonteesta ja lähtökohdista. Teoksessa Ruoho, etunimi & Ihatsu, etunimi (toim.) (1997). 57–67.
- Järvinen, Tero (1999a) Peruskoulusta toisen asteen koulutukseen. Siirtymävaiheen kokemukset ja koulutusvalintojen taustatekijät oppilaiden kertomina. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. No 150. Turku: Turun yliopisto.
- Järvinen, Tero (1999b) Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella. Teoksessa Kuorelahti & Viitanen (toim.) (1999). 189–196.
- Järvinen, T. & Jahnukainen, M. (2001) Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Minna Suutari (toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. 125–151.
- Kajanoja, Jouko (2000) Syrjäytymisen hinta Teoksessa Heikkilä & Karjalainen (toim.) (2000). 233–249.
- Kalland, Mirjam (2005) Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, Anna-Maija & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu Tänään. Helsinki: Tammi. 119–140.
- Kiander, Jaakko (2002) Onko paluu täystyöllisyyteen mahdollinen? Yhteiskuntapolitiikka, Vol. 67, No 4. 308–314.
- Kinnunen, Ulla & Mauno, Saija (2002) Työ ja perhe-elämä vanhempien ja lasten näkökulmasta. Teoksessa Rönkä & Kinnunen (toim.) (2002). 99–118.
- Kivinen, Osmo & Rinne, Risto (1995) Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. Tilastokeskuksen sarja: Koulutus 1995:4. Helsinki: Tilastokeskus.
- Komonen, Katja (1997) Erilaiset opintiet. Tutkimus ammattikouluopintojen keskeyttämisestä osana nuoren koulutusuraa. Teoksessa Ruoho & Ihatsu (toim.) (1997). 91–102.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviämisestä. Helsinki: Tammi.
- Kortteinen, Matti & Vaattovaara, Mari (1999) Pääkaupunkiseudun kehityssuunta on kääntynyt. Yhteiskuntapolitiikka Vol. 64, No 4. 342–351.
- Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko & Vaattovaara Mari (2006) Asuinolot ja niiden kehitys Helsingin kunnallisissa vuokrataloissa. Yhteiskuntapolitiikka Vol. 71 No 1. 3–13.
- Kronauer, Martin (1998) 'Social exclusion' and 'underclass' – new concepts for the analysis of poverty. Teoksessa Andress (ed.) (1998). 51–75.
- Kuorelahti, Matti & Viitanen, Reijo (toim.) (1999) Holittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun - nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot. NUORA:n julkaisuja No 14. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Känkänen, Päivi & Laaksonen, Sari (2006) Lastensuojelun Kehittämishjelma. Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. URL:<<http://www.sosiaaliporssi.fi/File/7d9702b1-7343-49cf-a3e8-36d4ceb9ead1/Loppuraportti.pdf>>. (Viitattu 1.5.2007.)
- Kärkkäinen, Timo (1993) Työllisyyspolitiikka ja nuoret 1930-luvulta 1990-luvulle. Teoksessa Kaskinen & Nyysölä (toim.) (1993). 13–56.
- Kääriäinen, Juha & Rostila, Ilmari & Ellonen, Noora & Kivivuori, Janne & Korkiamäki, Riikka (2005) Nuorten masentuneisuudesta ja rikekäyttäytymisestä sosiaaliseen pääomaan. Yhteiskuntapolitiikka, Vol 70, No 1, 2005. 28–41.
- Littlewood, Paul & Glorieux, Ignace & Herkommer, Sebastian & Jönsson, Ingrid (eds.) (1999) Social Exclusion in Europe. Problems and Paradigms. Aldershot: Ashgate.
- Littlewood, Paul & Herkommer Sebastian (1999) Identifying Social Exclusion teoksessa Littlewood et al. (eds.) (1999). 1–21.
- Luopa, Pauliina & Pietikäinen, Minna & Jokela, Jukka (2005) Nuorten elinolot, koulutyö, terveys ja terveystutkimukset 1996–2005. Kouluterveyskysely 2005. Stakes, Työpapereita 25/2006. Helsinki: Stakes.
- McNamee, Sheila & Gergen, Kenneth J. (eds.) (1992) Therapy as Social Construction. London Sage.

- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri & Metso, Leena & Raitasalo, Kirsimarja (2005) Alkoholia ostetaan ja tuodaan enemmän kuin koskaan. Mihin se katoaa? Yhteiskuntapolitiikka, Vol. 70, No 3, 2005. 239–251.
- Mäkinen, Kari & Vanttaja, Markku (1993) Tarkkailukoulusta työmarkkinoille. Teoksessa Kaskinen & Nyyssölä (toim.) (1993). 87–132.
- Näätsaari, Sinikka (1993) Nuorten suhtautuminen työttömyyteen vanhempien työttömyyden varjossa. Nuorisotutkimus, Vol. 11, No 2, 1993. 49–54.
- Opetusministeriön muistio (2004:37): Nuorten työpajatoiminnan vakinaistaminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:37. Helsinki.
- Opetusministeriön muistio (2005:33): Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen kehittämistyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:33
- Paakkunainen, Kari (1995) Tehdashallin hämärästä autonomiseen oppiin. Teoksessa Aaltojärvi & Paakkunainen (toim.) (1995). 8–104.
- Paakkunainen, Kari & Myllyniemi, Sami (2004) Ohut kuntalaisuus ja uudet linkittäjät: nuoret kunnallisessa demokratiassa ja paikallisissa vaikuttajaryhmissä. Teoksessa Paakkunainen, Kari (toim.) Nuorten ääni ja kunnantalon heikko kaiku. Nuoret kunnallisessa demokratiassa ja paikallisissa vaikuttajaryhmissä. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 46. Helsinki: Opetusministeriö, Nuorisotutkimusverkosto, Suomen Kuntaliitto, Nuorisosaian neuvottelukunta. 10–11.
- Pajaselvitys (2005): Valtakunnallinen peruspalvelujen arviointiraportti.
- Työpajatoiminta v. 2005. Julkaisussa: Sisäasiainministeriön julkaisut 27/2006. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Parikka, Raimo (1994) Pitkä varjo – Huono-osaisuus historiallisena jatkuvuutena. Teoksessa Heikkilä, Matti & Kari Vähätalo (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Helsinki: Gaudeamus.
- Pekkala, Terho (2000) Mestari - Kisälli -projekti. Teoksessa Heikkinen et al. (2000). 96–232.
- Pulkkinen, Lea (2002a) Koti, koulu ja yksityinen elämämpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa Rönkä & Kinnunen (toim.) (2002). 14–29.
- Pulkkinen, Lea (2002b) Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Puoskari, Pentti (2007) Sosiaalinen, osaava Suomi selviytyy globalisaation ja väestökehityksen uudessa vaiheessa. Valtiovarainministeriön julkaisuja 3/2007. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Rantanen, Pekka (2004) Valinnasta työelämään. Ammatillisen koulutuksen ja ammattikorkeakoulujen opiskelijavalinnan tarkastelua. Opetusministeriön julkaisuja 2004:19. Helsinki: Opetusministeriö.
- Raunio, Kyösti (2003) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Rosanvallon, Pierre (2000) The New Social Question: Rethinking the Welfare State. Princeton N.J.: Princeton UP.
- Rostila, Ilmari (1986) Työttömyystutkimus ja työttömyys omakohtaisena haasteena. Työvoimapoliittisia tutkimuksia Nro 67. Helsinki: Työvoimaministeriö.
- Ruoho, Kari & Ihatsu, Markku (toim.) 1997 Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. Nuoran julkaisuja Nro 4. Helsinki: Nuora ja MLL.
- Ruoho, Kari & Ihatsu, Markku 1997 Ammatillisen syrjäytymisen lähteillä? Opettajien käsityksiä ammatillisissa oppilaitoksissa esiintyvistä käyttäytymisongelmista. Teoksessa Ruoho & Ihatsu (toim.) (1997). 25–45.
- Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) (2002) Perhe ja Vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Rönkä, Anna & Vihreäkoski, Johanna & Liitsilä, Riikka & Poikkeus, Anna-Maija (2002) Nuoret ja vanhemmat perhesuhteiden muutoksessa. Teoksessa Rönkä & Kinnunen (toim.) (2002). 51–70.
- Shazer, Steve de (1995) Ratkaisevat Erot. Ratkaisukeskeinen terapia auttamistyössä. Tampere: Vastapaino.
- Silvennoinen, Heikki (1993) Nuorten kouluttamattomuuden ja työttömyyden rakenteelliset yhteydet. Nuorisotutkimus, Vol. 11, No 2, 1993. 3–17.
- Silvennoinen, Heikki (2002) Koulutus marginalisaation hallintana. Helsinki: Gaudeamus.
- Spencer, James H. (2004) People, Places, and Policy: A Politically Relevant Framework for Efforts to Reduce Concentrated Poverty. The Policy Studies Journal Vol 32, No 4, 2004. 545–568.
- Stakes: sosiaalityön luokituskeskus. URL:< <http://sty.stakes.fi/FI/luokituskeskus/sosiaalityo>>. (viitattu 1.5. 2007.)

- Taipale, Ilkka (2007) Vintiöistä rakennustyömaille. Teoksessa Virtanen, Annukka & Hautaluoma, Marja (toim.) Kadonneet ja Pudonneet -syrjäytymisen sietämätön raskaus. Työpajayhdistyksen 10-vuotis juhlaulkaisu. Helsinki: Työpajayhdistys. 24–25.
- Takkunen, Heikki & Takkunen Ulla-Maija (2007) Työpajanuoret ja periytyvä työttömyys. Nuorisotutkimusseuran kommenttipuheenvuoro. URL:<<http://www.kommentti.fi>>. (viitattu 27.3.2007.)
- Takkunen, Heikki & Takkunen Ulla-Maija & Heikkuri, Martti (2007) ”Ei vois vähemmän kiinnostaa” – Oppimisen mahdollisuudet youthbuilding-ohjelmassa. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Sell, Anna (toim.) Nuorisotyötä on tehtävä. Menetelmien perustat, rajat ja mahdollisuudet. Nuorisotutkimusverkoston julkaisusarja 76. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. 474–495.
- Teppo, Teresa (2004) Syrjäytyjiä vai selviytyjiä? Rekisteriaineistoihin perustuva pitkittäistutkimus KOHO-projektin keskeyttäneistä nuorista. Siltavalmennuksen raportteja 2/ 2004. Tampere: Siltavalmennus.
- Törrönen, Jukka (2005) Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen. Teoksessa Hänninen, Karjalainen Lahti (toim.) (2005). 15–37.
- Vantaan kaupungin tilastokatsaus 11/2006: Lapset ja lapsiperheet Vantaalla.
- Veijola, Elsi (2005) Syrjäytymisvaarassa olevat nuoret ja Omaura. Seurantatutkimus Omaura-toimintaan osallistuneiden nuorten elämänvaiheista 1995–2001. Opetusministeriön julkaisuja 2005:33. Helsinki.
- Willis, Paul (1978) Profane Culture. London: Routledge & Kegan Paul.
- Willis, Paul (1984) Koulun penkiltä palkkatyöhön. Tampere: Vastapaino.

LIITE1. HAASTATTELUJEN JA KYSELYJEN PAIKKAKUNNAT JA HAASTATELLUT VALMENTAJAT

Taulukko 1. Haastattelut pajoilla kunnan yleisen työttömyysasteen mukaan lueteltuna

Valmentajahaastattelut

Espoo	1) 5,6	1
Kurikka	2) 7,7	1
Vaasa	2) 8,6	1
Seinäjoki	2) 8,8	1
Turku	2) 10,0	1
Mikkeli	2) 10,9	1
Tampere	2) 11,0	2
Oulu	3) 11,6	1
Imatra	3) 12,7	1
Lahti	3) 13,1	2
Tornio	3) 13,1	2
Pori	3) 13,2	1
Rovaniemi	3) 13,6	1
Joensuu	3) 13,9	2
Kajaani	4) 14,3	3
Kitee	4) 14,8	1
Kuhmo	4) 19,5	1
		23

Luokittelin kuntien työttömyysasteet neljään ryhmään (luokittelu on sivulla 13 taulukossa 1.1.). Tiedot kunnan työttömyysprosentista ovat työministeriön tietokannasta toukokuun lopulta 2006. Laskentatavoissa on eroa ministeriön ja tilastokeskuksen välillä, mutta tässä lukuja käytetään luokittelemaan kunta-aineistoa, eikä arvioida absoluuttista lukua, joten ero voidaan sivuuttaa.

Kurikan pajajakson organisoii seutukunnallinen pajakeskus Kauhajoelta, joka vastaa kiertävän pajan toiminnasta.

Nuorten haastatteluista en kerro pajapaikkakuntia, jottei nuoria tunnistettaisi ja jottei toisaalta asuinaluekaan tulisi kunnan sisällä nimetyksi.

Valmentajahaastattelut

Espoo	kuraattori Raisa Viitala, työvalm. Emmi Toppuri
Kurikka	vetäjä Elise Uusi-Pantti, työnetsijä Minna Salonen
Vaasa	toim. joht. Helka Linna, yksilövalm. Susanna Pakkala
Seinäjoki	toim. joht. Esko Vaismaa
Turku	yksilövalm. Kati Vainio, suunn. Kati Laaksonen, työvalm. Virpi Autio
Mikkeli	vetäjä Kerttu Laitsaari, yksilövalm. Osmo Härkönen
Tampere	tuotantojoht. Erkki Sipilä, yksilövalm. Pasi Natri
Oulu	palvelupääll. Anneli Koistinen, yksilövalm. Mirikka Nieminen-Hirvelä projektipääll. Sirpa Alapiessa
Imatra	kehittämispääll. Kirsi Kärkäs-Vaittinen, yksilövalm. Tapani Pulkkinen
Lahti	vetäjä Jaana Lehtinen, yksilövalm. Anna-Kaisa Tynkkynen
Tornio	vetäjä Liisa Sorvisto, yksilövalm. Marita Rytisalo-Aarnio, työvalm. Riitta Tilja, Vesa Lounela
Pori	vetäjä Janne Suomala, yksilövalm. Maarit Salokangas, työvalm. Marika Albrecht
Rovaniemi	yksilövalm. Vuokko Hakonen, työvalm. Erkki Viitala
Joensuu	vetäjä Ulla-Riitta Moilanen, yksilövalm. Päivi Merisola, työvalm. Johanna Erola
Kajaani	kehittämispääll. Tuomas Leinonen, yksilövalm. Eija Kyyriäinen, yksilövalm. Tarja Sirviö, työvalm. Keijo Martikainen
Kitee	vetäjä Timo Matikainen, yksilövalm. Kirsi Leinonen
Kuhmo	vetäjä Esko Partanen, työvalm. Silja Piirainen, työvalm. Jarmo Kauppinen

Valmentajahaastatteluissa yhteensä 42 haastateltavaa

Taulukko 2. Pajanuorten kyselyn vastausten jakautuminen pajoittain

Pajan paikkakunta	N	%
Alavus	8	1,6
Espoo	18	3,6
Heinola	14	2,8
Helsinki	24	4,7
Hämeenlinna	10	2,0
Ii	7	1,4
Iisalmi	6	1,2
Imatra	18	3,6
Joensuu	7	1,4
Jyväskylä	14	2,8

Kaarina	4	0,8
Karkkila	6	1,2
Kauhajoki = Kurikka	8	1,6
Kemijärvi	7	1,4
Kitee	4	0,8
Kittilä	4	0,8
Kokkola	18	3,6
Kotka	26	5,1
Kuhmo	6	1,2
Kuopio	18	3,6
Kuusankoski, Kouvola	16	3,2
Lahti	24	4,7
Lappeenranta	16	3,2
Loimaa	5	1,0
Mikkeli	19	3,7
Nurmes	1	0,2
Oulu	28	5,5
Pori	20	3,9
Rovaniemi	15	3,0
Savitaipale	5	1,0
Seinäjoki	23	4,5
Sotkamo	4	0,8
Suomussalmi	7	1,4
Tampere	11	2,2
Tornio	9	1,8
Turku	26	5,1
Vaasa	17	3,4
Vantaa	17	3,4
Varkaus	8	1,6
Ylivieska	7	1,4
Äänekoski	2	0,4
Yhteensä	507	100

LIITE 2. TÄYDENTÄVIÄ TAULUKOITA LUKUIHIN 3–4

Täydentävät taulukot on numeroitu tekstin lähimmän taulukon mukaan. Täten liitteestä voi siirtyä tekstiin. Vanhempien työttömyys tarkoittaa kaikissa taulukoissa laajaa kriteeriä, eli 70% osuutta pajanuorista.

TAULUKKO 3.14b. Heikon vanhemmuuden (3a) koostamisessa käytettyjen vanhempien ajankäyttöä ja häiritsevää alkoholinkäyttöä kuvaavien muuttujien päällekkäisyys.

Vanhempien ajankäyttö			
Vanhempien häiritsevä alkoholinkäyttö	Korkeintaan toisella ei riittävä	Molemmilla ei riittävästi tai toisella ei lainkaan aikaa	Yhteensä
Korkeintaan toisella satunnaista	58,4 %	11,6 %	70,0 % (284)
Molemmilla satunnaista tai toisella toistuva	18,0 %	12,1 %	30,0 % (122)
Yhteensä	76,4 %	23,6 %	100 % (406)

Huom. Vanhempien häiritsevää alkoholinkäyttöä ja ajankäyttöä kuvaavat muuttujat ovat tässä taulukossa esillä niillä arvoilla, joita käytetään koontimuuttujan heikko vanhemmuus (3a) muodostamisessa.

Takaisin tekstiin, s. 59.

TAULUKKO 4.1b. Ammattikoulun käymisen ryhmittely vanhempien ajankäytön ja työläisammatin mukaan.

Koulutus: ammattikoulu					
	Työläisammatti toisella vanhemmista		Suoritettu	Jäänyt kesken	Yhteensä
Vähintään toisella vanhemmista ei riittävästi aikaa lapselle	Ei	N %	9 64,3 %	5 35,7 %	14 100 %
	On	N %	36 46,8 %	41 53,2 %	77 100 %
	Yhteensä	N %	45 49,5 %	46 50,5 %	91 100 %
Molemmilla vanhemmilla on riittävästi aikaa lapselle	Ei	N %	14 53,8 %	12 46,2 %	26 100 %
	On	N %	81 63,3 %	47 36,7 %	128 100 %
	Yhteensä	N %	95 61,7 %	59 38,3 %	154 100 %

Takaisin tekstiin, s. 67

TAULUKKO 4.2b. Lukion suorittamisen luokittelu vanhempien ajankäytön ja työläisammatin mukaan.

Koulutus: lukio					
	Vanhemmalla työläisammatti		Suoritettu	Jäänyt kesken	Yhteensä
Vähintään toisella vanhemmista ei riittävästi aikaa lapselle	Ei	N %	4 80,0 %	1 20,0 %	26 100 %
	Vähintään toisella vanhemmista	N %	7 35,0 %	13 65,0 %	20 100 %
	Yhteensä	N %	11 44,0 %	14 56,0 %	25 100 %
Molemmilla vanhemmilla on riittävästi aikaa lapselle	Ei	N %	13 86,7 %	2 13,3 %	15 100 %
	Vähintään toisella vanhemmista	N %	27 64,3 %	15 35,7 %	42 100 %
	Yhteensä	N %	40 70,2 %	17 29,8 %	57 100 %

Takaisin tekstiin, s. 67

TAULUKKO 4.3b. Pajanuorten ammattikoulututkinnon suorittaminen ryhmiteltyinä vanhempien tutkinnon ja ajankäytön riittävyyden mukaan.

Koulutus: Ammattikoulu				
	Molemmilla tutkinnot	Suoritettu	Jäänyt kesken	Yhteensä
Riittävästi aikaa	Ei	55,0 %	45,0 %	100% (N=140)
	Kyllä	59,8 %	40,2 %	100% (N=92)
	Yhteensä	56,9 %	43,1 %	100 % (N=232)
Ei riittävästi aikaa	Ei	48,1 %	51,9 %	100 % (N=52)
	Kyllä	42,1 %	57,9 %	100 % (N=19)
	Yhteensä	46,5 %	53,5 %	100 % (N=72)

Huom. Riittävästi aikaa on, jos sitä on molemmilla tai toisella riittävästi ja toisella korkeintaan ei riittävästi. Ei riittävästi aikaa tarkoittaa siis molempien riittämätöntä aikaa tai että toisella on arvo ”tuskin lainkaan aikaa”.

Takaisin tekstiin, s. 69

TAULUKKO 4.6b. Nuoren työttömyyden keston ryhmittely heikon vanhemmuuden (3a) ja vanhemman työttömyyden perusteella.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa						
Vanhemman työttömyys	Heikko vanhemmuus (3a)		Alle 3 kk	3 kk–1 vuosi	Yli vuoden	Yht.
Ei	Ei	N	40	41	7	88
		%	45,5 %	46,6 %	8,0 %	100 %
	On koettu	N	16	13	6	35
		%	45,7 %	37,1 %	17,1 %	100 %
	Yhteensä	N	56	54	13	123
		%	45,5 %	43,9 %	10,6 %	100 %
On koettu	Ei	N	32	64	31	127
		%	25,2 %	50,4 %	24,4 %	100 %
	On koettu	N	51	59	43	153
		%	33,3 %	38,6 %	28,1 %	100 %
	Yhteensä	N	83	123	74	280
		%	29,6 %	43,9 %	26,4 %	100 %

TAULUKKO 4.6c. Nuoren työttömyyden keston ryhmittely vanhemman työttömyyden ja heikon vanhemmuuden (3a) perusteella.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa						
Heikko vanhemmuus (3)	Vanhemman työttömyys		Alle 3 kk	3 kk–1 vuosi	Yli vuoden	Yht.
Ei	Ei	N	40	41	7	88
		%	45,5 %	46,6 %	8,0 %	100 %
	On koettu	N	32	64	31	127
		%	25,2 %	50,4 %	24,4 %	100 %
	Yhteensä	N	72	105	38	215
		%	33,5 %	48,8 %	17,7 %	100 %
On koettu	Ei	N	16	13	6	35
		%	45,7 %	37,1 %	17,1 %	100 %
	On koettu	N	51	59	43	153
		%	33,3 %	38,6 %	28,1 %	100 %
	Yhteensä	N	67	72	49	188
		%	35,6 %	38,3 %	26,1 %	100 %

Huom: taulukot 4.6b. ja 4.6c. kertovat, että vanhemman työttömyys on merkittävämpi erottelija jo erikseen ja perheissä, joissa heikko vanhemmuus (3a) on koettuna.

Takaisin tekstiin, s. 75

TAULUKKO 4.8b. Nuoren työttömyyden keston ryhmittely vähintään toisen vanhemman usein toistuvan tai jatkuvan työttömyyden kokemuksen mukaan.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa						
Vanhemman työttömyys usein toistuva tai jatkuva			Alle 3 kk	3 kk–1 vuosi	Yli vuoden	Yhteensä
Ei	N		123	167	60	350
	%		35,1 %	47,7 %	17,1 %	100 %
On koettu	N		22	24	26	72
	%		30,6 %	33,3 %	36,1 %	100 %
Yhteensä	N		145	191	86	422
	%		34,4 %	45,3 %	20,4 %	100 %

Takaisin tekstiin, s. 76

TAULUKKO 4.9b. Nuoren oman työttömyyden keston ryhmittely vanhemman työttömyyden ja heikkoa vanhemmuutta luonnehtivan ajankäytön kriteerin mukaan.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa						
Vanhempien ajankäyttö	Vanhemman työttömyys		Alle 3 kk	3 kk–1 vuosi	Yli vuoden	Yhteensä
Riittävästi aikaa tai korkeintaan toisella ei riittävästi	Ei	N %	48 44,0 %	49 45,0 %	12 11,0 %	109 100 %
	On koettu	N %	51 25,2 %	102 50,5 %	49 24,3 %	202 100 %
	Yhteensä	N %	99 31,8 %	151 48,8 %	61 19,6 %	311 100 %
Kummallakaan ei riittävästi tai toisella ei lainkaan aikaa	Ei	N %	11 61,1 %	6 33,3 %	1 5,6 %	18 100 %
	On koettu	N %	31 36,5 %	28 32,9 %	26 30,6 %	85 100 %
	Yhteensä	N %	42 40,8 %	34 33,0 %	27 26,2 %	103 100 %

Takaisin tekstiin, s. 77

TAULUKKO 4.11b. Nuoren oman työttömyyden keston ryhmittely vanhempien työläisammatin ja työttömyyden mukaan.

Nuoren oma työttömyys ennen pajaa						
Vanhemman työttömyys	Työläisammatti vähintään toisella vanhemmista		Alle 3 kk	3 kk–1 vuosi	Yli vuoden	Yhteensä
Ei	Ei	N %	12 38,7 %	16 51,6 %	3 9,7 %	31 100 %
	On	N %	35 43,8 %	36 45,0 %	9 11,3 %	80 100 %
	Yhteensä	N %	47 42,3 %	52 46,8 %	12 10,8 %	111 100 %
On koettu	Ei	N %	11 31,4 %	15 42,9 %	9 25,7 %	35 100 %
	On	N %	62 29,4 %	94 44,5 %	55 26,1 %	211 100 %
	Yhteensä	N %	73 29,7 %	109 44,3 %	64 26,0 %	246 100 %

Takaisin tekstiin, s. 80

TAULUKKO 4.12b. Nuoren työnhaun tavat ryhmiteltynä nuoren oman työttömyyden ja vanhemman työttömyyden mukaan.

Entä mikä näistä kuvaa töiden hakuasi							
Vanhemman työttömyys	Nuoren oma työttömyys ennen pajaa		En ole vielä hakenut töitä	Lähinnä työvoimatoimiston ohjaamat paikat	Useimmiten hain vapailta markkinoilta	Eos	Yht.
Ei	Alle 3 kk	N	4	20	27	7	58
		%	6,9 %	34,5 %	46,6 %	12,1 %	100 %
	3 kk–vuosi	N	4	20	24	9	57
		%	7,0 %	35,1 %	42,1 %	15,8 %	100 %
Yli vuoden		N	4	3	5	1	13
		%	30,8 %	23,1 %	38,5 %	7,7 %	100 %
	Yhteensä	N	12	43	56	17	128
		%	9,4 %	33,6 %	43,8 %	13,3 %	100 %
On koettu	Alle 3 kk	N	13	38	27	9	87
		%	14,9 %	43,7 %	31,0 %	10,3 %	100 %
	3 kk–vuosi	N	6	68	53	12	139
		%	4,3 %	48,9 %	38,1 %	8,6 %	100 %
Yli vuoden		N	10	43	17	9	79
		%	12,7 %	54,4 %	21,5 %	11,4 %	100 %
	Yhteensä	N	29	149	97	30	305
		%	9,5 %	48,9 %	31,8 %	9,8 %	100 %

Takaisin tekstiin, s. 81

TAULUKKO 4.17b. Nuorten passiivinen käyttäytyminen (2, koulutus ml.) heikon vanhemmuuden ja vanhemman työttömyyden mukaan ryhmiteltynä.

Passiivisen käyttäytymisen (2) merkkejä					
Vanhemman työttömyys	Heikko vanhemmuus (3a)		Ei	On	Yhteensä
Ei	Ei	N	50	35	85
		%	58,8 %	41,2 %	100 %
	On koettu	N	19	14	33
		%	57,6 %	42,4 %	100 %
	Yhteensä	N	69	49	118
		%	58,5 %	41,5 %	100 %
On koettu	Ei	N	51	63	114
		%	44,7 %	55,3 %	100 %
	On koettu	N	65	80	145
		%	44,8 %	55,2 %	100 %
	Yhteensä	N	116	143	259
		%	44,8 %	55,2 %	100 %

Takaisin tekstiin, s. 90

TAULUKKO 4.20b. Sukupuolen ja vanhemman työttömyyden merkitys sen suhteen, onko jokin passiivisuutta kuvaava piirre koettu vai ei.

Vähintään yksi passiivisuutta kuvaava koontimuuttuja					
Sukupuoli	Vanhemman työttömyys		Ei	On	Yhteensä
Mies	Ei	N	26	50	76
		%	34,2 %	65,8 %	100 %
	On koettu	N	29	128	157
		%	18,5 %	81,5 %	100 %
	Yhteensä	N	55	178	233
		%	23,6 %	76,4 %	100 %
Nainen	Ei	N	23	26	49
		%	46,9 %	53,1 %	100 %
	On koettu	N	45	85	130
		%	34,6 %	65,4 %	100 %
	Yhteensä	N	68	111	179
		%	38,0 %	62,0 %	100 %

Takaisin tekstiin, s. 92

TAULUKKO 4.21b. Vanhemman työttömyyskokemuksen merkitys passiivisimpien nuorten ryhmässä.

Kaikki passiivisuusmuuttajat				
Vanhemman työttömyys		Ei	Kyllä	Yhteensä
Ei	N	123	7	130
	%	94,6 %	5,4 %	100 %
On koettuna	N	275	33	308
	%	89,3 %	10,7 %	100 %
Yhteensä	N	398	40	438
	%	90,9 %	9,1 %	100 %

Takaisin tekstiin, s. 93

LIITE 3. LAAJIN TYÖTTÖMYYYTTÄ KUVAAVA MUUTTUJA

Suurelle osalle nuorista oli ilmeisen vaikea kertoa, miten pitkään vanhemmat tai toinen heistä oli ollut työttömänä. Kaikki vastaukset ovat arvioita, mutta toisaalta kuvastavat suoraan tilanteita, joissa työttömyys näkyy perheessä niin, että myös lapset sen tietävät.

Jos toisen vanhemman kohdalla oli vastattu, että on ollut työttömyyttä jossain vaiheessa, ei ollut tarvetta selvittää toisen vanhemman kohdalla eos-vastausta. Nuori oli kokenut työttömyyttä ja kotioloista kertova osuus kertoisi millaista siitä huolimatta, että toisen vanhemman ehkä pitkäkin työttömyys jää kirjaamatta.

Eos-vastaajien ryhmää selvitin siis tarkemmin vain, jos molempien vanhempien osalta oli vastattu eos taikka toisen vanhemman osalta vastattu eos ja toisen osalta alle 3 kuukautta työttömyyttä ja silti oli vastattu, että työttömyys näkyi kotioloissa. Tämän ryhmän koko on 81 nuorta. Näistä 33 oli vastannut työttömyyttä kotioloissa kuvanneisiin kysymyksiin niin, ettei muutoksia näkynyt olevan. Heidät luokiteltiin jatkuvan työssäolon tai alle 3 kuukautta työttömyyden kokeneiden ryhmään. Tekstissä he siis kuuluvat jatkuvasti töissä olleiden vanhempien ryhmään. Ennalta arvelin, että alle 3 kuukauden työttömyys kuuluu normaalin työpaikan vaihtoon eikä se vielä näkyisi perhe-elämässä. Osa nuorista ehkä arvioi työttömyyden liian lyhyeksi, koska niin moni kuitenkin kertoi, että kotioloissa tapahtui muutoksia.

48 nuorta vastasi vanhempia koskevaan työttömyyden keston, että eos tai että alle 3 kuukautta tai jatkuvasti töissä (kysymykset 33 ja 34), ja silti kertoi työttömyyden tuomista muutoksista perheessä, taikka muutoin toi esille, että kyse oli työttömyydestä tai siihen rinnastettavasta asiantilasta, kuten toinen vanhemmista oli eläkkeellä ja alkoholiongelmien. Nämä nuoret ovat tekstissä ryhmässä työttömyyttä kokeneet.

Laajimman muuttujan kokoonpanon voi siten tiivistää seuraavaksi:

- Toinen vanhemmista ollut vähintään 3 kk työttömänä joko viimeisen 2 vuoden aikana tai nuoren asuessa kotona.
- Vastannut vanhempien työttömyyden kestoja koskeviin kysymyksiin eos tai vastannut, että ”työttömyyttä alle 3kk”, mutta vastannut osioon, jossa kysyttiin, miten työttömyys näkyi kotioloissa, ja tästä (tai muista vastauksista) on nähtävissä, että työttömyyttä on ollut yli 3 kuukautta.

Laajin työttömyyttä kuvaava muuttuja ryhmitteli nuoria yhtä hyvin tai paremmin kuin työttömyyden keston tunnustaneista koottu ryhmä. On siten arveltavissa, että suuri osa eos-vastauksista kertoo vanhempien melko pitkästä tai toistuvasta satunnaisesta työttömyydestä, jonka kesto nuori ei osannut tarkemmin arvioida. Vain pajajaksoa ja siten nuoren nykyhetkestä kertovissa piirteissä näkyi viimeisen kahden kuukauden aikana koettu vanhemman työttömyys.

LIITE 4. PAJANUORTEN JA VALMENTAJIEN HAASTATTELUJEN TEEMARUNGOT

Valmentajien ja nuorten haastattelut ovat ennalta rakennettuja, mutta melko avoimia teema-haastatteluja. Valmentajien haastattelu on avoimempi, koska pajojen asiakaskunta vaihtelee ja teemarungon tuli sopia kaikille valmentajatyypeille, myös pajan vetäjille. Usein paikalla oli kerralla kaksi valmentajaa, joskus kolmekin. Nuorten haastattelujen tarkempi numerointi kertoo, että haastattelu oli ennalta sidotumpi, mutta haastattelut toteutettiin kysymykset tilanteeseen sovittaen, järjestys vaihteli, mutta kaikki numeroidut kohdat käytiin läpi joka haastattelussa. Valmentajahaastattelussa käytiin läpi jokainen numeroitu pääkohta, mutta alakysymykset vaihtelivat huomattavasti. Myös nuorten haastatteluissa sävy oli keskustele-vampi kuin kysymysrunko antaa ymmärtää. Pääasiana oli saavuttaa luonteva keskustele-va ote ennen jaksoa, jossa puhutaan siitä, leimaako työttömyys nuoria tai perheitä ja asuinalueita. Kouluviihtymättömyyden tarkastelu oli ennalta ajatellen nuoren kannalta helppo aihe puhua koulun keskeytymisestä.

Valmentajahaastattelu nuorten työpajoilla 2006

1. Mikä on toisaalta työharjoittelun ja toisaalta muun valmennuksen suhde?

Miten työharjoittelun merkitys pajallanne nähdään?

Yksilö- ja työvalmentajien työn suhde, erilliset roolit, työnjako?

Miten työpaja ja työharjoittelu asiakkaalle esitellään?

Pajanuorten koulutus ja sijoittuminen, mihin työharjoittelu valmistaa?

Onko oppisopimusta käytetty nivelenä pajalta työelämään? Onko sillä helppo motivoida nuor-ta?

Mitä nuoret tietävät koulutuksesta ja työnhausta, onko selviä puutteita? -> mitä tulisi jo aiemmassa vaiheessa selvittää?

2. Pajanuoren kokemukset sosiaalivaltion luukuista?

Työpaja on osa työkkärin ja sosiaalitoimen muodostamaa ketjua Nuorella on kokemusta asioinnista ”luukku-periaatteella”, toimistossa käydään, tavataan asiakas hetken, ja sitten ollaan vapaita. Työpaja ei ole luukku vaan koulun tapainen paikka ja elämänvaihe. Näkyykö luukku-periaate, palvelujen passiivinen vastaanottaminen pajalla, vai orientoituvatko nuoret pajalle tullessaan toisin.

3. Pajanuorten asenteet työharjoittelua, itseä ja aikuiseksi tulemista kohtaan.

3.1. Johdantona: Työttömyysperinnön tunnistamisen merkkeinä ohjaajat pitävät lähinnä yksilön asenteita itseä ja omaa työntekoa ja tulevaisuutta kohtaan.

a) Onko vaikea motivoitua työntekoon? Entä ammatillisten taitojen oppimiseen?

b) Itseä koskevat asenteet? Luovuttaminen, epävarmuus työpaikan hakuun ja työelämään suhtau-

tumisessa, entä pajalla? Miten haettu etenemistietä? Onko aina yksilövalmennusta? Näkyvätkö selvästi päivärytmissä? Välittykö kotoa käsitys siitä, miten suhtautua yhteiskunnan kulttuurisena perintönä välittyviin käsityksiin sosiaaliavusta, toimeentulotuesta? Ratkaisukeskeisestä menetelmästä käsitelty välittämiä keinoja, kuten rahatilanteen kartoitusta. Onko tietoa tukien (ja palkan) yhteensovittamisesta perheen sisällä?

c) Aikuisen tarjoaman ajan ja mallien vaje? Näkyykö siinä, miten nuoret kohtaavat oman aikuisuutensa? Onko pajalla käsitelty aikuistumisteemaa? Miten aikuisuus tehdään tulkittavissa olevaksi?

Mitä edellä esillä olleista a) - c) pitäisit tärkeimpinä? Ja miten asiakasta tuetaan?

Yleistä johdantoa seuraaviin tarkempiin kysymyksiin:

3.2. Onko nuorten alkuhaastatteluissa kertomista lähimmäisverkostoista koottu yhteen tietoja tai muutoin tulkittu? Miten tiedot näkyvät pajan toiminnassa?

Millaisiin asiakkaan elämään kuuluviin toimintamekanismeihin ja arjen käytäntöihin on puututtu, mihin on syytä puuttua?

->Joskus perhetaustan kielteisiä vaikutuksia pyritään ratkomaan ns. lähimmäisverkoston avulla, jolloin nuoren tueksi saatetaan löytää joku toinen henkilö (henkilöt) kuin aikaisemmin olleet, onko toiminut?

3.3. Mitä ratkaisupainotteinen malli teidän pajallanne merkitsee?

Onko läpikäyvä periaate vai yksi keino? Mitä lisäarvoa ne tuovat siihen, mitä työ opettaa?

Miten ratkaisukeskeisten keinojen painotukset eroavat käytännön työssä ongelmakeskeisestä toimintatavasta?

Miksi ratkaisukeskeistä mallia pidetään toimivana/vaikuttavana?

3.4. Onko pajalla käytetty ryhmätöissä jotain narratiivista menetelmää? Entä muita ryhmävalmennuksen menetelmiä? Starttipajan menetelmät?

4. Pajajakson pituus, seuranta

Miten pitkiä pajajaksoja teillä käytetään? Miten eri vaiheet periodisoidaan, startti, työharjoittelu, työvalmennus? Voiko palata uudelleen?

Onko pajajakso riittävän pitkä valmentautumisen käynnistämiseksi?

Miten pitkälle paja voi itsenäisesti päättää pajajakson pituudesta, entä miten pitkistä jaksoista voidaan sopia muiden viranomaisten kanssa?

Olisiko asiakkaan tunnistamalla seurannalla ja jälkihaastatteluilla merkitystä pajajakson vaikuttavuuden kannalta?

Millaisia seurannan välineet voisivat olla?

5. Verkottuminen yhteistyöhön

Jos seurantaan ei ole resursseja pajoilla, kenen vastuulle seurannan tulisi kuulua?

Muu yhteistyö muiden viranomaisten kanssa, onko yhteistä asiakastyössä?

Tilaamisessa onnistuminen? Ellei ole jo tullut esiin, useimmiten se tuli esille kohdassa 1.

Valikoiden: Onko palvelujen seutuyhteistyöltä teidän alueellanne odotettavissa tukea teidän työlle?

Onko verkottuminen luonut edellytyksiä ennaltaehkäisevän toiminnan suunnitteluun, vienyttä tietoa pajatoiminnasta koulupuolelle ja sosiaalivaltion viranomaisille?

Nuorten haastattelut työpajoilla 2006

1. Oletko käynyt peruskoulun?
- entä ammattikoulun tai lukion?

2. Millainen mielikuva sinulla oli pajasta ennen pajalle tuloasi? Mitä se voisi tarjota sinulle? alan valinta vai työharjoittelu?

3. Mistä kuulit työpajoista?

4. Oliko työttömyys koulun jälkeen itsellesi yllättävä ja outo asia? Miten prosessoit?

5. Nuorten työttömyys on melko yleistä, mikä nuorten kannalta on tärkein työn saannin edellytys?

-> Miten kaveripiirissä suhtaudutaan työvoimatoimiston neuvoihin, saako sieltä oikeansuuntaista opastusta? Otetaanko nuori vakavasti?

Käsityksiä koulusta

6. Miten ammatinvalinnan ja koulutuksen valinnan opetus peruskoulussa ja ammiksessa, selvittääkö asioita riittävästi ja oikealla tavalla?

-> Mitä tulisi selvittää kun

Työttömiksi ja ilman koulutuspaikkaa jääviä nuoria on paljon, mitä ammatinvalinnan ohjauksessa voitaisiin tehdä toisin?

7. Miksi jotkut nuoret eivät viihdy koulussa? Millaiset tekijät mielestäsi vaikuttavat siihen, miten suhtaudutaan koulunkäyntiin?

8. Mikä saa nuoren viihtymään koulussa?

9. Tunsitko koulun kanssa vastahangassa olleita kavereita, osaatko arvioida mistä ongelmallinen suhde kertoi? koulusta, nuoresta, kodista, kavereista, asuinympäristöstä?

10. On sanottu, että vanhempien ammatit ja varallisuus näkyvät koulumenestyksessä ja koulutusvalinnoissa.

Oliko joillekin luokkalaisillesi selvästi helpompaa valita miten jatkaa koulua tai mihin töihin menee kuin toisten?

Miten arvioisitte asiaa oman koululuokkanne perusteella?

11. Entä yleisesti nyt ammiuksen/pätkätöiden/työttömyyskokemuksen ja pajalle tulon jälkeen, näkyykö vanhempien kotitaustan merkitys ikäistesi nuorten jatkovalinnoissa ja opintojen keskeyttämisessä?

12. Nuoret kertoivat pajakyselyssä yleensä, ettei heillä ole ollut ongelmia alkoholin kanssa, ehkä ei haluta kertoa.

Miten arvioisit alkoholin käytön merkitystä omalla luokallasi siinä ryhmässä, jota selvästikään ei mitenkään koulu kiinnostanut ja ehkä jo alkoi olla pois koulusta tai häiriköi koulussa?

Kumpi alkoi ensin kouluviihtymättömyys vai alkoholinkäyttö?

13. Mitkä ovat mielestäsi nuoren elämän riskitekijöitä?

Vanhemmat, asuinalue ja työttömyys

Kuntanne työttömyysaste on melko korkea.

14. Miten työttömyys näkyi asuinalueellasi kun asuit vanhempien luona? Vaikuttiko yleisesti odotuksiin, tapaan käsittää työttömyys? Sosiaalinen tuki?

15. Kyselyssä joku vastasi näin: ”Kainuussa työttömyys on tuttu ja toisenlainen juttu kuin vähäisen työttömyyden kunnissa.”

Voisitko pohtia, onko työttömyys myös nuorten maailmassa kunnittain erilainen realiteetti ja osa tulevaisuuskuva?

Passivoiko asuinalueen, kylän/kunnan työttömyys?

16. Kyselyssä selvitettiin kavereitten kesken käytyjä puheita vain yleisesti, esille että:

- työttömyyteen sopeudutaan melko helposti ja että

- ero työttömien ja työssä käyvien päivärytmien välillä on selvä.

Onko näin yleisesti?

-> Millaiseksi kuvittelisit eron päivärytmissä? Mistä ero tulee, mitä merkitsee?

17. Kategorisoidaanko työttömyys ja työttömät joksikin oman elämänpiirin ulkopuoliseksi, vai arkiseksi aisaksi? Leimaako työttömyys nuoria?

18. Näkyikö kaveripiirissä, kenen vanhemmat olivat pidempään työttöminä?

Miten lapset käsittelevät asiaa, millainen asia vanhempien työttömyys on kaveripiirissä?

19. Mitä pitäisit työttömyyttä pitkittävinä asioina nuorten elämässä? Onko selviä riskitekijöitä?

20. Mitä sinulle tulee mieleen käsitteestä syrjäytyminen, syrjäytynyt?

-> Voiko nuoresta sanoa, että hän olisi syrjäytynyt?

21. Nuorten pajalaisten kyselyn perusteella vanhempien alkoholinkäyttö näkyy monen pajalle tulleen taustalla ja melko monella vanhemmat ovat joskus olleet pidempään työttöminä. Nämä

eivät sinänsä yksittäin ole suuria ongelmia, mutta niihin voi liittyä muutakin ja myös vanhempien taitamattomuutta käsitellä omia asioitaan ja keskustella kotona.

Keihin nuori tukeutuu jos edelliset riskitekijät kärjistyvät ja on tehtävä omia valintoja?

Mikä on nuorten lähimmäisverkoston ja kavereiden merkitys, sukulaisten? Entä voivatko viranomaiset olla lähimmäisiä?

22. Onko yhteiskunnassa solidaarisuutta?

LIITE 5. KYSELYLOMAKKEET PAJANUORILLE JA VALMENTAJILLE

Kysely pajanuorille

Kyselylomake on sama kaikille pajalaisille, vaikka vastaajien ikähaitari on laeva. Jos joukossa on kysymyksiä, jotka eivät tunnu soveltuvan kohdallesi, esimerkiksi vanhempien luona asumisesta saattaa olla jo pitkä aika, niin tällaiset kysymykset voit sivuuttaa. Silti vanhempien työttömyystaustaa koskevista kysymyksistä toivomme kysymykseen 34 vastausta kaikilta.

Jos olet asunut lapsuuden muualla kuin vanhempiesi luona, voit itse tulkita sen, mihin kysymyksiin voit vastata.

Joihinkin peruskysymyksiin on lisätty prosenttijakaumat. Suurin osa jakaumista on esitetty tekstissä ja viitataan alla kyseiseen taulukkoon. Kaikki muut osuudet on esitetty alle 30-vuotiaiden osalta paitsi vastaajien ikäjakauma (kysymys 2). Avovastausten kohdat on merkitty lyhyellä alaviivalla.

Kysymme aluksi taustatietoja ja jotain harrastuksistasi

1) Mies ___ 56% ___ vai Nainen ___ 44% ___

2) Minkä ikäinen olet?

alle 25 v: 77%; 25-29-vuotiaat: 15%; yli 29-vuotiaat: 8%

3) Millä paikkakunnalla paja toimii? _____ liite 1 _____

4) Asutko?

a) Vanhempien kotona	33 %
b) Itsenäisesti	40 %
c) Nuorisokodissa tai asuntolassa	2 %
d) Yhdessä kumppanin kanssa	21 %
e) Aviopuolison kanssa	3 %

5) Oletko osallistunut johonkin seura- tai yhdistystoimintaan (urheiluseura, yhdistykset, seurakunta, kansalaisten toimintaryhmät)?

a) Kyllä	33 %
b) En	67 %

6) Miten usein seuraat jonkin median uutisia?

a) Päivittäin	53 %
b) Melko usein	21 %
c) Satunnaisesti	23 %

d) En juuri lainkaan 3 %

7) Onko sinulla tuttu kaveripiiri, johon tunnet kuuluvasi tai läheisiä ystäviä?

- a) Kyllä 93%
b) Ei 7%

8) Mikä on koulutuksesi (voit laittaa rastin tilanteestasi kertoviin ruutuihin tai yhteen ruutuun). Prosenttiosuudet kaikista pajalaisista, ei siis kyseiseen vaakariviin vastanneista. On myös 2 % peruskoulukysymykseen vastaamatta jättäneitä. Muu on esimerkiksi kotitalouskoulu tai koulutusjakso.

	Suoritettu	Jäänyt kesken
Peruskoulu	96 %	2 %
Ammattikoulu	37 %	33 %
Lukio	13 %	9 %
Opisto, ammattikorkea	3 %	4 %
Muu:	6 %	2 %

9) Jos koulu jäi kesken, niin miksi se mielestäsi jäi kesken? _____

10) Miten pitkä kokemus sinulla on työelämästä (työharjoittelu ja oppisopimus mukaan lukien)?

- a) Alle 3 kk 15 %
b) Alle vuoden 34 %
c) 1–3 vuotta 38 %
d) 3–5 v 10 %
e) Yli 5 v 2 %

11) Olitko ennen työpajalle tuloa työttömänä?

- a) En ollut tai alle 3 kk 35 %
b) 3kk–6 kk 26 %
c) 6kk–1 vuosi 19 %
d) 1–3 vuotta 15 %
e) Yli 3 vuotta 5 %

12) Jos sinulla on työkokemusta niin kumpi kuvaa historiaasi?

- a) Olen ollut yksinomaan pätkätöissä. 47 %
b) Minulla on ollut vähintään yksi suhteellisen vakinainen paikka. 14 %
c) E.o.s. (= En osaa sanoa) 39 %

13) Entä mikä näistä kuvaa töiden hakuasi?

- a) En ole vielä hakenut töitä. 10 %
b) Lähinnä työvoimatoimiston kautta ohjatut paikat, 45 %
c) Useimmiten hain vapailta markkinoilta (myös vanhat tutut työpaikat, suhteet) 34 %
d) E.o.s. 11 %

14) Puhutaanko työttömyydestä yleisesti kavereiden kanssa?

- a) Melko yleisesti 31 %
b) Satunnaisesti 60 %
c) Ei lainkaan 9 %

15) Miten seuraavat lausumat kuvaavat sitä, miten työttömyydestä kavereiden kanssa puhutaan? *Prosenttiosuudet taulukossa 5.1.

1 = Olet täysin samaa mieltä

2 = Olet jossain määrin samaa mieltä

3 = Vaikea sanoa

4 = Olet jossain määrin eri mieltä

5 = Olet täysin eri mieltä

	Samaa mieltä				Eri mieltä
a) On osa arkea, voi kohdata ketä hyvänsä	1	2	3	4	5
b) Näyttää olevan melko etäinen asia monelle	1	2	3	4	5
c) Olot vaan ovat sellaiset, että työttömyyteen on itse kunkin pakko sopeutua	1	2	3	4	5
d) Halutaan muuttaa muualle, jottei jäätäisi pitkäksi aikaa työttömiksi	1	2	3	4	5
e) Arvostetaan muita asioita kuin palkkatyötä	1	2	3	4	5
f) Työssä olevien arkirytmii ja työttömien elämä erottuvat selvästi toisistaan	1	2	3	4	5
f) Kritisoidaan työllistämistoimia ja tukien ja palvelujen yhteensopivuutta	1	2	3	4	5
g) Kritisoidaan työvoimatoimiston paperirutiineja	1	2	3	4	5

16) Kuvaako jokin seuraavista lausumista sitä, mitä vanhempasi odottivat työpajaan menoltasi? Ympyröi seuraavista 1-3 lähinnä tilannettasi kuvaavaa vaihtoehtoa.

% vaihtoehdon valinnoita kaikista pajalaisista

a) Saisin töitä pajan kautta	56 %
b) Järjestyisi jatkokoulusta	33 %
c) Löytäisin jonkin harrastuksen	11 %
d) Saisin innostavan kaveripiiriin	11 %
e) Kunhan olen poissa kadulta	9 %
f) Kunhan olen poissa kotoa	9 %
g) Tuskin odottivat mitään positiivista	4 %
h) Eivät pitäneet pajalle menoa hyvänä ratkaisuna	3 %
i) Ei heitä kiinnosta mitä teen	7 %
j) E.o.s.	

17) Mikä seuraavista lähinnä kuvaa työpajalle tuloasi (ympyröi yksi):

a) Hait itse työpajalle, taikka vanhempien tai kavereiden tiedon perusteella	48 %
b) Viranomaiset kertoivat pajamahdollisuudesta, ohjaus vapaaehtoisista	42 %
c) Viranomaiset lähettivät sinut pajalle	9 %

18) Oliko sinulla ennen pajalle tuloa päihneiden käytöstä johtuvia ongelmia?

a) Kyllä	8 %
b) Ehkä vähäisiä	16 %
c) Ei	76 %

19) Onko pajatoiminta vahvistanut käsitystä siitä, mille alalle tai millaisiin töihin voisit sijoittua (vaikkei se olisi juuri se mitä pajalla teet)?

a) On selkiyttänyt	22 %
b) Jossain määrin on selvittänyt alan valintaa	28 %
c) Ehkä jotain	34 %
d) Ei ole	15 %

20) Mikä pajatoiminnassa voisi oman pajakokemuksesi perusteella myös jatkossa tukea työllistymistäsi tai oikean koulutusuran hakua? _____

21) Keiden kanssa olet puhunut pajatoimintaan osallistumisestasi?
(% kyllä-vastaaajia kaikista vastanneista pajanuorista)

1) Vanhempien tai toisen heistä	Kyllä / En	86 %
2) Muiden sukulaisten tai tuttavien	Kyllä / En	59 %
3) Kavereiden	Kyllä / En	88 %
4) Muut viranomaiset/sosiaalityöntekijät	Kyllä / En	63 %

22) Koetko pajatoiminnan omalta osaltasi lähinnä velvoitetyöksi?

a) Kyllä	21 %
b) En	79 %

23) Oletko pajatoiminnassa ollessasi keskustellut yksilövalmentajan tai kuraattorin kanssa? (Osalla pajoista ei ole näitä, ja osa ilmeisesti jätti alkuhaastattelun huomiotta, kysymys on epätarkka.)

a) En	52 %
b) Kerran tai kaksi	28 %
c) Useammin	20 %

Jos olet keskustellut yksilövalmentajan tai kuraattorin kanssa niin:

24) Ovatko vanhempasi osallistuneet näihin keskusteluihin tai onko valmentaja erikseen keskustellut vanhempiesi kanssa? Mikä seuraavista kuvaa tilannettasi?

a) Kyllä, vanhemmat ovat osallistuneet ja se on tuntunut mielekkäältä	2 %
b) Kyllä, vanhemmat ovat osallistuneet, mutta ei se mitään merkitse	1 %
c) Eivät ole osallistuneet	55 %
Vastaamatta jättäneitä	42 %

25) Mikä pajatoiminnassa on ollut positiivista? (valitse yksi)

a) Ei juuri mikään	3 %
b) Työharjoittelu tai työ	28 %
c) Työn oppimisen tunne	33 %
d) Ohjaajat ja valmentajat	13 %
e) Oma harkinta-aika, mielekäs välivaihe	22 %

Taustaksi kysymme vanhemmistasi

Jos olet varhaisesta lapsuudesta asti asunut muussa kuin vanhempiesi muodostamassa perheessä, voit puhua heistä vanhempinasi ja käsittää kysymykset heitä koskeviksi. Jos vastaat näin, niin kerro se tässä laittamalla rasti ruutuun: ? 7 %

26) Entä oletko asunut nuoruudessa 10–18 ikävuoden välillä?
(% Kyllä-vastaaajia kaikista pajanuorista)

a) Kasvattajien luona tai sijaiskodissa?	Kyllä / En	10 %
b) Nuorisokodissa tai lastensuojelulaitoksessa?	Kyllä / En	8 %

27) Asutko/ Asuitko vanhempiesi kanssa mielestäsi viihtyisällä asuinalueella?

a) Viihtyisällä	75 %
b) Ei pidetä viihtyisänä, mutta viihdyin	19 %
c) En viihtynyt	6 %

28) Onko vanhemmillasi ammatillinen tai akateeminen tutkinto / vai ei?

Äiti: On / Ei / E.o.s.
54 % / 27 % / 19 %

Isä: On / Ei / E.o.s.
48 % / 23 % / 29 %

29) Mikä on vanhempiesi ammatti (tai olisi, jollei nyt olisi työtön)?

Äiti: _____ Isä: _____

30) Ovatko vanhempasi eronneet?

a) Kyllä 50 %
b) Ei 50 %

31) Erosivatko he silloin kun asuit kotona?

a) Kyllä 43 %
b) Ei 31 %
Ei vastannut 26 %

32) Onko tai oliko kotona asuessasi vanhemmillasi tai toisella heistä yhteistä aikaa sinun kanssasi?

Äiti		Isä	
a) Riittävästi	84 %	a) Riittävästi	68 %
b) Ei riittävästi	12 %	b) Ei riittävästi	17 %
c) Tuskin lainkaan	5 %	c) Tuskin lainkaan	16 %

33) Tiedätkö onko vanhemmistasi jompikumpi ollut viimeisen kahden vuoden aikana työttömänä yli 3 kk jaksoa?

	Kyllä	Ei	eos
Äiti	32 %	57 %	11 %
Isä	23 %	62 %	15 %

34) Entä tiedätkö oliko vanhemmistasi toinen tai olivatko molemmat työttömänä, kun asuit kotona? (Prosenttiosuuksista ks. taulukko 3.3.)

Äiti:

- a) Ei ollut yli 3 kuukautta työttömänä
- b) Oli joskus työttömänä arviolta 3–6 kk, tai lyhyet jaksot toistuivat
- c) Oli joskus pidempään työttömänä (yli 6 kk)
- d) Oli toistuvasti pidempään tai jatkuvasti työttömänä
- e) En osaa sanoa

Isä

- a) Ei ollut yli 3 kuukautta työttömänä
- b) Oli joskus työttömänä arviolta 3–6 kk, tai lyhyet jaksot toistuivat
- c) Oli joskus pidempään työttömänä (yli 6 kk)
- d) Oli toistuvasti pidempään tai jatkuvasti työttömänä
- e) En osaa sanoa

35) Jos vanhemmistasi vähintään toinen oli ollut yli 3 kk työttömänä, niin miten vanhempien työttömyys mielestäsi näkyi kotona? Siis, miten seuraavat lausumat luonnehtivat kotioloja kun asuit kotona? *Prosenttiosuuksista ks. taulukko 3.4.

(Kyllä = väite pitää paikkansa)

- 1) Vanhemmat eivät puhuneet työttömyydestään kanssani Kyllä / Ei
 2) Työttömyydestä puhuttiin ja töiden haustakin puhuttiin Kyllä / Ei

Kysymys 35 jatkuu, mutta asteikko vaihtuu. Siis miten hyvin seuraavat lausumat kuvaavat kotiolojasi?

- 1 = Olet täysin samaa mieltä tai kyllä väite pitää paikkansa
 2 = Olet jossain määrin samaa mieltä tai jossain määrin väite pitää paikkansa
 3 = Vaikea sanoa
 4 = Olet jossain määrin eri mieltä tai harvemmin näin
 5 = Olet täysin eri mieltä tai väite ei pidä paikkansa

	Samaa mieltä			Eri mieltä	
3) Työttömyyteen oli totuttu, osa perheen omaa arkea.	1	2	3	4	5
4) Arkisten asioiden päivärytmi katosi	1	2	3	4	5
5) Vanhemmat viettivät aikaansa aiempaa enemmän teeveen ääressä	1	2	3	4	5
6) Tavattiin vähemmän entisiä perhetuttuja	1	2	3	4	5
7) Vanhemmilla oli vanhat harrastuksensa.	1	2	3	4	5
8) Yhteisiä ilmaisia harrastuksia lasten kanssa kuten ulkoilu	1	2	3	4	5
9) Vanhemmilla oli työttömyyskautena enemmän aikaa perheelle.	1	2	3	4	5
10) Tiukka talous kiristi perheenjäsenten välejä	1	2	3	4	5
11) Työttömyys passivoi muitakin perheen jäseniä	1	2	3	4	5
12) Päihteiden käyttö yleistyi.	1	2	3	4	5
13) Suurin osa vanhempieni ajasta meni heidän omien ongelmiansa parissa	1	2	3	4	5

Kaikki vastaavat:

36) Ovatko vanhemmasi käyttäneet huomattavasti alkoholia tai muita päihteitä ja onko se näkynyt häiritsevästi perhe-elämässänne kun asuit kotona? (Rasti lähinnä sopivaan ruutuun):

	Ei ole käytetty paljon	Päihteiden käyttö ei näkynyt	Joskus näkynyt	Toistuva tai jatkuva asian tila
Äiti	68 %	8 %	17 %	7 %
Isä	51 %	10 %	24 %	15 %

Lopuksi

37) Kumpi kuvaa paremmin sitä, miten vanhemmasi nyt suhtautuvat pajalla oloosi?

- a) Puhuvat tulevaisuudestani 82 %
 b) Ei heitä oikeastaan jaksa kiinnostaa mitä teen 18 %

Täydentävä kommenttisi vanhempien suhtautumisesta: _____

38) Miten luonnehtisit nykyisiä suhteita vanhempiisi?:

a) En tapaa heitä	2 %
b) Puhevälit jonkinlaiset, melko etäiset suhteet vanhempiin	7 %
c) Kohtuulliset suhteet vanhempiin	23 %
d) Hyvät välit vanhempien kanssa	68 %

39) Mikä seuraavista lausumista voisi kuvata suhtautumistasi omiin vanhempiisi (olivat he töissä tai työttömänä)?

a) Samastut melko lailla heidän elämäntapaansa	26 %
b) Tavallaan ymmärrät vanhempieni elämäntapa, et samastu, muttet tiedä miten suhtautuakaan	37 %
c) Melko lailla vinoilen vanhemmilleni heidän elämäntavastaan	4 %
d) Oma tulevaisuuteni poikkeaa huomattavasti heidän elämäntavastaan	33 %

40) Millaiseksi kuvittelet asemasi vuoden kuluttua, oletko

a) Töissä tai työharjoittelussa	62 %
b) Koulutuksessa	27 %
c) Työttömänä	4 %
d) Muu tilanne, mikä: _____	7 %

KIITOS VASTAAMISESTA

Valmentajakysely

1) Pajan nimi

2) Vastaja nimen ja työtehtävän:

Pajan johtaja	21 %
Yksilövalmentaja	25 %
Työvalmentaja	31 %

3) Kumpi seuraavista kuvaa pajan toimintaa? (lihavoitu tai alleviivattu)

a) Nuoria ja työttömiä (molemmat ehdot täyttyvät)	37 %
b) Integroitu paja, jossa nuorten ja työttömien lisäksi on eri-ikäisiä työttömiä	40 %

4) Miten yleisenä pidät sukupolvien yli periytyvää työttömyyttä pajanne asiakaskunnassa? Minkä prosenttivaihtoehdon arvioisit lähinnä kuvaavan tilannetta?

a) alle 20 %	43 %
b) 20–40 %	42 %
c) 40–60 %	15 %

5) Onko kokemusten pohjalta tarpeen tunnistaa pajatoiminnassa nuoret (alle 30-vuotiaat), joiden kohdalla työttömyys on periytynyt sukupolvien yli?

a) Kyllä, tiedosta on mahdollisesti hyötyä	54	72 %
b) Pajatoiminnan kannalta ei ole erityistä syytä tunnistaa asiakkaan vanhempien työttömyystaustaa	21	28 %

Jos pajalla on yli 30-vuotiaita:

6) Onko kokemusten pohjalta tarpeen tunnistaa pajatoiminnassa kaikkien asiakkaiden osalta, että onko työttömyys periytynyt sukupolvien yli?

a) Kyllä, tiedosta on mahdollisesti hyötyä	43 %
b) Pajatoiminnan kannalta ei ole erityistä syytä tunnistaa asiakkaan sosiaalista taustaa	16 %
c) ei vast.	41 %

7) Onko pajallanne käsitelty sukupolvien yli ulottuvan työttömyyden merkitystä ohjaustyön kannalta?

a) On käsitelty	7 %
b) Epävirallisesti joku puhunut	67 %
c) Ei esillä lainkaan	26 %

Miten on käsitelty? (pysyvä työryhmä, palaveri, ketkä osallistuneet, esitetyt keinot myöhempiin kysymyksiin)

8) Onko oman kokemuksesi tai arviosi mukaan työttömyyden periytyminen keskeinen osa pajatoiminnassa esille tulevaa perittyä huono-osaisuutta?

a) Merkittävin tekijä	7 %
b) Jonkin verran vaikuttaa muiden ohella.	63 %
c) Vähäinen tekijä	16 %
d) Eos	14 %

Täydentävä arvio:

9) Miten helppoa tai vaikeaa on tunnistaa sukupolvien yli periytyvää työttömyyttä? Mikä lähinnä kuvaa tilannetta pajallanne?

a) On lähes mahdotonta tunnistaa työtehtäviin perehdyttämiseen liittyvässä ohjaustyössä sosiaalisesta taustasta näkyviä ongelmia	9 %
b) Saatetaan nähdä nuorista, joilla selvästi on ongelmia ja joiden mahdollisuuksiin on muutoinkin alettu paneutua perusteellisemmin	36 %
c) Nähdään yleisessä pajatoiminnassa joitain piirteitä, kuten yleisestä puhetavasta ja asenteesta työhön tai koulutukseen	50 %
d) Nähdään pajatoiminnassa melko selvästi, keiden kohdalla työttömyys periytyy sukupolvien yli.	5 %

Täydentävä kommentti:

10) Jos pajatoiminnassa valmennettavissa näkyy merkkejä sukupolvien yli ulottuvasta työttömyydestä, niin mitä ne lähinnä ovat? (voit merkitä useamman). Ks. taulukko 6.3.

% kyllä-vastauksia

a) Asenne pajatoimintaan, ohjaajiin ja ympäristöön	27 %
b) Asenne omaa työtä kohtaan	60 %
c) Jatko-odotukset	64 %
d) Poissaolot	43 %
e) Päihhteiden käyttö	31 %
f) Eos.	12 %

Täydentävä kommentti:

11) Näkykö koulutettavien oma työttömyystausta koulutuksessa / työharjoittelussa?
(voit merkitä useamman)

a) Ei näy pajatoiminnassa	9 %
b) Näky puheissa ja yleisissä asenteissa.	69 %
c) Näky tavassa tehdä pajatoimintaan liittyvät työt ja harjoitustehtävät.	40 %
d) Näky suhtautumisessa muihin koulutettaviin	13 %
e) Näky suhtautumisessa omaan tulevaisuuteen	73 %

12) Yksilöllinen ohjaus kuuluu yleisesti pajatoimintaan. Tuleeko valmennettavan kotitausta esille?

a) Työvalmentajan kanssa käytävässä keskustelussa	Kyllä / Ei / Eos 52% / 24% / 24 %
b) Yksilövalmentajan kanssa käydyssä keskustelussa	Kyllä / Ei / Eos 75 % / 9 % / 16 %

13) Selvitetäänkö keskusteluissa, miten nuori kokee suhteensa vanhempiinsa ja mahdollisesti heidän elämäntapaansa? Jos, niin mihin kiinnitetään huomio nuorten vastauksissa? Miten kerrottua prosessoidaan pajatoimintaan?

14) Jos tiedätte, että nuoren vanhemmat ovat työttömänä, niin näkykö pajalla miten nuori itse suhteuttaa itsensä vanhempiinsa ja samalla jäsentää omaa identiteettiään?

Onko seuraavia piirteitä nähty pajallanne? (Ei = työttömyystausta, muttei toiminut näin)

(kommentti: Nähty-vaihtoehto, koska ennakkokommenteissa epäiltiin, näkykö suhde vanhempiin lainkaan pajalla, prosenttiarvio olisi parempi.)

	% kyllä-vastauksia
a) Samastuu heidän elämäntapaansa: Nähty / Ei	52%
b) Ymmärtää, ei samastu, muttei jäsenä omaa tulevaisuuskuvaa: Nähty / Ei	60%
c) Kyyninen suhtautuminen vanhempien elämän ja oman elämänsä tilanteeseen: Nähty / Ei	48%
d) Haluaa toisenlaista tulevaisuutta: Nähty / Ei	58%

Täydentävä arvio:

15) Miten pajallanne kohdataan koulutettavat, joiden kohdalla mitä ilmeisimmin näkyvät työttömyyden periytyminen takia nuoren kohdattavaksi tulleet pulmat?

15.1) Jos vanhempien työttömyystausta tunnetaan niin motivoitako heitä normaalin ohjaustyön ohessa eri tavalla kuin muita koulutettavia?

	% kyllä-vastauksia
a) Kyllä, motivointi edellyttää valmentajan lisäpanostusta	23 %
b) Satunnaisesti	33 %
c) Ei erotella kohderyhmiä	44 %

15.2) Jos lisätään panostusta vanhempien työttömyyden kokeneisiin nuoriin, niin liittyvätkö ne lähinnä? (voit merkitä useamman).

	% kyllä-vastauksia
a) Pajatyöstä selviämiseen, työharjoittelun perustehtäviin	22%
b) Haetaan vaihtoehtoisia tapoja pajatoimintaan lähinnä työharjoittelun sisältöön, koulutukseen.	16 %
c) Nuoren asenteisiin muita ja työntekoa/harjoittelua kohtaan	46 %
d) Herätetään nuorta omaan elämänhallintaan, asenteet itseä kohtaan	73 %

e) Työpaikan tai jatkokoulutuksen haun motivointiin.	70 %
f) Haetaan jatkotoimia muista kursseista tai projekteista	29 %
g) Muu tapa:	17 %

15.3) Onko yksilövalmentaja ottanut valmennettavan vastuunottokykyä tukeakseen myös hänen vanhempansa, sisarukset tai nykyinen kumppani sosiaaliseen kanssakäyntiin mukaan?

	% kyllä-vastauksia
a) On ja ratkaisu on tukenut pajalaisen motivoitumista työharjoitteluun	31 %
b) On, mutta tämä ei ole tukenut pajalaisen motivoitumista työharjoitteluun	6 %
c) Ei ole otettu	63 %

15.4) Jatkona kysymyksiin 15.2.) ja 15.3.):

Jos valmennettavaa on motivoitu muita enemmän, niin miten kuvailisit onnistunutta lisäpanostusta? Vai onko kyse jostain muusta toiminnan avaimesta? Vastauksena voi olla myös konkreettinen esimerkki tai näkökulma onnistumiseen.

15.5) Onko ohjaaja tai yksilövalmentaja ollut yhteydessä muihin sosiaalitoimen / työnvälityksen / kriminaalipuolen viranomaisiin koulutusjakson kuluessa tai sen päättyessä, koskien siis nuorta, jonka pulmissa työttömyyden periytymien näky?

a) Kyllä	71 %
b) Ei	29 %

Jos kyllä, niin: Millaisten asiakasryhmien osalta yhteydenpito on tärkeintä ja mihin kokemuksenne nojalla pitää kiinnittää huomiota?

15.6) Jos pajallanne on käsitelty sukupolvien yli periytyvän työttömyyden ongelmia, niin onko myös tuettu ohjaajien ja organisaation omaa valmistautumista (Vastaaajia joka kysymyksessä n. 65 % valmentajista, ilmoitan vain määrät.)

		N / N
a) Koulutuksella	Kyllä / Ei	5 / 47
b) Keskinäisellä työnjaolla	Kyllä / Ei	11 / 39
c) Ohjeistuksella	Kyllä / Ei	5 / 44
d) Resurssein	Kyllä / Ei	4 / 46

Muu organisaation toimintaa koskeva menettely tai edellisen täydennys:

15.7) Työpajaan tulevien asiakkaiden valinnassa ja pajatoiminnan suunnittelussakin näkyy monen viranomaisen kädenjälki. Onko yhteistyötilanteessa puhuttu työttömyysperinteen katkaisemisesta?

a) Kyllä, ja on valmisteltu	12 %
b) Kyllä, muttei ole valmisteltu	22 %
c) Ei käsitelty	65 %

Jos vastasit edelliseen a) tai b) niin, mistä on ollut kyse, mitä etuja on havaittu? Voitko nimetä onnistunutta esimerkkiprojektia ja todeta miksi juuri se onnistui?

Voiko sektorien välisestä yhteistyöstä olla haittoja pajan toimintamahdollisuuksien kannalta? Kokemuksia ja arvioita syistä?

15.8.) Onko jokin edellisistä työorganisaatiota koskevista toimista (15.6.), 15.7.)) osoittautunut toimivaksi? Jos niin mikä ja arvioisi siitä miksi?

16) Jos sukupolvien yli ulottuvaan työttömyyteen on jollain kysymyksen 15 keinoin puututtu niin, mitä pidätte omien kokemustenne mukaan työpajatoiminnan kannalta tärkeimpinä käytännössä toimivina keinoina?

17) Jos pajallanne ei ryhdytä erityistoimiin työttömyyden periytyminen tunnistettaessa, niin onko perusteena lähinnä jompikumpi seuraavista:

a) Ei ole resursseja tehdä lisätyötä	33 %
b) On nähty mielekkääksi toimia koko valmennettavien ryhmän kanssa samalla tavalla	28 %
c) Muu syy	39 %

Mikä:

18) Pajallanne on ehkä yleisemmin käsitelty periytyvää huono-osaisuutta, vaikkei periytyvää työttömyyttä. Siten pajallanne voi olla kokemusta vastaavista käytännön toimista, joilla voisi kohdata myös vanhempiensa työttömyyden jo kotona kokeneet nuoret. Mistä tunnistamisen, herättämisen, valmentamisen ja ohjauksen tavoista voisi olla kyse? (Arvio toimivista vaihtoehdoista tai esimerkki, vrt. kys.15)

19) Onko nuorten pajajakson jälkeistä seuranta harjoitettu pajalla tai yhteistyössä muiden pajojen tai viranomaisten kanssa?

a) Säännöllisesti	40 %
b) Melko usein	18 %
c) Satunnaisesti	37 %
d) Ei	6 %

(Huom. Kohtaan d) ei kuulu yhtään pajan johtajan vastausta)

20) Jos on seurattu, niin keitä seuranta koskee?

a) Kaikkia pajalaisia	79 %
b) Tiettyä ryhmää, jolla aiempia vaikeuksia taustalla tai pajalla vaikeuksia	15 %
c) Tehty koemielessä, tavallaan satunnaisotantana	6 %

21) Jos tehty yhteistyötä, niin lähinnä keiden kanssa sitä on tehty?

22) Onko seurannasta ollut hyötyä pajatyön suunnittelussa?

a) Kyllä	83 %
b) Ei	17 %

Jos on, niin mitä?

23) Olisiko valmennettavan seurannan organisointi mielestäsi tärkeä koulutus- tai työuran tuki?

a) Niin merkittävä, että siihen voi suunnata panoksia muualta	22 %
b) Tärkeä tehtävä lisäpanoksilla	46 %
c) Saattaa olla merkitystä, muttei kovin tärkeä	16 %
d) On muita tärkeämpiä kehittämisen aiheita	3 %
e) Eos	13 %

24) Jos mielestäsi on tarpeen laajemmin käsitellä työttömyyden periytyminen problematiikkaa myös pajatoiminnassa, niin miten lähinnä näkisit tiedon soveltamisen asetelman?

a) On mitä ilmeisimmin yhteisiä ongelmia, joiden käsittelyä varten on aihetta kehittää parhaita toimintamalleja yleisiksi käytännöiksi.	29 %

- b) Tietoa työttömyyskulttuurin periytymisestä olisi syytä koota ohjaustyön taustaksi, tukemaan ohjaajan omia ratkaisuja. 63 %
(lisätty tähän:) c) Vastattu molemmat 8 %

Täydentävä kommentti:

25) Entä minkä arvelisitte jatkossa olevan toimiva hallinnollinen keino, joka tukisi työttömyyden periytyminen kokeiden kohtaamista pajatoiminnassa?

Mihin hallinnollisten toimijoiden ja minkä niistä (kunta, seutu, maakunta, lääni tai ministeriö) tulisi panostaa?

Vastaukset hajautuivat, kunta, lääni ja ministeriö yleisimmät odotusten kohteet.

Yleisin: ”Kunta eli paikallistason verkostoyhteistyö”

”TE-keskus ja lääninhallitus ovat taustalla projekteissa ja ovat jo paremmin tietoisia, mitä toinen tekee, yhteisymmärrys on aika hyvä.”

26) Onko pajassanne, kunnan tai jonkin sektorin paikallishallinnon toimesta tehty paikallista selvitystä työttömyyden periytymisestä yleisesti alueellanne tai nuorten kokijoiden kannalta? Jos on niin missä tai mikä raportti on kyseessä?

Ei tullut esille yhtään.

LIITE 6. VAT ELI VALMENNUKSEN ARVIOINNIN TUKIJÄRJESTELMÄ

Pajalle tuleville nuorille on usein erittäin vaikea ennakkoon määritellä tarvittavan pajajakson pituutta. Se riippuu asiakkaan tarpeista ja nykyään pyritään yhdessä lähettävän tahon kanssa neuvottelemaan tarpeista. Näiden tueksi on kehitetty WHO:n tekemään ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health) –luokitukseen perustuvaa valmennuksen arviointijärjestelmää ”vattia”, jotta nähdään, missä on kehitystä tapahtunut ja mikä valmius vielä puuttuu, ja jotta neuvotteluissa olisi yhteinen pohja arvioida miten on syytä toimia. Se luo valmennustyön rungon, nähdään mihin seikkoihin on tärkeintä kiinnittää huomiota tai missä vielä pitäisi edetä. (Muokaten Leinosen haastattelusta)

VAT on Kumppaniksi ry:n kehittämispäällikkö Tuomas Leinosen kehittämä väline tehdä työpajan asiakkaan tilanne tunnistettavaksi. Perustana on yleinen fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten toimintaedellytysten kartoitusmenetelmä, jota on sovitettu työpajavalmennuksen tilanteisiin. Arviointimenetelmän rakenteen muokkaamiseen ICF-luokituksen mukaiseksi on osallistunut tohtori Seija Talo Stakesilta. Samaan ICF-luokitukseen perustuvaa menetelmää on Stakesissa suositeltu sosiaalityön verkottumisen välineeksi (<http://sty.stakes.fi/FI/luokituskeskus/sosiaalityo>).

Osapuolten yhteisen kielen runkona on lista valmentautumisen kuluessa tarkasteltavista valmentautujan piirteistä. Seuraavalla sivulla oleva versio on karsittu nuorten työpajoille soveltuvaksi esimerkiksi. Osoittimista valitaan asiakkaan seurantaan yleensä n. 30 piirrettä. Valmentajat ja asiakas itse arvioivat, onko hänellä kyseisen piirteen osalta ongelmia, ja miten vahvasti ne ovat muodostuneet toiminnan rajoitteiksi vai ovatko lainkaan. Asiakkaan kanssa palautekeskusteluissa valmentajien havaintoja ja asiakkaan tekemää itsearviointia verrataan keskenään. Lisäksi valmennusjakson lopussa on mahdollisuus että valmennusjakson tulosta tarkastellaan yhdessä asiakkaan ja lähettävän tahon kanssa.

Leinosen haastattelusta:

Osoittimet kartoittavat asiakkaan profiilia, sitä kuinka yksilö suoriutuu eri osa-alueilla. Se on toimintakyvyn arvioinnin väline, ja myös yleisemmin asiakkaan tilanteen, nähdään, mikä on yksilön todellinen kipupiste. On hyvä työkalu ennen kaikkea siksi, että se kertoo todellisista, hyvin konkreettisista asioista. Arvioitavat asiat perustuvat havaintoihin, nähtyyn ja keskustelussa esille tulleeseen. Mittarien käyttö edellyttää ammattitaitoista työvoimaa, yksilövalmentajilla on vastuu ja oltava antenni herkällä, kun nuoren kanssa keskustelevat arvioinnista.

Mennään aika syvälle henkilön osaamiseen ja ihan psykopuolen rajoitteisiin ja vahvuuksiin, jotka saattavat olla piilossa itse valmennettavalta, mutta näkyvät ulkopuolelta valmentajalle. Työ- ja yksilövalmentajien arviot antavat erilaiset pohjat nähdä tilanne, ja itsearviointi kolmannen. Arvioinnista tulostetaan grafiikka jossa laitetaan nämä kolme käyrää vierekkäin. Kaikki arviothan ovat oikein, vaikka voivat olla erilaisia. Tuloksena voi olla myös täysin samankaltaiset kuvaukset ja tällöin nähdään, että yksilöllä on realistinen kuva itsestään.

Eri arviointikertoja vertaamalla nähdään, mitkä asiat ovat menneet eteenpäin, missä asioissa voidaan lisätä kuormaa ja jos selvää edistystä, niin aletaan heti miettiä jatkoa. Se ei jää valmennusjakson loppuun, vaan siihen siirrytään, kun on mahdollista.

VAT:n arvioinnin yhteyteen tulee aina sisällyttää palautekeskustelu jossa käydään läpi sekä vahvu-

det että rajoitteet. Graafista esitystä mittareiden arvoista käytetään kuntoutuksen palautekeskustelun runkona, jolloin esim. itsearviointissa ja ulkopuolisen tekemissä havainnoissa olevat poikkeamat ovat konkreettisesti esillä ja niiden syistä voidaan keskustella. Tämän keskustelun aikana ne syyt rajoitteiden takana tulevat usein vasta kunnolla esille. On havaittu että toimii käytännössä.

ICF –pohjainen menetelmä on koettu luotettavaksi yhteiseksi kieleksi tilaajan ja toteuttajan välillä. Lisäksi se on valmentautumisen väline, se tukee yksilön itsetuntemusta. VAT-arvioinnissa käytettäviä osoittimia, poimittu nuorten työpajoja ajatellen.

1. Henkilökohtainen siisteys ja hygienia
2. Päihdekäyttö
3. Fyysisten yksilö-ominaisuuksien ja työn vaatimien fyysisten ominaisuuksien vastaus
4. Asenne omaan elämään
5. Osaaminen ja kyvykkyys työssä
6. Keskittymiskyky rauhattomassa työympäristössä
7. Keskittymiskyky rauhallisessa työympäristössä
8. Joustavuus ja muutoksiin sopeutuminen
9. Omien taitojen tunnistaminen
10. Oppiminen toisilta
11. Työpaikan järjestys
12. Itsenäinen työskentely
13. Itseohjautuvuus
14. Ryhmätyötaidot
15. Työaikojen noudattaminen
16. Rutiinien sieto
17. Aloitteellisuus
18. Poissaolojen ilmoittaminen
19. Työohjeiden noudattaminen
20. Työturvallisuusohjeiden noudattaminen
21. Vastuu työstä
22. Vastuuntunto muista
23. Paineensieto
24. Palautteensieto
25. Epäonnistumisen sieto
26. Käytöstavat
27. Asiakaspalvelu
28. Työpaikan sosiaalisten sääntöjen noudattaminen
29. Työyhteisöön sopeutuminen
30. Kiinnostus kouluttautumiseen
31. Asenne työn tekemiseen
32. Halu työpaikan hakuun
33. Usko mahdollisuuksiin vastata omasta elämästä
34. Usko omaan työllistymiseen / koulutukseen pääsyyn
35. Tyytyväisyys elämään
36. Halu muuttaa elämäntilannetta
37. Ryhmässä oleminen
38. Suhde esimiehiin
39. Itsensä arvostaminen

40. Kipujen vaikutus työssä suoriutumiseen
41. Psykkinen työssä jaksaminen
42. Vapaa-aikana jaksaminen
43. Työohjeiden muistaminen
44. Työn etukäteissuunnittelu
45. Työn järjesteleminen
46. Nukahtaminen ja unen määrä
47. Vapaamuotoinen keskustelu
48. Pelkotilat

SUMMARY: UNEMPLOYMENT OF CONSECUTIVE GENERATIONS IN THE CONTEXT OF YOUTH WORK SHOPS

Social workers have experience of unemployment of consecutive generations in the same family. In May 2006 Ministry of Education decided to investigate how common the unemployment of consecutive generations was in the case of young people working in youth workshops. 500 young people and 77 trainers involved in the workshops answered the questionnaire. Members from both groups were also interviewed.

Youth workshops offer services for the unemployed young people between 17 and 29 years of age. Thus each answer recognizing the unemployment of a parent (a period of over 3 months) is an indicator of at least occasional unemployment which is a concern for both generations. 70% of the young people in the youth workshops have experienced their parent's unemployment. While even a short period affects the life of the young person, most of the young people in the workshops are likely to have experienced a longer period of unemployment. Especially the long-term unemployment of a young person would appear to be prolonged if his or her parent has been unemployed. This seems to be a stronger factor than the traditional social risks of divorce and the disturbances in the family caused by alcohol or lack of time.

This indicates that in Finland, too, the unemployment of the youth has concentrated on a lower social stratum. Typically the parents of the young people in the youth workshops are low skill workers or skilled but sharing social risks. The economic depression in the 1990s increased the unemployment especially in these groups and the consequences were lived through in families. The conditions of life changed and the life situation was interpreted differently. Thus unemployment became a cultural factor for the youth. Furthermore, all the known traditional social risks are approximately two to three times more common than average among the young people in the youth workshops and this also weakens their social capacity to deal with difficult situations.

The social readiness to take advantage of the education in school and use that to construct one's identity has probably been weaker in this group than among the youth in general. This seems to be a major issue in the social reception of the social inheritance. However, the young people have a good competence for the occupational education, probably since this kind of education responds to their expectations of the way of life that they got from home, i.e. a worker's habitus. The unemployment of a parent or their alcohol abuse does not change the main aims of life, while a divorce has a stronger influence. Divorce either breaks the illusion of a way of life or causes other difficulties for the education. The education that prepares one for the university level seems to be difficult when the social competence needed for the orientation is lacking. According to the individual trainers, these young people (approximately 80% of them) learn by doing. How to create a more responsive school for young people who learn by doing, so that they, too, could strengthen their citizenship with education?

The customers of the workshops are unemployed, and many share social risks at home. Therefore the workshops do reach the target groups of the active welfare policy among the youth. Bringing the individual trainers to most of the workshops has been a major footstep in the traditional work-oriented trainee period. It has also opened up possibilities to develop work trainee's tasks both together with the individual trainer and as a special form of trainee. Immediate results of the workshops are good. The main effort will be in the long term follow-up.

Kirjoittajaesittely

VTM. Olen Helsingin yliopiston valtio-opin laitoksella tutkinut poliittisen edustuskäsitteen historiaa. Yhtenä nykyaikaan kuuluvana osahankkeena on ollut nuorten poliittisen osallistumisen tutkimus, etenkin poliittisen osallistumis pääoman ja sosiaalisen pääoman suhteen esittely. Yliopisto-opiskelun tutkimukseni tarjosi taustaa tämän työn toimijakeskeiselle näkökulmalle ja käsitykselle kouluttamisesta myös yksilön sosiaalisena kulkuna paikasta toiseen.